IHS
BIBLIOTECA DE LOYOLA.
Sala 1
Estante 1 42
Plúteo 1

Universidad de Deusto

Don Alvaro Tostado.

3 6 5

Universidad de Deusto
Biblioteca

T. LIVII PATAVINI,

HISTORICORVM OMNIVM ROMANORVM LONGE VBERRIMI, ET FACILE principis libri omnes, quotquot ad nos peruenere: post varias doctorum virorum Emendationes, & veterum & recentium exemplarium collatione summa fide ac diligentia recogniti, & ad publicam vtilitatem denuo editi.

Cum rerum & verborum INDICE *longe copiosiss.*

FRANCOFVRDI
Apud Ioannem Wechelum, impensis Sigismundi Feyrabendii & sociorum.
MDLXXXVIII.

Universidad de Deusto
Biblioteca

NOBILI, ET
SVMMÆ SPEI ADO-
LESCENTI, IOANNI CHRI-
stophoro Neustettero, cognomento
Sturmero, Bambergensi, Wirtzebur-
gensi, & Combergensi Canonico, do-
mino suo summa obseruan-
tia colendo,
S. P.

QVI *de muneribus largiendis, officiisque tribuendis præcepta tradidere, Iuuenis ornatissime, omnique doctrinarum genere cultissime, cum alia multa in iis*

spectanda esse censent; tum vero vt munus tale sit, vt & eum, cui offertur, sua natura delectet, & ei gratiæ quam plurimum debeatur, isque eo quam dignissimus sit. Si enim ei largiaris, qui non delectetur, vel sibi minime deberi existimet, vel dignus munere non sit, tam id perit, quam quod maxime. Cum & qui nō delectatur, contemnat, & merces vltroneæ, cui obtruduntur iuxta Prouerbium, puteant: & qui indignus est, licet benigne accipiat, non mereatur. Ego itaque hæc præcepta ratione animoque lustrans, ac impressione Luianæ historiæ, toti mundo celebris atque cognitæ, ad publicam vtilitatem a me suscepta ac absoluta, cui ea potissimum offerri ac merito dicari

caripossēt, circumspiciens, tu vnus potissimum occurristi, IOHANNES CHRISTOPHORE *nobilissime*, *cui e multis hos meos labores dare*, *dedicareque vellem atque deberem. Vellem*, *propter magnam historiarum quæ in Reuerenda tua præstantia est, peritiam, illasque legendi desiderium. Deberem, propter amplissimum & splendidissimum D. patruum reuerendæ tuæ præstantiæ*, ERASMVM NEVSTETTERVM, *cognomento Sturmerum*, *Præpositum Combergensem*, *Ecclesiarumq; Bambergensis & Wirtzeburgensis Canonicum seniorem*, *virum eruditione, prudentia, multo rerum vsu, & virtutum omnium præstantissimum at-*

que celeberrimum, ſtudiorum & artium fautorem & promotorem benigniſsimum, qui multa in me beneficia contulit: cuius veſtigia reuerendam veſtram præſtantiam imitaturam eſſe non dubito. Ad Auctorem quem ſub tuo nomine in publicum profero, quod attinet, is talis eſt, vt viuus lacteo eloquentiæ fonte, nobiles, quos Roma ad ſui contemplationem trahere non potuit, nominis ſui fama (vt Hieronymus ad Paulinum refert) de vltimis Hiſpaniæ Galliarumque finibus pertraxerit, & moriens, ob rerum quas deſcribit magnitudinem, varietatem, præſtantiam, vtilitatem, ac iucunditatem, dignus ſit habitus, qui ad Romanæ hiſtoriæ cognitionem, prudentiamque

tiamque ciuilem cum eloquentia comparandam, præ cæteris in manibus omnium tereretur. Huic dedicationis cauſæ & nominis tui dignitas acceſſit, quæ propter humanitatem, innocentiam, vitæ morumque integritatem ſingularem, erga bonas literas amorem, earumque ſtudioſos beneuolam propenſionem, prudentiamque eximiam, cum apud alios, tum vero apud me tanta eſt, vt hac dedicatione potius meam erga tuam reuerendam præſtantiam, veneration em adumbrare, quam re ipſa exprimere cupiuerim. Supereſſet, vt de opera mea huic editioni impenſa nonnihil diſſererem, ſed cum & auctor ipſe per ſe toti mundo ſatis laudatus

& cognitus sit, ac opus, secundum vulgare, artificem commendet; ego de opera mea hic tacebo, nisi mihi præcipue curæ fuisse, vt omnibus, tam recentioribus quam veteribus Exemplaribus bona fide, accurataque ⌣ industria collatis, quam emendatissima editio meis sumptibus prodiret. Cum autem antea editionem istam in octaua forma edi curauerim, nunc propter maiorem commoditatem in decimasexta summo studio ac diligentia maiori qua fieri potuit, imprimendam esse existimaui. Etsi autem huius dedicationis institutum, gratique animi declarandi studium tuæ eximiæ ac reuerendæ præstantiæ minime contrarium futurum, sed quæ eius est,

ius est humanitas, inque ⌣ rei literariæ studiosos beneuolentia, eam omnia in meliorem partem accepturam sperem: hoc tamen eam rogandam duxi, vt institutum meum fauore suo prosequi, studium nominis suæ dominationis exornandi minime aspernari, ac munusculum hoc chartaceum, qualecunque sit, benigna fronte suscipere, meosque conatus sua auctoritate iuuare, prouehere, atque defendere velit. Id a Deo optimo maximo petens, vt reuerendam tuam præstantiam, ac denique totam NEVSTETTERIANORVM familiam (quos Musis ornamento, earumque sectatoribus præsidio esse scio) quam florentissimam diu ita conseruare digne-

tur, quemadmodum ei me, meosque labores quam commendatissimos esse cupio. Datum Francofurdi ad Mœnum Idibus Septembribus, anni millesimi quingentesimi octuagesimi octaui.

Tuæ Reuerendæ præstantiæ
deditissimus,
Sigismundus Feyrabendius.

MES-

MESSALÆ CORVINI ORATORIS DISERTISSIMI ad Octauianum Augustum de progenie sua Libellus; in quo omnis Romana historia ab exordio quam breuissime complectitur.

CVM frequenter me digna moueat postulatio tua, gentium glorioſissime Imperator, vt progeniem tuæ scilicet inclyte posteritatis, simul & vrbis Romæ prima regimina ab exordio litteris distinguere mihi persuadeam: parebo clementiæ tuæ, & operam dabo, aliquid ingenii, sed parum laboris occupare. Nam quæ poscis, cum ab historicis, studioſissimisque veterum auctoribus longe lateque sint declarata, & te copioſissime rerum maximarum studiis deditum haud ignorem: tamen quia iubes, opus expediam, & tuæ vetuſtissimę gentis prosapiam, quæ nunc in ampliſsimo maiestatis culmine locata solum ad sidera spe-

ctat, arctato itineris limine insistam declarare. nam quamquam à profundo originis fonte, cuius pedetentim subsequendus foret, accelerare maturabo, serenissime Cæsar Auguste. Totus terrarum ambitus, quem vndique Oceanus verberat vndis, ab Historicis & Cosmographis trifarie diuiditur. Cuius partium prima, inter Septemtrionem & Meridiem ad Orientem extenditur. Asia: Secunda, ab ostio fluminis Tanais, Myrcanorumque finibus, vbi iungitur Asiæ, inter Septemtrionalem Oceanum, & mediterraneum æquor, ad vltimas Hispanias in occasu terminat. Europa: Tertia, ab Ægypto Niloque flumine exordium trahens, relictis terminis Asiæ, inter meridiem & mediterraneum fretum producta, ad occasum in Atlantici Oceani litore desinit. Africa. Asia ergo, si ad numerum spectamus, orbis terrarum pars tertia erit: si ad magnitudinem, medium terrarum orbem in se continere videri poterit: sic dicta a nomine cuiusdam mulieris, Orientis reginæ. In ea igitur inter ceteras prouincias minor Asia est: in qua Phrygia regio, sic dicta a Phrygia Æsepi & Europę filia: & vt alii tradũt ex Ioue & Europa nata. Dardanum, Ioue & Electra Atlantis, filia progenitum, deorum monitu ab Italia, &, vt aliis placet, e Creta insula, patrios deserentem lares, multitudine gentium ad hanc Phrygiam deuenisse ferunt, vrbem condidisse, eamque ex se Dardaniam nuncupasse, vnde gens Dardana, & incolentes terras, Dardanidæ dicti. Hoc regnante, de Creta cum manu electissimorum iuuenum forte noui regni fama concitum Teucrum, ad Phrygiam patriis sedibus expulsum, dicitur conuenisse: qui a Dardano, & dextera & fide data, in parte regni consors susceptus est, vt numerosiore populo noua imple-

plerentur mœnia. Ita sub duobus regibus haud discrepantibus, Dardania, potentia et magnitudine aucta, pacifice aliquamdiu stetit. Huius Teucri in regendo & rempubl. augendo bonitas comitasque tanta fuit, vt eo defuncto, superstite Dardano, ob ipsius inclytæ memoriæ gloriosissimum decus, qui Dardanidę nuncupabantur, deinceps Teucri cognominarentur, vt Virgilius Maro,

Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles.

Dardanus filium habuit Erichthonium, quem post sui obitum regnantem reliquit. Erichthonius Troum genuit, qui iustitia & pietate insignis, mutato Dardaniæ nomine, ex se vrbem Troiam nominari permisit. Hinc Troianum nomen ortum. Duos filios Trous habuit, Ilum scilicet, & Assaracum. Ilus vero, quia maior natu, defuncto patre, regnum obtinuit, & intra vrbis mœnia illam eminentissimam atque gloriosissimam arcem edidit, quę ex sui nomine Ilium nuncupata, vnde Ilienses Troiani dicti. Is Laomedontem filium reliquit, quo regnante, Iason & Hercules, validissimorum iuuenum Græcorum comitatu, quum ad Colchos ob velleris aurei cupidinem transfretarent, a maritimo fastidio se recreandi gratia, in Phrygiam terram legerunt. Quos Laomedon, vel superbia, vel famosissimę gentis terrore concitus, minaci nuntio extemplo abire præcepit. Hi quum alio contenderent, nec vires nec arma ad resistendum haberent, ob illatum dedecus indignati, excidium austerrimo regi continuo minitantes, obtemperauere mandatis: ac perfecto velleris negotio, vbi in Græciam rediissent, Hercules Phrygii regis opprobrii non immemor, maximorum iuuenum ac principum Græcorum manu armata classe, ad Troiam vela remosque direxit; &

fra litore expositis armis, ad mœnia impetuose contendit. Quod vbi sensisset Laodemon audacter magis quam caute, inordinato agmine extra mœnia hostili impetu ausus congredi, insidiis interceptus, fortiter dimicando exstinctus est, suorum parte maxima vel capta, vel perempta. Hinc ad exterrita mœnia Hercules contendens, nullo custode nec in muris nec in portis obstante, introit vrbem: & igne ac ferro omnibus consumptis, Hesionam Laomedontis sororem, Telamoni Salaminæ regi, quia muros Troiæ primus inuaserat, ac in portas irruperat, dedit. Ex qua natus est alter ille Teucer, qui patria profugus, in Sidonia alteram Salaminam condidit: de quo Virgilius noster, inducens Didonem effati ad Æneam:

Atque equidem memini Teucrum Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, noua regna petentem.

Ex Laomedonte superstes filius fuit Priamus, qui tum forte alio in armis aberat. Is & patris & patriæ excidio cognito, rediit: dirutamque vrbem impensa & opere adeo reparare instituit, vt breui marmoreis saxosisque turribus, & ædificiis publicis ac priuatis, augustiorem tutioremque redderet. Assaracus vero Troi filius, Ili frater, vt supra memini, genuit Capym, Capys Anchisen, Anchises Æneam, Æneas Ilum cognominatum Ascanium ex Creusa matre natum, qui & Iulus fuit, a quo gens Iulia: vnde tuæ gentis vocabulum trahis serenissime Auguste: vt Virgilius:

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, Ilus erat dum res stetit Ilia regno.

Priamus vero, vbi in Græciam postulatum misisset vt Hesiona soror, quæ a Telamone turpi seruitio concu-

concubina tori tenebatur, in matrimonium duceretur, vel saltem restitueretur, detrusus, neutrum obtinuit. Quare Alexander, qui & Paris dictus, Priami filius, manu electissimorum iuuenum in Græciam æquora sulcauit, Helenamque Menelai regis vxorem, Græcarum pulcherrimam, rapuit. Quamobrem Græciæ reges armantur: & Agamemnone duce post decennem obsidionem Troiæ mœnia capta, in ruina ac cinere iacuere solo. Hinc Græcorum assensu, duo incolumes principum Troianorum recessere, qui auctores pacis & reddendæ Helenæ semper fuerant, & Græcorum legatorum, Vlyssis ac Diomedis, honoratissimi hospites, Antenor scilicet, & Æneas: quorum alter ex Laomedontis, vel, vt quibusdam placet, Priami sorore natus, Assueti viri nobilissimi fuerat filius, Antenor alter, ex regio sanguine ortus, Æneas, vt supra demonstratum est. Hi nauium classe parata, & patriis rebus, hominibusque quos arbitrio sui delegerant, onusta, pansis velis tenuere altum: & per Ægæum Ioniumque, prætereuntes Argolicas vrbes, suadentibus fatis ad Italiam remigauerunt. Antenor, ex Ionio æquore ad dexteram flectens inter Dyrrachiū et Brundusiū per latissimas superi æquoris fauces ad septentrionem conuersus, hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos: illinc Appulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit. et relicto æquore, aduerso flumine quod Brentensia dicitur, sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit. et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patauium condidit. Is inter ceteros comites, Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat, qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exsules ad Troiā, quę bellorū elaborabāt conciderant.

Hi in proxima finitimorum prædia longe lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleuerant, ex se gentibus nomen dedere, et Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris aduentu sic meminit Virgilius:

Antenor potuit mediis elapsus Achiuis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille vrbem Pataui, sedesq; locauit
Teucrorum; & genti nomen dedit, armaque fixit
Troia: nunc placida compostus pace quiescit.

Hoc loco, Imperator maxime, quum te persæpe alioquio tuo differentem dubitare animaduertissem, quod insigne vexillis Antenori et Æneæ fuisset, sine quadam rei memoria haud prætereundum arbitror, sed cum Virgilio nostro instandum, vbi de Antenore sic profatur: *& genti nomen dedit*, id est, vtramque gentem, Italicos scilicet, et Phrygios, qui ea incoluerunt loca, Troianos, vel, vt alii tradunt, Antenoridas cognominari statuit. --- *armaque fixit*, hoc est, in templis arma et insigne armorum suspendit. Nam post exactam militiam laboresque militiæ, mos antiquitus fuit in deorum templis suspendere arma. ideo arma fixit Troia. Troia fuit inter arma templis affixa, armorum insigne, quod nonnulli asserunt. Troia namque vulgo Italice Latineque scropha vel sus dicitur. cui vocabulo licentia sui alluserit poeta: quod animal, quia eius nomen vrbi Troiæ congruebat, aureo vexillo insigne armo-

armorũ statuit Antenor, absumptæ vrbis Troiæ memoria. Verum in gestis Æneæ alia euidentior ratio, cur ita, videri poterit. quare progredior. Æneas eodem itinere per Græcorum Achaicumque fretum delatus, in Epiro reuisit Helenum, inter Argolicas vrbes dominii dicionem tenentem. Narrat historia, Pyrrhum, Achillis filium, deleta Troia, Andromachen Hectoris quondam vxorem, & Helenum Priami filium seruitio secum duxisse. Inde quum sibi matrimonio iungeret Hermionen Menelai filiam, Heleno Andromochen tradit. Mox ab Oreste interfectus, quia sine ,ple interiit, in regno præsidem reliquit Helenum: vt ibidem Maro, vbi de se Æneas ad Didonem profatur:

---iuuat euasisse tot vrbes
Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes.

Et paulo pòst;

Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,
Et primo Andromachen iterum cessisse marito.

Is Helenus Æneæ futura prædicens, monitus interpres deorum profatus fuerat, ibi locum sedis eius fore quietis, vbi in Italia iuxta Tibridis ripas scropham seu suem triginta natorum fœtu iacentem videret; vt Maro in tertio; ad Æneam loquutus Helenus;

Signa tibi dicam: tu condita mente teneto:
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa iacebit:
Is locus vrbis erit; requies ea certa laborum.

Æneas hinc discedens, & extrema Italiæ radens, circumuectum per Siciliam senem Anchisen patrẽ

)(

amisit. Inde per inferum mare diu fluctibus ex in-
quo sidere vexatus, Aphrum tenuit litus. mox pa-
cato æquore ad Italiam reuectus, appulit Tiberis o-
stio. Ibi tunc temporis Latinus rex, Fauni filius, gē-
tibus imperitabat: quiad rei nouæ tumultum exci-
tus, vt Tito Liuio placet, in armis obuiam pergit.
Inde colloquio vtrimque pacatis animis, duci Troi-
ano filiam, quam Turno Rutulorum regi primo
desponsarat, matrimonio iungit, Lauiniam. Æne-
as conditum oppidum ex vxoris nomine Lauinium
appellat. At Virgilius noster hac in parte aliter sen-
tit; id est, Latinum non in armis obuiam processisse,
sed Æneam legatos regi misisse: quibus auditis rex
pacatus, & monitis deorum adductus, Lauiniam
filiam aduenæ Troiano tradit. Quamobrem Tur-
nus, impatiens opprobrii ereptæ coniugis, bello pe-
tit Æneam, non vetante nec permittente Latino.
Æneas, vt vires & arma in hostem externo robore
firmaret, ad Euandrum, qui tum his oris vbi nunc
Roma, auctoritate dicionem tenebat, sursum ad-
uerso flumine pergens auxilii exposcendi gratia,
suem, id est scropham, triginta natorum fœtu, vt
Helenus prædixerat, iacentem aduertit; quietæ se-
dis certissimum omen: quam Iunoni deorum regi-
ne immolando sacrauit; vt Virgilius in octauo;

Ecce autem subito, atque oculis mirabile monstrum,
Procubuit viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat sacra ferens, & eum grege sistit ad aram.

Eodem Æneam Lauinium oppidum struxisse ai-
unt: simul & hinc scrophæ signum Troianis ortum
quidam tradidere; seu ob iniecti fundamenti regiæ
sedis memoriam; seu quia quietis genti scropha
signum

signum dederat; seu ob æternum insigne nominis
Troiæ, quæ huic vocabulo animalis vulgo Italice
includitur, vt supra memini. Præterea & nonnul-
li referunt historici, Æneam more nauigantium
inter cetera animalia ad vsum vescendi, vt fit, suem
viuam secum detulisse, ac ex oraculo responsum
habuisse, quum teneret Italiam, dimitteret eam:
inde, quo reperta foret, sedi eius conderet vrbem.
quam in Campaniæ oris, apud Auernum lacū Baia-
rumque fines, dimissam volunt, mox supra Tibri-
dis ripam. Quare elatum scrophæ vexillum. quocir-
ca Helenus ad Æneam in tertio Virgilii;

Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam

id est, insigne Troianum. Ac quum hac in parte, te
dubitare sereniſſime principū crebro percepissem,
& in ambiguitate rei huius multos vagari, tulit ca-
lamus prolixius, & a proposito longius, quam expo-
sceret intentio. Quis enim rem tot seculis remotis-
simam scrutaturus, per vetustissima litterarum vo-
lumina sine ambiguitate euadere potuit? Sed ad
propositum redeundum. Ad Euandrum concessit
Æneas; & optato potitus, Pallantem Euandri filiū,
& ingētis roboris armatorum auxilia secum duxit.
Turnus post aliquot prælia clarissima victus tādem
ac peremptus, Troiano cessit. Victor Æneas post
Latini obitum in regno successit: quem mortuum,
& super Numicii fluminis ripam conditū, Indigetē
Iouem dixere, expleto anno tertio regni. Su-
perfuit Ascanius, eius filius, Troiæ ex Creusa na-
tus. Is Lauinium oppidum nouercæ Lauiniæ
& Syluio ex Lauinia fratri relinquens, haud inde
longe in Albano colle condidit Albam. In-
ter Lauinium & Albam conditam triginta

annorum spatium datur. Absumpto Ascanio, frater eius Syluius, qui & Iulus, a quo gens Iulia, & antiquum tuæ generosæ prolis deriuatum cognomen Auguste, regnat: quamquam inter auctores veterum ambiguo constet, vtrum hunc Syluium an Ascanium cognominatum fuisse Iulum. Is Syluius, post obitum patris ex Lauinia Italiæ natus, Posthumus dictus: quem Lauinia prægnans, priuignum timens Ascanium, secedens, in quadam sylua, apud Tityrum pastorem peperit, vnde Syluius nuncupatus; vt Maro, inducens Anchisen ostentantem suorum progeniem Æneæ:

Ille (videsne) puræ iuuenis qui nititur hastæ,
Proxima sorte tenet Lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus sanguine surget,
Syluius, Albanum nomen, tua postuma proles:
Quem tibi longæuo secum Lauinia coniux
Educet syluis regem, regumq; parentem;
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.

Hic Syluius Syluium Æneam filium reliquit: ex quo Latinus filius a quo prisci Latini cepere nomē, & Syluium cognomen Albæ regnantibus datum, vt quidam tradidere: quamquam Virgilius hoc cognomen regibus Albanis a Syluio Posthumo deriuatum sentire videatur. Genuit hic Syluius Albam, Atym Alba, Capym Atys, Capys Capetum, Capetus Tiberinum; qui in Albula flumine demersus, mutauit fluuio nomen, Tiberi deinceps nuncupato. Ex Tiberino superfuit Agrippa ex quo Romulus Syluius: qui sine prole, fulmine ictus, stirpis eiusdem Auentinum in regno reliquit. is decedens, in quo sepultus fuerat, colli nomen dedit. Huic successit Proca: quo defuncto, duo eius filii,

Numitor

Numitor & Amulius, superstites fuere: quorum alter Amulius, Numitorem fratrem maiorem e solio deiecit; cuius virili prole interempta, filiam Rheam Syluiam, vt partum auerteret, Vestalem virginē sacrat. Rhea geminos edidit, Remum scilicet & Romulum; a Marte compressa, vt traditur. Quod regi Amulio notum, in vincula tradita matre, regio edicto in Tibridis alueo exponuntur gemini. Fama est, in lupam geminos lambentē, regium pastorem Faustulum casu quodam incidisse: qui vxori Laurentiæ nutriendos dedit. Iam adulti iuuenes, corporis & animi vires adepti, per syluas ac nemora nō modò infestare feras, sed & finitimis pastoribus dominari occeperant. Tandem insidiis Remus interceptus, vt prædæ reus ad Amulium ducitur. inde, quia eū cum fratre Romulo in agrū Numitoris impetum fecisse dicebatur, ad pœnas supplicii materno auo traditur: a quo mox & ipsi nepotes præsidio pastorum in regiam facto impetu, Amulium obtruncant, & restituunt Numitori regnum. Hunc scito Cæsar Auguste, gentis Iuliæ Albanorum regum vltimum; eamque gentem ad Iulium vsque Cæsarem, teque principum decus, sine imperio priuatæ in tuæ felicitatis tempora terminasse. namq; Romulum, Romanæ vrbis imperiique tui conditorem, materna linea incognito patre ortum, tuæ stirpis non censeo, si maiorum genealogiam recte complector.

At nunc ad reges Romanos, consules, dictatores, tribunos militares ac plebeios, subsequenter calamum deducam; vt ab origine ad tua felicissima secula Romana regimina noscas. Igitur Palatino in monte, vbi adulti & a pastoribus culti gemini

orant, auspicato parua mœnia ponunt; &, vbi alter alterum non patitur, cui regnandum, augurio permittunt. Qua contētione interfectum Remum describere quidā; aliter alii, quia fertur incepta mœnia contra edictum transiluisse Remum, a Romulo, cui regnare obtigerat, securi percussum, & a nomine conditoris vrbem Romam nuncupatam. Ferunt anno vigesimo secundo ætatis, vndecimo calend. Maias, quadringentesimo tricesimo tertio post captam Troiam, Romulum vrbis fundamenta iecisse. Qui primo constitutis sacris, legum iura sanxit; fecit & se regiis insignibus augustiorem; circa se lictores instituit. Asylum aperuit complendæ vrbis gratia centum senatores creauit; quos Patres auctoritate nuncupauit, Reipublicæ consilium. Equestri Neptuno ludos finitimis gētibus indicauit. Circumstantes populi cum familiis ad vrbem, velut ad rem nouam simul & ludos conueniunt. Tum ad spectacula intentis aduenis, raptæ virgines Sabinorum, ceterarumque turba, & in matrimonium abductæ. Raptarum parentes, ad vltionem illati dedecoris, arma parant. hinc pleraque bella orta. Cæninenses, qui primum in agrum Romanum impetū fecerant, victi sunt, Acrone eorum rege a Romulo obtrūcato. cuius opima spolia in Capitoliū ad quercum pastoribus sacram rex ipse Romanus suspendit; ibique Ioui Feretrio templum statuit, quod primum Romæ sacratum fuit; & de Cæninensibus primum triumphum egit, vt quibusdam placet scriptoribus. Antemnates exinde populandi gratia hostiliter aduentarunt: qui a Romulo victi, in vrbem ducuntur. Hinc aduersus Cruſtuminos subsequenter tumultuantes, in armis Romulus profectus.

ctus, superatos hostes Romæ cohabitare coercuit. Cum Sabinis vltima & acrior pugna fuit. nā ab his, Tito Tatio duce, Capitolii arce capta, mox virtute Romuli recuperata, interuentu raptarum, miserādo fletu implorantium, pacatis vtrimq; animis, pax fit, & ex duobus regnis vnum. Namq; Sabini eorū imperium Romam traducunt; & sub duobus regibus, Romulo & Tito Tatio, cōmune dominiū per aliquot annos fuit. Sed primo Tatius moritur a Laurentib. interfectus, anno quinto postquā Romæ regnare cœperat. Superfuit Romulus; qui demū victis Fidenatib. ac Veientib. ad Capreę paludē cōcione habita, subito turbine & imbre lumine solis adēpto, inter fulgura obstrepentia cœli ereptus, nusquam apparuit, postquam triginta & septem regnauerat annis.

Numa exinde Pompilius, e Sabinis ortus, vir pietate & iustitia insignis, secundus a Romulo regnat: & pacatis finitimorum odiis, gemini Iani templum edixit; quod apertum, bella; clausum, quietem indicaret. Mox ad religionem conuersus, vt deorum timor ad mitiora truces flecteret animos, sacra instituit, sacerdotes creat, virgines Vestales sacrat. Pontificem maximum primus declarat: dies fastos nefastosq; cōdidit, annū in duodecim mēses diuisit. Postremo, vbi maxima cū reuerētia & suorū & finitimorū, tres & quadraginta regnasset annos, obiit.

Tullus Hostilius exinde rex tertius creatur, ad bella promptissimus, animosior Romulo. cum Albanis armorum negotium habuit, sed paucorum cruore ac fortuna finitum. nam trigeminis Horatiis Romanorum, & trigeminis Curiatiis Albanorum res hoc fœdere committitur, vt ciuitas pro

qua pugnarent qui vicissent, alteri imperaret. vicerunt Horatii, Albani sub imperio Romano fuere. Fidenates ac Veientes proinde in agrum Romanum impetum faciunt, quibus victis ac fugatis, Metium Albanorum dictatorem, quia ex fœdere in armis accitus, proditor rem Romanam maximo in discrimine absentando deseruerat, Tullus quadrigis in diuersum actis alligatum discerpi, Albamque dirui, ac omnes Albanos Romam deuehi iussit. Cœlium montem intra mœnia clausit, numero & potentia crescente Romæ. Cum Sabinis, qui patriis in sedibus T. Tatii tempore manserant, bellum graue gessit, hostemque vicit. Demum fulminis ictu cum tota domo absumptus, anno regni tricesimo secundo interiit.

Ancus Marcius Tullo successit, vir pace & bello clarissimus. Ad arma & religionem paratus, ad sacra primum & templa condenda ornandaque animum flexit. Mox quum res postularet a sacris ad arma concitus, aduersus Latinos, qui primo in eum mouerant bella, se contulit, & Politorium vnicum Latinorum præsidium expugnat ac diruit; omnesque in oppido repertos, Romæ cohabitandos destinat. Ianiculum collem vrbi adiecit, pontem sublicium supra Tiberim fecit: tum Quiritium fossa per plana deducta, carcerem primus struxit. vsque ad mare dilatati fines: vbi Tibris in æquora prorumpit, Ostia vrbs condita, & Salinæ circumlatæ. Feretrii Iouis templum ampliatum. Decessit Ancus anno regni vicesimo quarto.

Priscus Tarquinius, a Tarquiniis Etruriæ profectus, exinde regnum occupat, cum Latinis is primũ bellum

bellum habuit; & Appiola vrbe expugnata, ingenti præda victor rediit. ludos instituit: Circum erexit. aduersus Sabinos centurias auxit: quibus industria ac viribus superatis, arma cruenta hostium in Anienem flumen eiicere fecit. quæ ex Aniene in Tiberim deuecta, summæ victoriæ nuntium Romę detulere. Iterum eisdem hostibus secundo prœlio attritis, Collatiam oppidum sui iuris fecit. Romam regressus, insigni gloria primus triumphat, vt quidam volunt: cum Priscis Latinis bello orto pugnauit: quibus deuictis, pacem dedit, vi & armis oppidis captis, Corniculo, Ficulnea, Cameria, Crustumerio, Ameriola, Medullia, & Nomento. Demum ad ædificia publica intentus, muro lateritio circuit vrbem: valles interiacentes collibus, ceteraque loca limosa, & sordibus repleta, cloacis vacuat. In Capitolio Iouis ædem, grande opus, inceptarat: tum interfectus a duobus Anci filiis, obiit anno regni tricesimo septimo.

Seruius Tullius post hunc rex declaratur, ex captiua & nobili fœmina a Corniculo oppido grauida educta, in domo Tarquinii natus, & adultus cum Veientibus & Etruscis primum bellum sumpsit: quibus fortissime victis, insignis gloria victor rediit. Censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerentur. In classes centuriasque populum diuisit. Domi paci tranquillæ, & foris in armis quod necesse fuerat, sollertissima statuit industria. Ciues omnes, pedites equitesque, qui arma ferre possent, in Campum Martium conuocare edicto iussit; ibique exercitum instructum ordinatum porco, oue, & tauro lustrat. Inde ad postea Lustrum nuncupatum: quo octoginta milia ci-

nim censa referuntur. Duo colles vrbi tum additi, Viminalis & Quirinalis, & Exquiliæ, vbi ipse regiam habuit. Aggere, fossa, & muro, quæ vrbi adiecerat, circumcluſit. Dianæ templum condidit. Poſtremo a Lucio Tarquinio, Priſci Tarquinii filio, & genero ſuo, anno regni triceſimo quarto, in vico Cyprio obtruncatur.

Tarquinius inde regnum inuadit, qui male partum imperium, ita contumaciter rexit, vt cognomen Superbo ſibi vindicaret. In Patres ac Senatum ſæuiens, iniuſſu populi, ad libitum agere omnia cœpit. occidere, carcerare, afficere ſupplicio, ſui iuris fecit. Cum Volſcis bellum habuit: quibus expugnatis, oppida Sueſſam & Pometiam eripuit. fraude & non bello Gabios ſubiugauit, & cruciatibus attriuit. Cum Æquicolis & Etruſcis fœdera tenuit. Iouis templum, quod in Capitolio pater inceptauerat, maximo impendio ac labore ad culmen erexit. Demum ob Lucretiæ per vim illati ſtupri dedecus a Sexto Tarquinio eius filio, Iunii Bruti opera pulſus; exſulatum cum ſceleſta coniuge ac filiis fuga perrexit, anno regni triceſimo quinto, ab vrbe vero condita ducenteſimo quadrageſimo quarto.

Depulſis regibus, ſub conſulibus annuo imperio iura Romana fuere. Senatus, vt ſolidum corpus, immutabile erat; Conſules, velut membra: Senatus, conſiliũ, & rerum deliberatio; Conſules, ad conſulta peragenda parati. Dictatoris imperium, quod ceteros magiſtratus excedebat, ad terrorem eunctorum, tum quum res Romana in extremis periculis nutare cerneretur, creabatur; ſummæ potentiæ vnicum robur. Inde ob truculentiſſimas inter patricios ac ple-

bcios ſeditiones, plebs armata, maximo cum terrore nobiliũ, in Auentinum, &, vt aliis placet, in Sacrum collem ſeceſſerat: nec inde abduci potuit, donec ad fauorem ſui, Tribuni plebeii primũ crearentur. Mox ad Decemuiros res venit. nam Decemuiros creari placuit, qui ſine alio magiſtratu, annuo imperio reipublicæ præeſſent. Anno ab vrbe condita vno & trecenteſimo, hoc imperium in Appio Claudio, atrociſſimi ingenii viro, deſinere voluit eiuſdem obſtinata perfidia: ob cuius ſceleſtę libidinis nefas violandæ Virginiæ virginis pudiciſſimæ, ſe abdicare magiſtratu Decemuiri coacti ſunt. Tum ad conſules res redierat. Verum paulo poſt, Tribunis pleb. auctoribus, ſeditione vt alias orta, inter cetera obtinuere plebeii, vt & tribunos militares haberent, ſicut & Plebeios. Sed hi promiſcue vel patricii vel plebeii eſſe poterant; qui aliquando conſulare geſſere imperium. Sed demum Conſules regnum obtinuere; quorum faſces aduſque Iulii Cæſaris, patris patruiq; tui, principatum defluxere, expletis ab vrbe condita annis ſeptingentis decem. Sub quorum magiſtratuum, conſulum, dictatorum, & tribunorum militarium ductu, per quadringentos quadraginta & ſeptem annos, omnis Italia viribus armorum ſubacta eſt, ſimul & alpes Cottię, Pœninę, & Graiæ atq; Romanæ, cum Alpinis populis, ipſis in rupibus duratis, in dicionem conuenere. Africa ter victa, primo & ſecundo & tertio bello Punico, inæſtimabili vulnere vtrimque accepto, Romano imperio tandem parta: Sicilia, Sardinia, Baleares, Creta, inſulæ obtentæ. Numidia victo Iugurtha in poteſtatem redacta. Hiſpaniã, genus armorũ ferox, noſtrorum, nec ſine Romano cruore, ſubiugauere.

arma. Celtiberi, Cantabri, Astures, Lusitani, Numantia, omnisque Gallæcia, flexere ceruicem. Gallia atque Britannia nouem annorum Iulii Cæsaris labor fuere; tributariæ demum factæ. Post hęc Illyria, Istria, Liburni, & Dalmatæ obsecundauere perdomiti. Proinde in Græciam transitus fuit. qua perdomita, Epirus, Thessalia & Achaia, paruere mandatis. Ter Macedonia cum regibus suis debellata, & in prouinciæ formã demum redacta. Thraces, sæuissimos omnium; Propontidem, & Thracium Bosphorum cum ipso Byzantio, virtus Romana superatos reddidit. Hinc ad Danubium Rhenumque victoriosissime Principum, penetratum, & vtriusq; fluminis vtramque ripam tuę industriæ subiugauere vires. Duæ Germaniæ, inferior ac superior, tibi vnico cessere. Norici, Pannonii, Sueui, Marcomanni, Daci, Mœsi, ceteræque nationes ad Arcton, superati. Europa in extremis finium suorum per te vndique exterrita, & armis concussa. In Asiam iam ante peruentum fuerat; & victo Antiocho potentissimo Syrię rege, victo Mithridate, Syria, Phœnix, Ctesiphon, Babylonia, Iudęa, Palæstina, Arabia, Cicilia, & omne Ponti regnum, cum ipsa minore Asia, in qua Phrygia, Lydia, Bithynia, Paphlagonia, Isauria, & Cappadocia regiones continentur, mandatis obtemperauere. Cessit & vtraque Armenia armis attrita. Mesopotamia inter Tigridem & Euphratem, sanguine Parthorum ac Persarum crebro cruenta multiplici bello, demum Romano paruit. Diuersis temporibus cum Persis & Parthis assidue pugnatum; & vtrimque cladibus acceptis, Romanus superior fuit, & obstantibus imperauit. Ad Arcton Colchi, Hiberi, Albani, Scythæ

Scythæ, Assyrii, Caspii, cum Amazonibus suis, ductu nostrorum ducum subiugati sunt. Ægyptiorum reges vltro in amicitia & fœdere steterunt. Cyrene ac tota Libya & Mauritania, extincto Iuba, obsequentes fuere. Indi ex ipso extremo Oriente postremo ad te gloriosissime Principum, in extremo Occidente tum bella gerentem, legationem misere, ad obsequia se paratos profitẽtes, vt nonnihil te imperante haud supereſſet indomitum. Æternum vale tui seculi perenne ac immortale decus, Cæsar Auguste.

BARTHOLOMÆVS MARLIANVS
eques D. Petri, de origine vrbis Romæ.

QVoniam in hac vrbis descriptione, de quibusdam locis & ædificiis ante vrbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: operæpretium fore arbitramur, etiam de illis populis & regibus, qui tunc deinceps hanc tenuere regionem, quã paucis fieri poterit, loqui. Sic enim fiet, vt primum a quibus ædificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde, a quam paruis initiis vrbs Roma originem traxerit, ad eamq; creuerit magnitudinẽ, vt nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarũ inueniretur. Romanæ igitur vrbis regionem Siculi primi omnium tenuere: antea vero habitatane fuerit, an deserta nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, illis expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam erra-

bundi, profugiq; ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanserunt autem in his sedibus vsq; ad bellum Troianū, priscā illam Aboriginū appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant: qui cum Cretæ imperaret, habens cum Ioue filio de agris contentionē, bello expulsus in Italiā venit: & cum cultū vinearum, & falcis vsum Ianum docuisset, ab eo in partē imperii est admissus. Cæterum Iano defuncto, ad eum solum imperiū peruenit. Annis deinde LX. ante res Troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedemq; duce Euandro quærentes in hunc locū, vbi nunc Roma est, delatos, a Fauno q; Aboriginum rege & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse illosq;, colle haud procul a Tiberi electo, struxisse castellum, Palantiumq; a metropoli eorum in Arcadia appellasse. Paucis vero annis interpositis, aliam classem Græcā, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisq; quosdam missionem ab eo precatos, in colle qui tūc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos, Pelopōnenses, & qui ex Elide profecti fuerant, Phanetas, & Epios fuisse comperio: quibus nullū erat amplius desiderium reditus, euersa eorum patria ab ipso Hercule. Hi aliquamdiu rem suā separatim administrarunt. Cæterū haud ita multo post, victum, leges, sacra cū Aboriginibus conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerāt, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda vero ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnante, Æneas in Italiam venit: qui cum statim prælio fuisset exceptus, in aciemq; iam exercitum duxisset, ad colloquium a Latino fuit vocatus: in quo tantam sui admirationem

hem prębuit, vt in societatem imperii receptus, Lauiniaq; ei in matrimonium data, gener ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Post hæc vtrisq; bellum aduersus Turnū Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus & Latinus occubuere. Quare Æneas soceri regnum suscipiens, quarto imperii sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, e vita migrauit. In cuius locum Ascanius, eius filius, succedens, trigesimo anno post Lauinii constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo & trigesimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortem Æneæ ex Lauinia natus, imperium accepit: cumque vndetriginta imperasset annos, Æneæ Syluio filio illud reliquit: hic vero post vnū & triginta, Latino Syluio: Latinusq; post quinquaginta, Albę qui vndetrigintā illud tenuit. Post eum Atys, quatuor & viginti regnauit annos: deinceps Capys, duodetriginta: inde Capetus tredecim, & Tiberinus postea octo. Huic succedēs Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde, vndetrigintā; post hunc triginta & septē, Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus tradidit. Hic viginti & tres imperauit annos, Amuliumq; & Numitorem procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnū, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupās Rheam eius filiā, ne quis vindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotē fecit: quæ duos pueros incerto stupro conceptos enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cum sæpius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rē Faustu-

lus pastor animaduertit, subtractosq; feræ, Accæ vxori nutriendos dedit. Nomina autem pueris, alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina, vires & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones a rapina pecorum frequenter summouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tũc a rege in vltionem Numitori traditur: qui adolescetia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur, & cum eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: a quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum restituunt. Sequenti vero anno regni Numitoris quadringentesimo trigesimo secundo, (vt tradit Cato) post Ilium captum, XII. Calend. Maias, Romam, vbi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquã, vt de tẽpore, ita de conditore, mira inter scriptores varietas existit: communis tamẽ opinio est, Romulum Martis filium vrbis auctorem fuisse. Vnde Cicero: Principio, inquit, vrbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remum vrbi nomen dedisse ferunt: quia captatis auguriis Remus prior sex vultures vidit. Romulus mox duodecim. Quæ res, cum vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo, extincto Remo, Romulus a se Romam denominauit.

T. LIVII

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE condita decadis primæ liber primus.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

ADuentus Æneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanii regnum Albæ, & Siluii Æneæ, ac deinceps Siluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia a Marte compressa, nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit, Ianum templum constituit: eiusque portam pacatis omnibus circa populis primus clausit. Cum dea Ægeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petiit. Post hæc tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metii Suffetii supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad posteremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius ceremonias a Numa institutas renouauit. Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam Prisci Latini occupauerant, diruit. Pontem sublicium in Tiberim fecit. Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperii protulit. Ostiam condidit. Regnauit annos xxxiii. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthii filius a Tarquiniis, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinii nomen fere cæpit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum centurias amplianit. Tentandæ scientiæ causa Attij Nauij auguris consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset.

quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: id, protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. occisus est ab Anci filijs cum regnasset annos xxxviii. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atq; Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit. Pomœrium protulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos XXXIIII. post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum neq; populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Iouis in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum ara moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filij Delphos profecti, & consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est, id, q; factum eius euentum rei comprobauit: nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum propter expugnatam nocturna vi a Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maxime expulsus est, cum regnasset annos viginti quinq. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

FACTV-

FACTVRVS ne operæprecium sim, si a primordio vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Vtcunq; erit: iuuabit tamen rerum gestarũ memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quę ab exiguis profecta initiis, eo creuerit, vt iam magnitudine laboret sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines, proximaq; originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quib. iampridem præualentis populi vires se ipsæ cõficiunt. Ego contra hoc quoq; laboris præmium petam, vt me a conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribẽtis animum, & si non flectere a vero, solicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendámve vrbem, poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerũ gestarũ monimentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscẽdo humana diuinis, primordia vrbiũ augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre auctores: ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisque sui parentem Martem pot-

simum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vtcunq; animaduersa aut æstimata erũt, haud equidem in magno ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros quibusq; artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit. labente deinde paulatim disciplina, velut desidentes primo mores sequatur animo: deinde vt magis magisq; lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac fru-
giferum, omnis te exempli documẽta in illustri po-
sita monumento intueri, vnde tibi tuæq; reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterũ aut me amor negocii suscepti fallit, aut nulla vnquã respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeo, quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan & necessariæ erunt: ab initio certe tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius ominibus, votisque ac precationibus deorum dearumq;, si vt poëtis, nobis quoq; mos esset, libentius inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

Iam primum omnium satis constat, Troiã capta in cæteros sæuitũ esse Troianos, duobus, Æneæ Antenoreque & vetusti iure hospitii, & quia pacis reddendæ-

dendæq; Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem, rege Pylemene ad Troiam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebant, pulsis, Henetos Troianosque eas tenuisse terras, & in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur: pagoque inde Troia nomen est, gens vniuersa Veneti appellati. Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentib. fatis, primo in Macedoniã venisse, inde in Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est. ibi egressi Troiani, vt quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aborigines q; qui tum ea tenebant loca ad arcendã vim aduenarum armati ex vrbe atque agris concurrũt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum Latinum pacem cũ Æneа, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alii, cum instructæ acies constitissent, prius quàm signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad colloquiũ: percontatum deinde qui mortales essent, vnde, aut quo casu profecti domo, quidve quærentes in agrũ Laurentem exissent: postquam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Æneam, filium Anchisæ & Veneris, cremata patria & domo profugos, sedem condendæq; vrbi locum quærere: & nobilitatẽ admiratum gentis viriq; & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Æneam apud Latinum fuisse

in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Æneæ in matrimoniũ data. ea res vtiq; Troianis spem affirmat, tandem stabili certaq; sede finiendi erroris. Oppidum condunt. Æneas ab nomine vxoris Lauinium appellat. Breui stirps quoq; virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanio parentes dixere nomẽ. Bello deinde Aborigines Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneę fuerat, prælatum sibi aduenam ægre patiens, simul Æneæ Latinoq; bellũ intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abiit. victi Rutuli: victores Aborigines Troianiq; ducem Latinũ amisere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumq; eorum regem cõfugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitãs, iá inde ab initio minime lætus nouæ origine vrbis, & tum nimio plusquam satis tutum esset accolis, rem Troianã crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Æneas aduersus tãti belli terrorem, vt animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodẽ iure solum, sed etiam nomine omnes essent, Latinos vtranq; gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Æneam cessere. fretusq; his animis coalescẽtium indies magis duorum populorum Æneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras solũ, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælio Latinis, Æneæ etiã vltimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcunq; eum dici ius fasq; est, super Numicũ flumen, Iouem Indigetem appellãt. Nondum maturus

turus imperio Ascanius Æneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberẽ ętatẽ incolume mansit: tantisper tutela muliebri (tãta indoles in Lauinia erat) res Latina, & regnũ auitum paternumq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius, an maior quã hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundẽ Iulia gens authorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, vbicunq; & quacunque matre genitus (certe natũ Ænea constat) abundante Lauinij multitudine, florentẽ iam (vt tum res erant) atq; opulentam vrbem matri, seu nouercæ reliquit: nouã ipse aliam sub Albano monte cõdidit: quæ ab situ porrectæ in dorso vrbis longa Alba appellata. Inter Lauiniũ & Albam longã coloniã deductã triginta ferme interfuere anni. tantũ tamen opes creuerãt, maxime fusis Hetruscis, vt ne morte quidẽ Æneæ, nec deinde inter muliebrẽ tutelã rudimẽtumq; primũ puerilis regni mouere arma, aut Mezẽtius Hetruscique, aut vlli alii accolæ ausi sint. Pax ita cõuenerat, vt Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quẽ nunc Tiberim vocant, finis esset, Siluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in siluis natus. is Ænea Siluium creat: is deinde Latinum Siluiũ. ab eo colonię aliquot deductæ, prisci Latini appellati. mansit Siluius postea omnibus cognomen, qui Albę regnarũt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tiberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberini filius, post Agrippam Romulus Siluius a patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus, regnũ per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nũc est pars Romanę vrbis,

cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorē atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum Siluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit scelerī scelus, stirpē fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Siluiæ per speciem honoris, cum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spē partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbis, maximiq; secundum deorum opes imperii principium. Vi compressa Vestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia Deus auctor culpæ honestior erat, Martē incertæ stirpis patrem nuncupat, sed nec dii, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat amnis: & posse quamuis lāguida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. vastæ tum in iis locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueū quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montib. qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas, vt lingua lambētem pueros magister regii pecoris inuenerit (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulę ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ętas,

tas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisque sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere, & cum his, crescente indies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & a Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxū atq; lasciuiam currerent, quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditus ludicro, cum solenne votum esset, insidiatos obiram prædæ amissæ latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetū fieri: inde eos collecta iuuenum manu, hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat, necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ętatem, & ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita vndiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam

par) sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetū facit: & a domo Numitoris alia cōparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primū tumultum hostes inuasisse vrbem, atq; adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit, extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originē nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius auctorē ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auū regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulū Remumq; cupido cepit, in iis locis vbi expositi, vbiq; educati erant, vrbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum, Latinorum q;, ad id pastores quoq; accesserant, qui omnes facile spem facerent, paruā Albam, paruum Lauiniū, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationib. auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum a satis miti principio, quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimē facere posset, vt dii, in quorum tutela ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinū Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiūt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. Iamq; nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo consalutauerat. tēpore illi præcepto: at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in

ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros. inde ab irato Romulo, cū verbis quoq; increpitans adiecisset: Sic deinde, quicunque alius transiliet mœnia mea, interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus, condita vrbs, conditoris nomine appellata Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, muniit. Sacra diis aliis Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluuium, qua præ se armentum agens nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. Ibi cum eum cibo vinoque grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentū in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eo deductura erant: auersos boues, eximium quemq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo vestigia ferrent. quæ vbi omnia foras versa vidit, nec in partem aliam ferre: confusus, atque incertus animi, ex loco infesto agere porro armentum occepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (vt fit) relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. quem cum vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere conatus esset, ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis

An. V. C. 1. I. rex vixit annos 37.

quam imperio regebat loca venerabilis vir miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines: venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquā ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facinorisque causam audiuit: habitum formamq; viti aliquātum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui vir esset: vbi nomen, patremq; ac patriā
" accepit: Ioue nate, Hercules salue, inquit. te mihi
" mater veridica interpres deūm aucturum cœlestiū
" numerum cecinit, tibiq; aram hic dicatum iri, quam
" opulentissima olim in terris gens Maximam vocet,
" tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data, accipere se omen: impleturumq; fata, ara condita, atque dicata, ait. Ibi tum primum bone eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Potitiis ac Pinariis (quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant) factum. Forte ita euenit vt Potitii ad tempus præsto essent, iisq; exta apponerentur: Pinarij extis adesis, ad cæteram venirent dapem. Inde institutum manſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus vescerentur. Potitii ab Euandro edocti, antistites sacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ mini-
An. V. sterio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tū sa-
C. II. cra Romulus vna ex omnibus peregrina susceperat, iā tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, vocataq; ad concilium multitudine, quæ coaluerat in populi vnius corpus nulla re præterquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus

signibus imperii fecisset, cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero auium quæ augurio regnū portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis cōmuniter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cū alia atq; alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vrbis magnitudo esset: adiiciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentiū vrbes, qui obscuram atq; humilem conciendo ad se multitudinem, natam e terra sibi prolem mentiebatur. locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eo ex finitimis populis III. turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum profugit. idq; primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, consiliū deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat, siue quia soli cētum erant, qui creari patres possent. Patres certe ab honore, patriciq; progenies eorum appellati. Iam res Romana adeo erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatū bello par esset, sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quib. nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent. Vrbes quoq;, vt cętera, ex infimo nasci: deinde quas sua

virtus ac dii iuuent, magnas opes magnumque nomen sibi facere satis scire, origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturā virtutem proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguine & genus miscere. Nusquā benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tātam in medio crescentem molem sibi ac posteris sui; metuebant. a plerisq; rogitātibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Ægre id Romana pubes passa, & haud dubie ad vim spectare res cœpit, cui tempus locumque aptum vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat, Neptuno Equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quātoq; apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatamque facerent Multi mortales conuenere studio etiā videndæ nouæ vrbis: ma-
IIII. xime proximi quiq; Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Inuitati hospitaliter per domos, cum situm, mœniaq; & frequentē tectis vrbem vidissent, mirantur tā breui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tēpus venit, deditæq; eo mētes cum oculis erāt, tū ex cōposito orta vis: signoq; dato iuuētus Romana ad rapiendas virgines discurrit. Magna pars, forte vt in quē quæq; inciderat, raptæ: quasdam forma excellentes, primoribus patrū destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignē à globo Talassii cuiusdam raptam ferunt, multisq; sciscitātibus cuinam eam ferrent, identidem, nequis violaret, Talassio ferri clamitatū: inde nuptialem hanc vocem

factam.

factam. Turbato per metū iudicio, mœsti parentes virginum profugiunt, incusantes violati hospitii fœdus, deumque inuocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. Sed ipse Romulus circumibat, docebatq; patrum id superbia factum, qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium, ciuitatisque, & quo nihil charius humano generi sit, liberum fore: mollirent modo iras & quibus fors corpora dedisset, darent animos: sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus vsuras viris, quod annixurus pro se quisq; sit, vt cum sua vice functus officio sit, parentum etiam patriæq; expleat desiderium. Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium cupiditate, atq; amore: quæ maxime ad muliebre ingeniū efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erāt. At raptarum parentes tum maxime sordida veste, lachrymisq; & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur vndiq; ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eo, quod maximum Tatii nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminique & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lente agere iis Tatius Sabiniq; visi sunt. Ipsi inter se tres populi cōmuniter bellum parāt. nec Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraq; Ceninensium, satis se impigre mouent. Ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit. sed effuse vastantibus sit obuius cum exercitu Romulus, leuique certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit fugatque: fusum

persequitur: regem in prœlio obtruncat, & spoliat. duce hostium occiso, vrbem primo impetu capit. In exercitu victore reducto, ipse eum factis vir magnificus, tum factorũ ostentator haud minor, spolia ducis hostium cesi suspensa, fabricato ad id apte ferculo, gerens in Capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad quercum pastorib. sacram deposuisset, simul cũ dono designauit templo Iouis fines, cognomenq; addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumq; iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico: sedem opimis spoliis, quæ regib. ducibusq; hostium cæsis, me auctorem sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. Ita deinde diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eo spolia posteros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni vulgari laudem. Bina postea intra tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia. Adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatiũ exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionẽ facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppressit. Fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, dupliciq; victoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precib. raptarum fatigata: orat vt parentib. earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse. facile impetratum. Inde cõtra Crustuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod iam alienis cladib. ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroque coloniæ missæ. plures inuenti, qui propter vbertatem terræ in Crustuminũ nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est, a parentibus maxime ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multoque id maximũ fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellũ prius quam intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virginem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitũ ierat, accepti obrutam armis necauere: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid vsquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatoq; magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent. eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradẽdi quod in sinistris manibus esset, directò arma petisse dicãt: & fraude visam agere sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atq; inde postera die cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est, cõplesset: nõ prius descenderunt in æquũ, quam ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos, in aduersum Romani subiere: principes vtrinq; pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanã iniquo lõco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, cõfestim Romana inclinatur acies: fusaq; est ad veterẽ portam palatii. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter, tuis, inquit, iussus auibus hic in Palatino prima vrbi fundamẽta ieci: arcem iam scelere emptam Sabini habent. Inde huc armati, superata media valle tendunt. At tu pater deũm hominumque hinc saltem arce hostes,

,, deme terrorem Romanis, fugamq; fœdam fiste.
,, Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimẽ-
,, rum sit posteris, tua præsenti ope seruatam vrbem
,, esse, voueo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas
preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus maximus resistere, atq; iterare pugnam iubet. Restitere Romani, tanquam cælesti voce iussi. Ipse ad primores Romulus prouolat, Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos toto quantum foro spacium est. nec procul iam a porta palatii erat, clamitans: Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit pulsum Romani persequuntur: & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludẽ sese strepitu sequentium trepidante equo cõiecit, auerteratq; ea res etiam Sabinos tãti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabinique in media conualle duorum montium redintegrant prælium, sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus passis, scissaq; veste, victo malis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generique respergerent: ne parricidio macularent partus suos nepotum illi, liberum hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si cõnubii piget, in nos vertite iras. Nos causa belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentib. sumus.

Melius

Melius peribimus, quàm sine alteris vestrum viduæ aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces, silentium, & repentina fit quies. Inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacẽ modo, sed ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnum consociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curib. appellati. Monimentum eius pugnæ, vbi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in vado statuit, Curtium lacũ appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curiis imposuit. Id non traditur (cum haud dubiè aliquantò numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus suis virorumve, an sorte lectæ sint, quæ nomina curiis darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitũ conscriptæ sunt: Ramnẽses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis & originis causa incerta est. Inde non modo cõmune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumq; Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in se vertit: nã Lauinii, cum ad solenne sacrificiũ eo veniisset, concursu facto interficitur. Eã rem minus ægre quam dignã erat, tulisse Romulum ferunt, seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisque cædes, fœdus inter Romam Lauiniumque vrbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud

multo propius,atq; in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope se cõualescere opes rati, prius quam tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuẽtute armata immissa,vastatur agri quod inter vrbem ac Fidenas est. Inde ad læuam versi,quia dextra Tiberis arcebat, cũ magna trepidatione agrestium populantur: tumultusque repens ex agris in vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra a Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto,egressus cum omnib. copiis, partem militũ locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidiis iussit. Cum parte maiore atq; omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnę obequitando,ipsis prope portis hostem excitit.Fugæ quoque quę simulanda erat,eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæq; consilium trepidante equitatu,pedes quoq; referret gradum,plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq; trahuntur ad locum insidiarũ. Inde subito exorti Romani, transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota e castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates,prius pene quam Romulus, quiq; cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multoq; effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant,oppidum repetebant: non tamen eripuere se hosti.Hærens in terga Romanus, prius quam fores portarũ obiicerentur, velut agmine vno irrumpit.

Belli Fidenatis cõtagione irritati Veientium animi,

& consanguinitate (nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt,populabundi magis quam iusti more belli.Itaq; non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædã portantes,Veios rediere.Romanus contra, postquã hostem in agris non inuenit,dimicationi vltimæ instructus intentusq; Tiberim transit. Quẽ postquam castra ponere,& ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi,vt potius acie decernerent, quã inclusi de tectis mœnibusq; dimicarẽt. Ibi viribus nulla parte aduersis,tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: persecutusque fusos ad mœnia hostes,vrbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit.Agros rediẽs vastat, vleiscendi magis, quã prædæ studio. eaq; clade haud minus quàm aduersæ pugnæ subacti Veientes, pacem petitũ oratores Romam mittunt. agri parte multatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc fermè Romulo regnante domi militiæq; gesta. Quorũ nihil absonũ fidei diuinæ originis, diuinitatisq; post mortẽ creditę, fuit: nõ animus in regno auito recuperando, non condendæ vrbis consiliũ, non bello ac pace firmandæ. Ab illo enim profectu viribus datis tãtum valuit, vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit,quam Patribus: longe ante alios acceptissimus militum animis. Trecẽtosque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalib. editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet,subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusq; tam denso regem ope-

ruit nimbo, vt cõspectum eius concioni abstulerit nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, posquã ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit, vbi vacuã sedem regiam vidit, etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella, tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. Deinde a paucis initio facto, deũ deo natum, regem parentemq; vrbis Romanę saluere vniuersi Romulum iubent, pacem precib. exposcunt, vti volẽs propitius suã semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoq; aliquos, qui disceptum regem patrũ manib. taciti arguerent. manauit enim hæc quoque, sed perobscura fama. Illam alteram admiratio viri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis, & infensa Patribus, grauis, vt traditur, quam-
„ uis magnæ rei auctor, in concionẽ prodit. Romulus,
„ inquit, Quirites, parens vrbis huius, prima hodierna
„ luce cælo repente delapsus, se mihi obuium dedit.
„ Cum perfusus horrore, venerabũdusq; adstitissem,
„ petens precibus, vt cõtra intueri fas esset: Abi, nun-
„ cia, inquit, Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Ro-
„ ma caput orbis terrarum sit. Proinde rem militarẽ colãt, sciantq;, & ita posteris tradãt, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. Hęc, inquit, locutus, sublimis abiit. Mirum quantũ illi viro nuncianti hæc fides fuerit: quamq; desideriũ Romuli apud plebẽ exercitumq; facta fide immortalitatis, lenitũ sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum a singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerãt factiones, inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis,

Inter-reg.

binis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebãt. Romani veteres peregrinum regem aspernabãtur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur, & esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri cõcedere in animũ inducebat. Itaq; rem inter se cẽtum Patres, decem decuriis factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerũ præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignib. imperii & lictoribus erat. Quinq; dierum spacio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat, annuumq; interuallum regni fuit. Id ab re, quod nunc quoq; tenet nomẽ, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem, centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offerendum vltro rati quod amissuri erãt, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, vt non plus darent iuris, quam detinerent. Decreuerũt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent. Hodieque in legibus magistratibusque rogandis vsurpatur idem ius, vi ademptum prius quam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum euentum Patres auctores fiunt. Tum Interrex concione aduocata: Quod bonum, faustum, felixque
„ sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus vi-
„ sum est. Patres deinde, si dignum qui secundus
„ ab Romulo numeretur, crearitis, auctores fient.
„

Inter-reg. An. V. C. 38.

Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id modo scisceren iuberentque, vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioq; ea tempestate Numæ Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus vir, vt in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atq; humani iuris. Auctorem doctrinæ eius, quia nō extat alius, falso Samium Pythagoram edunt: quē Seruio Tullo regnante Romæ, centum post annos & amplius, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq; & Crotonem iuuenum æmulantiū studia cœtus habuisse constat. Ex quib. locis, & si eiusdem ætatis fuisset, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quove præsidio vnus per tot gentes dissonas sermone moribusq; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum, quo genere nullum quondā incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto videbantur, tamen neq; se quisquam, nec factionis suæ alium, nec deniq; patrum aut ciuiū quenquam præferre illi viro ausi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendū decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in Vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoq; Deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumq; sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus consedit. Augur ad lęuam, eius capite velato sedem cepit, dextra manu baculū sine nodo aduncum tenēs, quē Lituū appellauerūt. Inde vbi prospectu in vrbem agrumq; capto, Deos precatus,

precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiē partes, læuasq; ad Septentrionē esse dixit: signū contra quod longissime cōspectū oculi ferebāt, animo finiuit, tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: Iupiter pater, si est fas hunc « Numam Pompiliū, cuius ego caput teneo, regē Ro- « mæ esse, vt tua signa nobis certa ac clara sint inter « eos fines, quos feci. Tū peregit verbis auspicia quæ « mitti vellet. Quib. missis, declaratus Rex Numa de templo descendit. Qui regno ita potitus, vrbē nouā conditam vi & armis, iure eam, legibusq; ac morib. de integro condere parat. Quib. cum inter bella assuescere videret nō posse (quippe efferatis militia animis) mitigandū ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimū Argiletum indicem pacis belliq; fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem, clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnū clausus fuit, semel T. Manlio consule, post Punicum primū perfectum bellum, iterū (quod nostræ ætati Dii dederūt vt videremus) post bellū Actiacum, ab imperatore Cæsare Augusto pace terra mariq; parta. Clauso eo, cum omniū circa finitimorū societate ac fœderibus iunxissent animos, positis externorū periculorū curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hostium, disciplinaq; militaris cōtinuerat, omnium primum rem ad multitudinē imperitā, & illis seculis rudem, efficacissimam, Deorū metum iniiciendū ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo cōmento miraculi nō posset, simulat sibi cum dea Ægeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima Diis essent, sacra instituere, sacerdotes suos cuique Deorum præficere. atq; omnium pri-

I I. reg. 43. V. C. 39.

mum ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum. Quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna nō explet, desuntq; dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalares mensibus interponendo, ita dispensauit, vt vigesimoquarto quoq; anno ad metam eandē solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spaciis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosq; fecit: quia aliquādo nihil cum populo agi, vtile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat, ea maximè, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quam Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniq; eū veste & curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit: Martī vnū, alterum Quirino, Virginesq; Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate, aliisq; cęremoniis venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Martī Gradiuo legit: tunicaq; pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiaq; arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis solennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marciū Marci filium ex patribus legit: eiq; sacra omnia scripta exsignataq; attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoq; omnia publica priuataq; sacra, pontificis scitis subiecit, vt esset quo consultū plebs veniret: ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosq; ascisendo tur-

turbaretur. Nec cœlestes modo cæremonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes, vt idem pontifex edoceret quæq; prodigia fulminibus, alioue quo viso missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio ārā in Auentino dicauit: deumque consuluit auguriis quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaq; multitudine omni a vi & armis cōuersa, & animi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu, ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exēpli mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiā adducti sunt, vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat, quē mediū ex opaco specus fons perenni rigabat aqua. quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, Camœnis eū lucū sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Ægeria essent, & soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manuque ad digitos vsque inuoluta rem diuinā facere significantes fidem tutandā sedemq; eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit

annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artib. erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilii, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas viresq; tum auita quoq; gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndique materiam excitandi belli quærebat. Forte euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicē agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. Vtrinq; legati fere sub idem tēpus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, nequid prius quam mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum: ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blande ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tātisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitū se venisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit, regi vestro, regem Romanū deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nunciant domum Albani. Et bellū vtrinq; summa ope parabatur, ciuili simillimū bello, prope inter parentes natosq; Troianam vtranq; prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani

Inter-reg. 3. ron. 3.

mani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationē fecit: quod nec acie certatum est. & tectis modo dirutis alterius vrbis, duo populi in vnum confusi sunt: Albani priores ingenti exercitu in agrū Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinq; millia passuū locant, fossa circundant. Fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur. Dictatorē Albani Metium Suffetium creāt: Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnūq; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium: is ducit quam proxime ad hostem potest. Inde legatum præmissum nunciare Tullo iubet, priusquā dimicēt, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturū, quæ nihilominus ad rem Romanam quā ad Albanā pertineant. Haud aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. Exeunt contra & Albani. Postquā instructi vtrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus: Iniurias, & nō redditas res ex fœdere quę repetitæ sunt, & ego regē nostrum Cluilium causam huiusce esse belli audisse video: nec tē dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed si vera potius quam dictu speciosa dicenda sunt cupido: imperii duos cognatos vicinosq; populos ad arma stimulat. neq; recte, an perperā, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum susceperit. Me Albani gerendo bello ducē creauere. Illud te, Tulle, monitum velim: Hetrusca res quanta circa nos, teq; maxime sit, quo propiores

„ vos, hoc magis scis multum illi terra, plurimũ mari
„ pollent. Memor esto iam cum signum pugnæ dabis,
„ has duas aci „ spectaculo fore, vt fessos confectosq;
„ simul victorem ac victum aggrediantur. Itaq; si nos
„ dii amant, quoniam non contenti libertate certa,
„ in dubiam imperii seruitiiq; aleam imus, ineamus
„ aliquam viam, qua vtri vtris imperent, sine magna
„ clade, sine multo sanguine vtriusq; populi decerni
„ possit. Haud displicet res Tullo, quanquã tum indo-
„ le animi, tum spe victoriæ ferocior erat. Quærentib.
„ vtrinq; ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit ma-
„ teriam. Forte in duob. tum exercitib. erãt tergemi-
ni fratres, nec ætate nec viribus dispares. Horatios
Curiatiosq; fuisse satis constat, nec ferme res anti-
qua alia est nobilior, tamẽ in re tam clara, nominũ
error manet, vtrius populi Horatii, vtrius Curiatii
fuerint. auctores vtroq; trahunt. plures tamẽ inue-
nio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt sequar,
inclinat animus. Cũ tergeminis agunt reges, vt pro
sua quisq; patria dimicent ferro. ibi imperium fore,
vnde victoria fuerit. nihil recusatur, tẽpus & locus
conuenit. Prius quam dimicarent, fœdus ictũ inter
Romanos & Albanos est, his legibus, vt cuius popu-
li ciues eo certamine vicissent, is alteri populo cum
bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cę-
terum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum
accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria
„ est. Fecialis regem Tullum ita rogauit: Iubẽsne me
„ rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire?
„ iubente rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait:
„ Puram tollito. Fecialis ex arce graminis herbam pu-
„ ram attulit, postea regem ita rogauit: Rex, faciſne
„ me tu regium nũcium populi Romani Quiritium?
„ vasa, comitesque meos? Rex respondit: Quod sine
fraude

fraude mea, populiq; Rom. Quiritum fiat, facio. Fe- „
cialis erat M. Valerius. is patrẽ patratũ Sp. Fusium fe- „
cit, verbena caput capillosque tangens (paterpatra- „
tus ad iusiurandum patrandum, id est, faciendum „
fit) fœdus, multisque id verbis, quæ longo effata „
carmine non operæ est referre, peragit. Legibus de- „
inde recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi paterpa- „
trate populi Albani, audi tu populus Albanus, vt illa „
palam prima postrema ex illis tabulis cerave recita- „
ta sunt sine dolo malo, vtiq; ea hic hodie rectissime „
intellecta sunt: illis legib. populus Romanus prior „
non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo „
malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic fe- „
rito, vt ego hunc porcum hodie feriam, tantoque „
magis ferito, quanto magis potes, pollesque. Id vbi „
dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmi-
na Albani, suumque iusiurandum per suum dicta-
torem, suosque sacerdotes peregerũt. Fœdere icto,
tergemini, sicut cõuenerat, arma capiunt. Cum sui
vtrosque adhortarentur, deos patrios, patriam, ac
parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exer-
citu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus,
feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium
vocibus, in medium inter duas acies procedunt.
Consederant vtrinque pro castris duo exercitus,
periculi magis præsentis quam curæ expertes.
Quippe imperium agebatur, in tam paucorum
virtute atque fortuna positum. Itaque ergo ere-
cti suspensique in minime gratum spectaculum
animo intenduntur. Datur signum: infestisque
armis, velut acies, terni iuuenes magnorum
exercituum animos gerentes concurrunt, nec his
nec illis periculum suum, sed publicum impe-
tium seruitiumque obuersatur animo, futuraque

ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe torpebat vox spiritusq;. Cōsertis deinde manibus, cum iam non motus tantùm corporum, agitatioq; anceps telorum armorumq; sed vulnera quoq; & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vice vnius, quem tres Curiatii circūsteterant. Forte is integer fuit, vt vniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox. ergo vt segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, vt quenq; vulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spacii ex eo loco, vbi pugnatū est, ausugerat, cum respiciens videt magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum magno impetu rediit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato pauentium solet, Romani adiuuāt militem suum: & ille defungi prelio festinat. Prius itaq; quam alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamq; æquato Marte singuli supererāt, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum vulnere, fessum cursu trahēs corpus, victusq; fratrum ante se strage, victori obiicitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans: Duos, inquit, fratrum Manibus dedi: tertium causam belli huiusce, vt Romanus Albano imperet,

peret, dabo. Male fustinenti arma, gladium superne iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maiore cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt & pugnatum est. Prius quam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat, vsurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret, ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam fuit. cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuū appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in victoria sua, tantoq; gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique, oblita patriæ. Sic eat quæcunq; Romana lugebit hostem. Atrox visum id facinus patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat, tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicii, ac secundum iudicium supplicii auctor esset, concilio populi aduocato: Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. Lex horrendi criminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. si a duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si vincent, caput

» obnubito: infelici arbori reste suspendito: verbera-
» to vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac
» lege Duumuiri creati, qui se absoluere nō rebantur
ea lege, ne innoxiū quidem posse, cum condemnas-
sent. tum alter ex his: P. Horati, tibi perduellionem
iudico, inquit, lictor colliga manus. Acceſſerat li-
ctor, iniiciebatq; laqueum. Tum Horatius, auctore
Tullo, clemente legis interprete, Prouoco, inquit.
Ita de prouocatione certatū ad populum est. Moti
homines sunt in eo iudicio maxime P. Horatio pa-
tre proclamante, se filiā iure cæsam iudicare: ni ita
esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse.
Orabat deinde, ne se, quem paulo ante cū egregia
stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter
hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum
fixa eo loco, qui nūc Pila Horatia appellatur, osten-
» tans: Hunccine, aiebat, quem modo decoratum, o-
» uantemq; victoria incedentem vidistis Quirites, eū
» sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre
» potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme
» spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus,
» quæ paulo ante armatæ imperiū populo Romano
» pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbis huius:
» arbori infelici suspēde: verbera vel intra pomœriū,
» modo inter illa pila & spolia hostium: vel extra po-
» mœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo
» enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi nō sua de-
» cora eum a tanta fœditate supplicii vindicent? Non
tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem
in omni periculo animum: absolueruntq; admira-
tione magis virtutis, quā iure causæ. Itaq; vt cædes
manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum
patri, vt filiū expiaret pecunia publica. Is quibus-
dam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde gen-
ti

genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam ti-
gillo, capite adoperto, velut sub iugum misit iuue-
nem. id hodie quoq; publice semper refectum ma-
net: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrū,
quo loco corruerat icta, constructum est saxo qua-
drato. Nec diu pax Albana mansit inuidia vulgi,
quod tribus militib. fortuna publica cōmissa fuerit,
vanum ingenium dictatoris corrupit. & quoniam
recta consilia haud bene euenerant, prauis reconci-
liare popularium animos cœpit. Igitur vt prius in
bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ
ciuitati animorum plus quam virium cernebat esse,
ad bellum palam, atq; ex edicto gerendū alios con-
citat populos, suis per speciem societatis proditionē
reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus
sociis consilii assumptis, pacto translitionis Albano-
rum, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenæ
aperte desciſſent, Tullus Metio, exercituq; eius ab
Alba accito, cōtra hostes ducit. vbi Anienem trans-
iit, ad cōfluentes collocat castra. Inter eum locum
& Fidenas Veientium exercitus Tiberim trāsierat.
Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu,
in siniſtro Fidenates propius montes consistunt.
Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Al-
banos contra legionem Fidenatium collocat. Alba-
no non plus animi erat quam fidei: nec manere er-
go, nec transire aperte ausus, sensim ad montes suc-
cedit. inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit to-
tam aciem, fluctuansque animo, vt tereret tem-
pus, ordines explicat. Consilium erat, quā fortu-
na rem daret, eā inclinare vires. Miraculo primo
esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari
latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques
citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in

re trepida duodecim vouit Salios, fanaq; Pallori ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circumduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat, idem imperat: hastas equites erigere iubet. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnãt. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoque Fidenatium cornu, in Veientẽ alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumẽ obiectum a tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alii arma fœde iactantes, in aquam cæci ruebant: alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæq; consilium oppressi. non alia ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanũ concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negocium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vn-

si vnquam ante alias vllo in bello fuit, quod primũ diis immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam (quæ dimicatio maior ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorũ: nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad mõtes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperii simulatio fuit, vt nec vobis ignorantib. deseri vos, auerteretur a certamine animus: & hostibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt: vt & vos, si quo ego inde agmẽ declinare voluissem, feciſſetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albanique ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hũc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistũt. rex cætera, vt orsus erat, peragit: Quod bonum, faustum, felixque sit populo Romano, ac mihi, vobisque Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere: vnam vrbem, vnam rempublicam facere, vt ex vno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in vnũ redeat. Ad hęc Albana pubes inermis ab armatis septa, in variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. tum Tullus: Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, viuo tibi ea disciplina a me adhibita esset. nunc quoniam tuũ insanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus, ea sancta credere, quę a te violata sunt. vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita

,, iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtroq; curru corpus, quà inhærerant vinculis membra, portantes. auertere omnes a tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimumq; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentiũ mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinẽ traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quæ vbi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse vrbium solet, cum effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis & cursus per vrbem armatorum omnia ferro flammaq; miscet: sed silentium triste ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrẽt, deficiente consilio, rogitantesq; alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas vltimum illud visuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quę diruebantur, vltimis vrbis partib. audiebatur, pulueriq; ex distantib. locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quib. quisq; poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectaq; in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat vias, & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas: vocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierũ præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerẽt deos. Egressis vrbem Albanis, Romanus passim publica

blica priuataq; omnia tecta adæquat solo, vnaque hora quadringentorũ annorũ opus, quib. Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deũm (ita enim edictũ ab rege fuerat) temperatũ est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur vrbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eam sedẽ Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoq; pars reipublicę crescęret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Cloelios. templumq; ordini ab se aucto curiã fecit, quæ Hostilia vsq; ad patrũ nostrorum ætatem appellata est: & vt omniũ ordinũ virib. aliquid ex nouo populo adiiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem supplemẽto expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia viriũ Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisq;. vtrinq; iniuriæ factæ, ac res nequicquã erant repetitæ. Tullus ad Feronię fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucũ cõfugisse, ac Romæ retentos. Hæ causę belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorũ iras maxime solicitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitque apud Veientes (nã de cæteris minus mirũ est) pacta cum Romulo inducriarũ fides. Cum bellum vtrinq; summa ope pararent, vertique in eo res videretur,

vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illa cōstare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria magnisq; opibus regnū Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum regi patribusq; est, in monte Albano lapidib. pluisse. quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter quam cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cælo lapides. Visi etiam audire vocem ingentē ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut diis quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (vt fit) ob irati cultum reliquerant deum. Romanis quoq; ab eodem prodigio Nouendiale sacrum publice susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoq; traditur) seu aruspicum monitu. manſit certe solenne, vt quandocunq; idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouē dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamē ab armis quies dabatur a bellicoso rege: salubrior etiam credente militiæ quam domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil ante ratus esset minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus, magnis paruisq; superstitionib. obnoxius degeret, religionibusq; etiam populum impleret. Vulgo iam homines

mines eum statum rerum qui sub Numa rege fuerat, requirentes, vnam opem ægris corporibus relictam, si pax veniaque ab diis impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt voluentem Commentarios Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sactum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis solicitati praua religione fulmine ipsum cum domo consiagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq; interregem nominauerunt: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit: patres fuere auctores. Numæ Pompilii regis nepos filia ortus, Ancus Martius erat. qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab vna parte haud satis prosperum fuerat, aut neglecti is religionibus, aut praue cultis, longeq; antiquissimum ratus sacra publica, vt ab Numa instituta erāt, facere: omnia ea ex Cōmentariis regis pontificē maximum in albū relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocii cupidis; & finitimis ciuitatibus facta spes in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturū esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quod aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quod

4. rex
24.
V. C.
114.

illi contigisset otium, sine iniuria id se haud facile habiturum: tentati patientiam, & tentatam contemni: temporaq; esse Tullo regi aptiora quam Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicæ ceremoniæ proderētur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Æquicolis, quod nūc
„ feciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Le-
„ gatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetun-
„ tur, capite velato (filum lanę velamen est) Audi tu-
„ piter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt,
„ nominat) audiat fas, ego sum publicus nuncius po-
„ puli Romani iuste pieq; legatꝰ venio, verbisq; meis
fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testē
„ facit: Si ego iniuste, impieq; illos homines, illasque
„ res dedier populo Romano mihiq; exposco, tum
patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cū
fines suprascandit, hæc, quicunq; ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, cōcipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes
„ sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu
„ Iuno: Quirine, diique omnes cœlestes, vosq; terre-
„ stres, vosq; inferni audite: Ego vos testor, populum
„ illum (quicunque est, nominat) iniustum esse, neq;
„ ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores
natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nuncius Romam ad consulendum redit, confestim rex his ferme verbis patres consule-
„ bat: Quarum rerum, litium, causarum condixit pa-
„ terpatratus populi Romani Quiritium patripatra-
„ to prisco rum Latinorum, hominibusq; Priscis Lati-
„ nis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fece-
runt,

runt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei
„ quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tū
„ ille: Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; cō-
sentio consciscoque. Inde ordine alii rogabantur,
quandoq; pars maior eorum qui aderant, in eandē
sententiam ibat, bellum erat consensu fieri soli-
tum, vt fecialis hastam ferratam, sanguineam aut
præustam ad fines eorum ferret, & non minus trib.
puberibus præsentibus diceret: Quod populi pri-
„ scorum Latinorum, hominesve prisci Latini aduer-
„ sus populum Romanum Quiritium fecerunt, deli-
„ querunt, quod populus Romanus Quiritium bel-
„ lum cum priscis Latinis iussit esse, senatusque popu-
„ li Romani Quiritium censuit, consensit, constituit,
„ vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem e-
„ go, populusque Romanus populis priscorum Lati-
„ norum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico
„ facioq;. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emit-
„ tebat. Hoc tū modo ab Latinis repetitæ res, ac bel-
lum indictum: moremq; eum posteri acceperunt.
Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacer-
dotibusq; aliis, exercitu nouo conscripto, profectus
Politorium vrbem Latinorum vi cepit: secutusq;
morem regum priorum, qui rem Romanam au-
xerant hostib. in ciuitatem accipiendis, multitudi-
nem omnem Romam traduxit, & cum circa pala-
tium sedem veteres Romani, Sabini Capitoliū atq;
arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auen-
tinum nouæ multitudini datum. additi eidē haud i-
ta multo post, Tellenis Ficanaque captis, no-
ui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum,
quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaque
causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne ho-
stium semper receptaculum esset. Postremo omni
bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi

marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus præsidioque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copiis connixus Ancus, acie primum vincit, inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoq; adiectum, nõ inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primum in Tiberi facto, coniũgi vrbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, diserimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem ineresce-tis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Nec vrbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager, finesq; : sylua Mœsia Veientibus adempta, vsq; ad mare imperium prolatum: & in ore Tiberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregieque rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrii amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitiis potens, Romam commigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarathi Corinthii filius erat. qui ob seditiones domo profugus, cum Tarquiniis forte consedisset, vxore ibi ducta, duos filios genuit. nomina his, Lucumo atque Aruns fuerunt: Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quam pater moritur, vxore grauida relicta. nec diu manet superstes

perstes filio pater: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis, decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato: ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra omnium hæredi bonorum, cum diuitiæ iam animos facerẽt, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile iis in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cũ innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit. oblitaq; ingenitę erga patriam charitatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma est ad id potissimum visa in nouo populo, vbi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro. regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam a Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemq; vna imagine Numæ esse: facile persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinii materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus, commigrant Romam. Ad Ianiculum forte võtum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspẽsis demissa leniter alis, pileum aufert: superq; carpentũ cũ magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti apte reponit: inde sublimis abiit. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgo Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet eam alitem ea regione cœli, & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspiciũ fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesq. secum portantes, vrbem ingressi sunt: domicilioque ibi comparato, L. Tarquinium Prisçũ

cidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant, & ipse quoque fortunam, benigno alloquio comitate muruandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adiuuabat donec in regiam quoq; de eo fama perlata est, notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis cotilliis bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisq; & artibus & gloria par. Iam filii prope puberem ætatem erant. eo magis Tarquinius instare, vt quamprimũ comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit. isq; primus & petisse ambitiose regnum & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam. Cum se non rem nouam petere, quippe qui nõ primus, quod quisquã indignari mirarive posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnũ vltro accitum: se ex quo sui potẽs fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officiis fungantur homines, Romæ se quam in vetere patria vixisse: domi militiæque sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana seiura, Romanos ritus didicisse, obsequio & obseruãtia in regẽ cum omnibus, benignitate erga alios cũ rege ipso certasse. Hæc cum haud falsa memorantẽ, ingenti consensũ populus Romanus regnare iussit. Ergo virtum cæteris egregium, secuta, quam in petendo

5. rex *38. An. V.C.* *138.*

tendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reipublicæ memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellũ primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaq; inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructinsque quam priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentib. pedes. ludicrum fuit, equi pugilesq; ex Hetruria maxime acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani magniq; varie appellati, ab eodem rege & circa forum priuatis ædificãda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circumdare vrbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes, quam obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. itaq; trepidatum Romæ est, & primo dubia victoria, magna vtrinque cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostiũ copiis, datoque spacio Romanis ad comparandũ de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neque mutari neq; nouũ constitui, nisi aues addixissent, posse, ex eo ira regi mota, eludensq; arte (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine, tu inaugura, fierine

possit quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui, inquit, te nouacula cotē discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter dicidisse corem ferunt. Statua Accii, capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit cotem quoq; eodem loco sitā fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monumentum. Auguriis certe, sacerdotioq; augurum tātus honos accessit, vt nihil belli, domiq; postea nisi auspicato gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues non admisissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille & C C C. equites in tribus centuriis essent. posteriore modo sub iisdem nominib. qui additi erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquam quod viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen coniicerent: ventoq; iuuante accensa ligna, & pleraq; in ratibus impacta, subliciis cū hærerent, pontem incendunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impediit: multiq; mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tiberi, prius pene quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinq; ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditū suorum acies, ita incurrisse ab laterib. ferunt, vt nō sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subito in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt ante dictum est, ab equitib. in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captiuisq; Romam missis, spoliis hostiū (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitū inducere, & quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia cōsulendi res nō dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacē petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptū. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosq; Collatinos ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. Rex interrogauit: Estisne vos legati oratoresque missi a populo Collatino, vt vos, populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos, populumq; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meā populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquā ad vniuersæ rei dimicationē ventum est, ad singula oppida circumferendo arma, nomen omne Latinū domuit. Corniculū, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quam quanta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quam militiæ fuisset. nā & muro lapideo, cuius exordium

operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasq; interiectas collib. conualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas, cloacis e fastigio in Tiberim ductis siccat: & aream ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euertuque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculū orto, excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentū sedatoque iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abiisse. Tum abducto in secretū viro Tanaquil: Videsne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubiis futurum, præsidiumque regiæ afflictæ proinde materiem ingentis publice priuatimque decoris, omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberum loco cœptum haberi, erudirique artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facile, quod diis cordi esset. iuuenis euasit vere indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamque ei suam rex despondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus credere prohibet seruā natum eum, patruumque ipsum seruisse. eorū magis sententiæ sum, qui Corniculo capto, Seruii Tullii, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partum Romę edidisse in priſci Tarquinii domo. inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum vt in domo a puero eductum, in charitate atq; honore fuisse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus venerit, vt serua natus crederetur, feciſſe. Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemq; longe maximo honore Seruius Tullius erat. Tū Anci filii duo etsi antea semper pro dignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romę aduenam, non modo vicinæ, sed ne Italicę quidē stirpis: tū impēsius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porro ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post centesimum fere annum, quam Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnū, donec in terris fuerit, id Seruius serua natus possideat. tum cōmune Romani nominis, tū præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis virili stirpe salua, nō modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt, sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis quā in Seruiū eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si superesset, rex futurus erat, quam priuatus: tum Seruio occiso, quemcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant vterque agrestibus ferramentis, in vestibulo regiæ quam potuere tumultuosissime specie iixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cū ambo regē appellarent, clamorq; eorū

penitus in regiam peruenisset, vocati ad regem pergunt. primo vterq; vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coerciti ab lictore, & iussi in vicem dicere, tandem obloqui desistunt. vnus rem ex cõposito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in vulnere telo, ambo se foras eiiciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erãt excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusq; populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eiicit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio propere accito cum pene exanguem virum ostẽdisset, dextrã tenens, orat ne inultã mortẽ soceri, ne socrũ
» inimicis ludibrio esse sinat. Tuum est, inquit, Serui,
» si vir es, regnum: non eorũ qui alienis manibus pe-
» simum facinus fecere. erige te, deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam ci-
» cunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis ex-
» citet flamma. nunc expergiscere vere. & nos pere-
» grini regnauimus. qui sis, non vnde natus sis repu-
» ta. si tua re subita consilia torpent, ac tu mea consi-
» lia sequere. Cum clamor impetusq; multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædiũ per fenestras in nouam viam versas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud alte in corpus descendisse: iam ad se rediisse: inspectum vulnus absterso cruore, omnia salubria esse confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obitu-

rumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmauit. tum demum palam facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrũ reguauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Seruii nunciatum est, Sueſſam Pometiam exulatum ierãt. Nec iam publicis magis auxiliis Seruius, quam priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberũm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinii liberũm esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atq; Arunti Tarquiniis, iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret. Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim inducię exierant) aliisq; Hetruscis sumptũ in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullii. fusoq; ingenti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam rediit. aggreditur que inde pacis longe maximum opus, vt quẽadmodum Numa diuini author iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumque quibus inter gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Cẽsum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non viritim, vt ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriasq; & hunc ordinem ex cẽsu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui centum

6. rex 44. V.C. 176.

milliũ ętis, aut maiorem censum haberent. LXXX confecit cẽturias, quadragenas seniorum ac iuniorum. Prima classis omnes appellati seniores, ad vrbis custodiam vt præsto essent: iuuenes, vt foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære: hæc vt tegumẽta corporis essent: tela in hostem, hastaq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrũm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centũ vsq; ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iuniorib⁹q; viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertię classis millium quinquaginta censum esse voluit, totidem centuriæ & hæ, eodemque discrimine ætatũ factę: nec de armis quicquã mutatum, ocreæ tantũ ademptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium, totidẽ centuriæ factę: arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebant. in his accensi cornicines, tibicinesq; in tres cẽturias distributi. vndecim millibus hæc classis cẽsebatur. hoc minor census reliquam multitudinem habuit. inde vna cẽturia facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq; equitum ex primorib. ciuitatis XII. scripsit centurias. sex ité alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quib. equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. hæc omnia in ditis a pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum cæteri

teri seruauerant reges, viritim suffragium eadẽ vi, eodemq; iure promiscue omnibus datũ est: sed gradus facti, vt neque excl⁹sus quisquã suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ peditum vocabantur. ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur: nec fere vnquã infra ita descenderẽt, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet hunc ordinẽ, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus duplicato earum numero, cẽturiis iuniorum, seniorumque ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire: quadrisariam enim vrbe diuisa regionibus, collibusq;, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit: vt ego arbitror, ab tributo. nã eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. neque hæ trib. ad centuriarũ distributionẽ numerumq; quicquã pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cũ vinculorum minis mortisq; edixit, vt omnes ciues Romani equites peditesq; in suis quisque centuriis in cãpo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitũ omnẽ sue, oue, taurilibus lustrauit. idque cõditum lustrũ appellatũ: quia in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuiũ censa dicũtur. Adiicit scriptorũ antiquissimus Fabius Pictor, eorũ qui ferre arma possent, eũ numerũ fuisse. Ad eam multitudinem vrbs quoq; amplificãda visa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemque. inde deinceps auget Esquilias: ibiq. ipse, vt loco dignitas fieret, habitat. aggere & fossis & muro circundat vrbem: ita pœmerium profert. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretãtur esse. est autẽ magis circamœrium, locus quẽ in cõdendis

vrbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato cõſecrabant: vt neq; interiore parte ædificia mœnib. continuarentur, quæ nunc vulgo etiã cõiungunt: & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpacium, quod neq; habitari, neq; arari fas erat, nõ magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt. & in vrbis incremento ſemper, quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini hi conſecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnib. domi & ad belli & ad pacis vſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio augere imperium conatus eſt, ſimul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Epheſiæ fanum, id communiter a ciuitatib. Aſię factum fama ferebat. Cum conſenſum, deoſq; conſociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimq; hoſpitia amicitiaſq; de induſtria iunxerat, ſæpe iterando eadem, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent. ea erat confeſſio, caput rerum Romam eſſe, de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omiſſum iam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tentatã armis videbatur, vni ſe ex Sabinis fors dare viſa eſt priuato conſilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac ſpecie, fixa per multas ætates cornua in veſtibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo habita, vt erat, res prodigii loco eſt, & cecinere vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolaſſet, ibi fore imperium. idq; carmen peruenerat ad antiſtitem fani Dianæ. Sabinuſq; vt primum apta dies ſacrificio viſa eſt,

ſa eſt, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram ſtatuit. Ibi Antiſtes Romanus, cũ eum magnitudo victimæ celebrata fama mouiſſet, memor reſponſi, Sabinum ita alloquitur: Quidnã tu hoſpes paras, inquit, inceſte ſacrificium Dianæ facere: quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle præfluit Tiberis. Religione tactus hoſpes, qui omnia, vt prodigio reſponderet euentus cuperet rite facta, extemplo deſcendit ad Tiberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem, id mire gratum regi atq; ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vſu haud dubie regnum poſſederat, tamẽ quia interdum iactari voces a iuuene Tarquinio audiebat, ſe iniuſſu populi regnare, cõciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hoſtib. viritim diuiſo, auſus eſt ferre ad populum, vellent iuberentne ſe regnare. Tantoq; conſenſu, quanto haud quiſquam alius ante, rex eſt declaratus. neq; ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit: imo eo impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrũ voluntatẽ ſenſerat agi, criminandi Seruii apud patres, creſcendiq; in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum ſtimulante. Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum, vt tædio regũ maturior veniret libertas, vltimumque regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinii regis filius nepoſne fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquiniũ, mitis ingenii iuuenem. His duobus, vt ante dictum eſt, duę Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares morib. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani,

quo diuturnius Seruii regnum esset, constituiq; ci-
uitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, ni-
hil materiæ in viro neq; ad cupiditatem, neque ad
audaciam esse, tota in alterum versa Tarquinium,
eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine
ortum: sperhere sororem, quod virum nacta, mu-
liebri cessaret audacia. Cõtrahit celeriter similitudo
eos, vt fere fit, malum malo aptissimum. Sed initiũ
turbandi omnia, a fœmina ortum est. ea secretis vi-
ri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum cõ-
tumeliis parcere de viro ad fratrem, de sorore ad
virum: & se rectius viduam, & illum cœlibem futu-
rum fuisse contendere, quam cum impari iungi, vt
elangue scendum aliena ignauia esset, si sibi cum
quo digna esset, dii dedissent virum, domi se prope
diem visuram regnum fuisse, quod apud patrem vi-
deat celeriter adolescẽtem suæ temeritatis implet.
Aruns Tarquinius, & Tullia maior prope continua-
tis funeribus, cum domos vacuas nouo matrimo-
nio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohi-
bente Seruio quam approbante. Tum vero indies
infestior Tullii senectus, infestius cœpit regnum
esse. iã enim ab sceleре ad aliud spectare mulier sce-
lus: nec nocte, nec interdiu virũ cõquiescere pati, ne
gratuita præterita parricidia essent. Nõ sibi defuisse
cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret:
defuisse qui se regno dignũ putaret, qui meminisset
se esse Prisci Tarquinii filium, qui habere quam spe-
rare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam esse me
arbitror, & virum, & regem appello: sin minus, eo
nunc peius mutata est res, quod istic cum ignauia
est sceleс. Quin accingeris? nõ tibi ab Corintho, nec
ab Tarquiniis, vt patri tuo, peregrina regna mo-
liri necesse est. dii te penates patriique & patris i-
mago,

mago, & domus regia, & in domo regale soliũ, &
nomen Tarquiniũ, creat vocatq; rege. Aut si ad hęc
parum est animi, quid frustraris ciuitatẽ? quid te vt
regiũ iuuenem conspici finis? facesse hinc Tarqui-
nios, aut Corinthũ: deuoluere retro ad stirpẽ, fratri
similior quam patri. His aliisq; increpãdo iuuenem
instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tana-
quil peregrina mulier tantum moliri potuisset ani-
mo, vt duo cõtinua regna, viro, ac deinceps genero
dedisset: ipsa regio semine orta, nullum momentũ
in dãdo adimendoq; regno faceret. His muliebrib.
instinctus furiis Tarquinius, circumire & prehensa-
re minorũ maxime gentiũ patres, admonere pater-
ni beneficii, ac pro eo gratiã repetere: allicere donis
iuuenes: tũ de se ingentia pollicendo, tum regis cri-
minib. omnib. locis crescere. Postremo vt iam agẽ-
dæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorũ
in forum irrupit. inde omnib. perculsis pauore, in
regia sede pro curia sedens. patres in curiã per præ-
conem ad regem Tarquiniũ citari iussit. Cõuenere
extemplo, alii iam ante ad hoc præparati: alii metu,
ne nõ veniisse fraudi esset: nouitate ac miraculo at-
toniti, etiã de Seruio actũ rati. Ibi Tarquinius ma-
ledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruaq; natũ
post mortem indignã parentis sui, non inter regno,
vt antea, inito, non comitiis habitis, non per suf-
fragium populi, non auctoribus patribus, muliebri
dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum
regem. fautorem infimi generis hominum, ex quo
ipse sit, odio alienæ honestatis, ereptum primori-
bus agrum sordidissimo cuiq; diuisisse: omnia onera
quæ cõmunia quondã fuerint, inclinasse in primo-
res ciuitatis. instituisse censum, vt insignis ad inui-
diã locupletiorũ fortuna esset, & parata, vbi vellet,
egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum

interuenisset,trepido nuncio excitatus, extemplo
,, à vestibulo curiæ magna voce : Quid hoc, inquit,
,, Tarquini,rei est? qua tu audacia me viuo vocare
,, ausus es patres:aut in sede considere mea?Cum ille
,, ferociter ad hæc,Se patris fui tenere sedem, multo
quam seruum potiorem filium regis regni hæredem:satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab vtriusq; fautoribus ortur,& concursus populi fiebat in curiã : apparebatque regnaturum,qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate tam etiã ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Seruium:elatumq; e curia, in inferiorem partem per gradus deiicit. Inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atq; comitũ ipse prope exanguis, cum semiaminis regio comitatu domum se reciperet, peruenissetq; ad summã Cyprium vicum,ab iis qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant,interficitur. Creditur,quia non abhorret a cætero scelere, admonitu Tullię id factum.carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum e curia:regemq; prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, vbi Dianium nuper fuit:flectente carpentum dextra in Virbiũ cliuum, vt in collem Esquiliarum eueheretur,restitit pauidus,atq; inhibuit frænos is qui iumenta agebat,iacentemq; dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum, inhumanumque inde traditur scelus,monumentoq; locus est,Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furiis sororis ac viri , Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur:partemque sanguinis ac cædis paternę cruen-

cruento vehiculo, contaminata ipsa respersaq; tulisse ad penates suos,virique sui:quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequerẽtur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono etiam moderatoq; succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite ac tam moderatum imperium, tamen quia vnius esset, deponere eum in animo habuisse quidã authores sunt,ni scelus intestinum liberandę patrię consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit,cui Superbo cognomen facta indiderunt:quia socerũ gener sepultura prohibuit, Romulum quoq; insepultum perisse dictitans:primoresque patrum,quos Seruii rebus fauisse credebat, interfecit.conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplũ capi posse, armatis corpus circunsepsit : neq; enim ad ius regni quicquam præter vim habebat:vt qui neque populi iussu,neq; auctoribus patrib.regnaret.Eo accedebat,vt in charitate ciuium nihil spei reponenti, metu regnũ tutandum esset.quem vt pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerũ sine consiliis per se solus exercebat : perque eam causam occidere,in exilium agere,bonis mulctare poterat,non suspectos modo aut inuisos,sed vnde nihil aliud quam prædam sperare posset.Ita patrum præcipue numero imminuto,statuit nullos in patres legere,quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusque per se nihil agi indignarentur.Hic enim regum primus traditum a prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit:domesticis consiliis rempublicam administrauit:bellum, pacẽ, fœdera, societates per se ipse

7. reã 25. An. V. C. 220

cum quib. voluit, iniussu populi ac senatus fecit, diremitq;. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, vt peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neq; hospitia modo cum primorib. eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Tusculano: is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat, perq; eas nuptias multos sibi cognatos amicosq; eius cociliat. Iam magna Tarquinii auctoritas inter Latinorũ proceres erat, cum in diem certam, vt ad lucum Ferentinę conueniant, indicet: esse quæ agere de rebus communib. velit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulo ante quã sol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio variis iactata sermonib. erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirũ esse, Superbo ei inditũ Romæ cognomen (iam enim ita clam quidã mussitantes, vulgo tamen eum appellabant) an quicquã superbius esse quam ludificari sic omne nomẽ Latinum? principib. longe ab domo excitis, ipsum qui concilium indixerit, non adesse, tentari profecto patientiam, vt si iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum patricidio sit: credere & Latinos, quãquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alii super alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiãt, domum suam quemq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diem concilii, quam ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodem pertinẽtia, seditiosus faci-

noroſusq; homo, hiſque artibus opes domi nactus, cum maxime diſſereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auerſi omnes ad Tarquinium ſalutandum. Qui ſilentio facto, monitus a proximis vt purgaret ſe, quod id temporis veniſſet, diſceptatorem ait ſe ſumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe. & quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturũ quę conſtituiſſet. Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitũ ferunt. dixiſſe enim, nullam breuiorem eſſe cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisque tranſigi verbis poſſe: ni pareat patri, habiturum infortunium eſſe. Hæc Aricinius in regem Romanum increpans, ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto quã videbatur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem machinatur, vt eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppreſſerat, Latinis iniceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falſo crimine inſontem oppreſſit. per aduerſæ factionis quoſdam Aricinos ſeruum Turni auro corrupit, in diuerſorium eius vim magnam gladiorũ inferri clam ſineret: ea cum vna nocte perfecta eſſent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad ſe principib. Latinorum, quaſi re noua perturbatus, moram ſuã heſternam velut deorũ quadã prouidentia illatam, ait ſaluti ſibi atque illis fuiſſe. Ab Turno dici ſibi & primoribus populorum parari necem, vt Latinorum ſolus imperiũ teneat. aggreſſurum fuiſſe heſterno die in concilio: dilatam rem eſſe, quod auctor concilii abfuerit, quẽ maxime peteret. inde illam abſentis inſectationẽ eſſe natam, quod morãdo ſpem deſtituerit, nõ dubitare, ſi vera deferantur, quin prima luce vbi ventũ in concilium ſit, inſtructus cum coniuratorum manu, armatuſq;

venturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum, id vanum necne sit, exemplo sciri posse. rogare eos, vt inde secum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinii, quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen nisi gladiis deprehensis, cætera vana existimaturi. Vbi est eo ventum, Turnum ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensisque seruis, qui charitate domini vim parabant, cum gladii abditi ex omnib. locis diuerticuli protraherentur: enimuero manifesta res visa, inuictæque Turno catenæ, & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est gladiis in medio positis, vt indicta causa, nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ erat, superne iniecta, saxisq; congestis, mergeretur. Reuocatis deinde ad conciliū Latinis Tarquinius, collaudatisque qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: Posse quidem se vetusto iure agere, quod eū omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium: cæterum se vtilitatis id magis omnium causa censere, vt renouetur id fœdus: secundaque potius fortuna populi Romani, vt participes Latini fruantur, quam vrbium excidia, vastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante, perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare ac sentire cum rege videbāt: & Turnus,

nus, sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumque iuniorib. Latinorū, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnib. populis cōuenere: ne ducem suum, neve secretum imperium, propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque, vt ex binis singulos faceret, binosque ex singulis: ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec vt iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in aliis, huic quoq; decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessāmq; Pometiam ex his vi cepit. Vbi cum diuendita X L. talenta argenti aurique recepisset, concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deūm hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestati esset, captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam vrbem nequicquā vi adortus, cum obsidendi quoq; vrbem spes pulso a mœnibus adempta esset: postremo minime arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello, fundamentis templi iaciendis, aliisq; vrbanis operib. intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam, & liberorum quoq; eum frequentiæ tædere, vt quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat, ne quam stirpem, ne quē hæredem regni relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum,

nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. nam ne et
rarēt, manere his bellum, quod positum simuletur
& per occasionem eum incautos inuasurum. Quod
si apud eos supplicibus locus non sit, perterraturum
se omne Latiū, Volscosq; se inde, & Æquos, & Her-
nicos petiturum: donec ad eos perueniat qui ad pa-
trum crudelibus atq; impiis supplicijs tegere libe-
ros sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum
armaq; se aduersus superbissimum regem ac fero-
cissimum populum inuenturum. Cum si nihil mo-
uerentur, infensus ira porro inde abiturus videre-
tur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si
qualis in ciues, qualis in socios, talis ad vltimum in
liberos esset in se ipsum postremo sæuiturum, si a-
lia desint. sibi vero gratum aduentum eius esse, fo-
turumq; credere breui, vt illo adiuuante, ab porta
Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur.
Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de alis
rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus
hæ notiores essent, ipse identidem belli auctor es-
set: in eo sibi præcipuam prudentiā assumere, quo
vtriusq; populi vires nosset, sciretq; inuisam profe-
cto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne
liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebel-
landum primores Gabinorum incitaret, ipse cum
promptissimis iuuenū prædatum, atq; in expediti-
nes iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum in-
structis vana aecrescerent fides, dux ad vltimum bel-
li legitur. ibi cum insciа multitudine quid ageretur
prælia parua inter Romam Gabiosq; herent, quib
plerunq; Gabina res superior esset: tum certatim
summi infimiq; Gabinorum Sex. Tarquinium do-
no deum sibi missum ducem credere. apud milites
vero obeundo pericula ac labores, pariter prædan
munifice

munifice largiendo, tanta charitate esse, vt non pa-
ter Tarquinius potētior Romæ, quam filius Gabiis
esset. Itaque postquam satis virium collectum ad
omnes conatus videbat, tum e suis vnum, sciscita-
tum Romam ad patrem mittit, quidnam se face-
re vellet? quandoquidem vt omnia vnus ipse Ga-
biis posset, ei dii dedissent. Hinc nuncio (quia credo
dubiæ fidei videbatur) nihil voce responsum est.
rex velut deliberabundus in hortum ædium trāsit,
sequente nuncio filii ibi inambulans tacitus, sum-
ma papauerum capita dicitur baculo decussisse. In-
terrogando, expectandoque responsum nuncius
fessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit
ipse, quæque viderit, refert. seu ira, seu odio, seu su-
perbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse.
Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet ta-
citis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, crimi-
nando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia
opportunos interemit. multi palam, quidam, in
quib. minus speciosa criminatio erat futura, clam
interfecti. patuit quibusdam volentibus fuga, aut
in exilium acti sunt: absentiumque bona iuxta
atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis in-
de prædæque & priuati dulcedine commodi, sensus
malorum publicorum adimi, donec orba consilio
auxilioque Gabina res regi Romano sine vlla dimi-
catione in manum traditur. Gabiis receptis, Tar-
quinius pacem cum Æquorum gente fecit: fœ-
dus cum Tuscis renouauit. Inde ad negotia vrba-
na animum conuertit. quorum erat primum, vt
Iouis Templum in monte Tarpeio monumen-
tum regni sui nominisque relinqueret. Tarqui-
nios reges ambos, patrem vouisse, filium perfe-
cisse. & vt libera a cæteris religionib. area esset tota

Iouis, templiq; eius quod inædificaretur, exaugura-
re fana sacellaq; statuit: quæ aliquot ibi a Tatio re-
ge primum in ipso discrimine aduersus Romulum
pugnæ vota, consecrata, inauguataq; postea fue-
rant. Inter principia cõdendi huius operis, mouisse
numen ad indicandam tanti imperii molem tradi-
tur deos. nam cum omnium sacellorum exaugura-
tiones admitterent aues, in Termini fano nõ addi-
xere. idq; omen auguriumq; eum deorum non
euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaq; cun-
cta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto
secutum aliud magnitudinem imperii portendens
prodigium est: caput humanum integra facie ap-
rientib. fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ
visa species haud per ambages arcem eam imperii
caputq; rerum fore portendebat. idq; ita cecinere
vates, quiq; in vrbe erant, quosq; ad eam rem con-
sultandã ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad im-
pensas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ
perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in
fundamẽta suppeditauere. Eo magis Fabio, præter-
quam quod antiquior est, crediderim, XL. ea sola
talenta fuisse, quam Pisoni, qui XL. millia põdo ar-
genti sepositа in eam rem scribit. quam summam pe-
cuniæ neq; ex vnius tum vrbis præda sperandam
& nullius ne horũ quidem magnificentiæ operum
fundamenta nõ exuperaturam. Intentus perficien-
do templo, fabris vndiq; ex Hetruria accitis, nõ pe-
cunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam
ex plebe. qui cum haud paruus & ipse militiæ adde-
retur labor, minus tamen plebs grauabatur, se
templa deũm exædificare manibus suis, quæ post
hac & ad alia vt specie minora, sic laboris aliquanto
maiori

maioris traducebatur opera, foros in circo faciendos, cloacamq; maximam, receptaculum omnium
purgamentorum vrbis, sub terram agendam. quib.
duobus operibus vix noua hæc magnificentia quic-
quam adæquare potuit. His laboribus exercita ple-
be, quia & vrbi multitudinem, vbi vsus non esset,
oneri rebatur esse, & colonis mittendis occupare
latius imperii fines volebat: Signiam Circeiosque
colonos misit, præsidia vrbi futura terra marique.
Hæc agenti, portentum terribile visum, anguis ex
columna lignea elapsus, cum terrorem fugamque
in regiam fecisset, ipsius Regis non tam subito pa-
uore perculit pectus, quam anxiis impleuit curis.
Itaque cum ad publica prodigia Hetrusci tantum
vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus
visu, Delphos ad maxime inclytum in terris oracu-
lum mittere statuit. neq; responsa sortium vlli alii
committere ausus, duos filios per ignotas ea tem-
pestate terras ignotiora maria, in Græciam misit.
Titus & Aruns profecti comes his additus L. Iunius
Brutus, Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longe
alius ingenio, quam cuius simulationem induerat.
Is, cum primores ciuitatis (in quibus fratrem suum
ab auunculo interfectum) audissent, neque in animo
suo quicquam regi timendum, neq; in fortuna con-
cupiscendum relinquere, statuit contemptu tutus
esse, vbi in iure parum præsidii esset. Ergo ex indu-
stria factus ad imitationem stultitiæ cum se suaque
prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit
cognomen: vt sub eius obtentu cognominis, libe-
rator ille populi Romani animus latens aperiretur
tempore suo. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos,
ludibrium verius quam comes, aureum baculũ in-
clusum corneo cauato ad id baculo tulisse domum

Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. Ex infimo specu vocem redditam ferũt: Imperium summum Romæ habebit, qui vestrũm primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinii, vt Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expers que imperii esset, rem summa ope taceri iubent ipsi inter se, vter prior cum Romã redisset, matri osculum daret, sorti permittũt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, vbi aduersus Rutulos bellum summa vi parabatur, Ardeam Rutuli habebant, gens, vt in ea regione, atq; in ea ætate, diuitiis præpollens. eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorũ operum, tum præda delinire popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quod se in fabrorum ministerio, ac seruili tamdiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. vbi id parũ processit, obsidione munitionibusq; cœpti premi hostes. In iis statiuis (vt fit longo magis quam acri bello) satis liberi commeatus erant. primoribus tamen magis quam militibus. regii quidam iuuenes interdum ociũ conuiuiis comessationibusq; inter se terebant. Forte potantib. his apud Sextum Tarquinium, vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerii filius, incidit de vxoribus mentio. suam quisque laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat verbis opus esse: paucis id quidẽ horis posse sciri,

sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin, si vigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusque præsentes nostrarum ingenia? idque cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit oculis. incaluerant vino. age sane, omnes ciratis equis aduolant Romam. quo cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam, haud quaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxuque cum æqualibus viderant tempus terentes. sed nocte deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. aduenienti viri Tarquiniique, excepti benigne victor maritus, comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sextus Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benigne ab ignaris consilii, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens. postquam satis omnia tuta circa sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, sinistraq; manu mulieris pectore oppresso: Tace Lucretia, inquit, « Sextus Tarquinius sum, ferrum in manu est: mo- « riere, si emiseris vocem. Cum pauida ex somno mu- « lier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorẽ: orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum, vbi obstinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum seruum nudum

positurum ait, vt in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo, nuncium Romam eunde ad patrem, Ardeamq; ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturato opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum quo forte Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorũ lachrymæ obortæ. quærentique viro, Satin' saluę? Minime inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni Collatine in lecto sunt tuo: cæterum corpus est tantum violatum, animus insons: mors testis erit. sed date dextras fidemq;, haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius qui hostis pro hospite, priore nocte vi armatus, mihi sibiq; si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi. auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti. mentem peccare, non corpus: & vnde consilii abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit videritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio non libero. nec vlla deinde impudica Lucretia exemplo viuet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaq; in vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir paterq;. Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretię extractum manantem cruore prę se tenens: Per hũc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, vosq; dii testes facio, me L. Tarquiniũ Superbum cum scelerata coniuge: & omni liberorũ stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc vi possim, exacturũ, nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. Cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei, vnde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt præceptum erat, iurant: totiq; ab luctu versi in iram, Brutum iã inde ad expugnandum regnum vocantem sequũtur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forũ deferunt, concientque miraculo (vt fit) rei nouę, atque indignitate homines. pro se quisque scelus regium ac vim queruntur. mouet tum patris mœstitia, tum Brutus castigator lachrymarum atq; inertium querelarum, authorq; quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia autores. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis volũtarius adest: sequitur & cætera iuuentus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, ne quis eum motum regibus nunciaret. cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo ventũ est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorem motum animorũ Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo simul ventũ est, præco ad tribunũ Celerum, in quo cum magistratu forte Brutus erat; populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniiq; quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos

homines victores omnium circa populorum opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruii Tullii regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatiq; vltores parentum dii. His atrocioribusq;, credo, aliis, quæ præsens rerum indignitas haud quaquam relatu scriptoribus facilia subiicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. Ipse iunioribus qui vltro nomina dabant, lectis, armatisq;, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis amante ab rege instituto reliquit. Inter hūc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusq;. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim aduentū) ne obuius fieret: eodemq; fere tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portę, exiliumq; indictū liberatorem vrbis læta castra accepere: exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatū Cære in Hetruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vltoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos ccxliii. Duo consules inde comitiis centuriatis a præfecto vrbis ex commentariis Seruii Tullii creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

DECA-

DECADIS PRIMÆ. LIB. II.

Epitome.

BRutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum, collegam suum, propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere. bona regum diripi iussit. agrum Marti consecrauit, qui campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque & sororis filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit. seruo indici, cui Vindici nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium & Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eumque matrona annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquiniis suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tiberim transiret, virtute Coclitis Horatii prohibitus est. qui, dum alii pontem sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accesit virtutis exemplum a Mucio, qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitque tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena, pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo una Clœlia, deceptis custodibus per Tiberim ad suos tranauit: & cum reddita esset Porsenæ, honorifice remissa, equestri statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuū ampliatus est, vt essent viginti vna. Aduersus Tarquinium

Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prospere pugnauit apud lacũ Regillum. Plebs, cum propter nexos ob aes alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenii Agrippæ a seditione reuocata est. Idem Agrippa, cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera C. Marcii, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinius, vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, postea quam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, visu pedum recepto, domum reuersus est. Cum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi Romæ admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusque. Oppia virgo vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicinos hostes Veientes incommodi magis quam graues essent, senatus Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos tentumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militem fuste percussit. Res præterea aduersum Volscos, & Æquos, & Veientes, & seditiones inter patres plebemque continet.

An. Cos. ab vrbe cõdit. 245. Olym. 86.

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloque gestas, annuos magistratus imperiaque legum potentiores quam hominum peragam. Quæ libertas vt lętior esset, proximi regis superbia fecerat. Nam priores ita regnarunt, vt haud immerito

merito omnes deinceps conditores partium certe vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderũt, numerentur. Neq; ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa patrum conuenarumq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi, aut libertatẽ, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena vrbe cum patrib. serere certamina, priusquã pignora coniugum ac liberorum, charitasque ipsius soli, cui longo tẽpore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperii, eoq; nutriendo perduxit, vt bonam frugem libertatis maturis iam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod diminutum quicquã sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quã deinde custos fuit. Omniũ primũ auidum nouæ libertatis populũ, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iureiurando adegit, neminẽ Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædib. regiis diminutũ patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summã expleuit, traditumq; inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quiq; conscripti essent. conscriptos videlicet

nouum senatum, appellabant lectos. id mirū quā-
tum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendo
patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum
habita cura. & quia quædam publica sacra per ip-
reges factitata erant, necubi ibi regum desideriū
set, regem sacrificulum creant. Id sacerdotiū pon-
fici subiecere, ne additus nomini honos, aliquid
bertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac
scio an nimis vndiq; eam minimis quoq; reb
niendo, modum excesserint. consulis enim alteri
cum nihil aliud offenderit, nomen inuisum ciuita
fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse: initium
Prisco factū: regnasse deinde Seruium Tullium
interuallo quidem facto, oblitum tanquā alieni
gni Superbum Tarquinium, velut hæreditate
scelere ac vi repetisse pulso Superbo, penes Colla
nū imperium esse. nescire Tarquinios priuatos
uere non placere nomē, periculosum libertati
Hic primo sensim tētantium animos sermo per
tam ciuitatem est datus, solicitatam que suspicion
plebem Brutus ad concionē vocat: ibi omnium
„ mum iusiurandum populi recitat: Neminē regnare
„ passuros, nec esse Romę, vnde periculū libertati
„ ret. id summa ope tuendum esse, neq; vllam rē
„ eo pertineat, contemnēdam inuitum se dicere
„ minis causa: nec dicturū fuisse, ni charitas reipubl
„ cæ vinceret, non credere populum Romanum
„ dam libertatem recuperatam esse. regiū genus,
„ gium nomen non solum in ciuitate, sed etiā in
„ perio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc
„ inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum
„ meminimus, fatemur: eieciſti reges. absolue bene
„ cium tuum, aufer hinc regium nomen, res tuas tib
„ non solum reddēt ciues tui auctore me, sed si quis
deest

deest munifice augebunt. amicus abi, exonera ciui- V.C.
tatem vano forsitan metu. ita persuasum est animis
cū gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Cōsuli
primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat
vocem. Dicere deinde incipientem primores ciui-
tatis circunsistunt, eadem multis precibus orant. &
cæteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lu-
cretius maior ætate ac dignitate, socer præterea i-
pſius, agere varie, rogādo alternis suadendoq; cœ-
pit, vt vinci se consensu ciuitatis pateretur: timens
consul, ne postmodum priuato sibi eadem illa cum
bonorum amissione, additaq; alia insuper ignomi-
nia, acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq; suis
omnib, Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus
ex senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tar-
quiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitiis
centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges
ciecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum 246.
ab Tarquiniis imminere, id quidem spe omnium
serius fuit cæterum, id quod non timebant, per do-
lum ac proditionem prope libertas amissa est. Erāt
in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ii
tenui loco orti, quorū in regno libido solutior fue-
rat: æquales sodalesq; adolescentium Tarquiniorū,
assueti more regio viuere. Eam tum æquato iure o-
mnium licentiam quærentes, libertatem aliorum
in suam vertisse seruitutem inter se conquerebān-
tur. Regem hominem esse, a quo impetres vbi ius,
vbi iniuria opus sit, esse gratiæ locum, esse benefi-
cio, & irasci & ignoscere posse, inter amicum atque
inimicum discrimen nosse. Leges, rem surdam, in-
exorabilem esse, sāo potentiorem meliorem que ino-
pique potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si
modū excesseris, periculosum esse in tot humanis

erroribus sola innocentia viuere. Ita iam si a sponte
ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine
mentione reditus, bona tantum repetentes. Eorum
verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot
dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli cau-
sa: reddita, belli materia & adiumentum esset. In-
terim legati cum aliis alia moliri, aperte bona repe-
tentes, clam recuperandi regni consilia struere: ad
tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes no-
bilium adolescentium animos pertentant. a quibus
placide oratio accepta est. His literas ab Tarquinio
reddunt, & de accipiendis clam nocte in vrbem re-
gibus colloquuntur. Vitelliis Aquiliisque fratribus
primo commissa res est. Vitelliorum soror consu-
nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio adole-
scentes erant liberi, Titus, Tiberiusq;: eos quoque
in societatem consilii auunculi assumunt. præterea
& nobiles aliquot adolescentes conscii assumpti
quorum vetustate memoria abiit. Interim cum a
senatu vicissent sententia, quæ censebat reddenda
bona: eamque ipsam causam moræ in vrbe haben-
legati, quod spacium ad vehicula comparanda a c
sulibus sumpsissent, quibus regum asportarent re
omne id tempus cum coniuratis cõsultando abi
munt: euincuntq; instando, vt literæ sibi ad Tarqu
nios darentur. nam aliter qui credituros eos, nõ re
na ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ
pignus fidei essent, manifestum facinus fecerun
nam cum pridie quam legati ad Tarquinios pro
cisc erentur, & cœnatum forte apud Vitellios esse
coniuratique ibi remotis arbitris multa inter se
nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum
seruis vnus excepit, qui iã antea id senserat agi: fo
eam occasionem, vt literæ legatis darentur, qua
prehen

prehensæ rem coarguere possent, expectabat. post-
quam datas sensit, rem ad consules detulit. Consu-
les ad deprehendendos legatos coniuratosq; pro-
fecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere:
literarum inprimis habita cura, ne interciderent.
Proditoribus extemplo in vincla coniectis, de lega-
tis paululum addubitatum est. & quãquam visi sunt
commisisse, vt hostium loco essent, ius tamen gen-
tium valuit. De bonis regiis quæ reddenda ante cẽ-
fuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira,
vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diripiẽda
plebi sunt data, vt contacta regia præda, spẽ in per-
petuum cum his pacis amitteret. ager Tarquinio-
rum, qui inter vrbem ac Tiberim fuit consecratus
Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum
seges farris dicitur fuisse matura messi. quem cam-
pi fructum, quia religiosum erat consumere, dese-
ctam cum stramento segetem magna vis hominũ
simul immissa corbibus fudere in Tiberim tenui
fluentem aqua, vt mediis caloribus solet, ita in va-
dis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo:
insulam inde paulatim, & aliis quæ fert temere flu-
men eodem inuectis, factam. postea credo additas
moles, manuq; adiutum, vt tam eminens arca fir-
maque templis quoque ac porticibus sustinendis
esset. Direptis bonis regum, damnati proditores,
sumptumq; supplicium, conspectius eo quod pœ-
næ capiendæ ministerium patri de liberis consula-
tus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum
ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant
deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed a cæteris
velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium
in se auerterant oculos, miserabatq; nõ pœnæ ma-
gis homines, quã sceleris, quo pœnã meriti essent:

illos eo potissimum anno patriam liberatã, patrem liberatorem, cõsulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanorum esset, induxisse in animũ vt superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam, missiq; lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater vultusq; & ora eius, spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnã mocentium, vt in vtranq; partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illũ obseruatũ, vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant nunciatis, incensus Tarquinius, non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio irarum, postquam dolo viam obseptam vidit, bellũ aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maxime Veientes Tarquinienses, gentem se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem et tanto modo regno cum liberis adolescentib. suis oculos suos perire finerent alios peregre in regno Romam accitos, se regem angentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo vnus satis digno regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua dispienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; veteres iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerũt Veientes, ac pro

ac pro se quisq; Romano saltem duce ignominias demendas, belloq; amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet: pulchrũ videbatur suos Rome regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequẽdos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiã hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandũ cũ equitatu antecessit. Eodẽ modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionib. sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul cõsulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutũ cognouit, inflammatus ira: Ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignib. magnifice incedit: dii regum vltores adeste. Concitat calcarib. equum, atq; in ipsum infestus consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnã ducibus. anide itaq; se certamini offert. adeoq; infestis animis cõcurrerunt, neuter dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterq; transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. Neq; ita multo post & pedites superueniunt. ibi varia victoria, & velut æquo marte pugnatum est. dextra vtrinque cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatique sunt. Tarquinienses nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atque Hetruscos incessit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquinienseque, suas quisque abirent

domos. Adiiciunt miracula huic pugnæ, silētio pro-
ximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editā vocem
" Siluani vocem eam creditam: hæc dicta, vno plus
Etruscorum cecidisse in acie: vincere bello Roma-
num. Ita certe inde abiere Romani, vt victores, Et-
truſci pro victis. nam postquam illuxit, nec quisqu
hostium in conspectu erat, P. Valerius Cos. spo
legit: triumphansq; inde Romam rediit. college fu
nus, quanto tum potuit apparatu, fecit. Sed mul
maius morti decus publicā fuit mœstitia, eo ante
omnia insignis, quia matronæ annum, vt parentem
eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudici
" tiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, vt sum
mutabiles vulgi animi, ex fauore, nō inuidia mod
sed suspicio, etiam cum atroci crimine orta, regni
eum affectare fama ferebat: quia nec collegā sub
rogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summ
Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugna-
bilem fore. Hæc dicta vulgo, creditaq; cum indigni-
tate augerent consulis animum: vocato ad conci-
lium populo, summissis fascibus in concionē ascen-
dit. Gratum id multitudini spectaculum fuit, sum-
missa sibi esse imperii insignia: confessionemque
factam, populi quam consulis maiestatem vimque
maiorem esse. Ibi audire iussi, consul laudare fortu-
nam collegæ, quod liberata patria in summo hono-
re pro repub. dimicans, matura gloria, nec dum in
vertente in inuidiam, mortem occubuisset. Se in
perstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam fo
peresse, ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitellios
" que recidisse. Nunquamne ergo, inquit, vlla adeo
" vobis spectata virtus erit, vt suspicione violari ne
" queat? ego me illum acerrimum regum hostem,
" ipsum cupiditatis regni crimen subiturū timerem,
ego

ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me
crederem posse a ciuibus meis? tam leui momento
mea apud vos fama pendet? adeone est fundata le-
uiter fides, vt vbi sim, quam qui sum, magis referat?
Non obstabunt P. Valerii ædes libertati vestrę, Qui-
rites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum
modo ædes, sed colli etiam subiiciam: vt vos supra
suspectum me ciuem habitetis. In Velia ædificent,
quib. melius quam P. Valerio creditur libertas. De-
lata confestim materia omnis infra Veliam, & vbi
nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædi-
ficata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni su-
spicione cōsulem absoluerent, sed quæ adeo in con-
trarium verterent, vt popularem etiam facerent.
inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes
de prouocatione aduersus magistratus ad populū,
sacrandoque cum bonis capite eius, qui regni occu-
pandi consilia iniisset, gratæ in vulgus leges fuere.
quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia
esset, tum deinde comitia collegæ subrogando ha-
buit. Creatus Sp. Lucretius Cos. qui magno natu,
non sufficientibus iam viribus ad consularia mune-
ra obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in
Lucretii locum M. Horatius Puluillus. Apud quos-
dam veteres auctores non inuenio Lucretium con-
sulem. Bruto statim Horatium suggerunt. Credo,
quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum,
memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in
Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq; Coss.
sortiti, vter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publi-
cola ad Veientium bellum profectus. Ægrius quam
dignum erat tulere Valerii necessarii, dedicationē
tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis
impedire conati, postquam alia frustra tentata erāt,

V.C. postem iam tenenti consuli fœdum inter precan-
onem deûm nunciũ incutiunt: mortuum eius fili-
um esse, funestaq; familia dedicare eum templum
non posse. Non crediderit factum, an tantum an-
mo roboris fuerit: nec traditur certum, nec inter-
pretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium
proposito auersus, quam vt cadauer efferri iubere-
tenens postem, precationem peragit, & dedicat te-
247. plum. Hæc post exactos reges domi militiæque ge-
sta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucre-
tius Coss. facti. Iam Tarquinii ad Lartem Porsenam
Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo con-
lium precesq;, nunc orabant, ne se oriundos ex Et-
truscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes ex-
ulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orien-
tem morem pellendi reges inultum sineret. satis
bertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta
ciuitates eam expetant, tanta regna reges desi-
dant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil
quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore.
adesse finem regnis, rei inter deos hominesq; pa-
cherrimæ. Porsena tum regem esse Romę, tum Et-
truscæ gentis regem amplum Tuscis ratus, Ro-
mam infesto exercitu venit. Non vnquam alias ul-
te tantus terror senatum inuasit: adeo valida
tum Clusina erat, magnumq; Porsenæ nomen. n
hostes modo timebant, sed suosmet ipsi ciues,
Romana plebs metu perculsa, receptis in vrbem
regibus, vel cum seruitute pacem acciperet. Mu
igitur blandimenta plebi per id tempus ab sena
data. annonæ inprimis habita cura, & ad frumen
comparandũ missi, alii in Volscos, alii Cumas. fo
quoque vendendi arbitrium, quia impenso pre
venibat in publicum, omni sumptu ademptum p
uatis.

uatis: portoriis quoq; & tributo plebe liberata, vt
diuites cõferrent, qui oneri ferendo essent, paupe-
res satis stipendii pendere, si liberos educent. Itaq;
hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus
in obsidione ae fame, adeo concordem ciuitatẽ te-
nuit, vt regium nomen non summi magis quã infi-
mi horreret: nec quisquã vnus malis artibus postea
tã popularis esset, quam tũ bene imperãdo vniuer-
sus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq;
in vrbẽ ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiũt præ-
sidiis. alia muris, alia Tiberi obiecto videbãtur tu-
ta. Pons sublicius iter pene hostib. dedit: ni vnus vir
fuisset, Horatius Cocles, (id munimentum illo die
fortuna vrbis Romanæ habuit) qui positus forte in
statione pontis, cum captũ repentino impetu Iani-
culũ, atq; inde citatos decurrere hostes vidisset: tre-
pidamq; turbã suorum arma ordinesq; relinquere,
reprehensans singulos, obsistens, obtestansq; deûm
& hominum fidem, testabatur, nequicquam deser-
to præsidio eos fugere, si transitum pontem a tergo
reliquissent. iã plus hostium in palatio Capitolioq;
quam in Ianiculo fore. Itaq; monere, præcipere, vt
pontem ferro, igni, quacunq; vi possent, interrum-
pant: se impetum hostiũ, quantũ corpore vno pos-
set obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditũ
põtis: insigniq; inter cõspecta cedentiũ pugnæ ter-
ga, obuersis cominus, ad ineundũ præliũ animis, ipso
miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen
cũ eo pudor tenuit, Sp. Largiũ ac T. Herminiũ, am-
bos claros genere factisq;, cum his primam periculi
procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ e-
rat, parumper sustinuit: deinde eos quoque ipsos
exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui resci-
debãt, cedere in tutũ coegit. Circũferens inde truces

minaciter oculos ad proceres Hetruſcorum, nunc
ſingulos prouocare, nunc increpare omnes: ſeruitia
regum ſuperborum, ſuæ libertatis immemores, al
enam oppugnatum venire. Cunctati aliquãdiu fum
dum alius alium, vt prælium incipiant circunſpe
ctant. pudor deinde commouit aciem, & clamore
ſublato vndiq; in vnum hoſtem tela cõiiciunt. q
cum in obiecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neque
minus obſtinatus ingenti pontem obtineret gra
iam impetu detrudere conabantur virum, cum
mul fragor rupti pontis, ſimul clamor Romano
alacritate perfecti operis ſublatus, pauore ſubi
" impetum ſuſtinuit. Tum Cocles: Tiberine pate
" inquit, te ſancte precor, hæc arma, & hunc mil
" propitio flumine accipias. ita ſic armatus in Tib
rim deſiluit, multiſque ſuperincidentibus telis,
columis ad ſuos tranauit: rem auſus plus famæ ha
bituram ad poſteros quam fidei. Grata erga tam
virtutem ciuitas fuit. ſtatua in comitio poſita:
quantum vno die circumarauit, datum. priua
quoque inter publicos honores ſtudia eminebant
nam in magna inopia pro domeſticis copiis vnu
quiſque ei aliquid, fraudans ſe ipſe victu ſuo, co
tulit. Porſena primo conatu repulſus, conſiliis a
oppugnanda vrbe ad obſidendum verſis, præſidio
in Ianiculo locato, ipſe in plano ripiſq; Tiberis c
ſtra poſuit, nauibus vndiq; accitis, & ad cuſtodiam
ne quid Romã frumenti ſubuehi ſineret, & vt pr
datum milites trans flumen per occaſiones aliis a
que aliis locis traiicerent: breuique adeo infeſtu
omnem Romanum agrum reddidit, vt non cæte
ſolum ex agris, ſed pecus quoque omne in vrbem
compelleretur. neq; quiſquam extra portas prope
lere auderet. Hoc tãtum licentię Hetruſcis nõ me
magis quã conſilio cõceſſum. namq; Valerius con
ſul intentus in occaſionem multos ſimul & effuſos
improuiſo adoriundi, in paruis rebus negligens vl
tor, grauem ſe ad maiora vindicem ſeruabat. Itaq;
vt eliceret prædatores, edicit ſuis, poſtero die fre
quentes porta Eſquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte
erat, expellerẽt pecus, ſcituros id hoſtes ratus, quod
in obſidione & fame ſeruitia infida transfugerent.
Et ſcire perfugæ indicio multoq; plures, vt in ſpem
vniuerſæ prædæ flumen traiiciunt. P. Valerius inde
T. Herminium cum modicis copiis ad ſecundum
lapidem Gabina via occultum conſidere iubet: Sp.
Largium cum expedita iuuentute ad portam Col
linam ſtare, donec hoſtis prætereat. deinde ſe obii
cere, ne ſit ad flumẽ reditus. Conſulum alter T. Lu
cretius porta Næuia cum aliquot manipulis militũ
egreſſus: ipſe Valerius Cœlio monte cohortes dele
ctas educit, hiq; primi apparuere hoſti. Herminius
vbi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidiis: verſiſq;
in Lucretium Hetruſcis, terga cædit. dextra læuaq;
hinc a porta Collina, illinc ab Næuia redditus cla
mor: ita cæſi in medio prædatores, neq; ad pugnam
viribus pares, & ad fugam ſeptis omnibus viis. finiſ
que ille tam effuſe euagandi Hetruſcis fuit. Obſidio
erat nihilo minus, & frumenti cum ſumma carita
te inopia: ſedendoq; expugnaturũ ſe vrbem, ſpem
Porſena habebat. cum C. Mutius adoleſcens nobi
lis, cui indignum videbatur populum Romanum
ſeruientem, cum ſub regibus eſſet, nullo bello, nec
ab hoſtibus vllis obſeſſum eſſe, liberum eundem
populum ab iiſdem Hetruſcis obſideri, quorum ſæ
pe exercitus fuderit. itaq; magno audacique aliquo
facinore eam indignitatem vindicandam ratus,
primo ſua ſponte penetrare in hoſtium caſtra con-

stituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & i
gnaris omnibus iret, forte deprehensus a custodib
Romanis retraheretur vt transfuga, fortuna tum
,, vrbis crimen affirmãte, senatum adiit. Transire Ti
,, berim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra ho
,, stium volo, non prædo, nec populationum inuice
,, vltor. maius, si dii iuuant, in animo est facinus. Ap
probant patres. abdito intra vestẽ ferro proficisc
tur. vbi eo venit, in confertissima turba prope regi
tribunal constitit. ibi cum stipendium forte milit
bus daretur, & scriba cum rege sedens pari fere o
natu multa ageret, cumq; milites vulgo adirent: t
mens scisciatari vter Porsena esset, ne ignorando re
gem, semetipse aperiret quis esset, quo temere tra
xit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. va
dentem inde qua per trepidam turbã cruento mu
crone sibi ipse fecerat viam, cũ concursu ad clamo
rem facto, comprehensum regii satellites retraxi
sent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter
tantas fortunę minas, mẽtuendus magis quam me
,, tuens: Romanus, sum, inquit, ciuis: C. Mutiũ voca
,, hostis hostem occidere volui. nec ad mortem mi
,, nus animi est, quam ad cædem fuit. & facere & pa
,, fortiã, Romanũ est. nec vnus in te ego hos anim
,, gessi: longus post me ordo est idem petentiũ decus.
,, proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, vt in
,, singulas horas capite dimices tuo: ferrũ hostem q
,, in vestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuẽtus Roman
,, indicimus bellum. nullã aciem, nullum prælium ti
,, mueris. vni tibi, & cũ singulis res erit. Cũ rex simul
ira infensus, periculoq; conterritus, circũdari igne
minitabundus iuberet, nisi expromeret propere
quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En
tibi, inquit, vt sentias quã vile corpus sit iis qui ma
gnam

gnam gloriam petunt, dextramq; accenso ad sacri
ficiũ foculo iniicit. quam cũ velut alienato ab sensu
torreret animo, prope attonitus miraculo rex, cum
ab sede sua prosiluisset, amoueriq; ab altarib. iuue
nem iussisset: Tu vero abi, inquit, in te magis quam
in me hostilia ausus. iuberẽ macte virtute esse, si pro
mea patria ista virtus staret. nunc iure belli liberũ
te, intactum inuiolatumque hinc dimitto. Tũ Mu
tius, quasi remunerans meritum: Quandoquidem,
inquit, est apud te virtuti honos vt beneficio tule
ris a me, quod minis nequisti: trecẽti cõiurauimus
principes iuuentutis Romanæ, vt in te hac via gras
saremur. mea prima sors fuit. cæteri, vt cuiq; cecide
rit primo, quo ad te opportunum fortuna dederit,
suo quisq; tempore aderunt. Mutiũ dimissum, cui
postea Scæuolæ a clade dextræ manus cognomen
inditũ, legati a Porsena Romã secuti sunt. adeo mo
uerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præ
ter errorẽ insidiatoris texisset. & subeũda dimicatio
tories quot cõiurati superessent, vt pacis cõditiones
vltro ferret Romanis. iactatũ in conditionibus, ne
quicquã de Tarquiniis in regnum restituendis, ma
gis quia id negare ipse nequiuerat Tarquiniis, quã
quod negatũ iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro
Veientib. restituendo impetratũ: expressaq; neces
sitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidiũ de
duci vellent. His conditionibus cõposita pace, exer
citũ ab Janiculo deduxit Porsena, & agro Romano
excessit. Patres C. Mutio virtutis causa trãs Tiberim
agrũ dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata ap
pellata. Ergo ita honorata virtute fœminæ quoque
ad publica decora excitatę. Cloelia virgo, vna ex ob
sidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul
ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux

V.C. agminis virginum inter tela hostium Tiberim tranauit, sospitesq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primo incēsus ira, oratores Romam misit ad Clœliam obsidem, deposcendā, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, supra Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodum si nec dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamque ad suos remissurum. Vtrinq; constitit fides, & Romani pignus pacis ex fœdere restituerūt, & apud Regem Hetrusc non tuta solum, sed honorata etiam virtus fuit, laudatamq; virginem parte obsidum se donare dixit ipsa quos vellet, legeret. productis omnib. elegisse impuberes dicitur, quod & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat, eam ætatem potissimū liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouā in fœmina virtutem, nouo genere honoris statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsq; ad nostram ætatem, inter cætera solennia manet, bona Porsenæ regis vendendi. cuius originē moris necesse est aut inter bellū natam esse, neq; omissam in pace. aut a mitiore creuisse principio, quam hic præ se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. Proximū vero est ex iis quę traduntur: Porsenā discedentem ab Ianiculo, castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilib. Hetruriæ aruis cōmeatu, Romanis dono dedisse: inopi rē vrbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo ūmissō diriperētur hostiliter, veniſſe, bonaq; Porsenæ appellata, gratiam muneris magis significante titulo,

titulo, quam auctionē fortunæ regiæ, quæ ne in po- V.C.
testate quidē populi Romani esset. Omisso Romano bello, Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Arūtem Aritiam oppugnatum mittit. Primo Aricinos nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & a Latinis populis, & à Cumis, tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus vim nisæ, declinauere paululum: effuseq; prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio prope iā victores cæsi Hetrusci: pars per exigua duce amisso, quia nullū propius perfugiū erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti, diuisique in hospitia. Curatis vulnerib. alii profecti domos, nuncii hospitalium beneficiorū: multos Romæ hospitū vrbisq; charitas tenuit. his locus ad habitandū datus, quem deinde Tuscum vicū appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo 248.
anno postremū legati a Porsena de reducēdo in regnum Tarquinio venerunt. quib. cum responsum esset, missurū ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patrib. non quin breuiter reddi responsum potuerit, nō recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum missos, quam legatis eius Romæ daretur respōsum: sed vt in perpetuū mentio eius rei finiretur, neu in tātis mutuis beneficiis inuicē animi solicitarentur: cum ille peteret, quod cōtra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suā faciles esse vellent, negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populū Romanū, sed in libertate esse, ita induxisse

V.C. in animum, hostib. potius quam regibus portas p
tefacere, eam esse voluntatem omniũ, vt qui liber
tati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit. proinde si hab
uam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse
,, orare. Rex verecundia victus: Quando id certũ at
,, obstinatum est, inquit, neq; ego obtundam, sæpius
,, eadem nequicquã agendo: nec Tarquinios spe au
,, xilii, quod nullũ in me est, frustrabor. aliũ hinc, sed
,, bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, ni
,, quid meam vobiscũ pacem distineat. Dictis facta a
miciora adiecit. obsidũ quod reliquũ erat, reddidit
agrum Veientem, fœdere ad Ianiculum icto adem
ptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa
exulatum ad generũ Mamilium Octauiũ Tusculum
abiit. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. Con
249. sules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno
bene pugnatũ cum Sabinis, cõsules triumpharunt
Maiore inde mole Sabini bellum parabãt aduersus
eos, & ne quid simul ab Tusculo, vnde etsi nõ apertum,
suspectum tamen bellum erat, repentini pericu-
250. culi oriretur, P. Valerius quartũ, T. Lucretius iterũ
cõsules facti. Seditio inter belli paciscq; auctores ort
ta in Sabinis, aliquantũ inde viriũ transtulit ad Ro
manos. namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio
fuit Romæ cognomen, cum pacis ipse auctor a tum
batorib. belli premeretur, nec par factioni esset, ab
Regillo magna clientium comitatus manu, Roma
transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienem
verus Claudia tribus, additis postea nouis tribulib.
qui ex eo venirent agro, appellata. Appius inter pa
tres lectus, haud ita multo post in principum digni
tionem peruenit. Consules infesto exercitu in agr
Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde pra
lio afflixissent opes hostiũ, vt diu nihil inde rebel
ou

onis timere possent, triumphantes Romã redierũt. V.C.
P. Valerius omniũ consensu princeps belli, paciscque
artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Posthumio 251.
Coss. moritur gloria ingenti: copiis familiarib. adeo
exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est e-
latus. Luxere matronæ vt Brutũ. Eodem anno duæ
coloniæ Latinæ, Pometia & Cora, ad Auruncos de-
ficiunt. cũ Auruncis bellum initum. fusoq; ingenti
exercitu, qui se ingredientib. fines cõsulib. ferociter
obtulerat, omne Auruncum bellũ Pometiam com-
pulsum est. Nec magis post prælium, quã in prælio,
cædib. temperatũ est. & cæsi aliquanto plures erant
quam capti & captos passim trucidauerunt: ne ab
obsidib. quidem, qui C C C. accepti numero erant,
ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatũ.
Secuti cõsules Opiter Virginius, Sp. Cassius, Pome- 252.
tiam primo vi, deinde vineis aliisq; operibus oppu-
gnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili
odio, quam spe aliqua aut occasione coorti, cũ plu-
res igni qui ferro armati excurrissent, cæde incen-
dioq; cuncta cõplent: vineis incensis, multis hostiũ
vulneratis & occisis, consulũ quoq; alterũ (sed verũ
nomen auctores nõ adiiciũt) graui vulnere ex equo
deiectum, prope interfecerunt. Romam inde male
gesta re reditum. inter multos saucios cõsul spe in-
certa vitæ relictus. Interiecto deinde haud magno
spacio, quod vulneribus curandis, supplendoq; ex-
ercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus
etiam auctis, Pometiæ arma illata. & cum vineis re-
fectis, aliaq; mole belli, iam in eo esset, vt in muros
euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilo-
minus fœde dedita vrbe, quã si capta foret, Aurunci
passim principes securi percussi, sub corona venie-
runt coloni alii: oppidum diutum, ager veniit.

V.C. Consules magis ob iras grauiter vltas, quam ob m
gnitudinem perfecti belli, triumpharunt. Insequa
253. annus Posthumium Cominium & T. Largiũ Co
habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinos
iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concu
su hominum rixa ac prope prælium fuit: paruaq;
re ad rebellione spectare res videbatur. Supra be
Latini metum id quoq; accesserat, quod triginta
coniurasse populos, concitante Octauio Mamili
satis constabat. In hac tantarum expectatione re
solicita ciuitate, dictatoris primum creandi men
orta, sed nec quo anno, nec quibus Coss. quia ex
ctione Tarquinia esset (id quoq; enim tradi
parum creditum sit: necquis primũ dictator crea
sit satis constat. apud veterrimos tamen auct
T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium mag
strum equitum, creatos inuenio. consulares leg
re, ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo m
gis adducor vt credam, Largium, qui cõsularis era
potius quam M. Valerium, Marci filium, Volesi
potem, qui nondum consul fuerat, moderatore
& magistrum consulibus appositum. qui si maxim
ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem m
to potius M. Valerium spectatæ virtutis, & consila
rem virum legissent. Creato dictatore primum R
mæ, postquam præferri secures viderunt, magn
plebem metus incessit, vt intentiores essent ad
cto parendum. neque enim vt in consulibus, q
par potestate essent, alterius auxilium, neq; pr
uocatio erat: neque vllum vsquam, nisi in cura p
rendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romę dicta
tor, eo magis, quod propter se creatum credider
metum incussit. Itaq; legatos de pace mittunt. qu
bus orantibus dictatorem, senatumque vt veniant
erro

erroris hominibus adolescentibus darent: respon- V.C.
sum, ignosci adolescentibus posse, senibus non pos-
se, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de
pace: impetrataq; foret, si quod impensæ factum in
bellum erat, præstare Sabini tum (id enim postula-
tum erat) in animum induxissent. bellum indictũ.
tacitæ inducię quietum annum tenuere. Consules 254.
Ser. Sulpicius, M. Manlius Tullus. nihil dignũ me-
moria actum. T. Ebutius deinde, & C. Vetusius. His 255.
consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Prę-
neste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec vltra bel-
lum Latinum glisceens, iam per aliquot annos dila-
tum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius, magister e-
quitum, magnis copiis peditum equitumq; profe-
cti ad lacum Regillum, in agro Tusculano agmini
hostium occurrerũt. & quia Tarquinios esse in ex-
ercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non po-
tuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam præli-
um aliquanto quam cætera grauius atque atrocius
fuit. non enim duces ad regendam modo consilio
rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimicantes
miscuere certamina. nec quisquam procerũ fermè
hac aut illa ex acie sine vulnere, præter dictatorem
Romanum excessit. In Posthumium prima in acie
suos adhortantem, instruentemq; Tarquinius Su-
perbus, quanquã iam ætate & viribus erat grauior,
equum infestus admisit, ictusq; ab latere, concursu
suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu
Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium
impetum dederat. nec fefellit veniens Tusculanum
ducem, contra quem & ille concitat equum. tan-
taq; vis infestis venientium hastis fuit, vt brachium
Ebutio traiectũ sit, Mamilio pectus percussum. hunc
quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebu-

tius cum saucio brachio tenere telum non posse
pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulne
re, prælium ciet, & quia suos perculsos videbat, a
cersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Ta
quinii filius præerat. ea quo maiore pugnabat ir
ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnam pa
rumper restituit. Referentib. iam pedem ab ea pa
te Romanis, M. Valerius Publicolæ frater, consi
catus ferocem iuuenem Tarquinium, ostentantē
in prima exulum acie, domestica etiā gloria acce
sus, vt cuius familiæ decus electi reges erant, eiu
dem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tar
quinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro
agmen suorū infenso cessit hosti. Valerium teme
inuectū in exulum aciem, ex trāsuerso quidam a
ortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere
quo retardato, moribundus Romanus labentibu
super corpus armis ad terram defluxit. Dictato
Posthumius postquā cecidisse talem virum, exul
ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos
dere animaduertit: cohorti suæ, quā delecta ma
præsidii causa circa se habebat, dat signū, vt quem
suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ip
metu ancipiti versi à fuga Romani in hostem
restituta acies. Cohors dictatoris tum primū præ
iniit. integris corporib. animisque fessos adorti e
ules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugn
imperator Latinus, vbi cohortem exulū a dictatore
Romano prope circunuentam vidit, ex subsidiar
manipulos aliquot in primam aciem secum rap
hos agmine venientes, T. Herminius legatus con
spicatus, interq; eos insignē veste armisq; Mamili
um noscitans, tanto vi maiore, quam paulo ante
magister equitū cum hostium duce prælio iniit, vt
& vno

& vno ictu transfixum per latus occiderit Mamili- V.C.
um: & ipse inter spoliandum corpus hostis veruto
percussus, cum victor in castra esset relatus, inter
primam curationem expirauerit. Tum ad equites
dictator aduolat, obtestans, vt fesso iam pedite
descendant ex equis. & pugnam capessant. dicto
paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum,
& pro antesignanis parmas obiiciunt. recipit extē-
plo animum pedestris acies, postquam iuuentutis
proceres æquato genere pugnæ secum partem peri
culi sustinentes vidit. tum demum impulsi Lati-
ni, perculsaque inclinauit acies. equitibus admoti
equi, vt persequi hostē possent. secuta & pedestris
acies. Ibi nihil nec diuinæ nec humanæ opis dicta-
tor prætermittens, ædem Castori vouisse fertur: ac
pronunciasse militi præmia, qui primus, qui secun-
dus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, vt
eodem impetu quo fuderant hostem, Romani ca-
stra caperēt. Hoc modo ad lacum Regillum pugna-
tum est. Dictator & magister equitum triumphan-
tes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa
pax, nec bellum fuit. Consules, Q. Cloelius, & T. 256
Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minucius. his 257
consulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia insti-
tutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Vir- 258
ginius, Coss. facti. Hoc demū anno ad Regillū lacum
pugnatū apud quosdā inuenio. A. Posthumiū, quia
collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse,
dictatorē inde factū. Tanti errores implicāt tēporū,
aliter apud alios ordinatis magistratib. vt nec q cos.
secundū quosdā, nec quid quoq; anno actū sit, in tā-
ta vetustate non rerū modo, sed etiā auctorū, dige-
rere possis. Ap. Claud. deinde & P. Seruilius cos. fa- 259
cti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis.

Mortuus est Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannū contulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia: plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ a primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quā rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorū illorum deducta est. Romæ tribus vna & viginti facta. Ædes Mercurii dedicata est idibus Maiis. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset, & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscoq; contenderet. Hac ira cōsilii in Volscum agrum legiones duxere. Volscos contemptū pœnam nō metuentes, nec opinata res percussit. armorum immemores obsides dant CCC. principes à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine reductæ de abductæ legiones. Nec ita multo post Volsci cognitis metu, suum rediit ingenium. rursus occulte parant bellum, Hernicis in societatē armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandum Latiū passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius quicunque auctor suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi trahuntur consulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re ad senatū, auctor fuit gratum patribus, vt & captiuorū sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod prope in perpetuum negatū fuerat, rem ad nouos magistratus reiicerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, quippe authores in ingēti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum Legati

donoq; qui captiuorum remissi ad suos fuerāt, magna circumfusa multitudo venit. pergūt domos eorum, apud quem quisq; seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua. inde hospitia iungunt. Nunquam alias ante publice priuatimq; Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi a ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quā in pace, inter hostes, quam inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamque eam sua sponte glisscentem, insignis vnius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit: obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciē oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora, vulgo miserantes eum, iactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarū, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Scisitantibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circumfusa turba esset prope in concionis modum: Sabino bello ait se militātem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatum vsuris, primo se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis aliis, postremo velut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore nō in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis ver-

berum. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur
non iam foro se tumultus continet, sed passim p
tam vrbem peruadit. nexu vincti, solutiq; se vndi
que in publicum proripiunt, implorant Quiritium
fidem. nullo loco deest seditionis voluntarius co
mes multis passim agminibus per omnes vias cur
clamore in forum curritur. Magno cum periculo
suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam
inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni pro
pere consules P. Seruilius & Ap. Claudius ad com
primendā seditionē interuenissent. At in eos mul
titudo versa, ostentare vincula sua, deformitatem
que aliam: hæc se meritos dicere, exprobrantes se
am quisque alius alibi militiam. postulare minac
ter magis, quam suppliciter, vt senatum vocarent
curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque
publici consilii, circumsistunt. Pauci admodum pa
trum, quos casus obtulerat, contracti ad consules
cæteros metus nō curia modo, sed etiam foro arce
bat. nec agi quicquam per infrequentiam potest
senatus. Tum vero eludi atq; extrahi se multitudi
putare: & patrum qui abessent, non casu, non metu
sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos
tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Id
prope erat, vt ne consulum quidem maiestas coe
ceret iras hominum, cum incerti morādo, an vene
endo plus periculi contraherent, tandem in senatū
veniunt. frequentiq; tandē curia, non modo inter
patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis con
ueniebat. Appius vehementis ingenii vir imperia
cōsulari rem agendam cēsebat: vno aut altero arre
pto quieturos alios. Seruilius lenib. remediis apti
or, concitatos animos flecti, quam frangi, putabat
cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius

terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant
nuncio, Volscos infesto exercitu ad vrbē oppugnan-
dam venire. quæ audita (adeo duas ex vna ciuitate
discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem af-
fecere. exultare gaudio plebes, vltores superbię pa-
trum adesse dicere deos. alius alium confirmare, ne
nomina darent: cum omnib. potius, quā solos peri-
turos. patres militarent, patres arma caperēt, vt pe-
nes eosdē pericula belli, penes quos præmia essent.
At vero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu, &
ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui inge-
nium magis populare erat, orare, vt tantis circum-
uentam terroribus expediret rempublicā. Tum con-
sul misso senatu in concionem prodit. ibi curæ esse
patribus ostendit, vt consulatur plebi. cæterum de-
liberationi de maxima quidem illa, sed tamen par-
te ciuitatis, metum pro vniuersa republica interue-
nisse. nec posse, cum hostes prope ad portas essent,
bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti ali-
quid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius
accepta, arma pro patria non cepisse: neq; patribus
satis decorum, per metum potius, quam postmodū
voluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consu-
luisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo
edixit, ne quis ciuem Romanum vinctum aut clau-
sum teneret, quo minus & nominis edendi apud
consules potestas fieret, ne quis militis, donec in ca-
stris esset, bona possideret, aut venderet: liberos ne-
potesve eius moraretur. Hoc, ppposito edicto, & qui
aderant nexi, profiteri extemplo nomina, & vndiq;
ex tota vrbe proripientiū se ex priuato, cū retinēdi
ius creditori non esset, cōcursus in forum, vt sacra-
mēto dicerēt, fieri. magna ea manus fuit: neq; alio-
rum magis in Volsco bello virtus atq; opera enituit.

Consul copias cõtra hostem educit. paruo dirimen-
te interuallo castra ponit. proxima inde nocte Vo-
sci discordia Romana freti, si qua nocturna trãsfu-
proditióve fieri possit, tentant castra. sensere vigi-
les: excitatus exercitus: signo dato cõcursum est a-
arma. ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum
noctis vtrinq; quieti datum. postero die prima hor
Volsci fossis repletis vallum inuadunt. Iamq; ab o
mni parte munimenta vellebãtur, cũ consul, quan
quam cuncti vndiq; & nexi ante omnes, vt signum
daret, clamabant, experiendi animos militũ cau
parumper moratus, postquã satis apparebat inge
ardor, dato tandem ad erumpendum signo, mili
auidum certaminis emittit. primo statim incurs
pulsi hostes: fugientibus quo ad insequi pedes po
tuit, terga cæsa. eques vsq; ad castra pauidos eg
mox ipsa castra, legionib. circundatis, cum Volsc
inde etiã pauor expulisset, captã direptaq;. Poste
die ad Suessam Pometiam, quo cõfugerant hostes
legionibus ductis, intra paucos dies oppidum cap
tur: captum prædæ datum. inde paulum recreat
egens miles. Consul cum maxima gloria sua victo
rem exercitum Romam reducit. decedentem Ro
mam, Ecetranorum Volscorum legati rebus suis p
mentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex
natusconsulto data pax, ager ademptus. Confesti
& Sabini Romanos territauere. tumultus enim fu
verius quam bellum. Nocte in vrbe nunciatum est
exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem
mnem peruenisse: ibi passim diripi, atq; incendi vi
las. Missus extemplo eo cum omnibus copiis equi
tum, A. Postumius, qui dictator bello Latino fue
rat: secutus consul Seruilius cum delecta pedituu
manu. pleroſq; palantes eques circunuenit. nec ad
uenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi
tum itinere, tũ populatione nocturna, magna pars
in villis repleti cibo vinoq;, vix fugæ quod satis esset
vitium habuere. Nocte vna audito, perfectoq; bel-
lo Sabino, postero die in magna iam spe vndique
parte pacis legati Arunci senatum adeunt, ni dece-
datur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis
simul exercitus Auruncorum domo profectus erat,
cuius fama haud procul iam ab Aricia visi, tanto tu-
multu cõciuit Romanos, vt nec consuli ordine pa-
tres, nec pacatum responsum arma inferentibus,
arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto a-
gmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa
collata: prælioq; vno debellatum est. Fusis Aurun-
cis victor tot intra paucos dies bellis, Romanus pro
missa cõsulis, fidemq; senatus expectabat: cum Ap-
pius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam
faceret fidem, quam asperrime poterat, ius de cre-
ditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fue-
rant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii.
Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat,
concursus ad Seruilium fiebat. illius promissa iacta-
bant, illi exprobrabant sua quisq; belli merita, ci-
catricesq; acceptas: postulabant, vt aut referret ad
senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis,
imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed
tergiuersari res cogebat. adeo in alterã causam non
collega solum præceps ierat, sed omnis factio nobi-
lium. ita medium se gerendo, nec plebis vitauit o-
dium, nec apud patres gratiam iniit. Patres mollem
consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. bre-
uiq; apparuit, æquasse eum Appii odium. Certamẽ
consulib. inciderat, vter dedicaret Mercurii ædem.
senatus a se rem ad populum reiecit. vtri eorum de-

dicatio iussu populi data esset, cum præesse annos mercatorum collegium instituere, solennia pro ritifice iussit suscipere. Populus dedicationem ... dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret nō tam ad honorem eius, cui curatio ... tior fastigio suo data esset, factum, quam ad consulum ignominiam. Sæuire inde vtique consulum ... ter, patresq; . sed plebi creuerāt animi, & longe ... quam primo instituerant, via grassabantur. desperato enim consulum senatusq; auxilio, cum in ... duci debitorem vidissent, vndiq; conuolabant: neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & ... more poterat: neq; cum decreuisset, quisquam ... temperabat. vi agebatur, metusque omnis, & pe... culum libertatis, cum in conspectu consulis singu... a pluribus violarentur, in creditores a debitoribus verterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuque decreto, nemo nomen dedit, furente Appio & insectante ambitionem collegę, qui populum silentio rempublicam proderet, & ad id, quod ... credita pecunia ius non dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet: nō esse tamē desertam omnino rempublicam, neq; proiectum consulare imperium. se vnum & suæ & patrū maiestatis vindicem fore. Cū circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cum a lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubiū erat populi iudicium, nisi ægre victa pertinacia foret cōsilio magis & auctoritate principum, quā populi clamore: adeo superarant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultisque colloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris. Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Verusius consulatum ineunt. Tum vero plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, vt erat, pernicioſam, ad patres deferunt: sed delatam consulere ordine nō licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus vndique & indignatione patrum, si quod imperio cōsulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reiicerent; profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ, nisi publicum cōcilium. nunc in mille curias, concioneſq; cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia, dispersam & dissipatam esse rempublicam, vnum Hercule virū (id enim plus esse quā consulem) quam Ap. Claudius fuerit, momēto temporis discussurum illos cœtus fuisse. Correpti coss. cum quid ergā se facere vellent (nihil enim segnius molliusve, quam patribus placeat, acturos) percontarentur: decernunt, vt delectum quam acerrimum habeant, ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis modum, negare vltra decipi plebem posse. nunquā vnum militem habituros, ni præstaretur fides publ. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quam arma danda, vt pro patria cuibusque non pro dominis pugnent. Consules quid mandatum esset a senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat

V.C. 260.

atrox cum plebe certamen. prius itaq;, quam v
ma experiretur, senatum iterum consulere placu
tum vero ad sellas consulum propere conuolau
minimus quisq; natu patrum, abdicare consul
iubentes, & deponere imperium, ad quod tuen
animus deesset. Vtraq; re satis experta, tū dem
,, consules: Ne prædictum negetis Patres conscri
,, adest ingens seditio. postulamus, vt ii qui maxi
,, ignauiam increpant, adsint nobis habentibus de
,, ctum: acerrimi cuiusq; arbitrio, quando ita placu
rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nomi
tim vnum ex iis qui in conspectu erant, dedita op
ra iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliqu
hominum, ne forte violaretur, constitisset globo
lictorem ad eum cōsules mittunt. quo repulso, re
vero indignum facinus esse clamitātes, qui patre
consulibus aderant, deuolant de tribunali, vt lictu
auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quam p
hendere prohibito, cum conuersus in patres impe
tus esset, cōsulum intercursu rixa sedata est. in q
tamen sine lapide, sine telo, plus clamoris atq; ir
rum quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose
catus, tumultuosius consulitur, quæstionem pote
lantibus iis qui pulsati fuerant, decernente ferocis
simo quoq; non sententiis magis, quam clamor
& strepitu. tandem cum iræ resedissent, exprobra
tibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quā
in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sen
tentiæ. P. Virginius rem non vulgabat de iis tant
qui fidem secuti P. Seruilii consulis, Volsco, Aur
co, Sabinoq; militassent bello, agendum cens
T. Largius non id tempus esse, vt merita tantūm
do exoluerentur. totam plebem ære alieno deme
sam esse: nec sisti posse, ni omnib. consulatur. q
si ali

si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiā
quam sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & ef
feratus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, nō
miseriis ait, sed licentia tantum concitum turbarū:
& lasciuire magis plebē, quam fæuire. id adeo ma
lum ex prouocatione natū. quippe minas esse con
sulum, non imperium, vbi ad eos, qui vna peccaue
rint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorem ,,
a quo prouocatio non est, creemus. iā hic, quo nunc ,,
omnia ardent, conticesceret furor. pulset tum mihi li- ,,
ctorē, qui sciet ius de tergo vitaq; sua penes vnum ,,
illum esse, cuius maiestatē violauit. Multis, vt erat,
horrida & atrox videbatur Appii sententia: rursus
Virginii Largiiq; exemplo haud salubres: vtiq; Lar
gii putabant sentētiam, quæ totam fidem tolleret
medium maxime, & moderatum vtroq; consilium
Virginii habebatur. sed factione, respectuq; rerum
priuatarum, quæ semper offecere, officientq; publi
cis consiliis, Appius vicit: ac prope fuit, vt dictator
ille idem crearetur, quæ res vtiq; alienasset plebem
periculosissimo tempore, cum Volsci Æquiq; & Sa
bini forte vna omnes in armis essent. sed curæ fuit
consulibus, & senioribus patrum, vt imperium suo
vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M.
Valerium dictatorem Volesi filium creāt. Plebs etsi
aduersus se creatum dictatorē videbat, tamen cum
prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea fa
milia triste, nec superbum timebat. edictū deinde
a dictatore propositum cōfirmauit animos, Seruilii
fere consulis edicto conueniens. sed & homini &
potestati melius rati credi, omisso certamine no
mina dedere. quantus nunquam ante exercitus, le
giones decem effectæ. ternæ inde datæ coss. quatu
or dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri,

Æqui Latinum agrum inuaserant. oratores Latinorum a senatu petebant, vt aut mitterent subsidium aut seipsos tuendorum finium causa capere arma pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationib fuit. Cessere Æqui cãpis coq; magis quam armis freti, summis se iugis montiũ tutabãtur. Alter consul in Volscos profectus & ipse tereret tempus, vastandis maxime agris ad conferenda propius castra, dimicandũq; exciuit. medio inter castra campo ante suum quallũ infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaq; effusi & contempta pugnã iniere. Consul Romanus nec, pmouit aciem nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare iussit. vbi ad manũ venisset hostis, tũ coortos tota gladiis rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, se velut stupentib. metu intulissent Romanis, quam impressionem sensere ex aduerso factam, ante oculos micare gladios, haud secus quã si in fidias incidissent, turbati vertunt terga. & ne adgam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieterant, vigentes corporib. facile adepti fessos, castra impetu ceperunt. & castris exutũ hostẽ vetras persecuti, vno agmine victores cum victis in bẽ irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnigenerum cæde, quã in ipsa dimicatione factũ. data venia, qui inermes in deditionem venerũt. Dehæc in Volscis geruntur. dictator Sabinos, vbi loge plurimum belli fuerat, fundit, fugatq;, exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem, qua dum se cornua latius pandunt, prorum apte introrsum ordinibus aciem firmauerant, turba-

turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans vrbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritaque sicut ante consulis promissa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum, ignauia hostium in bonum vertit. qui priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles desiluere: vbi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset: Non placeo, inquit, concordiæ auctor, optabilis medius fidius propediem, vt mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque frustrabor vltra ciues meos, neque ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellum externum, fecere, vt hoc magistratu egeret respublica,

pax foris parta est, domi impeditur. priuatus pot
quam dictator seditioni interero. Ita curia egre
dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam
cem indignantē magistratu abisse. Itaq; velut p
soluta fide, quoniā per eum non stetisset quin p
staretur, decedentem domum cum fauore ac lau
bus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, n
dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti
iurationesq; fierent. Itaq; quanquam per dict
delectus habitus esset, tamen quoniam in cō
verba iurassent, sacramento teneri militem rat
causam renouati ab Æquis belli educi ex vrbe
giones iussere. quo facto, maturata est seditio
primo agitatum dicitur de consulum cæde, vt
uerentur sacramento. doctos deinde nullam se
re religionem exolui, Sicinio quodam author
iussu consulum in sacrum montem secessisse, n
Anienem amnem, tria ab vrbe millia passuum
frequentior fama est, quam cuius Piso author
Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine
duce, vallo fossaq; communitis castris, quieti,
nullam nisi necessariam ad victum sumendo,
aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes se
nuere. pauor ingēs in vrbe: metuq; mutuo susp
erant omnia, timere relicta ab suis plebes viole
patrum: timere patres residem in vrbe plebem
certi manere, an abire mallent. quamdiu au
tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fo
quid futurum deinde, si quod externum inte
bellum existat: nullam profecto, nisi in conce
ciuium spem reliquam ducere. eam per æqua
iniqua reconciliandum ciuitati esse. Sic placu
tur oratorem ad plebem mitti Menenium Ag
pam, facundum virum: &, quod inde oriūdus
p

plebi charum. is intromissus in castra, prisco illo di- V.C.
cendi & horrido modo nihil aliud quam hoc nar-
rasse fertur: Tempore quo in homine nō, vt nunc, "
omnia in vnum consentiebant, sed singulis mem- "
bris suum cuiq; consilium, suus sermo faerit, indi- "
guatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac mini- "
sterio ventri omnia quæri: ventrem in medio quie- "
tum, nihil aliud quam datis voluptatibus frui: con- "
spirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os "
acciperet datum, nec dentes conficerent. hac ira "
dum ventrem fame domare vellēt, ipsa vna mem- "
bra, totumq; corpus ad extremam tabem venisse. "
inde apparuisse, ventris quoq; haud segne minister- "
rium esse: nec magis ali, quam alere eum, reddens- "
tem in omnes corporis partes hūc quo viuimus vi- "
gem. asq; diuisum pariter in venas maturum confe- "
cto cibo sanguinem. Comparando hinc quam in- "
testina corporis seditio similis esset iræ plebis in pa-
tres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de con-
cordia cœptum, conceſſumq; in cōditiones, vt ple-
bi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii
latio aduersus consules esset: neve cui patrum ca-
pere eum magistratum liceret. ita tribuni plebeii
creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres colle-
gas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis
authorem: de duobus qui fuerint, minus conuenit.
Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tri-
bunos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per
secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthumius Co-
minius consulatum inierunt. his Coss. cum Latinis 261.
populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter
Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, An-
tiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidū
Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde pro-

V.C. tinus Mucamitem Volscorum cepit. tum magna
adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter
mores iuuenum Cn. Martius, adolescens & consi
& manu promptus, cui cognomen postea Corioli
no fuit. Cum subito exercitum Romanum Corio
los obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clau
sos habebat, intentum sine vllo metu extrinsecu
imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Ac
tio inuasissent, eodemque tempore ex oppido er
pissent hostes, forte in statione Martius fuit. is cu
delecta militum manu non modo impetum eru
pentium retudit, sed per patentem portam fero
irrupit: cædeque in proxima vrbis facta, igne
temere arreptum, imminentibus muro ædificiis
iecit. clamor inde oppidanorum mistus mulie
pueriliq; ploratu, ad terrorem vt solet, primo o
& Romanis auxit animum, & turbauit Volsco
pote capta vrbe, cui ad ferendam opem venera
Ita fusi Volsci, Antiates, Corioli oppidum capt
tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Mart
vt nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculp
monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia colle
abfuerat, ictum: Posthumium Cominium belli g
sisse cum Volscis, memoria cessisset. Eod anno
grippa Menenius moritur, vir omni vita pariter p
tribus ac plebi charus, post secessionem charior p
bi factus. Huic interpreti arbitroq; concordiæ cu
um, legato patrum ad plebem reductori plebis R
manę in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eu
plebs sextantibus collatis in capita. Consules de
262. de T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, cum
foris quieta omnia bello essent, & domi sana
cordia, aliud multo grauius malum ciuitate
inuasit, caritas primum annonæ ex inculti
cessione

cessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis V.C.
solet, ventumq; ad interitum seruitiorum vtiq; &
plebis esset, ni cōsules prouidissent, dimissis passim
ad frumentum coemendum, nō in Hetruriam mo-
do dextris ab Hostia littoribus, læuoq; per Volscos
mari vsq; ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;.
adeo finitimorum odia longinquis coegerant indi-
gere auxiliis. Frumentum Cumis cum coemptum
esset, naues pro bonis Tarquiniorū ab Aristodemo
tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis
Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculū quoq;
ab impetu hominū ipsis frumentatorib. fuit. Ex He-
truscis frumentū Tiberi venit. eo sustētata est plebs.
Incommodo bello in tam arctis commeatib. vexati
forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia
ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium ani-
mis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore aliquo tene-
rentur, & Velitris auxere numerum coloniam, quæ
mani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ
arx in Pomptino esset, miserūt. M. Minucio deinde, 263.
& A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex
Sicilia aducta: agitatumque in senatu, quanti ple-
bi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis
putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessio-
ne ac vi patribus essent. In primis Martius Coriola-
nus hostis tribunitiæ potestatis: Si annonā, inquit, «
veterem volunt, ius pristinum reddant patrib. cur «
ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem «
video sub iugum missus, tanquam a latronibus re- «
demptus? egone has indignitates diutius patiar, «
quam necesse est? Tarquinium regem qui non tu- «
lerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet ple- «
bem, patet via in Sacrum montem, alioque colles: «
capiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum «

tertio anno rapuere: fruantur, vtantur annona, quā furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore, quam vt armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est, faciendúmne fuerit, quā potuisse arbitror fieri, vt conditionib. laxandi annonam, & tribuniciam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebem prope armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo victuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperata fortuna dederat, ab ore rapi, nisi Cn. Martio vinctli dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem e curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisque se dominum vitæ necisq; inimici factum videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilii, non pœnæ ius datum illi potestatis plebisque, non patrum tribunos esse. sed adeo conorta erat infensa plebs, vt vnius pœna defungendi esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia vsiq; sunt qua suis quisque, qua totius ordinis viribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus abstterrendo singulos a coitionibus, concilliisque disiicere rem possent. vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perfecueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere, be-

nigniusq; indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio vtebatur Accii Tullii. longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum aiterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebē suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agēdum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Mane seruum quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cęsum mepdio agerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse, nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea consulib. nunciaret. Quanquam haud sane liber erat religione animus, verecundia tamen maiestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominū pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatione stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cui repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, visa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nunciet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantem ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorum tis admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusque consilio propinquorum adhibito, cum

visa atque audita, & obuersatum toties somno s
uem, minas iraſq; cœleſtes repræſentatas cæſibu
ſuis expoſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omn
um qui aderant, in forum ad conſules lectica defe
tur. inde in curiam iuſſu conſulum delatus, eade
illa cum patribus ingenti omnium admiratione
enarraſſet, ecce aliud miraculum, qui captus
mnibus membris delatus in curiam eſſet, eum fun
ctum officio pedibus ſuis domum rediſſe, traditu
memoriæ eſt. Ludi quam ampliſſimi vt fierent, fe
natus decernit. Ad eos ludos auctore Accio Tullio
vis magna Volſcorum venit. priuſquam commit
rētur ludi, Tullius, vt domi compoſitum cum Ma
tio fuerat, ad conſules venit. dicit eſſe quæ ſecret
» agere de republica velit, arbitris remotis. Iquitur
» inquit, quod ſequius ſit, de meis ciuib. loquor. no
» tamen admiſſum quicquam ab iis, criminatum ve
» nio, ſed cautum, ne admittant. Nimio plus quam
» velim, noſtrorum ingenia ſunt mobilia. multis
» cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro merito
» ſed veſtra patientia incolumes ſimus, magna hi
» nunc Volſcorum multitudo eſt, ludi ſunt, ſpectacu
» lo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem
» occaſionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe
» commiſſum ſit. horret animus, ne quid inconſulte
» ac temere fiat. hæc noſtra, veſtraque cauſa prius di
» cenda vobis conſules ratus ſum. quod ad me atti
» net, extemplo hinc domum abire in animo eſt, n
» cuius facti dictiue contagione præſens violer. Hæ
locutus abiit. Conſules cum ad patres rem dubiam
ſub auctore certo detuliſſent, auctor magis (vt fi
quam res ad præcauendum vel ex ſuperuacuo m
uit, factoq; ſenatuſconſulto vt vrbem excedere
Volſci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proſ
cili

ciante noctem iuberēt. Ingens pauor primo diſ-
currentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit:
proficiſcentib. deinde indignatio oborta, ſe vt con-
ceptā quodammodo hominum deorumq; abactos
eſſe. Cum prope cōtinuato agmine irent, prægreſſus
Tullius ad caput Ferentinum, vt quiſq; veniret, pri-
mores eorū excipiens, querendo indignandoq;, &
eos ipſos ſedulo audientes ſecunda iræ verba, & per
eos multitudinē aliam in ſubiectum viæ campū de-
duxit. ibi in concionis modum orationem exorſus:
Veteres populi Romani iniurias, cladeſq; gētis Vol-
ſcorum, vt omnia, inquit, obliuiſcamini alia, hodier-
nam hanc contumeliam quo tandem animo fertis,
qui per noſtram ignominiam ludos commiſere? an
non ſenſiſtis triumphatum hodie de vobis eſſe? vos
omnib. ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, ſpe-
ctaculo abeuntes fuiſſe? veſtras coniuges, veſtros li-
beros traductos per ora hominum? quid eos qui au-
diuere vocem præconis? quid qui vos videre abeun-
tes? quid eos qui huic ignominioſo agmini fuere
obuii, exiſtimaſſe putatis? niſi aliquod profecto ne-
fas eſſe, quo ſi interſimus ſpectaculo, violaturi ſi-
mus ludos, piaculumq; merituri: ideo nos ab ſede
piorū, cœtu, concilioq; abigi, quid deinde illud nō
ſuccurrit, viuere nos, quod maturauimus proficiſci?
ſi hæc profectio, & non fuga eſt, & hanc vrbem vos
non noſtium ducitis, vbi ſi vnum diem morati eſ-
ſetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis in-
dictum eſt, magno eorum malo, qui indixere, ſi viri
eſtis. Ita & ſua ſpōte iraram pleni, & incitati, domos
hinc digreſſi ſunt inſtigādoq; ſuos quiſq; populos,
efficere, vt omne Volſcū nomē deficeret. Imperato-
res ad id bellū de omnium populorū ſentētia lecti,

V.C. Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, ad quo aliquanto plus spei repositum: quæ spes ne quaquam fefellit, vt facile appareret ducibus validiorem, quam exercitu rem Romanam esse. Ciceios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit, liberamq; eam vrbem Volscis tradidit: inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Vitellam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad vrbem a Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; a vrbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inter patres plebemq; oriretur. Quæ profecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor, maximum concordiæ vinculum, quamuis suspectos, infensosque inter se iungebat animos. Ita modo non conueniebat, quod senatus consulesq; nusquam alibi spem, quam in armis ponebat: plebs
266. omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes vigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditione clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coegit. Ac ceperunt relationem patres. postquam apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt: Si Volscis agger redderetur, posse agi de pace: si præda belli per ocu-

frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficii, admisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihiloq; magis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamq; vxorem frequentes coeunt, id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum iuuenio. peruicere certe, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos parvulos ex Martio ferens filios secum, in castra hostium irent: & quam armis viri defendere vrbem nō possent, mulieres precibus lachrimisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nunciatumq; Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotib. tanta offusa oculis animoque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrimas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum neptesq; stantem: Nisi me fruſtantur, inquit, oculi, mater ibi coniuxq; & liberi adsunt. Coriolanus prope vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ complexum, mulier in iram ex precibus versa: Sine, prius quam complexam accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium, venerim: captiua, materne in castris tuis sim. In hoc me longa vita & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? non tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates

V.C. mei sunt? mater, coniunx, liberiq;? Ergo nisi peperis-
sem, Roma nõ oppugnaretur? nisi filium haberem,
in libera patria mortua essem? Sed ego nihil tã pa-
ti, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec
vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris
quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa serui-
tus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletuque
ab omni turba mulierum ortus, & comploratio tot
patriæq;, fregere tandem virum. complexus inde
suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Ab-
ductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia
rei oppressum periisse tradunt, alii alio letho. apud
Fabium longe antiquissimum auctorem, vsq; ad se-
nectutem vixisse eundem inuenio. refert certe, hic
sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocem, Multo mi-
ferius seni auxilium esse. Non inuiderũt laudes suas
mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione
gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoq; quod
esset, templum fortunæ Muliebri ædificatum de-
dicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Æ-
quis in agrum Romanum. sed Æqui Accium Tullii
haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci
Æquine imperatorem coniuncto exercitui darent,
seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna
populi Romani duos hostium exercitus, haud mi-
nus pernicioso quam pertinaci certamine confecit.
267. Cõsules T. Sicinius, & C. Aquilius, Sicinio Volsci, A-
quilio Hernici (nam ii quoq; in armis erãt) prouin-
268. cia euenit: eo anno Hernici deuicti: cũ Volscis æquo
marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Procu-
Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ic-
agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis
dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adi-
ebat huic muneri agri aliquantum, quem publi-
cum

cum possideri a priuatis criminabatur. Id multos
quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum
harũ terrebat. sed & publica patrib. solicitudo ine-
rat, largitione consulem periculosas libertati opes
struere. Tum primum lex agraria promulgata est,
nunquam deinde vsque ad hanc memoriam sine
maximis motibus rerum agitata. Consul alter lar-
gitioni resistebat, auctoribus patribus, nec omni
plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire
munus vulgatum, a ciuibus isse in socios. sæpe de-
inde & Virginium consulem in concionibus velut
vaticinantem audiebat, pestilens collegæ munus
esse: agros illos seruitutem iis qui acceperint, latu-
ros: regno viam fieri. quid ita enim assumi so-
cios, & nomen Latinum? quid attinuisse, Herni-
cis paulo ante hostibus capti agri tertiam partem
reddi? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassi-
um habeant? Popularis iam esse dissuasor, & inter-
cessor legis agrariæ cœperat. vterque deinde
consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere,
passurum se assignari agros, dum ne cui nisi ciui
Romano assignentur. Cassius quia in agraria lar-
gitione ambitiosus in socios, eoque ciuibus vilior
erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuium a-
nimos, iubere pro Siculo frumento pecuniam ac-
ceptam retribui populo. Id vero haud secus quam
præsentem mercede regni aspernata plebs, adeo
propter suspicionem insitam regni, velut abunda-
rent omnia munera eius in animis hominũ respue-
bantur. quem, vbi primum magistratu abiit, da-
mnatum, necatumq; constat. Sunt qui patrem au-
ctorem eius supplicij ferãt. eum cognita domi cau-
sa verberasse ac necasse: peculiumque filij Cereri
consecrauisse. signum inde factũ esse, & inscriptum,

V.C. Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam
idq; propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio
& L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatio-
que populi iudicio, dirutas publice ædes. ea est area
ante Telluris ædem. Cæterum siue illud domesti-
cum, siue publicum fuit iudicium, damnatur Spu-
269. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira
populi in Cassium fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa
per se dempto authore subibat animos: accensaque
ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo
anno Volscis Æquisque militem præda fraudauere.
quicquid captum ex hostibus est vendidit Fabius
consul, ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabi-
um nomen plebi propter nouissimum consulem
270. tenuere tamen patres, vt cum L. Æmilio Cæso Fa-
bius consul crearetur. eo infestior facta plebs. fes-
tio domestica bellum externum exciuit: bello dein
de ciuiles discordiæ intermissæ. vno animo patres
ac plebs rebellantes Volscos & Æquos duce Æmi-
lio prospera pugna vicere. plus tamen hostium fu-
ga, quam prælium absumpsit. adeo pertinaciter fu-
sos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem an-
no idibus Quintilibus dedicata est. vota erat Latino
bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad
idipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt
dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis
popularem potestatem lege populari celebrabant.
patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine
credentes esse largitiones, temeritatisque inuitan-
menta horrebant. acerrimi patribus duces ad re-
stendum consules fuere. ea igitur pars reipub. vicit
nec in præsens modo, sed in venientem etiam an-
num, M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis inui-
271. sum alterum plebi accusatione Sp. Cassii, L. Valerii
consu-

consulem dedit. Certatum eo quoq; anno cum tri- V.C.
bunis est. vana lex, vanique legis authores, iactando
iritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens
post tres continuos consulatus, vnoq; velut tenore
omnes expertos tribunitiis certaminibus habitum.
itaque vt bene locatus mansit in ea familia aliquan-
diu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci re-
bellarunt. sed ad bella externa prope supererant vi-
res, abutebanturq; iis inter semetipsos certãdo. Ac-
cessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœ-
lestia, prope quotidianas in vrbe agrisq; ostentantia
minas, motiq; ira numinis causam nullam aliam va-
tes canebant, publice priuatimq; nunc extis, nunc
per aues consulti, quam haud rite sacra fieri, qui ter
rores tamen eo euasere, vt Oppia virgo Vestalis da-
mnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. 272.
Tullius consules facti. Eo anno non segnior discor-
dia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Æquis ar-
ma sumpta. Veientes agrum quoque Romanorum
populantes inierunt. quorum bellorum crescente
cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Ar-
tonam Latinam vrbem Æqui oppugnabant. Veien- 273.
tes pleni iam populationum, Romam ipsam se op-
pugnaturos minitabantur, qui terrores, cum com-
pescere deberent, auxere insuper animos plebis: re-
dibatque non sua sponte plebi mos detrectandi mi-
litiam. sed Sp. Licinius tribunus plebis veniisse tem-
pus ratus, per vltimam necessitatem legis agrariæ
patribus iniungendæ, susceperat rem militarem im-
pediendam. cæterum tota inuidia tribunitiæ pote-
statis versa in authorem est: nec in eum consules a-
crius, quam ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilio-
que eorum delectum consules habent. Ad duo si-
mul bella exercitus scribitur: ducendus Fabio in

V.C. Veientes, in Æquos Furio datur. & in Æquis quies
nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquan-
to plus negocii cum ciuibus quam cum hostibus
fuit. vnus ille vir ipse consul remp. sustinuit, quam
exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodi-
bat. nam cum consul præter cæteras imperatorias
artes, quas parando gerendoq; bello edidit plu-
mas, ita instruxisset aciem, vt solo equitatu emitte
exercitum hostiũ funderet, insequi fusos pedes no-
luit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, sum-
saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus
postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instru-
re instructos. iniussu, signa referunt: mœstiq; (cer-
deres victos) execrantes nunc imperatorem, nunc
nauatam ab equite operam, redeunt in castra. No-
huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab im-
peratore quæsita sunt. adeo excellentibus ingeni-
citius defuerit ars qua ciuem regant, quam qua he-
stem superent. Consul Romam rediit, non tam
belli gloria aucta, quam irritato exacerbatoque in
se militum odio. Obtinuere tamen patres, vt in Fa-
bia gente consulatus maneret. M. Fabium consu-
274. lem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic
annus tribunũ auctorem legis agrariæ habuit. Ti.
Pontificius fuit, is eandem viam, velut processisset
Sp. Licinio ingressus, delectum paulisper impedit.
Perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius victam
tribunitiam potestatem dicere priore anno, in per-
sentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando in
uentum sit, suis ipsam viribus dissolui. neque enim
vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi
& gratiam melioris partis bono publico velit quæ-
sitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad re-
xilium

xilium consulum paratos fore, & vnum vel aduer-
sus omnes satis esse. darent modo & consules & pri-
mores patrum operam, vt si minus omnes, aliquos
tamen ex tribunis reipub. ac senatui conciliarent.
Præceptis Appii moniti patres, & vniuersi comiter
ac benigne tribunos appellare: & consulares, vt cui-
que eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos
erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere, vt
tribunitiæ potestatis vires salubres vellent reipubl.
esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum mo-
ratorem publici commodi auxilio, delectum consu-
lem habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo
undique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam
Veientium gratia concitata, quam quod in spem
venerat, discordia intestina dissolui rem Ro-
manam posse. principesque in omnium Hetruriæ
populorum conciliis fremebant, æternas opes esse
Romanas, nisi inter semetipsos seditionib. læuiant.
id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulen-
tis repertam, vt magna imperia mortalia essent.
diu sustentatum id malum, partim patrum cõsiliis,
partim patientia plebis, iam ad extrema venisse:
duas ciuitates ex vna factas: suos cuique parti ma-
gistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæ-
uire solitos, eosdem in bello tamen paruisse duci-
bus: qualicumque vrbis statu manente disciplina
militari stisti potuisse. iam non parendi magistrati-
bus morem in castra quoque Romanũ militem se-
qui. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine
consensu exercitus traditam vltro victoriam victis
Æquis: signa deserta: imperatorem in acie reli-
ctum: iniussu in castra reditum, profecto si instetur,
hac milite vinci Romam posse nihil aliud opus esse,
quam indici ostendiq; bellũ: cætera sua sponte fata

& deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casib. victos victoresq; Cossi quos Romani nihil prꝛterea aliud quã suas vires, sua arma horrebant: memoriaq; pessimi proximo bello empli terrebantur, ne rem committerent eo, ut duę simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animallaturum. Veiens hostis Hetruscique eo magis propere agere: lacessere ad pugnam, primo obequitando castris, prouocandoq;: postremo, vt nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exercitum increpando, simulationem intestinæ discordiæ remedium moris inuentum: & consules magis non confidere quam non credere suis militibus. nouum seditionis genus, silentium, ociumq; inter armatos. ad hæc nouitatem generis, originisq;, qua falsa, qua vera cere. Hæc cum sub ipso vallo portisque strepere haud ægre consules pati. at imperitæ multitudi nunc indignatio, nunc pudor pectora versare, & intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nosuccessum, non patribus, non consulibus. externa domestica odia certare in animis. tandem superare externa, adeo superbe insolenterq; hostis eludebat frequentes in prætorium conueniunt, poscunt pugnam, postulant vt signum detur. Consules vel deliberabundi capita conferunt, diu colloquunpugnare cupiebant, sed retro reuocanda, & adenda cupiditas erat, vt aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Reditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. edicunt inde, vt abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, vt in hostem animaduersuros. ita dimissi

quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper hostes ferocius multo, vt statuisse non pugnare consules cognitũ est. quippe impune se insultatores, non credi militi arma. rem ad vltimum seditionis erupturam, finemq; venisse Romano imperio. His freti concurrant portis, ingerunt probra, ægre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non vltra contumeliam pati Romanos posse. totis castris vndiq; ad consules currunt non tam sensim, vt ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamorib. agunt. Matura res erat, tergiuersantur tamen. Fabius deinde ad crescẽtem tumultũ iam metu seditionis collega concedente, cum silentiũ classico fecisset: Ego inquit Cn. Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. itaq; certum atq; decretum est, non dare signum, nisi victores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flaccus, inter primores pugnę flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallar, Iouem patrẽ, Gradiuumq; Martem, alios que iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnã irarum ipeique pleni, nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armati sibi quisq; lingua promptũ hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum eximia virtus fuit, Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilib. certaminib. infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuũt. instruitur acies. Nec Veiens hostis, Hetruscæq; legiones detrectant. prope certa spes erat, non magis sese pugnaturos, quam pugnauerint cũ Æquis. manus quoq; aliquod in tam irritatis animis, & oc-

casione ancipiti, haud desperandum esse facinus re
aliter longe euenit. nã non alio ante bello infestio
Romanus (adeo hinc cõtumeliis hostes, hinc cõsi
les mora exacerbauerant) prælium iniit. Vix exp
candi ordinis spaciũ Hetruscis fuit, cũ pilis inter p
mam trepidationẽ abiectis temere magis quam e
missis, pugna iam ad manus, iã ad gladios, vbi Ma
est atrocissimus, venerat. Inter primores genus fe
bium insigne spectaculo exemploq; ciuib. erat. e
his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuera
principẽ in confertos Veientes euntem ferox viri
& armorũ arte Tuscus, incautum inter multas ve
santem hostiũ manus, gladio per pectus transfig
telo extracto, præceps Fabius in vulnus obiit. Sed
vtraq; acies vnius viri casum: cedebatque inde Ro
manus. cum M. Fabius consul transiliit iacentis co
» pus, obiectaq; parma: Hoc iuraſtis, inquit, milite
» fugientes vos in castra redituros? adeo ignauissim
» hostes magis timetis, quam Iouem Martemque p
» quos iuraſtis? at ego iniuratus aut victor reuerta
» aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadam. consul re
» Cæso Fabius prioris anni cõsul, verbisne istis fract
» vt pugnent, te impetraturũ credis? dii impetrabunt
» per quos iurauere, & nos, vt decet proceres, vt Fabi
» nomine est dignũ, pugnando potius, quã adhortan
» do, accẽdamus militũ animos. Sic in primũ infest
hastis prouolant duo Fabii, totamq; mouerunt fe
aciem. Prælio ex parte vna restituto, nihilo segni
in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam cieba
vbi prope similis fortuna est versata. nam vt altero
in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulẽ Ma
lium iam velut fusos agentẽ hostes, & impigre in
lites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus en
cadit, intercl[illegible]

ferunque loco. ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem in citato equo aduectus, viuere clamitans collegam, se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendam aciem se ipse coram offert. duorũ consulũ cognita ora accendunt militũ animos, simul & vanior iam erat hostiũ acies, dũ abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnãda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quã pugnæ memores tererent tempus: triarii Romani, qui primã impetionem sustinere nõ potuerant, missis ad consules nunciis quo loco res essent, cõglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælio ipsi renouant: & Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito hostib. viam clauserat. ea despe-ratio Tuscis rabiem magis quam audaciã accendit. nam cum incursantes quacunq; exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus inuenũ vnus in ipsum consulem insignẽ armis inuadit. primã excepta a circumstantib. tela, sustineri deinde vix aequit. cõsul mortifero vulnere ictus cadit, fusos circa omnes. Tuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto cõsulis corpore, patefecissent vna porta hostib. viam. ea erumpunt, conflernatoq; agmine abeuntes in victorem alterũ incidunt consulẽ. ibi iterũ cæsi, fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaque consul decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum

V.C. publico priuatoq; deformem luctu lauream nō ac-
cepturū. Omni acto triumpho, depositus triumphus
clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria, intenta
cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, col-
legæ fratriq; ducit. idem in vtroq; laudator, cum
concedendo illis suas laudes, ipse maximā partem
earum ferret. neq; immemor eius, quod initio cō-
sulatus imbiberat reconciliandi animos plebis, fa-
cios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plu-
mi dati, nec alibi maiore cura habiti, inde populares
tam esse Fabii, nec hoc vlla nisi salubri reipubl. arte.
Igitur non patrum magis quam plebis studiis Cæso
275. Fabius cum T. Virginio cōsul factus, neq; bella, neq;
delectus, neq; vllam aliam priorem curam agere,
quam vt tam aliqua ex parte inchoata concordia
spe, primo quoq; tempore cum patrib. coalesceret
animi plebis. Itaq; principio anni censuit, priusquā
quisquam agrariæ legis auctor tribunus existeret,
occuparent patres ipsi suum munus facere: captiua
agrum plebi quam maxime æqualiter darēt: æquā
esse habere eos, quorum sanguine ac sudore patrum
sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam, ni-
mia gloria luxuriare & euanescere vinidum quo-
dam illud Cæsonis ingenium. nullę deinde vrbanę
factiones fuere. Vexabantur incursionib. Æquorū
Latini. eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorū Æ-
quorum agrum depopulandum transit. Æqui se in
oppida receperunt, murisq; se tenebāt. eo nulla pu-
gna memorabilis fuit. At a Veiente hoste clades ac-
cepta temeritate alterius cōsulis, actumq; de exer-
citu foret, ni Cæso Fabius in tēpore subsidio veni-
set. Ex eo tempore neq; pax neq; bellum cū Veien-
tibus fuit. res proxime formam latrocinii veniebat.
legionib. Romanis cedebant in vrbem: vbi abductis

senserant legiones, agros incursabant, bellū quiete,
quietē bello inuicē eludentes: ita neq; omitti tota
res, neque perfici poterat. & alia bella aut presentia
iniiabant, vt ab Æquis Volsciisque, nō diutius, quam
recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentib.
aut mox moturos se apparebat Sabinos semper in-
festos, Hetruriamq; omnem. Sed Veiens hostis assi-
duus magis quam grauis, cōtumeliis fœpius quam
periculo animos agitabat: quod nullo tempore ne-
gligi poterat, aut auerti alio finebat. Tum Fabia gēs
senatum adit. consul pro gente loquitur: Assiduo
magis quam magno præsidio, vt scitis patres cōscri-
pti, bellum Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios
hostes Veientibus date. auctores sumus, tutam ibi
maiestatem Romani nominis fore: nostrum id no-
bis velut familiare bellum priuato sumptu gerere
in animo est. respublica & milite illic, & pecunia va-
cet. Gratiæ ingentes actæ. Consul e curia egressus,
comitante Fabiorum agmine, qui in vestibulo cu-
riæ senatusconsultum expectantes steterant, domū
redit. iussi armati postero die ad limen consulis ad-
esse, domos inde discedūt. Manat tota vrbe rumor:
Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam
subisse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatā cu-
riā, priuata arma versum. si sint duę roboris eius-
dem in vrbe gentes, deposcant, hæc Volscos sibi, illa
Æquos: populo Romano tranquillam pacem agē-
te omnes finitimos subigi populos posse. Fabii po-
steraciē arma capiunt: quo iussi erant, conueniunt.
Consul paludatus egrediens in vestibulo gentem
omnem suam instructo agmine videt: acceptus in
medium signa ferri iubet: nunquam exercitus neq;
minor numero, neque clarior fama & admiratione
hominum per vrbem incessit. Sex & C C C. milites,

V.C. omnes patricii, omnes vnius gentis, quorum nem-
nem duce sperneret, egregius quibuslibet reponi-
senatus, ibant vnius familiæ viribus, Veienti popula
pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia
cognatorũ sodaliumq; , nihil mediũ, nec spem nec
curam, sed immensa omnia voluentium animo: a-
lia publica solicitudine excitata, fauore & admira-
tione stupens ire fortes, ire felices iubent: incepto
euentus pares reddere: consulatus inde ac trium-
phos, omnia præmia abs se, omnes honores sperare.
Prætereuntibus Capitolium arcemq; & alia tem-
pla, quicquid deorum oculis, quicquid animo oc-
currit, precantur, vt illud agmen faustum atq; felix
mittant: sospites breui in patriam ad parentes red-
tuant. Incassum missæ preces, infelici via a dextro
Iano portę Carmentalis profecti, ad Cremeram flu-
men perueniũt: is opportunus visus locus commu-
276. niendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius
Coss. facti, & donec nihil aliud quam in popula-
onibus res fuit: non ad præsidium modo tutandum
Fabii satis erant, sed tota regione, qua Tuscus p-
ger Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hosti-
um, vagantes per vtrunq; finem fecere. Interualle
deinde haud magnum populationibus fuit: dum &
Veientes accito ex Hetruria exercitu, præsidium
Cremerę oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Æ-
milio Cos. adductæ, cominus cum Hetruscis de-
micant acie quanquam vix dirigendi aciem spa-
Veientibus fuit, adeo inter primam trepidationem
dum post signa ordines introeunt, subsidiaque
locant, inuecta subito ab latere Romana equitum
ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi
ademit locum. ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi ca-
stra habebant) pacem supplices petunt. cuius impe-
petratæ

petratæ ab insita animis lenitate ante deductum
Cremera Romanum præsidium pœnituit. Rursus
eũ Fabiis erat Veienti populo sine vllo maioris belli
apparatu certamen. nec erant incursiones modo in
agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquo-
ties æquo campo, collatisq; signis certatum: genisq;
vna populi Rom. sæpe ex opulentissima, vt tum res
erant, Hetrusca ciuitate victoriam tulit. Id primo a-
cerbum indignumq; Veientibus visum. inde consi-
lium ex re natum, insidiis ferocem hostem captan-
di. gaudere etiam multo successu Fabiis audaciam
crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties, ve-
lut casu incidissent, obuia acta: & agrestium fugava-
sti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcẽdas po-
pulationes missa, sæpius simulato quam vero pauo-
re refugerunt. Iamque Fabii adeo contempserant
hostem, vt sua inuicta arma neque loco, neq; tem-
pore vllo crederẽt sustineri posse. hęc spes adeo pro-
uexit, vt ad conspecta procul a Cremera magno
campi interuallo pecora, quanquam rara hostium
appārebant arma, decurrerent. & cum improuidi
effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas supe-
rassent, palatiq; passim vaga (vt fit) pauore iniecto
raperent pecora, subito ex insidiis cõsurgitur. & ad-
tersi, & vndiq; hostes erant. primo clamor circum-
latus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant.
cocunt ibusq; Hetruscis, iam continenti agmine ar-
matorum septi, quo magis se hostis inferebat, coge-
bantur breuiore spacio & ipsi orbem colligere, quæ
res & paucitatem eorũ insignem, & multitudinem
Hetruscorũ, multiplicatis in arcto ordinib. faciebat.
tum omissa pugna, quam in omnes partes parem
intenderant, in vnum locum se omnes inclinant.
conixi corporibus armisque, rupere cuneo viam.

V.C. duxit via in editum leniter collem, inde primo re-
stitere: mox vt respirandi superior locus spacium
dedit, recipiendiq; a pauore tanto animum, repa-
lere etiam subeuntes, vincebatq; auxilio loci pa-
citas, ni iugo circummissus Veiens, in verticem col-
lis euasisset. ita superior rursus hostis factus: Fabii et
si ad vnum omnes, præsidiumque expugnatum
CCCVI. perisse satis conuenit: vnum prope pube-
rem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ, dubiisque
rebus populi Romani sæpe domi belliq; vel maxi-
mum futurum auxilium. Cum hæc accepta clades
277. esset, iam C. Horat. & T. Menenius Coss. erant. Me-
nenius aduersus Tuscos victoria elatos confesti
missus. tum quoq; male pugnatum est: & Ianiculo
hostes occupauere: obsessaq; vrbs foret, super bellum
annona premente, (transierant enim Hetrusci Ti-
berim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset reuocatus,
adeoq; id bellum ipsis instituit mœnibus, vt primo
pugnatum ad Spei sit æquo marte, iterum ad porta
Collinam. ibi quamquam paruo momento super-
or Romana res fuit, meliorem tamen militē recepto pristino animo in futura prælia id certamen fe-
278. cit. A. Virginius & Sp. Seruilius Coss. fiunt. Post ac-
ceptam proximam pugnæ cladem Veientes abiis-
nuere acie, populationes erāt, & velut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant.
non vsquam pecora tuta, non agrestes erant, capti
deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secu-
ti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora
præcipitauere in insidias. quo plures erāt, maior cæ-
des fuit: ex hac clade atrox ira maioris cladis causa
atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tiberi, castra
Seruilii Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna
cæde, in Ianiculum se ægre receperunt. Confestim con-

sul & ipse transit Tiberim, castra sub Ianiculo V.C.
communit, postero die luce orta, nonihil & hester-
na felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quod ino-
pia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora
essent, agebat cōsilia: temere auerso Ianiculo ad ca-
stra hostium aciem erexit, fœdiusque inde pulsus,
quam prīdie pepulerat, interuentu collegæ ipse ex-
ercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum
inimicem his atq; illis terga darent, occidione occisi.
Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vr-
bi simpace laxior etiam annona rediit, & aduecto
ex Campania frumento, & postquā timor sibi cuiq;
fuit, ex inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prola-
to ex copia deinde ocioq; lasciuire rursus animi: &
pristina mala, postquam foris deerant, domi quæ-
re tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege:
in resistentes incitare patres, nec in vniuersos mo-
do, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius au-
ctores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidi
erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud pro-
cul inde statiua consul habuisset, eam oppressit. cū
ex esset, & patris Agrippa fauor haud dum exole-
uisset. in mulcta temperarunt tribuni: cum capitis
anquisissent, duo millia æris damnato mulctam e-
dixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignomi-
niam egritudinemq;, inde morbo absumptum esse.
Alius deinde reus Sp. Seruilius, vt consulatu abiit,
C. Nautio & P. Valerio Coss. initio statim anni ab L. 279.
Cedicio & T. Statio trib. die dicta, non vt Menenius
precibus suis, aut patrum, sed cum multa fiducia in-
nocentiæ gratiæq; tribunitios impetus tulit, & huic
pristinum cum Tuscis ad Ianiculū erat crimini. sed
fortis animi vir, vt in publico periculo ante, sic tū

in suo,nō tribunos modo,sed plebem oratione
roci refutando,exprobrandoq; T.Menenii dam
tionem mortemq; (cuius patris munere restitu
quondā plebs,eos ipsos quib. tum fæuiret magis
tus,eas leges haberet) periculum audacia dis
iuuit & Virginius collega testis productus, par
pando laudes:magis tamē Menenianum(adeo
tauerant animum) profuit iudicium. Certamine
domi finito, Veiens bellum exortum, quibus
ni arma coniunxerant.P.Valerius Cos. accitis L.
norum Hernicorumq; auxiliis,cum exercitu Ve
missus, castra Sabina quæ pro mœnibus socio
locata erant,confestim aggreditur.tantamq; ter
dationē iniecit, vt dum dispersi alii alia manip
tim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea po
cui signa primum intulerat,caperetur.intra valla
deinde cædes magis quam prælium esse.tumultu
castris & in vrbem penetrat. tanquam Veiis cap
ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sabin
unt subsidio, pars Romanos toto impetu intento
in castra, adoriuntur. paulisper auersi turbatiq;
sunt. deinde & ipsi vtroq; versis signis resistunt
eques ab consule immissus Tuscos fundit fugat
eademq; hora duo exercitus duæq; potentissim
& maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. D
hæc ad Veios geruntur, Volsci Æquiq; in Latino
gro posuerant castra,populatiq; fines erant.eos
se ipsi Latini,assumptis Hernicis, sine Romano
duce auxilio castris exuerunt.ingenti præda pra
suas recuperatas res potiti sunt, missus tamē ab
ma consul in Volscos C. Nautius. mos credo nō
cebat sine Romano duce exercituq; socios prop
viribus consiliisq; bella gerere, nullum genus
mitatis contumeliæque non editum in Volscos

nostramen perpelli potuere vt acie dimicarent. L. V.C.
Furius inde & C.Manlius Coss.Manlio Veientes pro- 280.
tinus euenit.non tamen bellatum. inducię in an-
nos XL. petentibus datę,frumento stipendioq; im-
perato.Faci externæ confestim continuatur discor-
dia domi.agrariæ legis tribunitiis stimulis plebs su-
rebat. consules nihil Menenii damnatione, nihil
pestculo deterriti Seruilii,summa vi resistunt. abe-
untes magistratu consules Genutius Trib. plebis 281.
arripuit. L. Æmilius & Opiter Virginius consulatū
ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdā
annalibus consulem inuenio. Hoc anno,quoscunq;
consules habuit, rei ad populum Furius & Manlius
circumeunt sordidati,non plebem magis,quam iu-
niores patrum. suadent, monentque honoribus
& administratione reipubl. abstineant. consulares
vera faces,prætextam,curulemque sellam, nihil a-
liud quam pompam funeris putent.claris insigni-
bus velut infulis velatos ad mortem destinari.quod
si consulatus tanta dulcedo sit, ita animum nunc
iam inducant, consulatum captum & oppres-
sum ab tribunitia potestate esse consuli velut ap-
pariori tribunitio omnia ad nutum imperium-
que tribuni agenda esse. si se commouerit, si respe-
xerit patres, si aliud quam plebem esse in republ.
credident:exilium Cn.Martii, Menenii damnati-
onem & mortem sibi proponat ante oculos. His
accensi vocibus patres, consilia inde non publica,
sed in priuato,seductaque a plurimum conscientia
habuere. vbi cum id modo constaret, iure an iniu-
ria eripiendos esse reos,atrocissima quæq; maxime
placebat sententia: nec auctor quamuis audaci fa-
cinori deerat. Igitur iudicii die cum plebs in fo-
ro erecta expectatione staret, mirari primo quod
non descenderet tribunus; deinde cum iam

mora suspectior fieret, deterritum a primoris credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obseruati vestibulo tribuni erant, nunciant domi mortuum esse inuentū. quo vbi in totam concionem pertulit rumor: sicut ad funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio cipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil aut sacratæ leges haberēt, morte collegæ monitos, patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; nem noxiæ pœnitebat, vt etiam insontes fecisse deri vellent: palamq; ferrent, malo domandam bunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis intercessione vlla consules rem peragunt. Tum ro irasci plebs tribunorum magis silentio, quam sulum imperio: & dicere, actū esse de libertate rursus ad antiqua reditū. cū Genutio vna mortua ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agen ac cogitandū, quo modo resistatur patribus. id vnum consilium esse, vt se ipsa plebs, quando a nihil auxilii habeat, defendat. quatuor & viginti ctores apparere cōsulibus, & eos ipsos plebis hon nes, nihil cōtemptius neq; infirmius, si sint qui e temnant. sibi quenq; ea magna atque horrenda cere. His vocibus alii alios cum incitassent, ad Vo ronem Publium de plebe hominem, quia quod a dines duxisset, negaret se militē fieri debere, l missus est a consulibus. Volero appellat tribunos auxilio nemo esset, consules spoliari hominem virgas expediri iubent. Prouoco, inquit, ad pop Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in spectu suo virgis cędi malunt, quam ipsi in lecto a vobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo festius circumscindere & spoliare lictor. Ite

lictor & prætalens ipse, & adiuuantib. aduocatis re- *V.C.*
pulit lictore, vbi indignantiū pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans: Prouoco, & fidem plebis imploro. adeste cives adeste commilitones, nihil est quod expectetis tribunos, quib. ipsis vestro auxilio opus est. Concitat homines veluti ad prœlium se expediunt: apparebat, omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se cōsules obtulissent, facile experti sunt parum tutam maiestatem sine viribus esse: violatis fastoribus, fascib. fractis, e foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, cum senatum vocari iussissent: querūtur iniurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententius, vicere seniores, quib. ira patrū aduersus tem ipsitatem plebis certari nō placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitiis tribunum 281.
plebis creat in eum annum, qui L. Pinariū, P. Furiū Consul habuit. contraq; omniū opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulib. administraturū tribunum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulib. rogationem tulit ad populū, vt plebeii magistratus triquis comitiis fierent. Haud parua res sub titulo Primo specie minime atroci ferebatur, sed quæ patricio omnē potestatem per clientum suffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa vi resisterent patres: ea quæ vna vis ad resistendū erat, vt intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum aut principum adduci posset: restamen suo ipsa molimine grauis, magnis certaminib. in annum extra-

V.C. 283. hitur. Plebs Voleronem tribus reficit. Patres ad vi-
mum dimicationis rati rem venturam, Ap. Clau-
Appii filiũ, iam inde a paternis certaminib. inuisu
infestumque plebi, consulem faciunt. collega e
Quintius datur. Principio statim anni nihil p
quã de lege agebatur. sed vt inuentor legis Vole
sic Lectorius collega eius auctor cum recentior
acrior erat. ferocẽ faciebat belli gloria ingens, q
ætatis eius haud quisquam manu promptior era
cum Volero nihil præterquã de lege loqueretur
sectatione abstinens C o s. ipse in accusationẽ Ap
familiæq; superbissimæ ac crudelissimæ in plebẽ
Rom. exorsus, cum a patribus non C o s. sed carn
cem ad vexandam & lacerandam plebem creat
esse cõtenderet, rudis in militari homine lingua
suppetebat libertati animoq; itaq; deficiẽte ora
" ne: Quandoquidem non tam facile loquor, in
" Quirites, quam quod locutus sum, præsto: cras
" die adeste. ego hic aut in conspectu vestro mo
" aut perferam legem. Occupant tribuni tempu
stero die, consules nobilitasq; ad impediendã
in concione consistunt. summoueri Lectorius
præterquam qui suffragiũ ineant. adolescentes
biles stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his
hendi quosdam Lectorius iubet. Consul Appius
gare ius esse tribuno in quenquam, nisi in ple
um: non enim populi, sed plebis eum magistra
esse. nec illum ipsum summouere pro imperio
se more maiorũ, quia ita dicatur: Si vobis videt
discedite Quirites. Facile & cõtemptim de iure
serendo perturbare Lectorium poterat. Arde
gitur ira tribunus viatorem mittit ad consulem
sul lictorem ad tribunum, minatum esse ei
[illegible]

tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tri-
buno in consulem esset. & concursus hominum in
forum ex tota vrbe concitatæ multitudinis fieret.
festinabat tamen Appius pertinacia tantam tẽpe-
statem: certatumq; haud incruento prælio foret, ni
Quintius Cos. alter consularibus negocio dato, vt
collegam vi, si aliter nõ possent, de foro abducerẽt:
ipse nunc plebem sæuientem precibus lenisset: nũc
orasset tribunos, vt concilium dimitterent. darẽt i-
ra spacium: non vim suam illis tempus adempturũ,
li, & consulem in patrum fore potestate. Ægre se-
data ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter a
patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatum
consules habent. vbi cum timor atq; ira inuicẽ sen-
tentias variassent, quo magis spacio interposito ab
impetu ad consultandũ aduocabãtur, eo plus abhor
rebant a certatione animi: adeo vt Quintio gratias
agerent, quod eius opera mitigata discordia esset. ab
Appio petitur, vt tantam consularem maiestatem,
esse veller, quanta in concordi ciuitate esse posset.
dum tribuniq; cõsulesq; ad se quisq; omnia trahãt,
nihil relictum esse virium in medio, distractam la-
ceratamq; rempub. per magistratus, magis quorum
in manu sit, quã vt incolumis sit, quæri. Appius con-
tra testari deos atque homines, rempubl. prodi per
metum ac deseri: non consulem senatui, sed sena-
tum consuli deesse: grauiores accipi leges, quam in
facto monte acceptæ sint. victus tamen patrum cõ-
fessu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primum
tribunis comitiis creati tribuni sunt. numero etiam
auctos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso au-
thor est. nominat quoque tribunos, Cn. Sicci-
[illegible]

L. Mecilium. Volsci tum Æquiq; inter seditione
Romanam & bellum coortum vastarant agros, v
qua secessio plebis fieret, ad se receptum habe
compositis deinde rebus, castra retro mouere.
Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui pro
cia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, qua
mi esse, eo liberior, quod sine tribunitiis vinciis
rat. odisse plebem plus quam paterno odio, quod
victum videbat ab ea se vnico consule obiecta
uersus tribunitiam potestatem, per latam legē
quam minore conatu, nequaquam tanta patra
priores impedierint consules. Hæc ira indignan
ferocem animum ad vexandum sæuo imperio
ercitum stimulabat, nec vlla vi domari poterat,
tum certamen animis imbiberant, segniter, oc
negligenter, contumaciter omnia agere. nec po
nec metus coercebat. si citius agi vellet agmen
dius sedulo incedere. si adhortator operis ade
omnes sua sponte motam remittere industriam
præsenti vultus demittere, tacite pretereuntem
ecrari: vt inuictus ille odio plebeio animus inte
moueretur, omni nequicquā acerbitate promp
nihil iam cum militibus ageret, a cēturionibus
ruptum exercitum diceret: tribunos plebeios
lans interdum & Volerones vocaret. Nihil
Volsci nesciebant: instabantq; eo magis, speran
idem certamen animorum aduersus Appium
turum exercitum Romanum, quod aduersus
bium Cos. habuisset. cæterum multo Appio q
Fabio violentior fuit: non enim vincere tan
luit, vt Fabianus exercitus, sed vinci voluit. pro
ctus in aciem, turpi fuga petit castra: nec ante
tit, quam signa inferentem Volscum munimē
dit, fœdamq; extremi agminis cædem. tum e

saris ad pugnandum, vt victor iam a vallo summo-
neretur hostis: satis tamen appareret, capi tantum
castra militem Romanum noluisse. alii gaudere sua
clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox
Appii animus, cum insuper sæuire vellet, concionē-
que aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq;
monentes, ne vtiq; experiri vellet imperium, cuius
vis omnis in consensu obedientium esset. negare
vulgo milites se ad concionem ituros, passimq; ex-
audiri voces postulantium, vt castra ex Volsco agro
moueantur: hostem victorem paulo ante prope in
portis ac vallo fuisse, ingentisque mali non suspici-
onem modo, sed apertam speciem obuersari ante
oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præ-
ter tempus noxę lucrarentur) remissa concione iter
in sequentem diem pronunciari cum iussisset, pri-
ma luce classico signum profectionis dedit. Cū ma-
xime agmen e castris explicaretur, Volsci vteodem
signo excitati, nouissimos adoriuntur. a quibus per-
latus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & or-
dines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neque in-
structi acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor, ita
effuso agmine per stragem corporum armorumq;
etuehere, vt prius hostis desisteret sequi, quam Ro-
manus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu
militibus, consul cum reuocādo nequicquam suos
persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduo-
cataque concione, inuectus haud falso in proditō-
rem exercitum militaris disciplinæ, desertorem si-
gnorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitās,
inermes milites, signo amisso signiferos, ad hos cē-
turiones duplicario sq; qui reliquerant ordines, vir-
gis cæsos secuti percussit. cætera multitudo sorte
decimas quisque ad supplicium lecti. Contra ea in

V.C. Æquis inter consulem ac militem comitate ac b
neficiis certatū est. & natura Quintius erat leni
& sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet
genio suo, effecerat. Huic tantæ concordię ducis
ercituſque non ausi offerre se Æqui, vagari popu
bundum hostem per agros passi. nec vllo ante be
latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est
debantur & laudes, quibus haud minus quam pr
mio gaudent militum animi. Cum duci, tum pr
pter ducem patrib. quoq; placatior exercitus red
libi parentem, alteri exercitui dominum datum
senatu memorans. varia fortuna belli, atroci dis
dia domi forisq; annū exactum, insignem magis
comitia tributa efficiunt: res maior victoria fuisse
certaminis quam vsu: plus enim dignitatis com
ipsis detractum est patribus ex cōcilio summo
dis, quam virium aut plebi additum, aut dempt
patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Vi
284. rio, T. Æmilio Coss. tum propter certamina o
num de lege agraria, tum propter iudiciū Ap. Cl
dii. cui acerrimo aduersario legis, causamq; pos
sorum publici agri tanquā tertio consuli sustine
M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunq
ante tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus
puli est, plenus suarum, plenus paternarum iram
Patres quoq; nō temere pro vllo æque annixi
propugnatorem senatus, maiestatisq; vindicem
ad omnes tribunitios plebeiosque oppositum
multus, modum dum taxat in certamine egredi
obiici iratæ plebi. Vnus e patribus ipse Ap. Clau
& tribunos & plebem & suum iudicium pro n
habebat. illum nō minæ plebis, non senatus p
perpellere vnquam potuere, non modo vt ve
mutaret, aut supplex prensaret homines, sed re
ex

exconsueta quidem asperitate orationis, cum ad V.C.
populum agenda causa esset, aliquid leniret, atque
summitteret: idem habitus oris, eadem contumacia
in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo vt ma-
gna pars plebis Appium non minus reum timeret,
quam consulem timuerat. Semel causam dixit, quo
semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiri-
tu adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit,
& plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent:
tribi deinde rem sinerent. haud ita multū interim
tempons fuit: ante tamen quam producta dies ve-
niret, morbo moritur. cuius laudationē cū tribuni
plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni
honore supremum diem tanti viri noluit: & lauda-
tionem tam æquis auribus mortui audiuit, quā viui
accusationē audierat: & exequias frequens celebra-
uit. Eodem anno Valerius C o s. cum exercitu in Æ-
quos profectus, cum hostem ad prælium elicere nō
posset, castra oppugnare est adortus. Phibuit fœda
tempestas, cum grandine ac tonitrib. cælo deiecta.
admirationē deinde auxit, signo receptui dato, adeo
tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo
defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. o-
mnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter
consul Æmilius in Sabinis bellum gessit. & ibi,
quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt.
Incendiis deinde non villarum modo, sed etiam
vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini
excitī cum prædatoribus occurrissent, ancipiti præ-
lio digressi, postero die retulere castra in tutio-
ra loca. id satis consuli visum, cur pro victo relin-
queret hostem, integro inde decedens bello. In-
ter hæc bella manente discordia domi, T. Numicius 285.

Universidad de Deusto Biblioteca

L.C. Priscus, A. Virginius Coss. facti. Non vltra videbatur latura plebs dilationem agrariæ legis, vltimaque parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendiis villarum, fugaque agrestium cognitum est, ea maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. consules coacti extemplo ab senatu bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquillarem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius cõtra Æquos profectus. ibi ex fidiis prope magna accepta clade, virtus militum prolapsam negligentia consulis restituit. Melius Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, gaq; in vrbem Antium, vt tum res erat, opulentam acti. quam consul oppugnare non ausus, nonem aliud oppidum nequaquam tam opulen ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volsciq; Romanus exercitus tenent, Sabini vsq; ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post dieb. a bus exercitibus, vtroque per iram consule ingressi in fines, plus cladium quam intulerant, accepere. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper as, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata ple-
236. interesse cõsularibus comitiis noluit: per patres enteseque patrum consules creati, T. Quintius, & Seruilius. similem annum priori consules habe ditiosa initia, bello deinde externo tranquilla bini Crustuminos campos citato agmine trãsgr cum cædes & incendium circum Anienem fluv feciissent, a porta prope Collina mœnibusque p ingentes tamen prædas hominum pecorumq egere. quos Seruilius Cos. infesto exercitu inse tus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis n

ponit: populationem adeo effuse fecit, vt nihil bellicitatum relinqueret, multiplicique capta præda creditet. Et in Volscis respublica egregie gesta, tũ duces, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinq; pluri-mo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mentem facio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis vtrinq; quiete sumpta: per quos ingens vis hominũ ex omnibus Volscis Æquisque populus in castra venit. Nihil dubitans, si senserint, Romanos nocte abitum, itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnãda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentoriis quietũ militem iussisset, Hernicorum cohortem in statione educit: cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, vt somni quoque Romani copia esset. Volscos species armatorũ peditũ equos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus hinnitusque equorum, qui & insueto sedente equite & insuper aures agitante sonitu, fæuiebant, intẽtosve int ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusque somno productus in aciem. festum stando & vigiliis Volscum primo impetu perculit, quanquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinib. tutus receptus fuit. Contra vbi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem.

miles ægre teneri, clamare & poscere, vt percutiat
instare liceat. Ferocius agunt equites circumfusi da
cibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cun
ctatur consul virtute militum fretus, loco parum
fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est se
cuta. fixis in terram pilis, quo leuiores in ardua es
derent, cursu subeunt. Volsceus effusis ad primū
petū missilib. telis, saxa obiacentia pedib. ingent
subeuntes turbatosq; ictibus crebris vrget. ex supe
riore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Roma
nis cornu, ni referentib. iam gradum consul incre
pando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore
metum excussisset. restitere primo obstinatis a
mis. deinde vt in obtinentes locum vires ferebant
audent vltro gradum inferre, & clamore renouat
commouent aciem, tum rursus impetu capto co
tuntur, atque exuperant iniquitatem loci. iam pro
pe erat vt in summum cliui iugum euaderent, cer
terga hostes dedere: effusoque cursu, pene agmi
vno fugientes, sequentesque castris incidere. in
pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere
potuerunt, Antium petunt. Antium & Roman
exercitus ductus. paucos circumsessum dies dedi

nulla oppugnantium noua vi, sed quod iam
inde ab infelici pugna, castrisque
amissis, cecidérant animi.

DEC

Epitome.

SEditiones de agrariis legib. factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, casis iis receptū est. Census bis actus est. priori lustro censa sunt ciuium capita centum quadraginti millia, CCXIIII. prater orbos, orbasque: sequenti, CXXXII. millia CCCCXIX. Cū aduersus Æquos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, cum per tinentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. de victos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, vt essent decem, XXXVI. anno a primis tribunis plebis. Petitu per legatos, & allatis Atticis legibus, ad consules uendas eas proponendasq;, decemuiri pro consulibus, sine vllis aliis magistratibus, creati: alteri & trecentesimo anno quam Roma condita erat: & vt a regib. ad consules, sic a consulib. ad decemuiros translatum imperium. ii, de quibus legū positis, cum modeste se in eo honore gessissent, & vt id in aliorum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, duab. tabulis ad X. adiectis, cum complura impositum scripsissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulisset Ap. Claudii, qui cum in amorem virginis incidisset, quam in seruitutē peteret, necessitate patri eius Virginio imposuit, qui ea in seruitute peteret, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interficeret: cum aliter eam tueri nō posset, ne in potestatem stupratoris illatura uenire. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs nouam occupauit. coegitque decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos, populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos fuit, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

V.C. 287. ANTIO capto, T. Æmilius & Q. Fabius Coss. fiunt: hic erat Fabius, qui vnus extinctæ ad Cremeram gentis superfuerat. Iam priore consulatu Æmilius dandi agri plebi fuerat auctor: itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarii spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam, adiutore vtiq; consule obtinere posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores, & magna pars patrum tribuniis se iactare actionib. principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, tota inuidiam rei a tribunis in consulem auerterant: atrox certamen aderat, ni Fabius cõsilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintii ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum a Volscis esse. Antium propinquam, opportunam & maritimam vrbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiro agro dando creat T. Quintiũ, A. Virginium, P. Furium, iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoque pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. Æqui a Q. Fabio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim
288. cum Sp. Posthumio Cos. fuit) in Æquos missus, Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T.
289. Quintio Coss. Fabio extra ordinem, quia is victo pacem

pacem Æquis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Æquos, legatos in concilium gentis missos nuncia-
re iussit: Q. Fabium Cos. dicere, se ex Æquis pacem Romam tulisse, ab Roma Æquis bellum afferre, eamdem dextra armata, quã pacatã illis antea dederat, quorum id perfidia & periurio fiat, deos nũc testes esse, mox fore vltores. se tamen, vtcunq; sit, etiam nunc pœnitere sua sponte Æquos, quam pati hostilia malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertã clementiam fore: sin periurio gaudeant, diis magis iratis quam hostib. gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, vt legati prope violati sint, exercitusque in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romã sunt nunciata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab vrbe excitiuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicarent. sed cum forte haud multũ diei supereresset, vnus ab statione hostium exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamẽ quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles, in diem posterum in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidẽ corpora cibo somnoque curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandẽ & Æqui processere. prœlium fuit vtrinq; vehemens, quod & Romanus miles ira, odioq; pugnabat: & Æquos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Æqui. pulsiq;

cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatiores bus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, cōmissa res sit. Æquos populationibus curſionibusque meliores esse: & multas passim nus, quam magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris præsidio, egressi to cum tumulto inuasere fines Romanos, vt ad bem quoq; terrorem pertulerint. nec opinata res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat agrestesq; passim incidentes portis non populationem, nec prædo paruas manus, sed omnia vano augentes timore exercitus & legiones adesse hostium, & infesto gmine ruere ad vrbem clamabant. Ab his proxim audita incerta, eoque vaniora ferre ad alios: cum clamorq; vocantium ad arma, haud multum a uore captæ vrbis abesse. Forte ab Algido Quintius Cos redierat Romam: id remedium timori fuit: ra multuq; sedato, victos timeri increpans hostes, præ sidia portis imposuit. vocato deinde senatu cum authoritate patrum iustitio indicto, profectus ad ea tandos fines esset, Q. Seruilio præfecto vrbis relicto hostem in agro non inuenit. Ab altero consule ne gesta egregie est. qui qua venturum hostem scie grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedeb tem aggressus, funestam ei populationē fecit. pa ci hostium euasere ex insidiis, præda omnis recep est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, redi Quintii Cos. in vrbem fecit. Census deinde actus. M conditum a Quintio lustrum. Censa ciuium capi centum quatuor & XX. millia CCXIIII. dicun tur, præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde mem-

memorabile actum. in oppida sua se recipere, vri sua V.C.
popularig; passi. Consul cum aliquoties per omnē
hostium agrum infesto agmine populabūdus isset,
cum ingenti laude prædaq; Romam rediit. Cōsules 290.
inde Albus Posthumius, Sp. Furius, Furios, Fusios seri
pere quidā. id admoneo, ne quis immutationē vi-
rorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud
dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bel-
lum gereret. itaq; Æqui ab Ecetranis Volscis præsi-
dium petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hę
perpetuo in Romanos odio certauere) bellū summa
vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Roma-
nis, Ecetranum ad Æquos descisse. suspecta & co-
lonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde
cū oppidum captum esset, confugisset ad Æquos.
isq; miles per bellū Æquicū vel acerrimus fuit. Cō-
pulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa
cum Antiū redisset, sua spōte iam infidos colonos
Romanis ablienauit. Nec dū matura re, cū defectio-
nem parati delatum ad senatum esset, datum nego-
tium est consulibus, vt principibus coloniæ Romā
excitis, quærerent quidnā rei esset qui cū haud gra-
uate venissent, introducti a consulibus ad senatum,
ita responderunt ad interrogata, vt magis suspecti
quam venerant, dimitterentur. Bellū inde haud du-
bium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea pro-
uincia euenerat, profectus in Æquos, Hernicorum
in agro populabūdum hostem inuenit. ignarus quæ
multitudinis, quia nusquam vniuersa conspecta fu-
erat, imparem copiis exercitum temere pugnæ cō-
misit. primo cōcursu pulsus, se in castra recepit. neq;
is finis periculi fuit. nanq; & proxima nocte & poste-
ro die ranta vi castra sunt circunsessa atq; oppugna-
ta, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam posset.

Hernici & male pugnatum, & cōsulem exercitu
que obsideri, nunciauerunt, tantumq; terrorem
cussere patribus, vt (quæ forma senatusconsulti
timæ semper necessitatis habita est) Posthumio
teri consulum negocium daretur, videret ne
respublica detrimenti caperet. Ipsum consulē
mæ manere ad conscribendos omnes qui arma
re possent, optimum visum est: proconsule T. Quin
tium subsidio castris cum sociali exercitu mitti.
eum explendum Latini Hernici; & colonia Anti
dare Quinto subitarios milites (ita tum repentina
auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motu
multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia sine
rāte multitudine hostes carpere multifariam vi
Romanas, vt nō sufficturas ad omnia, aggressi sunt
simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus
ad populandum agrum Romanum missa, vrbem
ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valeri
ad præsidium vrbis relictus: consul Posthumius
arcendas populationes finiū missus. nihil remissum
ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, stati
nes ante portas præsidiaque in muris disposita.
quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium
aliquot dies seruatū. Interim in castris Furius Co
cū primo quietus obsidionē passus esset, in incau
hostem decumana porta erupit: & cum perse
posset, metu substitit, ne qua ex parte altera in
stra vis fieret. Furium legatum (frater idem cō
erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeun
persequendi studio, neque hostium ab tergo in
sum vidit. ita exclusus, multis sepe frustra conan
captis, vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimi
cecidit. Et consul nuncio circumuenti fratris co
uersus ad pugnam, dum se temere magis quam

ēs caute in mediam dimicationem infert, vulnere
accepto, ægre ab circumstantibus ereptus, & suorū
animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde
sustineri potuere, cum compulsi in castra Romani
rursus obsiderētur, nec spe nec viribus pares, venis-
sent in periculū summa rerum, ni T. Quintius per-
egnis copiis cum Latino Hernicoq; exercitu sub-
uenisset. is intētos in castra Romana Æquos, legati-
que ciput ferociter ostentantes ab tergo adortus,
signal ad signum a se procul editum ex castris eru-
ptione facta, magnam vim hostium circumuenit.
Minor cædes, fuga effusior Æquorum in agro fuit
Romano, in quos prælatos prædam agētes Posthu-
mius aliquot locis, quibus opportuna imposue-
rat præsidia, impetum dedit. ii vagi dissipato agmi-
ne fugientes in Quintiū victorem cum saucio con-
sule ceruertentem incidere. Tum consularis exerci-
tus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohor-
tium virtus est cædem. Magnæ clades vltro citroq;
aliis diebus & illatæ, & acceptæ. difficile ad fidem est
ea tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve,
certo affirmare numero: audet tamen Antias Va-
lerius cōcipere summas, Romanos cecidisse in Her-
nico agro V. Mil. ac C C C. Ex prædatoribus Æquo-
rum, qui populabundi in finibus Romanis vagabā-
tur ab A. Posthumio Cos. duo millia & C C C C. cæ-
sos cæterā multitudinem prædā agentem, quæ in-
ciderit in Quintium, nequaquam pari defunctā esse
cæde. interfecta inde quatuor millia, & exequendo
subtiliter numerum, C C. ait & X X X. Inde Romam
rectum est, iustitium remissum est. Cælum visum
est ardere plurimo igni, portentaq; alia aut obuer-
sata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species.

V.C. His auertendis terrorib. in triduum feriæ indictæ
per quas omnia delubra pacem deũ exposcentium
virorum mulierumq; turba implebantur. Cohortes
inde Latinę Hernicæq; ab senatu gratiis ob impigrę
militiã actis, remissæ domos. Antiates mille mi-
tes, quia ferum auxiliũ post prælium venerant, pe-
pe cũ ignominia dimissi. Comitia inde habita, cre-
cossl. L. Ebutius P. Seruilius, cal. Sext. vt tunc prin-
291. pium anni agebatur, consulatũ ineunt. Graue re-
pus, & forte annus pestilens erat vrbi agrisque, ne
hominib. magis quam pecori. & auxere vim mor-
terrores populationis, pecorib. agrestibusq; in vic
acceptis. ea colluuio mistorum, omnis generis mo
mantium, & odore insolito vrbanos, & agrestes q
fertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat: mo
steriaq; inuicẽ ac contagio ipsa vulgabant morbo
Vix instantes sustinentib. clades repẽte legati Her
nici nunciant, in agro suo Æquos Volscosq; con
ctis copiis castra posuisse, inde ingẽti exercitu fin
suos depopulari. præterquam quod infreques fessi
tus indicio erat sociis, afflictam ciuitatem pestile
tia esse, mœstum etiam responsum tulere, vt per
ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: vbi
Romam subita deũm ira morbo populari. si qua e
ius mali quies veniat, vt anno ante, vt semper alias
sociis opem laturos. Discessere socii, pro tristi nu
cio tristiorẽ domũ referentes: quippe quibus pe
sustinendum bellũ erat, quod vix Romanis fulti
ribus sustinuissent. Nõ diutius se in Hernico hosti
continuit. pergit inde infestus in agros Romano
etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cũ obuius n
mo ne inermis quidem fieret, perque omnia m
præsidiis modo deserta, sed etiam cultu agre
transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabi

Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega
eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affe-
cti cleriq; principũ, patrum maior pars, militaris fe-
rocitas omnis: vt non modo ad expeditiones quas
tumultu res poscebat, sed vix ad quietas sta-
tiones viribus sufficerent. munus vigiliarum sena-
tores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per
agebant: circuitio ac cura ædilium plebis erat:
summa rerum, ac maiestas consularis imperii
Deserta omnia sine capite, sine viribus, dii
ac fortuna vrbis turata est: quæ Volscis Æ-
prædonũ potius mentẽ quam hostium dedit.
enim nulla spes nõ potiundi modo, sed ne ad-
quidem Romana mœnia animos eorũ cepit.
procul visa, atq; imminentes tumuli auer-
mentes eorũ: vt totis passim castris fremitu or-
quid in vasto ac deserto agro, inter tabem peco-
hominumque desides sine præda tẽpus tere-
cum integra loca, Tusculanum agrum opi-
copiis petere possent? signa repente conuel-
transuersisq; itinerib. per Labicanos agros in
Tusculanos colles transirent. eo vis omnis tepestas-
bellũ eõuersa est. Interim Hernici Latiniq; pu-
etiã nõ misericordia solũ moti. si nec obstitis-
communib. hostib. infesto agmine Romanam
petentib. nec opẽ vllã obsessis sociis ferrẽt, cõ-
exercitu Romã pergunt. vbi cũ hostes non
sent, secuti famã ac vestigia, obuii fiunt de-
entib. a Tusculano in Albanã vallẽ, ibi haud
quã æquo prælio pugnatũ est: fidesq; sua sociis
felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit
stragis, quam quanta ferro sociorum facta
Consul qui vnus supererat, moritur. mortui
clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius,

V.C. augures: Ser. Sulpicius, curio maximus. & per ieg-
ta capita late vagata est vis morbi: inopsq; lenae
auxilii humani, ad deos populũ ac vota vertit.
cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pace
exposcere deũm. ad id quod sua quemq; mala c
gebant, auctoritate publica euocati, omnia de
implent. stratæ passim matres crinibus templa
rentes, veniam irarum cælestium, finemq; peti
poscunt. Inde paulatim seu pace deũm impet
seu grauiore tempore anni iam circumacto, dete
cta morbis corpora salubriora esse cœpere: vet
animis iam ad publicam curam, cum aliquot in
regna existent: P. Valerius Publicola tertio die
292. interregnum inierat, consules creat L. Lucretium
Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue Ti
Vetusius fuit. Ante diem III. Idus sextiles cons
tum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non so
arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset. Ig
nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendi
hostes, impigre promissum auxilium. duo cons
res exercitus scripti. Veturius missus in Volsc
bellum vltro inferendum. Tricipitinus popula
nibus arcendis sociorum agro oppositus, non
quam in Hernicos procedit. Veturius primo pu
hostes fundit fugatq; Lucretium, dum in Herni
sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes
nestinos ductum. inde dimissum in campos, vb
uere agros, Prænestinum Gabinumque: ex Gabi
in Tusculanos flexere colles. vbi quoq; Roma
gens præbitus terror, magis in re subita, qua q
ad arcendam vim parũ virium esset. Q. Fabius
erat vbi. is armata iuuentute, dispositisq; p
tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes p
ex proximis locis rapta, appropinquare vbi

sus, cum circumacto agmine redirent, quanto lon-
gius ab vrbe hostium abscederẽt, eo solutiore cura
in Lucretium incidunt cõsulem, iam ante explora-
tum inuenerib. suis instructum, & ad certamẽ intentũ.
Igitur præparatis animis repentino pauore percul-
sos adorti, aliquanto pauciores multitudinẽ ingen-
tem fundunt, fugantq;: & compulsos in cauas val-
lium exitus haud inde faciles essent, circumue-
nientibi Volscum nomen prope deletum est. XIII.
millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga. M.
CCL. viuos captos. signa XXVII. militaria relata,
quibusdã annalib. inuenio. vbi etsi adiectum ali-
quod numero sit, magna certe cædes fuit. Victor cõ-
sulem ingenti præda potitus, eadẽ in statiua rediit. tum
vires suas in vnum contulere. Tertia illa pugna eo
anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit. fusis ho-
stibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquũ
statũ rediit: secundæq; belli res extemplo vrbanos
motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus
plebis eo anno fuit. is consulib. absentibus ratus lo-
cum tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies
patrum superbiã ad plebem criminatus, maxime in
consulare imperiũ tanquam nimiũ, nec tolerabile
liberæ ciuitati, inuehebatur. nomine enim tantum
minus inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam re-
gium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos
immoderata, infinitaq; potestate: qui soluti atque
effrenati ipsi, omnes metus legum, omniaq; suppli-
cia verterent in plebem, quæ ne æterna illis licentia
fuerit legem se promulgaturum, vt quinq; viri creen-
tur legib. de imperio cõsulari scribẽdis, quod popu-
lus in se ius dederit, eo consulem vsurum: nõ ipsos
libidinem ac licentiam suã pro lege habituros. Qua

promulgata lege, cum timerent patres ne absent-
bus consulibus iugum acciperēt, senatus a præfec-
vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in roga-
onem latoremq; ipsum est inuectus, vt nihil, si non
bo consules infesti circunstarent tribunū, relictur-
minarū atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tēpo-
capto adortū rempublicam, si quem similem e-
priore anno inter morbū bellumq; irati dii tribu-
dedissent, non potuisse sisti. mortuus duobus cō-
libus, iacente ægra ciuitate in colluuione omniū
rum, ad tollendum e repub. consulare imperium
turū leges fuisse: ducē Volscis Æquisq; ad oppug-
dam vrbē futurum. Quid tandē illi no licere, si qu
cōsules superbe in aliquē ciuium, aut crudeliter
cerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicib. que
in aliquem sæuitū sit, non illum consulare imper
sed tribunitiā potestatem inuisam, intolerandam
facere: quam pacatā reconciliatamq; patrib. de
tegro in antiqua redigi mala. neq; illum se dep
" cari, quo minus pergat vt cœperit. Vos, inquit ho
" us, cæteri tribuni oramus, vt primum omnium
" gitetis, potestatem istam ad singulorum auxilia
" ad perniciem vniuersorū cōparatam esse: tribu
" plebis vos creatos, non hostes patribus. nobis m
" rum, inuidiosum vobis est, desertam rempublic
" inuadi. non ius vestrum, sed inuidiam minuentis
" gite cum collega, vt rem integram in aduentu
" consulum differat, ne Æqui quidem ac Volsci m
" bo absumptis priore anno cōsulibus, crudeli fug
" boq; nobis bello instituere. Agunt cum Teren
tribuno: dilataq; in speciem actione, re ipsa subl
consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingr
præda maiore multo gloria rediit. & auget glo
aduenies expositā omni in campo Martio p

V.C. uissim quisq; per triduum cognitum abduceret, reliqua vendita, quibus domini non extitere. Decretatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquos dies, tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad vltimū maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori exercitique honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Æquisq;, triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilia abrogata est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. 293. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti cōcussa motu est. boue locutā, cui rei priore anno fides nō fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit: cruentum imbrem ingens numerus auium interuolitā-tium rapuisse fertur. quod intercidit, sparsum ita iacuit per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Libri pontificum duumuiros sacrorum aditi, pericula a conuentu alienigenarū prædicta, ne qui in loca summa vrbis ingressus cædesq; inde fierent. inter cætera monitū, vt seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque eam discordiam rei positam Ecetræ Antiates colonos patres concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vbi quæ dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consulum belli administrationem inter se dispartiri placet, alteri vt Volsci, alteri vt Æqui prouincia esset. Tribuni coram in foro personare, facile compositam Volsci belli, Hernicos ad partes

paratos. iam ne virtute quidem premi libertatem
populi Rom. sed arte eludi. quia occidione prope
occisos Volscos & Æquos mouere sua sponte arma
posse, iam fides abierit, nouos hostes quæri. colonia
fidam propinquam infamem fieri, bellum innoxia
Antiatib. indici, geri cum plebe Romana, quã ante
ratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent
exilio & relegatione ciuium vleiscẽtes tribunos. fa
ne quid aliud actum putent, victam legem esse: nisi
dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, ex
ueant ne possessione vrbis pellãtur, ne iugum acci
piant, si animus sit, non defore auxilium. cõsentire
omnes tribunos, nullum terrorem externũ, nullum
periculum esse. cauisse deos priore anno, vt tuto li
bertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte alte
ra consules in conspectu eorũ positis sellis delecta
habebant. eo decurrunt tribuni, concionemq; fece
trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ causa. S
statim vis coorta. quencũq; lictor iussu cõsulis pre
hendisset, tribunus mitti iubebat: neq; suum cuiq
ius modum faciebat: sed viriũ spe, & manu obtinet
dum erat quod intẽderes. quemadmodũ se tribuni
gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege
quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedi
enda gerebãt. Initium erat rixæ, cum discedere po
pulum iussissent tribuni, quod patres se summouere
haud sinebant. nec fere seniores rei intererãt quip
pe quæ nõ consiliõ regenda, sed permissa temeritati
audaciæq; esset. multum & consules se abstinebant
ne cui in colluuione rerum maiestatem suam cõte
meliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenta
qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine &
viribus: ad ea munera data a diis, & ipse addidera
multa belli decora, facundiamq; in foro, vt nemo

non lingua, non manu promptior in ciuitate habe-
retur. Hic cum in medio patrũ agmine constitisset,
eminens inter alios, velut omnes dictaturas consu-
latusq; gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus
tribunitios populares que procellas sustinebat: hoc
duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est.
quo ubi huius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: vt
satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse.
Tum prope iam perculsis aliis tribunis, A. Virginius
ex collegio vnus Cęsoni capitis diem dicit. atrox in-
genium accenderat eo facto magis, quam cõterue-
rat. eo actius obstare legi, agitare plebem, tribunos
velut iusto persequi bello. accusator pati reum rue-
re inuidiæq; flammam ac materiam criminib. suis
suggerere: legem interim non tam ad spem perfe-
rendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem
ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsulte dicta
factaq;, in vnius Cæsonis suspectum incidunt inge-
nium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius iden-
tidem plebi: Ecquid sentitis iam vos Quirites, Cęso- "
nem simul ciuem, & legem quã cupitis, habere non "
posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati "
obstar, omnes Tarquinios superbia exuperat, expe- "
ctate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum "
viribus & audacia regnante videtis. Assentiebantur
multi pulsatos se querentes: & tribunum ad rẽ per-
agendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies,
apparebatq; vulgo homines in damnatione Cæso-
nis libertatem agi credere. tum demum coactus cũ
multa indignitate prensabat singulos. sequebantur
necessarii, principes ciuitatis. T. Quintius Capitoli-
nus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua
familiæq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente
neq; in ciuitate Romana tantam indolem tam ma-

turæ virtutis vnquam extitisse. suum primum mi-
tem fuisse, se sæpe videntе pugnasse in hostem. Spu-
Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in
dubiis suis rebus venisse subsidio. neminem vnuē
cuius magis opera putet rempublicam restitutam
L. Lucretius Cos. anni prioris recenti gloria nitē
suas laudes participare cum Cesone, memorare pu-
gnas, referre egregia facinora, nunc in expeditio-
nibus, nunc in acie suadere, & monere iuuenem
egregium instructum naturæ fortunæq; omnibus
bonis, maximum monimentum rerum eius ciuita-
tis in quacunq; venisset, suum quam alienum ma-
lent ciuem esse, quod offendat in eo, feruorem &
audaciam, ætatem quotidie auferre, quod desidera-
tur consilium, id indies crescere: senescentibus vi-
tiis, matureſcente virtute, sinerēt tantū virum sen
in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cin
cinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne
cumularet inuidiā, sed veniā errori atq; adolescen
tiæ petendo, sibi qui non dicto, nō facto quenquam
offendisset, vt condonarent filium orabat. Sed ab
auerſabantur preces. aut verecundia, aut metu: ac
se suosq; mulctatos querentes, atroci respōso iudi
cium suum præferebat. Premebat reum, præter vul
gatā inuidiam, crimen vnum, quod M. Volscius Fi
ctor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat,
testis extiterat, se haud multo postquam pestilēs
in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Subur
ra incidisse. ibi rixam natā esse, fratremq; suum ma
iorem natu, necdum ex morbo satis validū, pugno
ictum a Cæsone cecidisse semianimē: inter manu
domum ablatum, mortuumq; inde arbitrari. nec
bi rem exequi tam atrocem per consules superio
annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante, adeo ci

uitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin
impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet
hominem, & in vincula duci. patricii vi contra vim
fiebant. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies
dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, e-
um indemnatum indicta causa non debere violari.
Tribunus supplicium negat sumpturum se de inde-
mnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudi-
cii diem: vt qui hominem necauerit, de eo supplicii
sumendi copia populo Rom. fiat. Appellati tribu-
ni medio decreto ius auxilii sui expediunt: in vincla
coniici vetant: sisti reum, pecuniamq;, nisi sistatur,
populo promitti, placere pronunciant, summam
pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat
in dubium. id ad senatum reiicitur. reus, dum con-
sulerentur patres, retentus in publico est. vades da-
re placuit, vnum vadem III. mil. æris obligarunt.
Maior darentur, permissum tribunis est, decem fi-
dērunt. tot vadib. accusator vadatus est reum. Hic
primus vades publicos dedit. Dimissus e foro, no-
ctem proxima iussu consulum in Tuscos in exilium
abiit. Iudicii die cum excusaretur solum vertisse
exilii causa, nihilominus Virginio comitia habente
collegæ appellati dimisere consilium, pecunia a pa-
tre exacta crudeliter, vt is diuenditis omnibus bo-
nis, aliquandiu trans Tiberim veluti relegatus, de-
inde quodam in tugurio viueret. Hoc iudicium, &
promulgata lex exercuit ciuitatem: ab externis
armis ocium fuit, cum velut victores tribuni, per-
cussis patribus Cæsonis exilio, prope perlatam
esse crederent legem, & quod ad seniores pa-
tum pertineret, cessissent possessione reipublicæ:
seniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit,

V.C. auxere iras in plebem, non minuerunt animos, so
ibi plurimum profectum est, quod modo quod
temperauere impetus suos. Cum primo post Cæso
nis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq;
cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vt
primum summouentes præbuere causam, ade
sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquã glo
domum inuidiæve ferret. mille pro vno Cæsone
extitisse plebes quereretur. Mediis diebus, quibus
tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis pl
odius aut quietius erat, benigne salutare, allo
plebis homines, domum inuitare, adesse in fo
tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione co
cilia habere, nunquam vlli neq; publice neq; priu
tim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum est
alibi popularis iuuentus erat. Nec cętera modo tr
buni tranquille peregere, sed refecti quoque in
sequentem annum, ne voce quidem incommo
nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcẽdo, tra
ctandoq; mansuefecerant plebem. His per totum
annum artibus lex eluſa est. Accipiunt ciuitatem
placidiorem consules C. Claudius Appii filius, &
294. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attu
rat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem re
nebat. Quantum iuniores patrũ plebi se magis in
nuabant, eo acrius contra tribuni tendebãt, vt pr
bi suspectos eos criminando facerent coniuratio
factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum
tribunorum trucidandæ plebis consilia inita. id ne
gocii datum ab senioribus patrum, vt iuuentus tr
bunitiam potestatem e republica tolleret, forma
eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum mõtem o
cupatum fuerat. Et ab Volscis & Æquis statum ia
ac prope solẽne in singulos annos bellũ timebat

propiusq;
propiusq; aliud nouum malum nec opinato exor-
tum. exules, seruiq; ad quatuor millia hominũ, &
quingenti duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capi-
tolium atq; arcem occupauere. confestim in arce
factæ cædes eorum qui coniurare, & simul capere
arma noluerant, alii inter tumultum præcipites pa-
tuore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, &
Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & arma-
re plebem, & inermem pati timebant, incerti quod
malum repentinum, externum an intestinũ, ab o-
dio plebis, an ab seruili fraude vrbẽ inuasisset. seda-
bant tumultus, sedando interdum mouebant. nec
enim poterat pauida & cõsternata multitudo regi
imperio. dant tamen arma, non vulgo tantum vt in
incerto hoste præsidiũ satis fidũ ad omnia esset. soli-
citi reliquum noctis, incertiq; qui homines, quãtus
numerus hostium esset, in stationibus disponendis
ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde
aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatẽ
Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se miserrimi
cuiusq; suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in
patriam reduceret, & seruitutis graue iugũ deme-
ret. id malle populo Rom. auctore fieri. si ibi spes nõ
sit, se Volscos & Æquos, & omnia extrema tentatu-
rũ & concitaturum. Dilucere res magis patrib. atq;
consulibus. præter ea tamen quæ denunciabantur,
ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset,
timere. & cum tantum in vrbe hostium esset, mox
Sabinæ Hetruscæq; legiones ex cõposito adesse nt:
tum æterni hostes Volsci & Æqui non ad populan-
dos, vt ante, fines, sed ad vrbem vt ex parte captam
venirent. Multi & varii timores. inter cæteros im-
minebat terror seruilis, ne suus cuique domi hostis
esset, cui nec credere, nec nõ credendo, ne infestior

fieret, fidem abrogare. satis erat tutum. vixque co
cordia sisti videbatur posse. tantum superantib
ab emergentibus malis nemo tribunos aut plebe
timebat: manſuetum id malum, & per alioſq
tem malorum ſemper exoriens, tumque eſſe po
grino terrore ſopitum videbatur. at id prope va
maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim
bunos furor tenuit, vt non bellum, ſed vanam im
ginem belli ad auertendos ab legis cura plebis a
mos Capitolium inſediſſe contenderent: patricio
hoſpites clienteſque, ſi perlata lege fruſtra tum
tuatos eſſe ſentiant, maiore quam venerint fiducia
abituros. Concilium inde legi perferendæ habe
auocato populo ab armis. Senatum interim Con
les habent, alio ſe maiore a tribunis metu oſte
dente, quã quem nocturnus hoſtis intulerat. Po
quam arma poni, & diſcedere homines ab ſtatio
nunciatum eſt: P. Valerius, collega ſenatũ retine
te, ſe ex curia proripit, inde in templum ad tribun
„ venit. Quid hoc rei eſt, inquit, tribuni? Ap. Herdo
„ ductu & auſpicio rempublicam euerſuri eſtis?
„ felix vobis corrumpendus fuit, qui ſeruitia ve
„ nõ commouit auctor? cum hoſtes ſupra caput
„ diſcedi ab armis, legeſq; ferri placet? Inde ad m
„ tudinem oratione verſa: Si vos vrbis Quirites, i
„ ſtri nulla cura tangit, at vos veremini deos veſt
„ ab hoſtib. captos. Iupiter optimus maximus, Iu
„ regina & Minerua, alii dii deæq; obſidentur, ca
„ ſeruorum publicos veſtros penates tenent. hæc
„ bis forma ſanæ ciuitatis videtur? tantum hoſtium
„ non ſolum intra muros eſt, ſed in arce, ſupra foro
„ curiamque: comitia interim in foro ſunt, ſenatus
„ curia eſt: velut cum ocium ſuperat, ſenator ſenten
„ tiam dicit, alii Quirites ſuffragium ineunt. nõ q

quid patrum plebiſque eſt, conſules, tribunos, deos,
homineſque omnes armatos opem ferre, in Capi-
tolium currere, liberare ac pacare auguſtiſſimam il-
lam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule
pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab
his iſdem Sabinis auro captam recepiſti, da ſtirpi
tuæ: habe hanc ingredi viam, quam tu dux, quam
tuus ingreſſus exercitus eſt. primus en ego conſul,
quantum mortalis deum poſſum, te, ac tua veſtigia
ſequar. Vltimum orationis fuit, ſe arma capere, vo-
care omnes Quirites ad arma. ſi quis impediat, iam
ſe conſularis imperii, iam tribunitiæ poteſtatis, ſa-
crarumque legum oblitum, quiſquis ille ſit, vbi-
cunque ſit, in Capitolio, in foro, pro hoſte habitu-
rum. inibrent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium
venient, in P. Valerium conſulem ſumi arma. au-
ſurum ſe in tribunis, quod princeps familiæ ſuæ au-
ſus ſit regibus eſſet. Vim vltimam apparebat futu-
ram. ſpectaculoq; ſeditionem Romanam hoſtibus
fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitoliũ con-
ſui potuit: nox certamina cœpta oppreſſit, tribuni
ceſſere nocti, timentes cõſulum arma. Amotis inde
ſeditionis auctoribus, patres circumire plebem, in-
ferreſque ſe in circulos, ſermones tempori aptos
ferre: admonere, vt viderent in quod diſcrimen
rempublicam adducerent: nõ inter patres ac plebẽ
certamen eſſe, ſed ſimul patres, plebemq; arcem vr-
bis, templa deorum, penates publicos priuatoſque
hoſtibus dedi. Dum hæc in foro ſedandæ diſcordiæ
cauſa aguntur, cõſules interim, ne Sabini, ne Veiens
hoſtis moueretur, circa portas muroſque diſceſſe-
runt. Eadem nocte & Tuſculum de arce capta, Ca-
pitolioque occupato, & alio turbata vrbis ſtatu
nuncii veniunt. L. Mamilius Tuſculi tum dictator

erat is confestim conuocato senatu, atq; intro
ctis nunciis, magnopere censet, ne expectent d
ab Roma legati auxilium petentes veniant: pes
lum ipsum, discrimenq; ac sociales deos, fidem
fœderum id poscere. demerendi beneficio tam
tentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam
rem occasionem daturos deos. Placet ferri auxi
iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam pr
luce venientes, procul speciem hostium præbu
Æqui aut Volsci venire visi sunt. deinde vbi ra
terror abiit, accepti in vrbem agmine in forum
scendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portas p
sidia collega, instruebat aciem. auctoritas vir
uerat, affirmantis Capitolio recuperato, & vrbe
cata, si se doceri siuissent, quæ fraus ab tribuni
culta in lege ferretur, memorem se maiorum
rum, memorem cognominis, quod populi colle
velut hereditaria cura sibi a maioribus tradita c
concilium plebis non impediturum. hunc dan
secuti nequiequam reclamantibus tribunis, in
uum Capitolinum erigũt aciem. adiungitur & p
sculana legio. certare socii ciuesq; vtri recupera
arcis suum decus facerent, dux vterq; suos adhor
tur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei præ
quam loco fidere. trepidantibus inferunt signa R
mani, sociiq;. Iam in vestibulum perruperant
pli, cum P. Valerius inter primores pugnam cie
terficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem
is dato negocio suis vt corpus obtegerent, ipse in
cum vicemq; consulis prouolat. præ ardore in
tuq; tantę rei sensus non peruenit ad militem. P
vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Malo
ulum cęde sua fœdauere templum, multi viui ex
Herdonius interfectus. Ita Capitolium recup
ta.

tum. De captiuis, vt quisq; liber aut seruus esset suæ
fortunæ a quóque sumptum supplicium est. Tuscu-
lanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atq; lustra-
tum. In consulis domum plebes quadrantes, vt fu-
instrare ampliore efferretur, iactasse fertur. Face parta,
instrare tum tribuni patribus, vt P. Valerii fidem ex-
oberent: instare Claudio, vt collegæ deos manes
fraude liberaret, agi de lege sineret. Cõsul ante quã
collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de
lege. Ac tenuere contentiones vsq; ad comitia con-
sulis subrogandi. Decembri mense summo patrum
studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis con-
sul creatur, qui magistratum statim occiperet. Per-
culsa erat plebes consulem habitura iratum, potens
tem fauore patrum, virtute sua, tribus liberis, quo-
rum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, cõ-
filium & modum adhibendo vbi res posceret, prio-
res erant. Is vt magistratum iniit, assiduis concioni-
bus pro tribunali non in plebe coercenda, quam se-
natu castigando vehementior fuit. cuius ordinis lã-
guore, perpetui iam tribuni plebis non vt in repu-
blica populi Romani, sed vt in perdita domo, lingua,
communibusq; regnarẽt cum Cæsone filio suo virtu-
tem, constantiam, omnia iuuentutis belli domi-
que decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse. lo-
quaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac
tertium tribunos pessimis artibus regia licentia vi-
uere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio «
non fuit, minus supplicii, quam Ap. Herdonius me- «
ruit, plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare «
velit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo, «
prope denunciauit, vt arma caperetis. hic negando «
bella esse, arma vobis ademit, nudosque seruis ve- «
stris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudii pace, & P. «

„ Valerii mortui loquar) prius in eliuum Capitol
„ signa intulistis, quam hos hostes de foro tollere
„ pudet deorum, hominumque, cum hostes in a
„ in Capitolio essent, exulum & seruorum dux
„ fanatis omnibus, in cella Iouis optimi maxim
„ bitaret, Tusculi ante quam Romæ sumpta sum
„ ma. in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Tuscul
„ dux, an P. Valerius & C. Claudius consules &
„ nam arcem liberarent. & qui ante Latinos, ne
„ quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent
„ tingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua
„ te arma sumsissent, capti & deleti eramus. Ho
„ tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam
„ trucidandam obiicere? scilicet si quis vobis hum
„ mus homo de vestra plebe, quam partem velut
„ ruptam a cætero populo, vestram patriam, pec
„ remq; rempub. fecistis, si quis ex his domum
„ obsessam a familia armata nunciaret, ferendum
„ xilium putaretis: Iupiter optimus maximus,
„ lum atq; seruorum septus armis, nulla humana
„ dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habe
„ tur, quibus ipsi dii neq; sacri, neq; sancti sunt
„ nim diuinis humanisque obruti sceleribus, leg
„ vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule
„ die, quo ego consul sum creatus, male gesta re
„ blica est: peius multo quam cum P. Valerius co
„ periit, si tuleritis. Iam primum omniū, inquit, C
„ rites, in Volscos & Æquos mihi atq; collegæ
„ nes ducere in animo est. nescio quo fato magi
„ lantes, quam pacati propitios habemus deos. q
„ tum periculum ab illis populis fuerit, si Capito
„ ab exulibus obsessum sciissent, suspicari de pr
„ quam re ipsa experiri, est melius. Moueat ple
„ oratio consulis, erecti patres restitutam crede

rempublicam. Consul alter comes animosior, quam
auctor, suscepisse collegam priorem actionem
tam grauis rei facile passus, in peragendis consiliis,
consulatis officii partem ad se vendicabat. Tum
tribuni eludentes velut vana dicta, persequi, quæ-
rendo quonam modo exercitum educturi consu-
lem essent, quos delectum habere nemo passurus
esset. Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu
opus est, cum quo tempore P. Valerius ad recipien-
dum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba
iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec
inussu abituros. edicimus itaque, omnes qui in
verba iurastis, crastina die armati ad lacum Re-
gillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum
eroliuere religione velle: priuatum eo tempore
Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed
nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligen-
tia deûm venerat: nec interpretando sibi quisque
iusiurandum & leges aptas faciebat, sed suos po-
tius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, vt
impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo ex-
ercitu agere, eo magis, quod & augures iussos
adesse ad Regillum lacum fama exierat: locum-
que inauguratí, vbi auspicato cum populo agi pos-
set. id comitiis ibi abrogaretur. omnes id iussuros,
quicquid Romæ vi tribunitiæ rogatum est-
quod consules vellent. neque enim prouocatio-
nem esse longius ab vrbe mille passuum: & tri-
bunos, si eo veniant, in alia turba Quiritium
subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc:
sed ille maximus terror animos agitabat, quo sæ-
pius Quintius dictitabat, se consulum comitia non
habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, vt con-
tumeliosis remediis sisti possit. dictatore opus esse
reipublicæ, vt qui se mouerit ad solicitandum

ſtatum ciuitatis, ſentiat ſine prouocatione dictat-
ram eſſe. Senatus in Capitolio erat. eo tribuni c-
perturbata plebe veniunt. multitudo clamore i-
genti nunc cõſulum, nunc patrum fidem implor-
nec ante mouerunt de ſententia conſulem, quam
tribuni ſe in auctoritate patrum futuros eſſe po-
citi ſunt Tunc referente conſule de tribunorum
plebis poſtulatis, ſenatuſconſulta fiunt: neq; tri-
ni legem eo anno ferrent, neq; conſules ab vrbe
ercitum educerent. in reliquum magiſtratus co-
tinuari, & eoſdem tribunos refici, iudicare ſenatu-
contra rempub. eſſe. Conſules fuere in patrũ po-
ſtate, tribuni reclamantib. conſulib. refecti: pat-
quoq; ne quid cederent plebi, & ipſi L. Quintiũ
,, conſulem reficiebant. Nulla toto anno vehem-
,, tior actio conſulis fuit. Mirer, inquit, ſi vana ve-
,, patres conſcripti, ad plebem auctoritas eſt? vos
,, uatis eam. quippe quia plebs ſenatuſconſultum
,, continuandis magiſtratib. ſoluit, ipſi quoq; ſolu-
,, vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: eanq-
,, id ſit plus poſſe in ciuitate: plus leuitatis ac licen-
,, habere. leuius enim, vaniuſq; profecto eſt, ſua
,, creta & conſulta tollere, quam aliorum imitem-
,, patres cõſcripti turbam inconſultam, & qui ex-
,, plo aliis eſſe debetis, aliorum exemplo peccetis
,, tius, quam alii veſtro recte faciãt: dum ego ne
,, ter tribunos, nec me contra ſenatuſconſultum
,, ſulem renunciari patiar. Te vero C. Claudi ad-
,, tor, vt & ipſe populum Rom. hac licentia arcea-
,, de me hoc tibi perſuadeas, me ita acceperun-
,, non honorem meum a te impeditum, ſed glo-
,, ſpreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex cõ-
,, to eo impenderet, leuatam putem. Commu-
inde edicunt, ne quis L. Quintiũ conſulem fac-
ſi

quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos. V.C.
Conſules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L.
Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo anno. lu- 295.
ſtrum propter Capitolium captum, conſulem occi-
ſum, condi religioſum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio
conſulibus, principio anni ſtatim res turbulentæ: in-
ſtigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volſcis
& Æquis Latini atq; Hernici nunciabant: iam An-
tii Volſcorum legiones eſſe, & ipſam coloniam
magnus metus erat defecturam: ægreq; impetratum
a tribunis, vt bellum præuerti ſinerent. Conſules in-
ter ſe partiti prouincias. Fabio vt Antium legiones du-
ceret datum: Cornelio vt Romæ præſidio eſſet, ne
quis pars hoſtium, qui Æquis mos erat, ad populan-
dum veniret. Hernici & Latini iuſſi milites dare ex
æquo, duæque partes ſociorum in exercitu, tertia
ciuium fuit. Poſtquam ad diem præſtitutum vene-
runt ſocii, conſul extra portam Capenam caſtra lo-
cat: inde luſtrato exercitu Antium profectus, haud
procul oppido ſtatiuiſq; hoſtium conſedit. Vbi cum
Volſci, quia nondum ab Æquis veniſſet exercitus,
dimicare non auſi, quemadmodum quieti vallo ſe
continerent, pararent: poſtero die Fabius non permi-
ſit. nam ſociorum ciuiumq;, ſed trium populo-
rum tres ſeparatim acies circa vallum hoſtium in-
ſtruxit. ipſe erat medius cum legionibus Romanis.
inde ſignum obſeruare iuſſit, vt pariter & ſocii rem
inciperent, referrẽtq; pedem, ſi receptui cecinifſet:
equites item ſuæ cuiq; parti poſt principia collocat.
Vbi primam adortus caſtra circumuenit, & cum
vndique inſtaret, non ſuſtinentes impetum Vol-
ſci vallo deturbat. tranſgreſſus inde minutiones,
peditum turbam inclinatamque in partem vnam
caſtris expellit. inde effuſe fugientes eques, cui ſu-

perare vallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castra & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior, quia vix arma secum efferre hostis potuit. deletusque exercitus foret, ni fugientes silua texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore iuuentutis præmisso, arcem Tusculi nam improuisò nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Tusculi considunt, vt diffiderent hostium copias. Hæc celeriter Romam Roma in castra Antium perlata, mouent Romanos haud secus, quam si Capitolium captũ nunciaretur. adeo & recens erat Tusculanorum meritum, & militudo ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex stris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Tusculum rapit. nihil ter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre liti licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. exercitus consul castra Æquorum oppugnabat, tem Tusculanis dederat ad arcem recuperandam vi nunquam eo subire potuit. fames postremo detraxit hostem. quo postquam ventum est, mum est, inermes, nudiq; omnes sub iugum ab seculanis missi. hos ignominiosa fuga domum cipientes, Romanus consul in Algido cõsecutus, vnum omnes occidit. Victor ad Columen (id nomen est) exercitu relicto, castra locat. Et alter sul, postquam mœnibus Romanis iam pulso periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam cõsules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantes.

Eodem anno desciſſe Antiates, apud pleroſque auctores inuenio. L. Cornelium conſulem id bellum geſſiſſe, oppidumq; cepiſſe. certum affirmare, quia nulla apud vetuſtiores ſcriptores eius rei mẽtio eſt, non auſim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod fortis teneatur exercitus: fruſtrationem eam legis tollendæ eſſe, ſe nihilominus rem ſuſceptam perarare. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum conſulum differentur. Erat & noua exorta cauſa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæſtores, M. Volſcio, quod falſis haud dubio teſtis in Cæſonem extitiſſet, diem dixerant. multis enim emanabat indiciis, neque fratrem Volſcii, ex quo ſemel fuerit æger, vnquam non modo viſum in publico, ſed ne aſſurrexiſſe quidem ex morbo, multorumque tabe menſium mortuum. nec his temporibus, in quæ teſtis crimen cõiecciſſet, Cæſonem Romæ viſum: affirmantibus, qui vna meruerant, ſecum eum tum, frequentemque ad ſigna ſine vllo commeatu fuiſſe. ni ita eſſet, multi priuatim ferebant Volſcio iudicem. Cum ad iudicium ire non auderet, omnes ex res in vnum conſcio quam Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paſſuros negabant. ita extracta vtraque res in conſulum aduentum eſt. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu in vrbem inierunt, quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars credebant tribunos. at illi (erenim extremum anni iam erat) quarum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab lege certamen euerterant,

V.C. & cum consules nihilo minus aduersus contin-
tionem tribunatus quam si lex minuendæ fuæ
ieſtatis causa promulgata ferretur, tetendiſſent, v
ctoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno
Æquis pax est petentibus data. Census, res prior
anno inchoata, perficitur: idq; lustrum ab origine
vrbis decimũ conditum. Fuerunt censa ciuium
pita centum triginta duo millia, CCCCXIX. C
sulum magna domi bellique eo anno gloria fu
quod & foris pacem peperere. & domi, etsi non co
cors, minus tamen quam alias infesta ciuitas fuit.
296. Minutius inde, & L. Nautius consules facti, duas
siduas anni prioris causas exceperunt. Eodem m
do consules legem, tribuni iudicium de Volscio
pediebant: sed in quæstoribus nouis maior vis,
ior auctoritas erat. Cum M. Valerio Valerii filio,
lesi nepote, quæstor erat T. Quintius Capitoli
qui ter consul fuerat. is quoniam neq; Quintia
miliæ Cæso, neq; reipub. maximus iuuenum re
tui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ in
xio potestatem ademisset, iusto ac pio bello pe
quebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis
lege ageret, duûm mensium spacium cõsulibus
tum est ad inspiciẽdam legem: vt, cum edocuiss
populum, quid fraudis occultæ ferretur, sineret
inde suffragium inire. hoc interualli datum, res
quillas in vrbe fecit. Nec diuturnam quietem
qui dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum
priore anno cum Romanis, imperium ad Grac
Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Æ
erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde
Tusculanum hostili populatione veniunt, plen
prædę in Algido castra locant. In ea castra Q. Fab
P. Volumnius, A. Posthumius legati ab Roma

runt questum iniurias, & ex eo fœdere res repeti-
tum. eos Æquorum imperator, quæ mandata ha-
berent ab senatu Romano, ad quercum iubet dice-
re: se alia interim acturum. quercus ingens arbor
prætorio imminebat, cuius vmbra opaca sedes erat.
Tum ex legatis vnus abiens, Et hæc, inquit sacrata
quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus
a vobis ruptum, nostrisq; & nunc querelis adsint, &
nostris armis, cum deorũ hominumq; simul violata
ultum eamus. Romam vt rediere legati, senatus
habet alterum consulem contra Gracchum in Al-
ludum Æquorum prouinciam dedit. Tribuni suo
more impedire delectum, & forsitan ad vltimum
impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis
Sabinorum ingens prope ad mœnia vrbis infesta
populatione venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi
est. tum plebs benigne arma cepit: reclamanti-
bus castra tribunis, magni duo exercitus scripti. al-
terum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad E-
gerium positis, per expeditiones paruas plerunq; no-
stros incursionibus tantam vastitatẽ in Sabino a-
gro edidit, vt comparati ad eã prope intacti bello
Romani viderentur. Minucio neque fortuna,
animi eadem in gerendo negotio fuit. nam
cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla ma-
gnopere clade accepta castris se pauidus tenebat.
Quo vbi sensere hostes, creuit exmetu alieno (vt
fit) audacia: & nocte adorti castra, postquam parum
vis arcta profecerat, munitiones postero die circũ-
dant. Quæ priusquam vndiq; valle obiecta claude-
rent, quinque equites inter stationes hostium
euasit, Romam pertulere, consulem, exercitum-
que obsideri. Nihil tam neq; opinatum, nec tam in-

speratum accidere potuit. itaque tantus pauor, tan-
taque trepidatio fuit, quanta si vrbem, non castra
hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt a
quo cum parum præsidii videretur, dictatorem
dici placeret, qui rē perculsam restitueret, L. Quin-
tius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Opes
precium est audire, qui omnia præ diuitiis huma
spernunt, neque honori magno locum, neq; vbi
ti putant esse, nisi vbi effuse affluant opes. Spes
ca imperii populi Rom. L. Quintius trans Tiberim
contra eum ipsum locum vbi nunc Naualia sunt
quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quin-
tia vocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens; seu
lio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod
stat, agresti intentus, salute data inuicem, redden
rogatus vt (quod bene verteret ipsi, reiq; publi
togatus mandata senatus audiret. admiratus, ro
tansq;, Satin salua essent omnia, togam propere
tugurio proferre vxorem Racliam iubet. qua fin
absterso puluere ac sudore velatus procedit. dic
torem eum legati gratulantes consalutant, in vi
vocant: qui terror sit in exercitu exponunt. Nu
Quintio publice parata fuit, transuectumque
obuiam egressi filii excipiūt, inde alii propinqui
que amici, tum patrum maior pars ea frequen
stipatus, antecedentibus lictoribus deductus est
mum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea neq
quam tam læta Quintium vidit, & imperii nimi
& virum in ipso imperio vehementi rem rata. Et
la quidem nocte nihil, præterquam vigilatum
in vrbe. Postero die dictator cum ante lucem in
rum venisset, magistrum equitum dicit L. Tu
quinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia
dibus propter paupertatem fecisset, bello tam
primus

primus longe Romanæ iuuentutis habitus esset.
Cum magistro equitum in concionem venit, iusti-
rum edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat
quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum qui-
cunque ætate militari essent, armati cum cibariis in
dent quinq; coctis, vallisq; duodenis ante solis occa-
sum Martio in campo adessent. quib. ætas ad mili-
tandum grauior esset, vicino militi, dum is arma
pararet, vallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic
iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpsere
vbi cuique proximum fuit: prohibitus nemo est:
impigreq; omnes ad edicta dictatoris præsto fuere.
Inde composito agmine non itineri magis apto,
quam prelio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator,
magister equitum suos equites ducit. In vtroque
agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortatio-
nes erant: adderent gradum: maturato opus esse, vt
nocte ad hostem peruenire possent. consulē exerci-
tumq; Romanum obsideri, tertium diem iam clau-
sos esse: quid quoque nox aut dies ferat, incertum
esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum
momenta verti. Accelera signifer, sequere miles,
inter se quoque gratificantes ducibus clamabant.
media nocte in Algidum peruenium: & vt sense-
runt prope hostes esse, signa constituunt. Ibi di-
ctator quantum nocte prospici poterat, equo cir-
cumuectus, contemplatusque qui tractus castro-
rum, quæque forma esset, tribunis militum im-
perauit, vt sarcinas in vnum coniici iubeant, mili-
tem cum armis valloque redire in ordines suos. fa-
cta quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via,
exercitum omnem longo agmine circumdat ho-
stium castris: & vbi signum datum sit, clamo-
rem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se

quenque ducere fossam, & iacere vallum. Edito in-
perio signum secutũ est, iussa miles exequitur, cla-
mor hostes circunsonat. superat inde castra hosti-
& in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gau-
dium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem
atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ci-
stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul de-
ferendum negat. illo clamore non aduentum mo-
do significari, sed rem ab suis cœptam mirumque
esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugna-
tur itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. No-
cte initum prælium est. legionibus dictatoris clamor
significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimi-
esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Æqui
parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne-
per media sua castra fieret eruptio, a munientibus
ad pugnantes introrsum versi, vacuam nostem op-
ri dedere. pugnatumque cum consule ad lucem est.
luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, n
vix aduersus vnum exercitum pugnam sustinebant
tum a Quintiano exercitũ, qui confestim a perfec-
opere ad arma rediit, inuaditur vallum. hic insol-
noua pugna, illa nihil remiserat prior, tum ancip-
malo vrgente, a prælio ad preces versi, hinc dictato-
rem, hinc consulem orare, ne in occidione victo-
ponerent, vt inermes se inde abire sinerent. Ab-
sule ad dictatorem ire iussis, ignominiam insen-
addidit. Gracchum Cluilium ducem, principes
lios vinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione
cedi: sanguinis se Æquorum non egere: licere a
sed, vt exprimatur tandem confessio, subactam
mitamq; esse gentem, sub iugum abituros. Tri-
hastis iugum fit, humi fixis duabus: superq; eas tra-
uersa vna deligata, sub hoc iugo dictator Æqui-
mi-

mittit. Castris hostium receptis, plenis omnium rerũ
(fundos enim emiserat) prædam omnem suo tantũ
militi dedit. consularem exercitum, ipsumq; consu-
lem increpans: Carebis, inquit, prædæ parte miles, "
ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu L. Minuti, "
donec consularem animum incipias habere, legatus "
his legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat con-"
sulatu iussusq; ad exercitum manet. Sed adeo tum
imperio meliori animus mansuete obediens erat,
vt beneficii magis quam ignominiæ hic exercitus
memor, & coronam auream dictatori libræ pondo
decreuerit, & proficiscentem eum patronum salu-
tauerit. Romæ a Q. Fabio præfecto vrbis senatus ha-
benti, triumphantem Quintiũ quo veniebat agmi-
ne vrbem ingredi iussit. ducti ante currum hostium
duces, militaria signa prælata, secutus exercitus præ-
da onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante o-
stium domos: epulantesq; cum carmine triũpha-
li. & solennibus iocis comessantium modo currum
secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano approban-
tibus cunctis ciuitas data est. Confestim se dictator
magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscii falsi te-
stis renuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris
obstitit metus. Volscius damnatus, Lanuuium exu-
latum abiit. Quintius XVI. die dictatura in sex men-
ses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius
ad Eretum cum Sabinis agregie pugnat. Ad vastatos
ager os ea quoque clades accessit. Sabinis Minutio
Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno
agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exer-
citus aberant, ne quid ferretur ad populum, patres
tenuere plebes vicit, vt quinum eosdem tribunos
crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt a canibus
fugatos, ob id prodigium lustratum Capitoliũ esse.

V.C. Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules Q. Minu-
297. cius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio annicu-
foris ocium esset, domi seditiones iidem tribuni
dem lex faciebat. vlteriusq; ventum foret, adeo
arserant animis, ni velut dedita opera nocturno
petu Æquorum Corbione amissum præsidium
nunciatum esset. Senatum consules vocant, iube-
tur subitarium scribere exercitum, atque in Alg
dum ducere. Inde posito legis certamine, nou
delectu contentio exorta. vincebaturq; consula
imperiũ tribunitio auxilio, cũ alius additur terro
Sabinum exercitum prædatum descendisse in
gros Romanos, inde ad vrbem venire. is metus
culit, vt scribi militem tribuni sinerent, nõ sine
ctione tamen, vt quoniam ipsi quinquennium
fi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decer
deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc
cessitas patribus, id modo excepere, ne postea eo
dem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne
quoq; post bellum, vt cætera, vanum esset, extem
plo habita. Triceſimoſexto anno a primis tribun
plebis, decem creati sunt. bini ex singulis classib
itaq; cautũ est, vt postea crearentur. Delectu dein
de habito, Minucius contra Sabinos profectus, no
inuenit hostem. Horatius, cum iam Æqui Corbion
interfecto præsidio Hortanam etiã cepissent, in A
gido pugnat, multos mortales occidit: fugat hostes
nõ ex Algido modo, sed a Corbione Hortana q. Ce
bionem etiã diruit propter prodi tũ præsidiũ. Dei
298. de M. Valerius, Sp. Virginius consules facti Dom
risq; ocium fuit. annona propter aquarum inco
periem laboratum est. De Auentino publican
lata lex est. Tribuni plebis iidem refecti. Hi sequen
299. te anno, T. Romulio & C. Veturio consulibus, ple
om

omnibus concionibus suis celebrant. pudere se nu- V.C.
meri sui: nequicquam auctis, si ea res æque suo bien-
nio ageretur, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum
maxime hæc agerent, trepidi nuncii ab Tusculo ve-
niunt, Æquos in agro Tusculano esse. Fecit pudorẽ
recens eius populi meritũ morãdi auxilii. ambo cõ-
sules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Al-
bano monte inueniunt. ibi pugnatum, supra septem mil-
libus hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens. eam
propter inopiam ærarii consules vendiderunt. inui-
dia tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribu-
ni materiam criminandi ad plebem consules præ-
bent. Itaque ergo vt magistratu abiere, Sp. Tarpeio, 300.
A. Aternio consulibus dies dicta est, Romulio ab C.
Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L.
Hostilio ædili plebis. vterque magna patrum indi-
gratione damnatus: Romulius decem millibus æ-
ris, Veturius X V. millibus. Nec hæc priorũ calamitas
consulum segniores nouos fecerat consules, & se
defendi posse aiebãt: & plebem, & tribunos legem
ferre nõ posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata
conuenerat, tribuni lenius agere cum patribus. Fi-
nem tandem certaminum facerent, si plebeię leges
differrent. at illi communiter legumlatores & ex
plebe, & ex patrib. qui vtrisque vtilia ferrent, quæ-
que æquandæ libertatis essent, sinerent creari.
Eam non aspernabantur patres, daturum leges
neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legi-
bus conueniret, de latore tantum discreparet:
missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, T. Man-
lius, P. Sulpicius Camerinus, iussique inclytas leges
Solonis describere, & aliarum Græciæ ciuitatum in-
stituta, mores, iuraque noscere. Ab externis bellis
quietus annus fuit, quietior insequens. P. Curatio,

V.C. & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio
301. bunorum quod primo legatorum qui Athenas
rant, legumq; peregrinarum expectatio præbu
deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, p
stilentiaq; fœda homini, fœda pecori. vastati ag
sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ &
ræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Corn
lius mortuus: augur C. Horatius Pulvillus: in cuius
locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus
a plebe erat, augures legere. mortuus consul Quin
tilius. quatuor tribuni plebis. multiplici clade lo
datus annus. ab hoste ocium fuit. Inde cōsules C. Me
302. nenius, P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno qu
quam belli externi fuit. domi motus orti iam v
dierant legati cum Atticis legibus. eo intentius
stabant tribuni, vt tandem scribendarum legum
itiū fieret. Placet creari decemuiros sine prouoca
one, & ne quis eo anno alius magistratus esset. n
miscerenturne plebeii, cōtrouersia aliquandiu f
postremo concessum patrib. modo ne lex Aelia
Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Am
trecentesimo altero quam cōdita Roma erat, rec
mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemu
ros, quemadmodum ab regibus ante ad cōsules v
nerat, trāslato imperio. Minus insignis, quia nō di
turna mutatio fuit. læta enim principia magistra
eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est. rep
titumq; duob. vti mādaretur consulū nomē, imp
tiumq;. Decēuiri creati Ap. Claudius, T. Genuti
P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sul
303. cius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. C
dio & Genutio, quia designati consules in eum a
nū fuerāt, pro honore honor redditus: & Sextio
teri consulum prioris anni, quod eā rem collega

ito ad patres retulerat. his proximi legati tres ha
bent qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam
longinqua præmio esset honos: simul peritos legū
peregrinarum ad condenda noua iura vsui fore,
credebat: suppleuere cæteri numerum. Graues quo
que ætate electos nouissimis suffragiis ferunt, quo
minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regi
men totius magistratus penes Appium erat, fauo
re plebis: adeoq; nouum sibi ingenium induerat, vt
plebicola repente, omniscq; auræ popularis capta
tor euaderet, pro truci sæuoque insectatore plebis.
Primo die ius populo singuli reddebant. eo die,
quem præfectum iuris fasces duodecim erant, col
lega inter ipsos, qui consensus priuatis interdum
inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat.
Vocationis eorum argumentum, exemplo vnius
rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati
essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium pa
tricie gentis virum inuento, prolatoq; in concionē,
cum res tam manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir
decretorio dixit, & accusator ad populum extitit,
quæsti rei iudex legitimus erat: decessitq; iure suo, vt
populum de vi magistratus, populi libertati adiice
ti, iudicium. Cum promptum hoc ius velut ex oraculo, in
promptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tū
leges condendis opera dabatur: ingentiq; homi
num expectatione propositis decem tabulis, popu
lum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum,
faustum, felixq; reipublicæ, ipsis, liberisq; eorum es
set, ire & legere leges propositas iussere. se quantum
de hominum ingeniis prouideri potuerit, omnib.
mentis infimisque iura æquasse. plus pollere mul
tum ingenia, consiliaque versarent in animis se-

cum vnamquamq; rem, agitarent deinde sermo-
bus, atq; in medium, quid in quaq; re plus minus
esset, conferrent. eas leges habiturũ populum R.
manum, quas cõsensus omnium inuexisse, nec in-
fisse latas magis, quam tulisse videri posset. Cum
rumores hominum de vnoquoq; legum capite co-
to, satis correctæ viderentur, cẽturiatis comitiis de-
cem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quo-
in hoc immenso aliarum super alias acerua-
legũ cumulo, fons omnis publici priuatiq; est iur
Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus
adiectis absolui posse velut corpus omnis Roma-
iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorũ appro-
quaret, desiderium decemuiros iterũ creandi fe-
Iam plebs, præter quam quod cõsulum nomẽ ha-
secus quam regum perosa erat, ne tribunitiũ quo
auxilium, cedentib. inuicem appellatione decem
uiris, quærebat. Postquam vero comitia decemui
creandis in trinum nundinum indicta sunt, tan
exarsit ambitio, vt primores quoq; ciuitatis (me
credo ne tanti possessio imperii, vacuo ab se relic
loco, haud satis dignis pateret) prehensarent hon
nes, honorem summa ope ab se impugnatum, ab
plebe, cum qua contenderent, suppliciter peteren
Dimissa iam in discrimen dignitas, ea ætate, hist
honorib. actis, stimulabat Appium Claudiũ, ne
res vtrum inter decemuiros, an inter cãdidatos
merares propior interdum petendo, quam geren
magistratui erat criminari optimates, exolleto
candidatorum leuissimum quenq; humillimum
ipse medius inter tribunitios Duellios Icilios
in foro volitare, per illos se plebi venditare: do
collegæ quoq; qui vnice illi dediti fuerãt ad id
pus, coniecere in eum oculos, mirantes quid

V.C.

velit: apparere nihil sinceri esse: profecto haud gra-
tiam in tanta superbia comitatem fore: nimium
in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis,
non tam properantis abire magistratu, quam viam
ad continuandum magistratum quærentis esse. Pro
palam obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecun-
dando mollire impetum aggrediuntur. comitiorũ
illi habendorum, quando minimus natu sit, munus
consensu iniungunt. Ars hæc erat, ne semet ipse
creare posset: & præter tribunos plebis, & idipsum
pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset ille enim-
uero quod bene vertat, habiturum se comitia pro-
fecto impedimentum pro occasione arripuit. deie-
rationeque honore per coitionem duob. Quintiis, Ca-
pitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio,
constantissimo viro in optimatũ causa, & aliis eius-
dem factionis ciuibus, nequaquam splendore vitę pa-
ret decemuiros creat, se in primis quod haud secus
fastum improbabãt boni, quam nemo facere ausu-
rum crediderant. Creati cum eo M. Cornelius Ma-
lugin ensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibu-
lanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Du- 304.
ellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis
Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde
uere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam priuf-
quam inirent magistratum, in suos mores formare.
Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotenti-
bus instructi cõsiliis, quæ secreto ab aliis coquebãt,
iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, col-
loquentibus difficiles, ad Idus Maias rem perduxe-
re. Idas tum Maiæ solennes ineundis magistratibus
erant. Initio igitur magistratus primum honoris
diem denunciatione ingentis terroris insignem
fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent,

vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in
bem suam cuiusque vicem per omnes iret, fuit
omnes cum duodenis fascibus prodiere. centum
ginti lictores forum impleuerant, & cum fascib
cures illigatas præferebant. nec attinuisse dem
curim, cum sine prouocatione creati essent, im
pretabantur. decem regum species erat: malig
catusq; terror non infimis solum, sed primoribus
trum, ratis cædis causam ac principium quæri. vt
quis memorem libertatis vocem aut in senatu
in populo misisset, statim virgæ securesq; etiam
cæterorum metum expedirentur. Nam præterq
quod in populo nihil erat præsidii, sublata pro
catione, intercessionem quoque consensu tulit
rant: cum priores decemuiri appellatione coer
corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam
sui iudicii videri possent, ad populum reiecisse
liquandiu æquatus inter omnes terror fuit: pa
tim totus vertere in plebem cœpit. abstinebat
patribus, in humiliores libidinose crudeliterq
sulebatur. hominum, non causarum toti erant
apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia
conflabant, pronunciabant in foro. si quis colleg
appellasset, ab eo, ad quem venerat, ita disce
vt pœniteret non prioris decreto stetisse. Op
etiam sine auctore exierat, non in præsentis
temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus
destinum inter ipsos iureiurãdo ictum, ne co
haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum
mel retinerent imperium. Circumspectare tu
patriciorum vultus plebeii: & inde libertatis
re auram, vnde seruitutem timendo in eum
remp. adduxerant. Primores patrum odisse
uiros, odisse plebem: nec probare quæ fierent,

ereri haud indignis accidere: auide ruendo ad li
bertatem, in seruitutem elapsos iuuare nolle. cu
mulare quoq; iniurias, vt tædio præsentium consu
lari dio randem, & status pristinus rerum in deside
rium veniant. Iam & processerat pars maior anni,
& duæ Tabulæ legũ ad prioris anni decem tabulas
erant adiectæ: nec quicquam iam supererat, si hæ
quoq; leges centuriatis comitiis perlatæ essent, cur
eo magistratu reipublicæ opus esset expectabant,
quem mox consulib. creandis comitia edicerentur.
Idemodo plebs agitabat, quonã modo tribunitiam
potestatem, munimẽtum libertatis, rem intermis
sam repararent: cum interim mentio comitiorum
nemo fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios ho
mines, quia id populare habebatur, circum se osten
tassent plebi, patriciis iuuenibus sepserant latera:
cum cæteruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre, age
re plebem, plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid
esset foret, potentioris esset, & iam ne tergo qui
dem abstinebatur: virgis cædi alii, alii securi subiici:
& ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio se
quebatur. domini supplicium. Haq; mercede iuuentus no
bilis corrupta, non modo non ire obuiam iniuriæ:
sed propalam licẽtiam suam malle, quam omnium
libertatem. Idus Maiæ venere, nullis subrogatis ma
gistratibus, priuati pro decemuiris, neq; animis ad
imperium inhibẽdum imminutis, neq; ad speciem
honoris insignibus prodeunt. Id vero regnum haud
diutur videri. deploratur in perpetuum libertas, nec
vllus quisquam existit, aut futurus videtur. Nec
plebs iam desponderant animos, sed contemni cœ
perant a finitimis populis. imperiumque ibi esse,
vbi vis esset libertas, indignabantur. Sabini magna
manu incursionem in agrum Romanum fecere:

lateque populati, cum hominum atq; pecudum
inulti prædas egissent, recepto ad Eretum
passim vagatum erat agmine, castra locant
in discordia Romana ponentes, eam impedi
tum delectui fore. Non nuncii solum, sed per
agrestium fuga trepidationem iniecit. decem
cõsultant quid opus facto sit. destitutis inter
& plebis odia, addit terrorem insuper alium
na. Æqui alia ex parte castra in Algido locant
populatumque inde excursionibus Tusculan
agrum, legati ab Tusculo præsidium orantes
ciant. Is pauor perculit decẽuiros, vt senatũ
duobus circunstantibus vrbem bellis, consule
citari iubent in curiam patres, haud ignari, quan
inuidiæ immineret tempestas. omnes vastan
periculorumque imminentium causas in se co
sturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi
gistratus, ni consensu resisterent, imperioq;
bendo acriter in paucos præferocis animi, cont
aliorum comprimerent. Postquam audita vox
foro est prẽconis, patres in curiam ad decem
vocantis: velut noua res, quia intermiserant
morem consulendi senatus, mirabundam plebe
conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto
nullo rem desuetam vsurparent. hostibus bello
gratiam habendam, quod solitum quicquam
ræ ciuitatis fieret. circũspectare omnib. fori
senatorem, raroq; vsquã noscitare: curiam in
solitudinẽ circa decemuiros intueri: cũ & ipsi
sensu inuisum imperium: & plebs, quia priuat
nõ esset vocandi senatũ, non conuenire patres
terpretarentur. iam caput fieri libertatem
tentium. si se plebs comitẽ senatui det: & q
modũ patres vocati nõ cocant in senatũ, sic p
abol

abolet delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum
quid fere quisquam in foro, in vrbe rari erant. in
gerare rerũ cesserant in agros: suarumq; rerum
ciuitatis, amissa publica: tantũ ab iniuria se ab
rũ quantum à cœtu congressuq; impotentiũ
norũ se amouissent. Postquam citati non cõ
erant, dimissi circa domos apparitores simul
tempora capienda, scisciteandũq; nũ consulto de
tatent, referunt, senatũ in agris esse. Lætius id
decemuiris accidit, quam si præsentes detrectare
ssum referrent. Iubent acciri omnes, senatũq;
tum posterum indicũt: qui aliquanto spe ipso
frequentior cõuenit. quo facto proditam à
plebs libertatem rata, quod iis qui iã ma
abiissent, priuatisq; ius abesset, tanquam
cogẽtibus senatus paruisset. Sed magis obediẽ
rum in curiã est, quam obnoxie dictas sen
accepimus. L. Valerium Potitumproditum
ã est, post relationem Appii Claudii, pri
ordine sententiæ rogarentur, postulando,
publica liceret dicere, prohibentibus mina
decemuiris, prodituru se ad plebem denũ
tumultũ exciuisse. Nec minus ferociter M.
Barbatũ isse in certamẽ, X. Tarquinios ap
admonẽtemq;, Valeriis & Horatiis duci
os reges: nec nominis homines tũ pertęsũ
quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Ro
conditorem vrbis, deincepsq; reges appel
quod sacris etiã vt sollenne retentũ sit. super
entiãq; tum perosos regis: quæ si in rege tũ
aut in filio regis ferenda nõ fuerint, quẽ latu
tor priuatis? viderent ne vetando in curia li
homines loqui, extra curiam etiam mo
vocem. neque se videre, qui sibi minus

priuato ad concionem populum vocare, quam
senatum cogere liceat. vbi vellent, experiret
quanto ferocior dolor in libertate sua vindicand
quam cupiditas in iniusta dominatione retinend
esset. De bello Sabino eos referre, tanquã maiore
lium populo Rom. bellum sit, quam cum iis qui
gum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuit
reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratu
qui vicissitudinem imperitãdi, quod vnũ exaequa
dæ sit libertatis, sustulerint, qui priuati fasces &
gium imperium habeant. Fuisse regib. exactis pr
cios magistratus, creatos postea post secessionem
bis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare: popu
res? quid enim eos per populum egisse? optimat
qui anno iam prope senatum non habuerint, ne
ita habeant, vt de rep. loqui prohibeant? ne nimi
in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ pat
tur videri iam hominibus, quam quæ metuant. H
vociferante Horatio, cum decemuiri nec iræ mo
gnoscendi modum reperirent: nec quo euasura
esset, cerneret: C. Claudii, qui patruus Appii decem
uiri erat, oratio fuit precib. quam iurgio similio
rantis per sui fratris, parentisq; eius manes, vt c
lis potius societatis, in qua natus esset, quã fœd
nefarie icti cum collegis meminisset. multo id
gis se illius causa orare, quam reipub. quippe
publicã si a volentibus nequeat, ab inuitis ius ex
tituram. sed ex magno certamine magnas exc
ferme iras, earum euentum se horrere. Cum a
præterquam de quo retulissent, decemuiri dicto
prohiberent: Claudium interpellandi verecun
fuit. sententiã igitur peregit, nullũ placere sena
consultũ fieri. omnesq; ita accipiebant, priuatos
a Claudio iudicatos: multiq; ex consularibus

essent. Alia sententia asperior in speciem, vim
tatem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad
prendum interregem iubebat. censendos enim
publicam; magistratus esse, qui senatum haberent,
habebat quos priuatos fecerat auctor nullius se-
natusconsulti faciendi. Ita labante iam causa decem-
uiri, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelii de-
cemuiri frater, cum ex consularib. ad vltimum di-
micandi locum consulto seruatus esset, simulando cu-
ram belli, fratrem collegasq; eius tuebatur: quonã
modo id differret, mirari se dictitãs, vt decemuiros, qui
decemuiratum petissent, aut socii, aut hi maxime
deposcerent. aut quid ita, cum per tot menses va-
cuitate nemo, iustine magistratus summæ re-
rum præessent, cõtrouersiam fecerit: nunc demum
hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias
ferre: nisi quod in turbido minus perspicuum fo-
re putent, quid agatur. Cæterum neminem maiore
rei occupatis animis, verum posse præiudicium
rei noxæ afferre. sibi placere de eo quod Valerius
Horatiusque ante Idus Maias decemuiros abisse
fallax infimulent, bellis quæ immineant, per-
acta republica in tranquillum redacta, senatu dis-
cedente agi: & iam nunc ita separare Appium
dictum, vt comitiorum quæ decemuiri creand
causa decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem red-
dendam esse. vtrum in vnum annum creati sint, an
dum leges quæ deessent, perferrentur. in præsen-
tia nihil opus præter bellum omitti placere. cuius si fal-
sum vulgatam, vanaque non nuncios solum,
sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent,
exploratores mittendos censere, qui certius explo-
rata referant. sin fides & nunciis & legatis habea-
tur, dictatorem primo quoque tempore haberi: de-

cemuiros quo cuiq; eorum videatur, excercitu de-
cere. nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam
vt discederetur, iuniores patrum euincebant. Fe-
cioresq; iterum coorti Valerius Horatiusq; voca-
rari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad popu-
si in senatu per factionem non liceat. neq; enim
bi priuatos aut in curia, aut in concione posse ab-
stare: neq; se imaginariis fascibus eorum cessuros
esse. Tum Appius iam prope esse ratus, vt ni vicis-
tię eorum pari resisteretur audacia, victum impe-
um esset. Non erit melius, inquit, nisi de quo co-
sulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem
se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Ita-
Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ fo-
ne L. Cornelius complexus Appium, nō cui sim-
labat consulendo, diremit certamen. factaq; p
Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet,
libertas non vltra vocem excessisset, decemuiri
positum tenuere. consulares quoq; ac seniores
residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius displi-
plebi multo acrius, quam consularis imperii re-
tur esse: prope malebant postmodum ipsos decem-
uiros voluntate abire magistratu, quam inuitis
orum exurgere rursus plebem. si leniter dicta
sine populari strepitu ad consules rediisset, aut
lis interpositis, aut moderatione consulum in
periis exercendis, posse in obliuionem tribu-
rū plebem adduci. silentio patrū edicitur dele-
iuniores, cum sine prouocatione imperium
ad nomina respondent. Legionibus scriptis, q
se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum
quos præesse exercitibus oporteret. Principes
ter decemuiros erant Q. Fabius & Appius C
dius. bellum domi maius, quam foris appare-

Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos
vitiosos motus: in Fabio minus in bono constans
esse ingenuū in malitia ingeniū esse. hunc enim vi-
rū egregiū olim domi militiæq; decemuirat⁹ colle-
gam ita mutauerāt, vt Appii quā sui similis mallet
esse. Huic bellū in Sabinis, M. Rabuleio & Q. Petilio
collegis, mandatum. M. Cornelius in Al-
gidum missus, cum L. Minucio & T. Antonio, &
Cosone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap.
Claudio adiutorem ad vrbem tuendam æquo o-
mnium decemuirorū imperio decernunt. Nihilo
militiæ quā domi melius respub. administrata est.
illis modo in ducibus culpa, quod vt odio essent
quibus deerant: alia omnis penes milites noxa erat,
qui neque quid ductu atque auspicio decemuirorum
posset, neque vsquā gereretur, vinci se per suum atque
illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad
Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab
Algido per silentiū noctis profugi, propius vrbem in-
territi Fidenas Cruſtumeniamq; loco edito castra cō-
munierāt. persecutis hostibus nusquā se æquo cer-
tamine committentes, natura loci, ac vallo, non vir-
tute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Al-
gido: maior etiā clades accepta: castra quoq; amissa
erant. exutusq; omnibus vtensilibus miles Tuscu-
lanus fide, misericordiaq; victurus hospitum (quæ
tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti
erga terrores allati, vt posito iam decemuirali odio,
partes vigilias in vrbe habendas censerent: omnes
qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœ-
nia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma
Tusculum ad supplementum decernerent, decem-
uirosque ab arce Tusculi digressos, in castris mili-
tem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum

agrum transferri: belloq; vltro inferendo deter-
hostes a consilio vrbis oppugnandæ. Ad clades a-
hostibus acceptas, duo nefanda facinora decem-
belli domiq; adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per-
uidiam decemuiralem, tribunorum creandorū, a-
cessionisque mentiones ad vulgus militum ferre-
nibus occultis serentem, prospeculatum ad loc-
castris capiendum mittunt. datur negocium mi-
bus, quos miserant expeditionis eius comites, vt e-
opportuno adorti loco, interficerent. Haud in-
interfecere. nam circa repugnantem aliquot inpa-
atores cecidere, cum ipse se prævalidus pari vi-
animo circumuentus tutaretur. Nunciant in ca-
cęteri, præcipitatum in insidias esse Siccium ege-
pugnantem militesq; quosdā cū eo amissos. Fi-
fides nunciantibus fuit: profecta deinde coho-
sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum perm-
su, postquam nullum spoliatum ibi corpus Siccii
que in medio iacentem, armatumq; omnibus in
um versis corporibus videre: hostium neq; corp
vllum, neq; vestigia abeuntium: profecto ab suis
terfectum memorantes, retulere corpus. inuidia
plena castra erant, & Romam ferri protinus Sic-
placebat, ni decēuiri funus militare ei publica
pensa facere maturassent. Sepultus ingenti mi-
mœstitia, pessima decemuirorum in vulgus fa-
est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ort-
haud minus fœdo euentu, quam quod per stup-
cædemq; Lucretiæ vrbe regnoq; Tarquinios exp-
lerat: vt non finis solum idem decemuiris, qui r-
bus, sed causa etiam eadem imperii amittendi e-
Appium Claudium virginis plebeiæ stuprandæ l-
do cepit. Pater virginis L. Virginius honestum o-
nem in Algido ducebat, vir exempli recti domi m-
liti-

tisq; perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque
instituebantur. Desponderant filiam L. Icilio tribu-
nitio viro acri, & pro causa plebis expertæ virtutis.
hanc virginem adultā, forma excellentem, Appius
amore ardens, precio ac spe pellicere adortus, post-
quam omnia pudore septa animaduerterat, ad cru-
delem superbamq; vim animum conuertit. Marco
Claudio clienti negocium dedit, vt virginem in ser-
uitutem assereret, neq; cederet secundum liberta-
tem postulantibus vindicias: quod pater puellæ ab-
esset, locum iniuriæ esse ratus. Virgini venieti in fo-
ro (ibi nanq; in tabernis literarum ludi erant) mi-
nistrat decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua
natam, seruamq; appellans esse: sequiq; se iubebat,
cunctantem vi abstracturum. Pauida puella stupen-
re, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implo-
rantis, fit concursus. Virginii patris, spōsiq; Icilii po-
pulare nomen celebratur: notos gratia eorum, tur-
bam indignitas rei virgini conciliat. Iam a vi tuta e-
rat, cum assertor nihil opus esse multitudine conci-
tata ait se iure grassari, non vi. vocat puellam in ius
auctoribus qui aderant, vt sequeretur, ad tribunal Ap-
pii peruentum est. notam iudici fabulam petitor,
quippe apud ipsum auctorē argumenti, peragit. pu-
ellam domi suæ natam, furtoq; inde in domū Vir-
ginii translatam, suppositam ei esse. id se indicio cō-
stare. ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. in-
terim dominum sequi ancillam æquum esse. Ad-
uocati puellæ, cum Virginium reipublicæ causa di-
uersum abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit.
iniquum esse absentem de liberis dimicare: postu-
lare vt rem integram in patris aduentum differat:
legē ab ipso lata, vindicias det secundū libertatem,

neu patiatur virginem adultam famæ prius quæ
libertatis periculum adire: Appius decreto præ
tus quã libertati fauerit, eam ipsam legẽ declara
quam Virginii amici postulati ni suæ præstand
cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidi
si nec causis nec personis variet. in his enim quæ
ferantur in libertatem, quia quiuis lege agere po
sit, id iuris esse in ea quæ in patris manu sit, ne
nem esse alium, cui dominus possessione cedat,
cere itaq; patrẽ accersiri: interea iuris sui iactu
assertorem non facere, quin ducat puellam, sibi
damque in aduentum eius qui pater dicatur, p
mittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi in
gis fremerent, quam quisquam vnus recusare
deret, P. Numitorius puellæ auunculus, & spon
Icilius interueniunt: dataq; inter turbam via, cum
multitudo Icilii maxime interuentu resisti post
Appio crederet, lictor decresse ait, vociferantem
Icilium summouet. Cum placidũ quoq; ingeni
» tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc tibi fum
» mouendus sum Appi, inquit, vt tacitũ feras, q
» celari vis. virginem ego hãc sum ducturus, nupt
» pudicamq; habiturus, proinde omnes collegam
» quoq; lictores conuoca, expediti virgas, & secu
» iube: non manebit extra domum patris sponsa
» lii. non si tribunitium auxilium & prouocationem
» plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, d
» mistis: ideo in liberos quoq; nostros coniuges
» regnũ vestræ libidini datum est: fæuite in terg
» & in ceruices nostras. pudicitia saltem in tuto
» Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium
» pro sponsa, Virginius militũ pro vnica filia, omn
» decorũ hominũq; implorabimus fidẽ: neq; tu id
» vnquã decretum sine cæde nostra referes. Post

Appi, etiam atque etiã consideres, quo progrediare. «
Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid agat. hoc «
tamen sciat, sibi, si huius vindiciis cesserit, cõditio- «
nem filiæ quærendam esse, me vindicantem spon- «
sam in libertatẽ vita citius deseret, quã fides. Con- «
cursata multitudo erat, certamenq; instare videba-
tur. lictores Icilii cieũsteterant: nec vltra minas ta-
men processum est, cum Appius non Virginiam de-
fendi ab Icilio, sed inquietũ hominẽ, & tribunatum
etiã nunc spirantẽ locũ seditionis quærere diceret:
ab se præbiturũ se illi eo die materiã, sed vt iam sciret,
non ad petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & pa-
tricio nomini, & libertati datum. ius eo die se non di-
cturum, neq; decretum interpositurum: a M. Clau-
dio petiturum, vt decederet iure suo, vindicarique
puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pa-
ter postero die affuisset, denunciare se Icilio, simili-
busq; Icilii: neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro
constantiam defore. nec se vtiq; collegarum licto-
res conuocaturum ad coercendos seditionis auctо-
res, contentũ se suis lictoribus fore. Cum dilatum
tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puel-
læ, placuit omnium primũ fratrem Icilii, filiumque
Numitorii, impigros iuuenes pergere inde recta ad
portam, & quantum accelerari posset, Virginium
accisi e castris: in eo verti puellæ salutem, si postero
die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi per-
gunt, citatisq; equis nuncium ad patrem perferũt.
Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret, sponso-
resq; daret: atq; idipsum agi diceret Icilius, sedulo
tempus terens, dum præriperent iter nuncii missi
in castra: manus tollere vndique multitudo, & se
quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere.
atque ille lachrymabundus, Gratum est, inquit: «

" craſtina die veſtra opera vtar. ſponſorum nunc ſo-
" eſt. Ita vindicatur Virginia, ſpondētibus propinq-
Appius pauliſper moratus, ne eius rei cauſa ſe-
videretur: poſtquam omiſſis rebus aliis, præ cu-
nius nemo adibat, domum ſe recepit: collegiq-
in caſtra ſcribit, ne Virginio commeatum dent,
que etiam in cuſtodia habeant. Improbum co-
lium, ſerum, vt debuit, fuit: & iam commeatu
pto, profectus Virginius prima vigilia erat, cum
ſtero die mane de retinendo eo nequicquam
redduntur. At in vrbe prima luce, cum ciuitas
ro expectatione erecta ſtaret, Virginius ſordida
filiam ſecum obſoleta veſte, comitantibus aliq-
matronis, cum ingente aduocatione in fori
cit. circumire ibi & prehenſare homines cœpit
nō orare ſolum precariam opem, ſed pro debita
tere, ſe pro liberis eorum ac coniugibus quoti
acie ſtare. nec alium virum eſſe, cuius ſtrenue
rociter facta in bello plura memorari poſſent.
prodeſſe, ſi incolumi vrbe, quæ capta vltima
tur, liberis ſuis ſint patienda? Hæc prope concio
būdus circumibat homines. Similia his ab Icilio
ſtabātur. comitatus muliebris plus tacito fleta-
vlla vox mouebat. Aduerſus quæ omnia obſtin
animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam
moris mentem turbauerat) in tribunal aſcendit
vltro querente pauca petitore, quod ius ſibi
per ambitionem dictum non eſſet, priuſquam
ille poſtulatum perageret, aut Virginio reſponde
di daretur locus, Appius interfatur. Quem de
to ſermonem prętenderit, forſan aliquem veru
auctores antiqui tradiderunt. quia nuſquam
in tanta fœditate decreti veriſimilem inueni
quod conſtat, nudum videtur proponendum.

ſe vindicias ſecundum ſeruitutem. Primo ſtupor o-
nes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentiū
inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius cir-
conſtantibus matronis iret ad prehendendam vir-
ginem, lamentabiliſq; eum mulierum complora-
tio excepiſſet: Virginius intentans in Appium ma-
gnicilio, inquit, Appi, non tibi filiam deſpondi, & " "
adnuptias, non ad ſtuprum educaui. placet pecudū " "
ferumq; ritu promiſcue in concubitus ruere? paſ- " "
ſuine hæciſti ſint, neſcio. non ſpero eſſe paſſuros il- " "
los, quia arma habent. Cum repelleretur aſſertor " "
virginis a globo mulierum circunſtantium q; aduo-
catorum, ſilentium factum per præconem. Decem-
uir alienato ad libidinem animo, negat ex heſterno
tarum conuitio Icilii, violentiaque Virginii, cuius
reſtem P. R. habeat, ſed certis quoq; indiciis cōper-
tum ſe habere: nocte tota cœtus in vrbe factos eſſe
ad mouendam ſeditionem. itaq; ſe haud inſcium e-
ius dimicationis cum armatis deſcendiſſe, non vt
quenquam quietum violaret, ſed vt turbantes ciui-
tatis otium, pro maieſtate imperii coerceret: pro-
inde quieſſe erit melius. I, inquit, lictor, ſummoue " "
turbam, & da viam domino deprehendendū man- " "
cipium. Cum hęc intonuiſſet plenus iræ, multitudo " "
ipſa ſua ſponte dimouit, deſertaq; præda iniuriæ pu-
ellæ ſtabat. Tum Virginius, vbi nihil vſquam auxilii " "
vidit: Quæſo, inquit, Appi, primū ignoſce patrio do- " "
lori, ſi quid inclementius in te ſum inuectus: deinde " "
ſinas hic coram virginem nutricem percōtari, quid " "
hoc rei ſit: vt ſi falſo pater dictus ſum, æquiore hinc " "
animo diſcedam. Data venia, ſeducit filiam ac nu- " "
tricem, prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc
Bonus eſt nomen, atq; ibi ab lanio cultro arrepto:
hoc te vno, quo poſſum, ait, modo filia in libertatē " "

„ vindico. pectus deinde puellæ transfigit, respec-
„ que ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumq; caput
„ guine hoc consecro. clamore ad tam atrox
orto, excitus Appius comprehēdi Virginium
ille ferro, quacunq; ibat, viam facere, donec m
tudine etiam prosequentium ruente ad po
perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus
latum ostentant populo: scelus Appii, puella
cem formam, necessitatem patris deplorant
tes clamitant matronæ, eamne liberorum p
andorum conditionem, ea pudicitiæ præmia
cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, qua
mœstior imbecillo animo, eo miserabilia
querentibus subiicit. Virorum, & maxime Icili
tota, tribunitiæ potestatis, ac prouocationis ad
pulum ereptæ, publicarumq; indignationum
Cōcitatur multitudo partim atrocitate scelerum,
tim spe per occasionem repetendæ libertatis. A
us nunc vocari Icilium, nunc retractantem
postremo cum locus adeundi apparitoribus
retur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum
turbam vadens, in vincla duci iubet. Iam citra
um non solū multitudo, sed duces quoq; mul
nis erant L. Valerius, & M. Horatius, qui repu
ctore, si iure ageret, vindicare se a priuato Icilium
aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque
impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium
ratiumque lictor decemuiri inuadit: frangunt
multitudine fasces. In concionem Appius
sequuntur Horatius Valeriusque. eos concio
decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Val
discedere a priuato lictores iubebat: cum fra
nimis Appius vitæ metuens, in domum se
quam foro insciis aduersariis capite obuolu

cepit. Sp. Oppius vt auxilio collegæ esset, in forum
ex altera parte irrumpit: videt imperiū vi victū. A-
gitatus deinde consiliis, atque ex omni parte assen-
tiendo, multis auctoribus trepidus, senatum po-
nemo vocari iussit. ea res, quod magnæ parti pa-
tum displicere, acta decemuirorum videbantur,
spe per senatum finiendæ potestatis eius multitu-
nem sedauit. Senatus nec plebem irritandam
cessuit: & multo magis prouidendum ne quid Vir-
ginio aduentus in exercitu motus faceret. itaque
iuniores patrum in castra, quæ tum in monte
Algido erant, nunciant decemuiris, vt omni ope
ab seditione milites contineant. vbi Virginius ma-
storem, quam reliquerat in vrbe, motum exciuit.
Nam præterquam quod agmine prope quadringē-
torum hominum veniens, qui ab vrbe indignitate
rei accensi comites ei se dederant, cōspectus est: stri-
ctum etiam telum tenens, respersusq; ipse cruore,
totā in se castra conuertit. & togæ multifariā in ca-
strīs vsæ, maioris aliquanto quam erat, speciem vr-
banæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei
esset, siens diu vocem non misit. Tandem vt iam
ex trepidatione concurrentium turba constitit, ac
silentium fuit: ordine cuncta vt gesta erant, expo-
sui. supinas deinde tendens manus, commilitones
appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudii es-
set, sibi attribuerent. neu se vt parricidam liberum
interfarentur. sibi vitam filiæ sua cariorem fuisse, si
liberæ ac pudicæ viuere licitum fuisset. cum ve-
lut fœnam ad stuprum rapi videret, morte amitti
melius ratum quam contumelia liberos: miseri-
cordia se in specie crudelitatis lapsum, nec se super-
stitī filiæ futurū fuisse, nisi spem vlciscēdæ mortis e-
iam auxilio cōmilitonū habuisset. illis quoq; enim

filias, sorores, coniugesq; esse. nec cum filia sua in
dinem Ap. Claudii extinctam esse: sed quo im
tior sit, eo effrænatiorem fore: aliena calamita
documentum datum illis cauendæ similis in
quod ad se attineat, vxorem sibi fato erepta
quia non vltra pudica victura fuerit, miseram
honesta morte occubuisse. non esse iam Appi
dini locum in domo sua: ab alia violentia eum
se animo suum corpus vindicaturum, quo vin
uerit filiæ. cæteri sibi ac liberis suis consulerent.
Virginio vociferante, succlamabat multitudo
illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et tan
sti turbæ militum togati cum eadem illa quere
docendoq; quãto vita quam audita indigniora
tuerint videri: simul profligatam iam rem nume
do Romæ esse, insecutosq; qui Appium prope
emptum in exilium abisse dicerent: perpulerun
ad arma cõclamaretur: vellerentq; signa, & Ro
proficiscerentur. Decemuiri simul iis quę videb
iisq; quæ acta Romæ audierant, perturbari, alia
aliam partem castrorum ad sedandos motus
runt: & leniter agentibus responsum non redd
imperio si quis inhiberet: & viros, & armatos
respondetur. agmine eunt ad vrbem, & Auentino
insidunt, vt quisq; occurrerat, plebem ad repe
dam libertatem, creandosq; tribunos plebis a
tantes, alia vox nulla violenta audita est, senatu
Sp. Oppius habet. nihil placet aspere agi. quippe
ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur
gati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpi
qui quærerent senatus verbis, cuius iussu cal
seruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Au
num obsedissent? belloq; auerso ab hostibus,
suam cepissent? Non defuit quid responderetur

erat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec
satis audentibus singulis, inuidiæ se offerre. id mo-
do a multitudine conclamatum est, vt L. Valerium
& M. Horatium ad se mitterent, his se daturos re-
sponsum. Dimissis legatis, admonet milites Virgini-
am re non maxima paulo ante trepidatum esse,
quia sine capite multitudo fuerit, responsumque
quamquam non inutiliter, fortuito tamen magis
consensu quam communi consilio esse. placere de-
cem creari, qui summæ rei præessent, militariq; ho-
nore tribunos militum appellari. Cum ad eum i-
psum primum is honos deferretur: Melioribus meis
relatis; rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia.
mecum nihil filia in vita honorem vllum iucũdum esse
potuit: nec in perturbata republica eos vtile est
præesse vobis, qui proximi inuidiæ sint. si quis vsus
mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decẽ
numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis
quietis exercitus ibi quoq; auctore Icilio Numito-
rio atque secessio ab decemuiris facta est: non minore
motu animorum Siccii cædis memoria renouata,
quam quem noua fama de Virginia adeo fœde ad
libidinem petita accenderat. Icilius vbi audiuit tri-
bunos militum in Auentino creatos, nec comitio-
rum militarium prærogatiuam vrbana comitia iis-
dem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus
rerum popularium, imminensq; ei potestati, & ipse
potius quam iretur ad vrbem, pari potestate eundẽ
numerum ab suis creandum curat. Porta Collina
vrbem intrauere sub signis, mediaque vrbe agmine
in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exerci-
tui, XX. tribunis militum negocium dederunt, vt
ex eo numero duos crearent, qui summæ rerum
præessent. M. Oppium, Sex. Manlium creant. Patres

V.C. soliciti de summa rerum, cũ senatus quotidie e-
iurgiis sæpius terunt tempus quam consiliis. Sta-
cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedece-
militię obiiciebantur. placebat Valeriũ Horatium
ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros, q
si decemuiri deponerent insignia magistratus e-
250. quo anno iam ante abissent. Decemuiri quete-
se in ordinem cogi, nõ ante quam perlatis leg
quarum causa creati essent, deposituros imper
aiebant. Per M. Duelliũ, qui tribunus plebis fuer
certior facta plebs, cõtentionib. assiduis nihil tra
gi, in Sacrum montẽ ex Auentino transit: affirma
te Duellio non prius quã deseri vrbem videant
ram in animos patrum descensuram: admoni
Sacrum montem constantiæ plebis, scituros q
sine restituta potestate redigi in cõcordiam res
queant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nom
fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere,
destiam patrum suorum, nihil violando, imitat
cuta exercitũ plebs, nullo qui per ætatem ire po
xetractante: prosequuntur coniuges liberiq;
nam se relinquerẽt in ea vrbe, in qua nec pudici
nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitan
Cum vasta Romæ omnia insueta solitudo fecer
in foro præter paucos seniorũ nemo esset: voca
vtiq; in senatũ patribus, desertũ apparuisset foru
plures iam quam Horatius & Valerius vocifera
" tur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuir
" nem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagra
" omnia passuri estis? Quod autẽ istud imperium
" decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parie
" iura dicturi estis? nõ pudet lictorũ vestrorũ ma
" prope numerũ in foro cõspici, quam togatorũ,
" rumq;? Quid si hostes ad vrbẽ veniant, facturi e

quid si plebs mox, vbi parum secessione moueamur
armata veniat? occasune vrbis vultis finire impe-
rium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi
sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis
magistratibus, quam illi plebeiis. nouam inexper-
tamq; eam potestatem eripuere patrib. nostris, ne
nimis dulcedine semel capti, ferant desideriũ: cum
præsertim nec nos temperemus imperiis, quo mi-
nimo auxilii egeant. Cum hæc ex omni parte ia-
centur, victi consensu decemuiri, futuros se,
quales ita videatur, in potestate patrum affirmant.
Id modo simul orant, ac monent, vt ipsis ab inuidia
cauentur: nec suo sanguine ad supplicia patrũ plebẽ
afficiant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad ple-
bem conditionibus, quib. videretur, reuocandam,
componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & im-
pera multitudinis præcauere iubẽtur. Profecti, gau-
dio legenti plebis in castra accipiuntur: quippe libe-
ratores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob
hæc iis aduenientib. gratię actæ. Icilius pro multitu-
dine verba facit. idem cum de conditionib. agere-
tur, quærentib. legatis, quæ postulata plebis essent:
compositoiam ante aduentum legatorum consi-
lio, ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum
plus quam in armis reponi spei. potestatem enim tri-
buniciam, prouocationemq; repetebant, quæ ante
decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui
quidi esset, conciisse milites, aut plebẽ ad repetendã
per secessionẽ libertatẽ. de decemuirorũ modo sup-
plicia rogitabant. postulatũ fuit. dedi quippe eos æquum
censebant, viuosq; igni concrematuros minabãtur.
Legati ad ea: Quæ cõsilii fuerunt, adeo æqua postu-
lata, vt vltro vobis deferenda fuerint. libertati e-
nim ea præsidia petitis, nõ licentiæ ad impugnandũ

alios. iræ vestræ magis ignoscendum, quam in
gendum est: quippe qui crudelitatis odio in cru
litatem ruitis: & prius pene quam ipsi liberi
dominari iam in aduersarios vultis. Nunquam
quiesceret ciuitas nostra a suppliciis aut patrũ in
bem Romanam, aut plebis in patres? Scuto v
magis quam gladio opus est. satis superque hum
est, qui iure æquo in ciuitate viuit, nec inferendo
iuriam, nec patiendo. etiã si quando metuendos
præbituri estis, cum recuperatis magistratibus
busq; vestris, iudicia penes vos erunt: de capite
stro fortunisq; tunc vt quæque causa erit, statue
nunc libertatem repeti satis est. Facerent vt vo
permittentib. cunctis, mox redituros se legan
perfectis, affirmant. Profecti, cum mandata
patrib. exposuissent: alii decemuiri, quadoqu
præter spem ipsorum, supplicii sua nulla mentio
ret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingen
& inuidia præcipua, odium in se aliorum suo
» metiens odio: Haud ignaro, inquit, imminet
» na, video, donec arma aduersariis tradantur,
» aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est fa
» nihil ne ego quidem moror, quo minus decem
» tu abeam. Factum senatusconsultum, vt de
se primo quoq; tempore magistratu abdicaret
Furius Pontifex maximus tribunos plebis creã
& ne cui fraudi esset secessio militum, plebisq
senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decem
prodeunt in concionem, abdicantq; se magistra
ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi
gatos quicquid in vrbe hominum supererat,
quitur. huic multitudini læta alia turba ex
occurrit. congratulantur libertatem concordi
que ciuitati restitutam. Legati pro concione

bonum, faustum, felixque sit vobis, reique publicæ, V.C.
redite in patriam ad penates, coniuges, liberosque "
vestros. sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager "
in rot vsu rerum necessario tantæ multitudini est "
violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in Auen- "
tinum ite; vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi pri- "
ma initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos ple- "
bis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui "
comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta "
approbantium fuit. conuertunt inde signa, profe- "
ctique Romam, certant cum obuiis gaudio. armati
per vrbem silentio in Auentinũ perueniunt. ibi ex-
templo pontifice maximo comitia habente, tribu-
nos plebis creauerunt, omniũ primũ A. Virginium,
& L. Icilium, & P. Numitoriũ auunculum Virginiæ,
auctores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem
eius, quem primum tribunũ plebis creatũ in Sacro
monte proditũ memoriæ est: & M. Duellium, qui
tribunatũ insignem ante decemuiros creatos gesse-
rat, nec in decemuiralib. certaminibus plebi defue-
rat, spe deinde magis quam meritis electi, M. Titin-
ium, M. Pomponium, C. Apronium, Ap. Iulium, C. Op-
pium. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem
rogauit: & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab
decemuiris facta. Confestim de consulibus creandis
cum prouocatione M. Duellius rogationẽ pertulit.
ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta,
quem nunc circum Flaminiũ appellant. Per interre- 306.
gem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Hora-
tius, qui extemplo magistratum occeperunt: quorũ
consulatus popularis sine vlla patrum iniuria, nec
sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis
conferretur, id suis decedere opibus credebãt. Omniũ
primum, cum veluti in controuerso iure esset, tene-

renturne patres plebiſcitis: legem cẽturiatis
tiis tulere, vt quod tributim plebes iuſſiſſet, po
teneret. qua lege tribunitius rogationib. tel
rimum datum eſt. Aliam deinde conſularem
de prouocatione, vnicum præſidium libertat
eemuirali poteſtate euerſam, nõ reſtituunt
ſed etiam in poſterum muniunt: ſanciendo
legem, ne quis vllum magiſtratũ ſine prouoca
crearet. qui creaſſet, eum ius faſq; eſſet occidi:
ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum
hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio
maſſent, ipſis quoq; tribunis vt ſacroſancti
tur (cuius rei prope iam memoria aboleuerat
tis quibuſdam ex magno interuallo ceremo
nouarũt: & cum religione inuiolatos eos, tum
etiam fecerũt ſanciendo, vt qui tribunis
libus, iudicibus, decemuiris nocuiſſet, eius
ui ſacrum eſſet: familia ad ædem Cereris,
beræq; venum iret. Hac lege iuris interpretes
quenquã ſacroſanctum eſſe, ſed eum qui eo
quam nocuerit, ſacrũ ſanciri. itaq; ædilem
di, duciq; a maiorib. magiſtratibus: quod
re fiat (noceri enim ei, cui hac lege nõ liceat)
argumentũ eſſe, nõ haberi pro ſacroſancto
tribunos vetere iureiurãdo plebis, cum
poteſtatem creauit, ſacroſanctos eſſe. Fuere
terpretarentur, eadem hac Horatia lege
quoq; & prætoribus, quia eiſdem auſpiciis,
ſules crearentur, cautũ eſſe: iudicem enim
appellari. Quæ refellitur interpretatio: ip
porib. nondũ conſulem iudicem, ſed prætorem
pellari mos fuerit. Hæ conſulares leges fuere
tutum etiã ab iiſdem conſulibus, vt ſenatuſco
in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur

arbitrio conſulum ſupprimebantur, vitiaban
que. M. Duellius deinde tribunus plebis, plebem
gauit, plebeſq; ſciuit, qui plebem ſine tribunis re
ſſet, quiq; magiſtratum ſine prouocatione cre
intergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inui
nõ aduerſantib. patriciis tranſacta: quia non
quenquam vnum fæuiebatur. Fundata de
& poteſtate tribunitia, & plebis libertate,
tribuni aggredi ſingulos, tutum maturumque
di, accuſatorem primum Virginium, & Ap
eum deligunt. Cum diem Appio Virginius
& Appius ſtipatus patriciis iuuenibus in fo
ſcendiſſet: redintegrata extemplo eſt omni
memoria fœdiſſimæ poteſtatis, cum ipſum ſa
que eius vidiſſent. Tum Virginius: Oratio,
rebus dubiis inuenta eſt. itaq; neq; ego ac
do apud vos eum, tempus teram, a cuius cru
te vosmetipſi armis vindicaſtis: nec iſtum ad
ſcelera impudentiã, in defendendo ſe, adii
fariam. Omnium igitur tibi Ap. Claudi, quæ im
nefarieq; per biennium alia ſuper alia es auſus,
idem facio. vnius tantum criminis niſi vindices
tem te ab libertate in ſeruitutem contra leges
dicis non dediſſe, in vincula te duci iubeo. Nec
tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio populi
ſpem habebat: attamen & tribunos appella
nullo morãte arreptus a viatore, Prouoco, in
Audita vox vna vindex libertatis, ex eo miſſa
vindicię nuper ab libertate dictę erãt, ſilen
Et dũ pro ſe quiſq; deos tandẽ eſſe & non
humana fremũt: & ſuperbię crudelitatiq;
nõ leues tamẽ venire pœnas: prouocare, qui
tionem ſuſtuliſſet: & implorare præſidium

populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq[ue]
in vincula egentem iure libertatis, qui liberum
pus in seruitutem addixisset: ipsius Appii inter
cionis murmur fidem populi Romani implora
vox audiebatur. Maiorum merita in rempub.
militiæque commemorabat: suum infelix erga
bem Romanam studium, quod æquandarum
gum causa cum maxima offensione patrum
sulatu abiisset: suas leges, quibus manentibus
earum in vincula ducatur. cæterum sua propria
na malaq;, cum causę dicendæ data facultas fu
se experturum. in præsentia se communi iure
tatis, ciuem Romanum die dicta postulare, vt
re liceat, vt iudicium populi Rom. experiri non
se inuidiam pertimuisse, vt nihil in æquitate
sericordia ciuium suorum spei habeat: quod si
cta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos
bis appellare, & monere, ne imitetur quos oder
quod si tribuni eodē fœdere obligatos se fatea
tollendæ appellationis causa, in quā conspirasse
cemuiros criminati sint, ait se prouocare ad pop
implorare leges de prouocatione, & consulares
tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prou
turum, si huic indemnato indicta causa non lic
cui plebeio & humili præsidium in legibus fore
Ap. Claudio non sit se documento futurum, ver
nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit
appellatio prouocatioq; aduersus iniuriam ma
stratuum ostentata tantum inanibus literis, an
data sit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium
& legum expertem, & ciuilis & humani fœderis
aiebat. respicerent tribunal homines castellum
mnium scelerū: vbi decemuir ille perpetuus, hos
tergo, sanguini ciuium infestus, virgas securesq;

cruibus minitans, deorum hominumq; contem-
ptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab ra-
ptis & cædibus animo ad libidinem verso, virginē
ingenuam in oculis populi Romani velut bello ca-
ptam, a complexu patris abreptam, ministro cubi-
culi filii clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, ne-
fandisque vindiciis dexteram patris in filiam arma-
tum, vbi tollentes corpus semianime virginis, spō-
sum, aunculumque in carcerem duci iusserit, stu-
pro interpellato magis quam cæde motus. & illi
carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis
Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum
ad populum prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem
illi fore, ni vindicias ab libertate in seruitutem de-
sisti ad iudicem non eat, pro damnato in vincu-
la duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic
magno motu animorum, cum tanti viri supplicio
semet plebei iam nimia libertas videretur, in car-
cerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. In-
terea ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de
concordia patrum ac plebis Romam venerunt: do-
numq; ob eam Ioui optimo maximo coronam au-
ream in Capitolium tulere, parui ponderis, prout
res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones
pie magis quam magnifice. Iisdem auctoribus co-
mitium est, Æquos Volscosq; summa vi bellum ap-
parare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Hora-
tio Sabini, Valerio Æqui Volscique euenere. Cum
ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non
iuniores modo, sed emeritis etiam stipendiis pars
magna voluntariorum ad nomina dāda præsto fue-
re: neque non copia modo, sed genere etiam militū
veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Priusquā
urbem egrederētur, leges decemuirales, quibus ta-

bulis duodecim est nomen, in æs incisas, in publ
proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorũ ædiles
ctos eo ministerio scribant. C. Claudius qui per
decemuirorum scelera, & ante omneis fratrem
superbiæ infestus, Regillum antiquam in patr
se contulerat: is magno iam natu cum ad pene
eius deprecanda rediisset, cuius vitia fugerat, fo
datus cum gentilib. clientibusque in foro preb
sabat singulos: orabatq; ne Claudiæ genti eam
stam maculam vellent, vt carcere & vinculis va
rentur digni. virum honoratissimę imaginis fu
ad posteros, legumlatorem, conditoremq; Rom
ni iuris, iacere vinctum inter fures nocturnos ac
trones. auerterent ab ira parumper ad cogniti
cogitationemq; animos: & potius vnũ tot Claudi
deprecantibus condonarent, quam propter vnu
odium multorum preces aspernarentur. se quoq;
generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiã red
cuius aduersæ fortunæ velit succursum: virtute
bertatem recuperatam esse, clementia concordi
ordinum stabiliri posse. Erãt quos moueret sua
gis pietate, quam eius pro quo agebat causa. sed V
ginius sui potius vt misererẽtur orabat, filiæq; ne
gentis Claudiæ regnum in plebẽ sortitæ, sed neq
fariorum Virginiæ trium tribunorum preces au
rent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fide
atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachryma
videbantur. Itaque spe incisa, priusquam prædi
dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subin
arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ pro
mus, quod in vrbe fuerat, cũ iniustæ vindiciæ a co
lega dicerentur. plus tamẽ facta iniuria Oppio, q
non prohibita, inuidiæ fecit testis productus, qu
VII. & XX. enumeratis stipendiis, octies extra ord

donatus, donaq; ea gerens in conspectu popu
sissa veste tergum laceratum virgis ostendit, ni
am deprecans, quin si quã suam noxam reus di
que posset, priuatus in se iterũ sæuiret. Oppius quo
ductus in vincula est, & ante iudicii diem finẽ i
se fecit. Bona Claudii Oppiiq; tribuni publica
collegæ eorũ exilii causa solum verterũt, bona
publicata sunt & M. Claudius assertor Virginiæ die
dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam
poenam, dimissus Tibur exulatum abiit: manesque
Virginiæ mortuæ, quam viuæ feliciores per tot do
nec ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte
eadem quieuerunt. Ingẽs metus incesserat patres,
ne plebs, iam iidem tribunorum erant, qui decẽui
rum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis in
hoc salubriter modo nimiæ potestatis: Et liberta
que, nostrę, & pœnarũ ex inimicis satis est. ita
hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincu
quenquam sum passurus: nam neq; vetera
repeti iam obliterata placet, cum & noua
sint decemuirorũ suppliciis: & nihil admis
quod vim tribunitiam desideret, spondet
consulum amborum in libertate vestra
cura. Ea primum moderatio tribuni metũ
dempsit, eademq; auxit consulum inuidi
quod adeo toti plebis fuissent, vt patrum salu
libertatisque prior plebeio magistratui quam
cura fuisset: & ante inimicos satietas pœ
suarum cepisset, quam obuiam ituros li
eorum consules appareret. multique erant
mollius consultum dicerent, quod legum ab
patres auctores fuissent, neq; erat dubi
quin turbato reip. statu, tempori succubuissent.
Consules rebus vrbanis cõpositis, fundatoq; plebis

ſtatu in prouincias diuerſi abiere. Valerius aduer
coniunctos iam in Algido exercitus Æquorū
ſcorumq; ſuſtinuit conſilio bellū, quod ſi extem
rem fortunæ cōmiſiſſet, haud ſcio an (qui tum a
mi ab decemuirorum infelicib. auſpicijs Roma
hoſtibuſque erant) magno detrimento certam
ſtaturum fuerit. Caſtris mille paſſuum ab hoſte
ſitis, copias continebat, hoſtes medium inter
caſtra ſpacium acie inſtructa complebant: pro
cantibuſq; ad prælium, reſponſum Romanis
mo reddebat. tandē fatigati ſtando, ac nequiq
expectando certamen Æqui Volſcique, poſtq
ceſſum propemodum de victoria credebant,
Hernicos, pars in Latinos prædatū abeunt. relic
tur magis caſtris præſidiū, quam ſatis virium ad
tamen. Quod vbi ſenſit conſul, reddit illatum
terrorem, inſtructaq; acie vltro hoſtem laceſſit.
illi conſcientia quid abeſſet virium, detrectant
pugnam, creuit extemplo Romanis animus, &
victis habebant pauentes intra vallum. Cū per
diem ſtetiſſent, intenti ad certamē, nocti ceſſere
Romani quidem pleni ſpei corpora curabāt. hi
quaquam pari hoſtes animo nuncios paſſim trep
ad reuocandos prædatores dimittunt. recurrunt
proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuc
egreditur caſtris Romanus, vallum inuaſurus, ni
pia pugnæ fieret. & poſtquam multa iam dies e
neq; mouebatur quiquā ab hoſte, iubet ſigna
ferri conſul, motaq; acie indignatio Æquos &
ſcos inceſſit, ſi victores exercitus vallū potius
virtus & arma contegerent. igitur & ipſi effl
ab ducib. ſignū pugnæ accepere. Iamq; pars egr
portis erat, deincepſque alii ſeruabant ordinem
ſuum quiſq; locum deſcendentes, cum conſul

manus prius quam totis viribus fulta conſtaret ho
ſtium acies, intulit ſigna: adortuſq; nec dum omnes
ctos nec qui erant, ſatis explicatis ordinibus,
pe fluctuantem turbam trepidantium huc atq;
de circumſpectantiumque ſe ac ſuos, addito tur
bato mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Re
dere primo pedem hoſtes, deinde cū animos col
cerent, & vndiq; duces, victiſne ceſſuri eſſent, in
cerent, reſtituitur pugna. Conſul ex altera parte
Romanos meminiſſe iubebat, illo die primū libe
po ſto libera vrbe Romana pugnare, ſibimetipſis
victos, non vt decemuirorum victores præmium
eſſent: non Appio duce rem geri, ſed conſule Vale
rio liberatoribus populi Romani orti, liberatore
poſtenderent priorib. prælijs per duces, non per
mines ſtetiſſe, ne vincerent: turpe eſſe, contra ci
os plus animi habuiſſe, quam contra hoſtes: & do
uiguiam fuiſſe, cuius pudicitiæ in pace periculum
eſſet vnum Appium ciuem periculoſæ libidinis: at
fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot mil
ſtium hoſtium periculum fore. Nolle ominari, quæ
nec Iupiter, nec Mars pater paſſuri ſint, iis auſpiciis
conſidere vbi accidere. Auentini Sacriq; montis ad
monebat, vt vbi libertas parta eſſet, paucis ante
neſibus, eo imperium illibatum referrent: oſten
derentque, eandem indolem militibus Romanis
poſt exactos decemuiros eſſe, quæ ante creatos fue
rit: nec equatis legib. imminutam virtutem populi
Romani eſſe. Hæc vbi inter ſigna peditū dicta dedit,
adolat deinde ad equites: Agite iuuenes, inquit,
præſtate virtute peditem, vt honore atque ordine
præſtetis. Primo concurſu pedes mouit hoſtem, pul
ſum vos immiſſis equis exigite e campo: non ſuſti-

nebunt impetum: & nunc cunctantur magis quam
resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostes
pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus
elati ad nouissimam aciem, pars libero spacio circum-
uecti, iam fugam vndiq; capessentes, plerosq; ab ar-
stris auertūt, præterequitantesq; absterrent. Pedi-
tum acies, & consul ipse, visq; omnis belli fortuna
castra: captisq; cū ingenti cæde maiore prædæ parte
tur. Huius pugnæ fama perlata nō in vrbem modo
sed in Sabinos ad alterū exercitum: in vrbe lætitiæ
modo celebrata est, in castris animos militum ad
mulandū decus accendit. Iā Horatius eos exercitus
nib. sufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo, ad
fecerat sibi potius fidere, quam memini esse ignem
nię decem uirorū ductu acceptæ: paruaq; certamina
in summā totius profecerant spei. Nec cessabat Sa-
bini feroces ab re priore anno bene gesta lacessere
atq; instare, rogitantes quid latrocinii modo pu
cursantes pauci, recurrentesq; tererent tēpus? &
multa prælia paruaq; caperent summā vnius be
quin illi congrederentur acie? inclinandamq; fem
fortunæ rē darent? Ad id quod sua spōte satis co
ctum animorū erat, indignitate etiam Romani au
cendebantur: iam alterū exercitum victorē in vic
rediturum, sibi vltro per contumelias hostē imita
re. quando autem se, si tum non sint, pares hostibus
fore? Vbi hęc fremere militem in castris consta
sit: concione aduocata: Quemadmodum, inquit,
Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse
lem liberi populi exercitū decuit esse, talis fuit
filio collegæ, virtute militū victoria parta est. Quo
ad me attinet, id consilii animique habiturus
quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum
salubriter, & mature perfici potest. si trahendum

et, ago vt indies spes virtusq; vestra crescat, eadem
quam institui disciplina efficiā. si iam satis animi est,
decernig; placet, agite dum clamorē, qualem in a-
cem sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis
virtusque vestræ. Postquam ingenti alacritate
animor est sublatus: quod bene vertat, gesturum
se illis morem, posteroque die in aciem deduc-
rum affirmat, reliquum diei apparandis armis con-
sumptum est. Postero die simul instrui Romanam
aciem Sabini videre, & ipsi iā auidi certaminis pro-
cedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet
duos exercitus, veteris perpetuæque alterum glo-
riæ, alterum nuper noua victoria elatum.
Consilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cum æ-
quatem aciem, duo extra ordinem millia, quæ in
sinistrum cornu Romanorū in ipso certamine im-
pressionem facerent, tenuere. quę vbi illatis ex trās-
uersō signis degrauabant prope circunuentum cor-
nu, equites duarum legionum sexcenti fere ex e-
quis desiliunt: cedentibusque iam suis prouolant in
primum, simulque & hosti se opponunt: & æquato
periculo, pudore deinde animos peditum
accendunt. verecundiæ erat, equitem suo alieno-
que marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem
expresso equiti parem esse. Vadunt igitur in præ-
lium ab sua parte omissum, & locū ex quo cesserāt,
repetunt: nō ometoq; nō restituta modo pugna: sed
inclinatur etiā Sabinis cornu. eques inter ordines
peditum tectus, se ad equos recipit: transuolat inde
in partē alterā suis victoriæ nuncius: simul & in ho-
stis pauidos, quippe fuso suæ partis validiore cor-
nu, perū facit, nō aliorū e prelio virtus magis eni-
tet. Cōsul, puidere omnia, laudare fortes, increpa-
re docti, segnior pugna esset castigati, fortiū statim

virorum opera edebant. tantumq; hos pudor tum alios laudes excitabant. Redintegrato cla vndiq; omnes connixi, hostem auertunt: nec de Romana vis sustineri potuit. Sabini fuit per agros, castra hosti ad prædam relinquunt sociorum, sicut in Algido, res sed suas Roman pulationibus agrorum amissas recipit. Gemi ctoria duobus bifariam prælijs parta, maligne tus in vnum diem supplicationes consulum ne decreuit. Populus iniussu & altero die frequ iit supplicatum, & hæc vaga populariq; suppli studijs prope celebratior fuit. Consules ex cons sito eodem biduo ad vrbem accesserе, senatum in Martium campum euocauere. vbi cum de ab se gestis agerent, questi primores patrum, inter milites dedita opera terroris causa habu taq; inde consules, ne criminationi locus esset prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est, (c iam tum Apollinarem appellabant) euocauere natum. vbi cum ingenti consensu patrum pos tur triumphus, L. Icilius trib. pleb. tulit ad po de triumpho cõsulum: multis dissuasum pro tibus, maxime C. Claudio vociferante, de pa non de hostibus consules triumphare velle: g que pro priuato merito in tribunum, non po tute honorem, peti. nũquam ante de triumph populum actum, semper æstimationem arbitr que eius honoris penes senatũ fuisse. ne reges maiestatẽ summi ordinis imminuisse. ne tri tribuni potestatis suæ implerent, vt nullum consilium sinerent esse. ita demum liberam tem fore, ita æquatas leges, si sua quisque iura suam maiestatem teneat. in eandem sententi multa & a cæteris senioribus patrum cum

dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primũ sine auctoritate senatus, populi iussu, triumphatum est. Hæc victoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam vertit, concordione inter tribunos facta, vt iidem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emineret, cõsulibus quoq; continuarent magistratum. consentum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nõdum firmatis legibus, si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? nõ enim semper Valerios Horatiosq. Coss. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadã vtili ad tempus comitiis præesset, potissimum M. Duellio sorte egenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti, qui cum ex vetereb. tribunis negaret vllius se rationem habiturum, pugnarentq; collegæ, vt liberas tribus in suffragium mitteret: aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris e lege potius comitia, quam ex voluntate patrum: iniecta contentione Duellius consules ad subsellia accitos, cum interrogasset, quid de comitiis consularibus in animo haberent: respondissentque se nouos consules creaturos: auctores popularis sententiæ haud populares factus, in concionem cum iis processit. vbi cum consules producti ad populum, interrogatiq; si eos P. R. memor libertatis per illos receptæ domi, militiæ memor militiæ rerumq; gestarum, consules iterũ facere, quidnam facturi essent, nihilq; sententiæ suæ retraxissent: collaudatis consulibus, quod persistebant ad vltimum dissimiles decemuirorum essent, comitia habuit: & quinq; tribunis plebis creatis, cum præ studiis aperte petentium nouem tribuno-

V.C. rum alii candidati tribus non explerent, co-
lium dimisit: nec deinde comitiorum causa hab-
satisfactum legi aiebat, quæ numero nusquam p-
finito tribunis, modo vt relinquerentur, sancie-
ab iis qui creati essent, cooptari collegas jubere-
" citabatq; rogationis carmẽ, in quo: Si tribunos
" bis decem rogabo, si qui vos minus hodie decr-
" bunos plebis fecerint: hi tum vtiq; quos sibi
" gas cooptassent, vt illi legitimi eadem lege v-
" plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei fe-
" tis. Duellius cum ad vltimum perseueratasset, neq-
XV. tribunos plebis rempublicam habere pote-
cta collegarum cupiditate, pariter patribus ple-
acceptus magistratu abiit. Noui tribuni plebe-
cooptandis collegis patrum voluntatem fouer-
307. duos etiam patricios consulares q., Sp. Tarpeium
Æternium cooptauere. Consules creati, Sp. Her-
nius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil magno
ad patrum aut plebis causam inclinati, ocium
ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis
festus patribus, quod se ab iis in cooptadis trib-
fraude captum, proditumq; a collegis aiebat, re-
tionem tulit, vt qui plebem Romanã tribunos
bis rogaret, is vsq; eo rogaret, dum X. tribuno
bis faceret. insectandisq; patribus, vnde Asper-
308. iam inditum est cognomen, tribunatum gessit
de M. Geganius Macrinus, & C. Iulius Cossidius
itiones tribunorum aduersus nobilium inuec-
ortas, sine insectatione potestatis eius, conser-
maiestate patrum, sedauere plebẽ decreto ad-
Volscorum & Æquorum delectu sisti nendo,
ab seditionibus continuere: vrbano quoq; oc-
ris omnia tranquilla esse affirmantes, per diff-
as ciuiles externos tollere animos, cura pacis

cordiæ quoq; intestinæ causa fuit. Sed alter semper V.C.
ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi
ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ, vbi tribu-
dicat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtique
postremis mensibus, cum & per coitiones potẽtio-
rum iniuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto
posteriore anni parte languidior ferme esset: iam-
que plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si si-
mules Icilio tribunos haberet: nomina tantum
Sicinnio habuisse. Seniores contra patrum vt ni-
mis feroces suos credere iuuenes esse, ita malle, si
modus exercendus esset, suis quam aduersariis su-
perbe animos. adeo moderatio tuendæ libertatis,
dum æquari velle simulando, ita se quisque extol-
lit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne
metuant homines, metuendos vltro se efficiunt: &
iniuriam a nobis repulsam, tanquam aut facere
aut pati necesse sit, iniungimus aliis. T. Quintius 309.
Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules
inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum
acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vl-
tra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis &
plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium
aliqua nouis semper certaminibus conciones tur-
baret. Ad quarum primum strepitum, velut signo
accepto arma cepere Æqui ac Volsci: simul quod
perfugerant iis duces cupidi prædarum, biẽnio an-
te delectum indictum haberi non potuisse, abnu-
ere iam plebe imperium eo aduersus se non esse
missos exercitus. dissolui licentia militãdi morem,
nec pro communi iã patria Romam esse. quicquid
uorum simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos
ertit. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi

occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinos primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli auctoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastantes agrorum vrbi per contumeliam ostentantes: vnde postquam inulti prædam præ se agentes recessere, ad Corbionem agmine iere, Quintius Cos. ad concionem populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, Æquos & Volscos Hernicis modo pares, T. Quintio quartum consuli ad mœnia vrbis Romæ impune armatos venisse, hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita vertitur, is status rerũ est, vt nihil boni diuinet animo si huic potissimum imminere anno sciissem, vel fugiendo, vel morte, si alia fuga honoris nõ esset, vitassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis habent nostris, capi Roma me consule potuit? satis hoc fuerum satis superq; vitæ erat, mori consulem oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos consules? an vos Quirites? si cui nobis est, auferte imperium indignis: & si id parum est, insuper pœnas expetite. si in vobis, nemo rum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Nam si vestram ignauiam contempsere, nec suæ virtutis confisi sunt: quippe toties fusi fugatique, cæsi uti, agro multati, sub iugum missi, & se & vos re. discordia ordinum est venenum vrbis huius trum ac plebis certamina, dum nec nobis imperare nec vobis libertatis est modus: dum tædet vos

tiorum, nos plebeiorum magistratuum. sustulere animos. Prõ deũm fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupistis, concordiæ causa concessimus. decemuiros desideraſtis, creari passi sumus. decemuirorum vos pertæsum est, coegimus abire magistratu, manente in eosdem priuatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honoratissimosque passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. cõsules facere vestrarum partium, est patribus videbamus iniquum, patricium quoquam magistratum plebi donum fieri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scilebis iniuncta patribus sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finem fecit discordiarum? ecquando vnam vrbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit victi nos æquiore animo quiescimus, quam vos victores. satisne est, nobis vos metuendos esse? Aduersus nos Auentinũ capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidẽ ab hoste prope capi, & scandentẽ in aggerem Volscũ hostem nemo prohibuit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum istic curiam circumsederitis, & forũ infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem illo ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam. aut si ne hoc quidem audetis, ex muris videte agros vestros ferro igniq; vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim cõmunitates per hæc loco est peiore, ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem? priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuique agris sua damna nunciabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumque quantum

" voletis, ingerent. & criminum in principes, &
" gum aliarum super alias, & concionum sed ex
" concionib. nunquam vestrum quisquã re forte
" domũ auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad
" iugem & liberos, præter odia, offensiones, simu
" tes publicas priuataſque? a quib. semper non
" virtute innocentiaq; sed auxilio alieno tuti
" Hercules, cum stipendia nobis consulibus, nõ
" nis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis
" acie vestrum clamorem hostes, non in concione
" tres Romani horrebant: præda parta, ager ex
" capto, pleni fortunarum gloriæq; simul publica
" mul priuatæ triumphantes domum ad penates
" dibatis: nunc oneratũ vestris fortunis hostem
" sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro
" sequitur vos necessitas militandi, quam fugi
" Graue erat in Æquos & Volscos proficisciantur
" tas est bellum, si inde nõ pellitur, iam intra
" erit, & arcem & Capitolium scandet: & in
" vestras vos persequetur. Biennio ante senatus
" lectum haberi, & educi exercitum in Algidum
" sit. sedemus desides domi, mulierum ritu inter
" altercantes, præsenti pace læti, nec cernentes
" ocio illo breui multiplex bellum rediturum.
" ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera
" gratis loqui, etsi meum ingenium non mone
" necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere
" Quirites, sed multo malo vos saluos esse, qualibet
" que erga me animo futuri estis. Natura hoc
" comparatum est, vt qui apud multitudinem
" causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil
" ter publicum commodum videt. nisi forte affec
" tores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in
" nec in ocio esse sinunt, vestra vos causa incitare

simulare putatis: concitati, aut honori aut quæstui
sint estis. & quia in concordia ordinum nullos se
quam esse vident, malæ rei se quam nullius, tur
barum ac seditionum duces esse volunt. Quarum
rem si vos tẽdum tandem capere potest, & patrũ
vestrosque antiquos mores vultis pro his nouis su
mere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos
populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque
castris exuero: & a portis nostris mœnibusque ad il
lorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos at
tonniti estis, transtulero. Raro alias tribuni popula
ri oratio acceptior plebi, quã tunc seueriſſimi con
sulis fuit. Iuuentus quoque, quæ inter tales metus
detestationem militiæ, telum acerrimum aduer
sus patres habere solita erat, bellum & arma spec
tare, & agrestium fuga, spoliatique in agris & vul
nerati fœdiora iis quæ subiiciebantur oculis nunci
antes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi
ventum est, ibi vero in Quintium omnes versi, vt
unum vindicem maiestatis Romanæ intueri, & pri
mores patrum dignam dicere concionem impe
rio consulari, dignam tot consulatibus anteactis,
dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum,
fœnus meritorum. alios consules aut per proditio
nem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe
cundo iura ordinis, asperiorem domando multi
tudinem fecisse: T. Quintium orationem memo
rem maiestatis: patrum, concordiæq; ordinum, &
temporũ in primis habuisse. orare eum, collegamq;
ne perpessi rempub. orare tribunos, vt vno ani
mo cum consulib. bellũ ab vrbe ac mœnib. propul
sent, plebemq; obedientẽ in re tam trepida
tribb. præberent. appellare tribunos, communem
patriam, auxiliumque eorum implorare, vastatis

agris, vrbe prope oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur, habeturque. Cum consules concione pronunciassent, tempus non esse cognoscendi: omnes iuniores postero die primace in campo Martio adessent: cognoscendis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die cohortes sibi quæque centuriones legerunt. Haud ni senatores singulis cohortibus præposuit. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, vt signa ipso die a quæstoribus ex ærario prompta, delata in campum, quarta diei hora mota ex campo sint. exercitusque nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris hostium coniuncta tertio die, cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo cõsules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperi concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respõdebat, communicando consilia laudesque, & æquando imperia sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpicium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga

vertit impugnare hostium satius visum est, momẽto temporis in auersam incursando aciem, anciperrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum alligandum tenuissent. Ibi vero Sulpicius negare cũ fugit tempus esse, circunuentos intercluso; ab vociferans, ni equestre prælium connixi omni vicerent: nec fugare equitem integrum, satis esse conficerent equos, vitosque, ne quis reuehere- tur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione vastorũ equitatum fudere, magnam vim ex equis precipitauere: ipsos, equosq; spiculis confodere. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum agmen, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, vbi iã inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primum acie vinci exercitus qua premissus equitatus turbauerat ordines. fugatum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimũ laboris fuit. Ibi Agrippa ferre viribusque ferox, cum omni parte pugnæ melius rem geri, quã apud se videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in conferos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu cõcitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum a Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris: nolle irrũpere antequam sciat debellatum, & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, ne simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraq; hostium venit. ibi paucis defenden-

tibus, momentoq; fusis, sine certamine in mu
ones irrumpunt: prædaq; ingenti compotem e
citum, suis etiam rebus recuperatis, quæ popula
ne agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphu
nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu
pio: nec traditur causa spreti aut non sperati
ris. ego quantum in tanto interuallo tempor
coniicio, cum Valerio atq; Horatio consulibus,
præter Volscos & Æquos, Sabini etiam belli
cti gloriam pepererant, negatus ab senatu tri
plus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia
cõsulibus petere triumphum: ne, etiam si impera
sent, magis hominum ratio, quam meritorum
bita videretur. Victoriã honestam ex hostibus
tam, turpe domi de finibus sociorum iudicium
puli deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambi
agro cũ sæpe bello certassent, multis iniuicẽ cla
fessi, iudicem populũ Romanum cepere. Cũ ad
sam orandam venissent, concilio populi a magis
tibus dato, magna contentione actum, iamq; ad
testibus, cum tribus vocari, & populum inire
giũ oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe ma
natu. Et si licet, inquit cõsules de rep. dicere, e
ego populũ in hac causa non patiar. Cũ vr ran
eum negarent, consules audiendũ esse, vocife
temq; prodi publicã causam, summoneri iussis
tribunos appellat. Tribuni, vt fere semper regu
a multitudine magis, quã regunt, dedere cupid
diendi plebi, vt quę vellet, Scaptius diceret. Ibi
annum se tertium & octogesimũ agere, & in e
gro de quo agitur, militasse non iuuenem, sed
sima iam stipendia merentem, cum ad Coriol
bellatum. eò se rem vetustate obliteratam, ca
suæ memoriæ infixam, afferre agrum de quo a
bigi

bigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisq; Cori
obsidibus belli, publicum populi Rom. factum. mira
ac quonam more Ardeates Ariciniq;, cuius agri
aliquando vsurpauerint, incolumi Coriolana re,
cum se a populo Rom. quem pro domino iudicem
fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ
tempus superesse: nõ potuisse se tamen inducere in
animum, quin, quę agrũ miles pro parte virili manu
cepisset, cum senex quoq; voce, qua vna posset, vin
dicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili
dolore suam ipse causam damnaret. Consules cum
assensum non silentio modo, sed cum assensu etiã
assiti animaduertissent: deos hominesq; testantes
flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt.
cum his circumire tribunos, orare, ne pessimum
facinus pejore exemplo admitterent, iudices in su
am rem litem vertendo, cum præsertim, etiam si
fas sit curam emolumenti sui iudicii esse, nequaquã
tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum
amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam
famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quam
quæ æstimari possent. Hoc legatos referre do
mum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes?
quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Sca
pio ne hoc concionali seni assignaturos putarent
animos populos? clarum hac fore imagine Scaptiũ
nomen: populum Rom. quadruplatoris, & interce
ptoris litis alienæ personam laturum. quem enim
hinc priuatæ rei iudicem fecisse, vt sibi controuersi
am adiudicaret rem? Scaptium ipsum id qui
dem, etsi præmortui iam sit pudoris, non factu
rum. Hæc consules, hæc patres vociferantur. sed
plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius valet.
Victæ tribus iudicauerunt agrũ publicum populi

Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudicem
lios itum foret. nunc haud sane quicquã bona
sa eleuatur dedecus iudicii: idque non Aricin
deatibusque quam patribus Romanis, fœdius
acerbius visum. Reliquum anni quietum ab
nis motibus, & externis mansit.

DECADIS PRIMÆ LIB. IIII.

Epitome.

Lex de connubio Patrum & plebis contentione
patribus repugnantibus, perlata est a trib. pl.
unis res populi Rom. domi militiaque per
magistratus administratæ sunt. Item censores tum
creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio
missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus
laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum
impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe,
gnum affectans, a C. Seruilio Hala magistro equitum
Quintii Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minucio
boue aurata donatus est. Legatis Romanis a Fidenatibus
sis, quoniam ob rempubl. occubuerant, statuæ in rostris
sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio
Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus
lius dictator eensuræ honore, qui antea per quinquennium
rebatur: anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem
soribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ: colo
missi sunt, quibus occisis, Fidenates cum desciuissent a
Rom. a Mamerco Æmilio dictatore victi sunt: & Fi
capta. Coniuratio seruorum oppressa est. Postumius
nus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est
pendium ex ærario tum primum militibus datum est.
præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenat
Falisios continet.

HO

HOS secuti M. Genucius & P. Curatius consules. Fuit annus domi forisque infestus. Anni namq; principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari sanguinem suum, V.C. 310.
res, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primo sensim illata a tribunis, vt alterum ex plebe consulem liceret fieri, eo processit deinde, vt rogationem nouem tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati desciisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Æquosque ob communitam Verruginem fremere. adeo vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque animis etiam acceptis, vt inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaq; vi summa apparari iubent, nihil intentius possit, quam T. Quintio consule appetitum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando consules, auertere ab delectum habituros ante, quã ea quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populũ in consules incitabat. Negabant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios, ventum iam ad finem esse: domi plus belli concitari, quam foris. id adeo non plebis quam patrum, neque tribunorum

magis quam consulum culpa accidere. cuius rei
mium sit in ciuitate, eam maximis semper an
crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maxime
mę præmium seditionum esse: id & singulis vi
sisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur q
maiestatem senatus ipsi a patrib. acce
liberis tradituri essent: vt quemadmodū plebs
riari posset, se auctiorem ampliorem q; esse
ergo non fieri, nec futurum, donec quam felici
ditiones, tam honorati seditionum auctores
Quas, quantasq; res C. Canuleium agg
luuionem gentium, perturbationem auspicio
blicorum priuatorumq; afferre, ne quid
quid incōtaminati sit: vt discrimine omni
nec se quisquam, nec suos nouerit. quā enim
vim connubia promiscua habere, nisi vt fera
pe ritu vulgentur cōcubitus plebis, patrumq;
natus sit ignoret cuius sanguinis, quorū factor
dimidius patrū sit, dimidius plebis, nec secū
ipse concors. Parū id videri, quod omnia diuina
manaq; turbentur, iā ad consulatum vulgi
res accingi & primo, vt alter consul ex plebe
id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, vt
patribus, seu ex plebe velit, populus cōsules
creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimū
que. Canuleios igitur tribunosq; cōsules fore
piter optimus maximus sineret, regiæ maie
imperiū eo recidere: & se millies morituros
quā vt tantū dedecoris admitti patiantur. ce
habere maiores quoq; si diuinassent, conce
omnia, nō mitiorem in se plebem, sed asperior
ex aliis miquiora postulando. cū prima imperet
futuram: primo quamlibet dimicationem subi
fuisse potius, quam eas leges sibi imponi pate

quia tunc concessum sit de tribunis, iterum conces-
sum esse. Finem non fieri posse, in eadē ciuitate tri-
bunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem aut
illum magistratum tollendum esse: potiusque sero,
quam nunquam obuiam eundum audaciæ temeri-
tati: illine vt impune primo discordias serētes, cō-
tinet finitima bella? deinde aduersus ea quæ conci-
uerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant?
& cum hostes tantum nō accersierint, exercitus cō-
cidi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Ca-
nuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tan-
quam victoris patres accipi sinant, delectum haberi
posse iturum. quid esset aliud, quā minari se pro-
dentem patriam: oppugnari atq; capi passurū? quid
est ea vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Vol-
sci & Aequis & Veientibus allaturam? nōne Canu-
leio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scā-
dere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate
adempta, animos etiam eripuerint? Consules para-
tos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quā ad-
uersus hostium arma. Cum maxime hæc in sena-
tu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduer-
sus consules, ita disseruit: Quantopere vos Quirites
contemnerent patres, quam indignos duceret, qui
vna cum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe
quidem & ante videor animaduertisse: nunc ta-
men maxime, quod adeo atroces in has rogationes
nostras coorti sunt: quibus quid aliud quam ad-
monemus, ciues nos eorum esse, & si non eas-
dem opes habere, eandem tamen patriam in-
colere? Altera connubium petimus, quod finiti-
mis, externisque dari solet. nos quidem ciuita-
tem, quæ plus quam connubium est, hostibus et-
iam victis dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id

" quod populi est, repetimus atq; vsurpamus: vt q
" bus velit populus Rom. honores mandet. Quid
" dem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in
" impetus modo pene in senatu sit factus? neg
" manibus temperaturos? violaturosque denu
" sacrosanctam potestatem? Si populo Rom.
" rum suffragium datur, vt quibus velit, consu
" mandet: & non præciditur spes plebeio quoq
" dignus summo honore erit, adipiscendi sum
" noris, stare vrbs hæc non poterit? de imperio
" est? Et perinde hoc valet, plebeiusne consul
" tanquam seruum aut libertinum aliquis cons
" futurum dicat. Ecquid sentitis, in quanto
" ptu viuatis? Lucis vobis huius partem, si lic
" mant quod spiratis, quod vocem mittitis, quo
" mas hominum habetis, indignantur. quin
" (si diis placet) nefas aiunt esse consulem ple
" fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad co
" tarios pontificum admittimur, ne ea quide
" mus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, co
" in locum regum successisse? nec aut iuris aut
" statis quicquam habere, quod non in regibus
" fuerit? en vnquam creditis fando auditum
" Numam Pompilium non modo non patricium,
" sed ne ciuem quidem Romanum ex Sabino
" accitum, populi iussu, patribus auctoribus Rom
" gnasse? L. deinde Tarquinium, nō modo Rom
" sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Cor
" filium, incolam ab Tarquiniis, viuis liberis Ar
" gem factum? Seruium Tullium post hunc
" Corniculana natū, patre nullo, matre serua, nat
" & virtute regnum tenuisse? quid enim de T. T
" Sabino dicā, quem ipse Romulus parens vrbis
" cietatem regni accepit? Ergo dum nullū fast

" mus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Ro-
" manum, pœniteat nunc vos plebeii consulis, cum
" maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne
" regibus quidem exactis clausa vrbs fuerit peregrinæ
" virtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos
" ex Sabinis non in ciuitatem modò accepimus, sed
" etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone
" penitus, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex
" plebe, præcisa consulatus spes erit? Vtrum tandem
" non credimus fieri posse, vt vir fortis ac strenuus,
" bello bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarqui-
" nio, Seruio Tullio similis? anne si sit quidem ad gu-
" bernacula reipub. accedere eum patiemur? potiusq;
" decemuiris deterrimis mortalium, qui tum omnes
" ex patribus erant, quam optimis regum nouis ho-
" minibus similes consules sumus habituri? At enim
" nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid
" postea? nullane res noua instituī debet? & quod nō-
" dum est factum (multa enim nondum sunt facta in
" nouo populo) ea, ne si vtilia quidem sint, fieri opor-
" tet? pontifices, augures Romulo regnante nulli e-
" rant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in ciui-
" tate, & descriptio centuriarum, classiumque non e-
" rat: ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam
" fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec
" imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœ-
" pit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant: in-
" stitutum est vt fierent. decemuiros legibus scriben-
" dis intra decem hos annos & creauimus, & e repu-
" blica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum vr-
" be condita, & in immensum crescente, noua impe-
" ria, sacerdotia, iura gentium hominumq; instituan-
" tur? hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe
" esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis, pessi-

» mo exemplo publico, cum summa iniuria plebis
» esse vlla maior aut insignior cõtumelia posset, q
» partem ciuitatis velut contaminatam, indignam
» cõnubio haberi? quid est aliud, quam exilium
» eadem mœnia, quam relegationem patiꝫ ne
» tatibus, ne propinquitatibus immisceamur
» ne sanguis. quid? hoc si pollui nobilitas
» istam vestram, quam pleriq; oriundi ex Alb
» Sabinis, non genere nec sanguine, sed per
» tionem in patres habetis, aut ab regib. lectia
» reges exactos iussu populi: finceram seruate
» consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe
» vestras filias fororesq; enubere sinendo e
» Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferret,
» ciorum ista libido est: nemo inuitum pactio
» ptialem quenquam facere coegisset: verum
» uero lege id prohiberi, & connubium tolli
» ac plebis, id demum contumeliosum plebi
» enim non confertis ne sit connubiũ diuitib
» peribus? quod priuatorũ consiliorum vbiq;
» fuit. vt in quã cuiq; fœminæ conuenisset
» nuberet: ex qua pactus esset vir domo, in
» nium duceret: id vos sub legis superbissima
» ia coniicitis, qua dirimatis societate ciuili,
» ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne
» patricio sit plebeius? ne eodem itinere
» conuiuium ineat? ne in foro eodem
» enim in re est aliud? si plebeiam patricius
» patriciã plebeius, quid iuris tandem mutatur
» pe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex
» nubio vestro petamus quicquam est, præter
» vt hominum, vt ciuium numero simus nec
» si in contumeliam ignominiamq; nostram
» iuuat) quod contendatis quicquam est. Deni

Verum tandem populi Romani, an vestrum, sum-
mum imperiũ est? regibus exactis vtrum vobis do-
minatio, an omnibus æqua libertas parta est? Opor-
tere licere populo Rom. si velit, iubere legem. an, vt
quam rogatio promulgata erit, vos delectum pro
pœna decreueritis? & simul ego tribunus vocare tri-
bus in suffragium cœpero, tu statim consul sacra-
cro iuniores adiges, & in castra educes? & mina-
beris plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quan-
tum minæ aduersus plebis consensum valerẽt,
illam experti essetis? scilicet qui nobis consultum
valebatis, certamine abstinuistis? an ideo nõ est di-
catum, quod quæ pars firmior, eadem modestior
fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos ve-
stros illi tentabunt semper, vires non experientur.
neque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules,
putata vobis plebs est, si connubiis redditis, vnã hãc
ciuitatẽ tandẽ facitis: si coalescere, si iungi misceriq;
vobis priuatis necessitudinib. possunt: si spes, si adi-
tus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in
ciorum, si in societate reip. esse: si, quod æque liber-
tatis est, inuicẽ annuis magistratib. parere atq; im-
perare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermo-
nib. & multiplicate fama bella: nemo est nomẽ da-
turus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro
superbis dominis, cum quib. nec in republica hono-
rum, nec in priuata connubii societas est. Cum in
contionem & cõsules processissent, & res a perpe-
tuis orationibus in altercationẽ vertissent, interro-
gauit tribuno, cur plebeium consulem fieri non
oporteret? vt fortasse vere, sic parum vtiliter in præ-
sens certamen respondit, quod nemo plebeius au-
spicia haberet: ideo q. decemuiros connubiũ dire-
mere, ne incerta prole auspicia turbarentur. Ple-

bes ad id maxime indignatione exarsit, quod nob
cari tanquam inuisi diis immortalibus negare
posse. Nec ante finis contentionum fuit, cum
tribunũ acerrimum auctorem plebs nacta esset
ipsa cũ eo pertinacia certaret, quam victi tand
tres vt de connubio ferretur concessere: ita m
me rati contentionem de plebeiis consulibus
bunos aut totam deposituros, aut post bellum
laturos esse: contentamq; interim connu
plebem, paratam delectui fore. Cum Canuleio
ctoria de patrib. & plebis fauore ingẽs esset
alii tribuuni ad certamen, pro rogatione sua
ma vi pugnant: & crescente indies fama bell
ctum impediunt. Consules, cum per senatũ
cedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia
cipũ domi habebãt: apparebat autem, aut bo
aut ciuib. de victoria concedendũ esse. Soli e
sularib. Valerius atq; Horatius nõ intererant
liis. C. Claudii sententia consules armabat in
nos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini
tentiæ abhorrebant à cæde, violandisq; quo
dere icto cum plebe sacrosanctos accepisset.
hæc consilia eo deducta res est, vt tribunos
consulari potestate promiscue ex patribus ac
creari sinerent, de consulib. creandis nihil
tur. eoq; contenti tribuni, contenta plebs fuit
mitia tribunis consulari potestate tribus
indicuntur. quibus indictis, extemplo quic
aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quam
me tribunitii & prehensare homines, & con
re toto foro candidati cœpere: vt patricios
ratio primo, irritata plebe, adipiscendi hono
inde indignatio, si cum his gerendus esset ho
deterret. postremo, coacti tamen à primorib

ne cessisse possessione reipub. viderẽtur. Euen
eorum comitiorum docuit, alios animos in cõ
tione libertatis dignitatisq;, alios secundum
deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribu
enim omnes patricios creauit populus, cõten
eo, quod ratio habita plebeiorũ esset. Hanc mo
deris, æquitatemq;, & altitudinẽ animi vbi nũc
uero inueneris, quæ tum populi vniuersi fuit
anno trecentesimo decimo quam vrbs Roma cõ
ea ætas, primum tribuni militum pro consulibus
magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L.
Atilius, T. Cæcilius. quorũ in magistratu concordia
domi, pacem etiã foris præbuit. Sunt qui propter
dorum Æ. quorum Volscorumq; bello & Ardea
tium defectioni Veiens bellum, quia duo consules
uere tot simul bella nequirent. tribunos militum
tres creatos dicãt, sine mentione promulgatæ legis
de consulibus creandis ex plebe: & imperio & insi
gnibus cõsularibus vsos. Non tamen pro firmato iã
fecit magistratus eius ius, quia tertio mense quam
oportuit, augurũ decreto, perinde ac vitio creati, ho
nore abiere: quod C. Curiatius, qui comitiis eorũ
præfuerat. parum recte tabernaculũ cepisset. Lega
tis Ardeatibus Romam venerunt, ita de iniuria
querentes, vt si demeretur ea, in fœdere atq; ami
cos transituros restituto agro appareret. Ab senatu
consum est, iudicium populi rescindi ab senatu
non posse, præterquã quod nullo nec exemplo nec
iure fieret, concordiæ etiam ordinũ causa. si Arde
ates sua tempora expectare velint, arbitriumq; se
narii leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore vt
gaudeant se iræ moderatos: sciantque
ciis æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos ori
ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se

V.C. rem integrā relaturos dixissent, comiter dimisit. Ubi patricii, cum sine curuli magistratu resp. esset, conuenerunt interregem creauere. Contentio, cōsulesne, an buni militū crearentur, in interregno rem dies plures tenuit. Interrex ac senatus, consulum tia tribuni plebis, & plebs, tribunorū militum beantur, tendunt. Vicerunt patres, quia patriciis seu hunc seu illum delatura honorem stra certare supersedit: & principes plebis ea tia malebāt, quibus non haberetur ratio sui, quibus vt indigni prætererētur. Tribuni quoq; bis certamen sine effectu in beneficio apud

311. res patrū reliquere. T. Quintius Barbatus consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulib. cum Ardeatib. dus renouatum est. Idq; monumenti est, eos illo anno fuisse, qui neq; in annalib. prisci in libris magistratuū inueniūtur. credo, quod ni militū initio anni fuerūt, eo, perinde ac si annum in imperio fuerint, suffectis his consul prætermissa nomina consulum horū. Licinius cer auctor est, & in fœdere Ardeatino & in libris ad Monetæ inuentos. Et foris cū tot a finitimis oēstētati essent, & domi ocium fuit, annum seu tribunos modò, seu tribunis consules quoq; habuit, sequitur annus haud

312. consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Q. tio Capitolino quintùm Coss. Idem hic annus suræ initiū fuit, rei a parua origine ortæ, quæ de tanto incremento aucta est, vt morum disc næq; Romanæ penes eam regimen, senatus tumq; centuriæ, decoris dedecorisq; discrimen ditione eius magistratus, publicorū ius, priuatorū locorū, & vectigalia populi Rom. sub nutu arb

lusio essent. Ortum autē initiū rei est, quod in po pulo per multos annos incensō, neq; differri census poterāt: neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Men tio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consulatem, suo proprio magistratu egere: cui scri bārū ministeriū, custodiæq; & tabularū cura, cui ar cārium formulæ censendi subiiceretur. Et patres quam rem paruā, tamē quo plures patricii ma gistratus in rep. essent, lęti aceepere id quod euenit, bonorū credo etiā rati, vt mox opes eorū qui præfu erant ipsi honorii ius maiestatemq; adiicerent. & tri bunis (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerii procurationem intuētes, ne par tes quoq; reb. incommode aduersarētur, haud sane pro tendere. Cum a primoribus ciuitatis spretus ho nor esset Papyrium, Semproniumq;, quorū de con sulatu dubitabatur, vt eo magistratu parū solidum confulatum explerent, censui agendo populus suf fragis præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum pacis & omæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterima societate, renouatoq; fœdere recēti au xilium prope euersæ vrbi implorantes. Frui namq; pace optimo consilio cum populo Romano seruа ti, per intestina arma non licuit, quorum causa atq; auxilium traditur ex certamine factionū ortum, quę fere, eruntq; pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbive, quæq; alia in dem iras, velut vltima publicorum malorum ver tunt. Virginem plebeii generis maxime forma no bilem petiere iuuenes: alter virginī genere par, tuto ribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erāt: nobi lis alter, nulla re præterquam forma captus, adiuua bant eum optimatium studia, per quæ in domum

quoque puellæ certamen partium penetrauit, ad
bilis superior iudicio matris esse, quæ quam ipsos
didissimis nuptiis iungi puellam volebat. tutores
ea quoque re partium memores, ad suum tendere
Cum res peragi intra parietes nequisset, venere
in ius est. postulatu audito matris tutorum, pro
gistratus secundum parentis arbitrium dant ius
ptiarum. Sed vis potētior fuit. namq; tutores in
suæ partis homines de iniuria decreti palam in
concionati, manu facta virginem ex domo matris
rapiūt. aduersus quos infestior coorta optimatium
acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit pu
lium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi simile
armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, ta
gros optimatium cum ferro igniq; excursione
cit. vrbem quoq; omnis etiam expertem ante
taminis, multitudine opificum ad spem præda
uocata, obsidere parat. nec vlla species cladis
belli abest, velut contacta ciuitate rabie duorum
iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ pe
tium. Parum parti vtrique domi armorum bellique
est visum. optimates Romanos ad auxilium
obsessæ, plebs ad expugnādam secum Ardeam
scos exciuere. Priores Volsci duce Æquo Cluil
Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum
obiecere. Quod vbi Romam est nūciatum, exem
plo M. Geganius consul cum exercitu profectus
tria millia passuum ab hoste locum castris co
præcipitique iam die curare corpora milites iub
quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque
pus adeo approperatum est, vt sole orto Volsci
miore se munimento ab Romanis circumuallatos
quam a se vrbem viderent. & alia parte consul
ro Ardeæ brachium immiserat, qua ex oppido

commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam
diem non commeatu præparato, sed ex populatio-
ne agrorum rapto in diem frumento aluisset mili-
tem, postquam septus vallo, repēte inops omnium
rerum erat, ad colloquium consule euocato, si sol-
uendæ obsidionis causa venerit Romanus, abduc-
turum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis
conditiones accipiendas esse, non ferendas, respon-
det. neque vt venerint ad oppugnandos socios po-
puli Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse,
dedi imperatorē, arma poni iubet, fatētes victos se
esse, & imperio parere: aliter tā ab euntibus, quam
manentibus se hostem infensum, victoriam potius
ex Volscis, quam pacem infidam Romam relatu-
rum. Volsci exiguam spem in armis ponentes: alia
undique absciſſa, cum tentassent: præter cætera ad-
uersa loco quoque iniquo ad pugnam congressi,
inferiore ad fugam, cum ab omni parte cæderen-
tur, ad preces a certamine versi, dedito imperatore,
tradituque armis sub iugum missi, cum singulis ve-
stimentis ignominiæ cladisq; pleni dimittuntur. &
eum haud procul vrbe Tusculo consedissent, ve-
ter Tusculanorum odio inermes oppressi dede-
runt pœnas, vix nunciis cædis relictis. Romanus
consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus e-
iusmodi motus securi percussis, bonisque eorum in pu-
blicum Ardeatium redactis, composuit. Demptam-
que iniuriam iudicii tanto beneficio populi Ro-
mani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid
ad defendum publicæ auariciæ monumentum vi-
debatur. Consul triumphans in vrbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisq;
spectaculo quibus dearmatum exercitum hostium sub
iugum miserat. Æquauit, quod haud facile est, Quin-
tius consul rogatus armati gloriam collegæ: qua

V.C. concordiæ pacisque domesticam curam, iura
mis summisq; moderãdo, ita tenuit, vt eum
tres seuerũ consulẽ, & plebs satis comem cred
rint: & aduersus tribunos auctoritate plus quã
certamine tenuit. quinque consulatus eodem
nore gesti, vitaque omnis consulariter acta, vere
dum pene ipsum magis quam honorem faciebat
eo tribunorum militarium nulla mentio his
313 sulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibu
num, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabi
& Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum
mi foris; gestarũ succedere se cernebant. magna
autẽ memorabilem annum apud finitimos fec
hostesq; esse, quod Ardeatibus in re præcipiti
ta foret cura subuentum: eo impensius vt delec
prorsus ex animis hominum infamiam iudicii
natusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas
deatium intestino tumultu redacta ad paucos
coloni eo præsidii causa aduersus Volscos
tur. Hoc palam relatum in tabulas, vt plebem
bunosq; falleret, iudicii rescindendi consilium
tum. consenserant autem, vt multo maiore
te Rutulorum coloniorum, quam Romanorum
scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi is qui
ceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Roma
ibi, quam omnibus Rutulis diuisus esset, plebs
agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit.
umuiri ad coloniã Ardeã deducendã creati, Ag
pa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius
lua. Qui præter minime populare ministeriũ
assignando sociis, quem populus Romanus
iudicasset, cum plebem offendissent, ne primo
quidem patrum satis accepti, quod nihil
cuiusquam dederant: vexationes, ad populum

dicta ab tribunis. colonis adscripti remanendo V.C.
colonia, quam testem integritatis iustitiæq; ha-
bebant, vtrauere. Pax domi foriſq; fuit & hoc & in
sequenti anno C. Furio Pacilio & M. Papyrio Crasso 314.
Coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à
patribus, ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt.
Causa seditionum ne quicquam à Petilio quæsita:
cum tribunus plebis iterũ ea ipsa denunciãdo factus,
ne ea vt de agris dividendis plebi referrent consu-
les ad senatum, peruincere potuit: & cum magnõ
certamine obtinuisset vt consulerentur patres, cõ-
sultum an tribunorum placeret comitia haberi, cõ-
sules creari iussi sunt. Ludibrioq; erant minæ tribu-
ni denunciantis se delectum impediturũ: cum qui-
dem finitimis, neque belli apparatu opus esset. Se-
quitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo
Geganio Macerino, L. Menenio Lanato Coss. mul 315.
fecit clade periculo insignis, seditionibus, fame,
pestilentia prope per largitionis dulcedinem in cerui-
cem accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo
si aggrauatæ res essent, vix ope deorũ omniũ res si-
sti potuisset. Cœpere à fama mala, seu aduersus an-
nos frugibus fuit: seu dulcedine concionũ & vi bis,
desero agrorũ cultu. nã vtrunq; traditur. & patres
plebẽ desidẽ, & tribuni plebis nunc fraudẽ, nũc ne-
gligentiã consulũ, accusabant. Postremo perpulere
plebem, haud aduersante senatu, vt L. Minucius præ-
fectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu
ad custodiã libertatis futurus, quam ad curationem
ministerii sui: quanquã postremo annonæ quoq; le
uatæ haud immeritã & gratiam & gloriã tulit. Qui
cum multis circa finitimos populos legationib. ter-
ra mariq; nequicquã missis (nisi quod ex Hetruria
haud ita multum frumenti aduectum est) nul-

V.C. lum momentum annonæ fecisset: & rendo
dispensationem inopiæ, profiteri cogendo fr
tum, & vendere quod vsui menstruo super
fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: crimin
inde, & obiiciendo iræ populi frumentarios,
inquisitione aperiret magis quã leuaret in
multi ex plebe spe amissa potius quam vt
rentur trahendo animam, capitibus obuolutis
Tiberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius
questri ordine, vt illis temporibus prædi
vtilem, pessimo exemplo, peiore consilio
gressus. frumento namque ex Hetruria priua
cunia per hospitum clientiumq; ministeria
pto (quæ credo ipsa res ad leuandam publi
annonam impedimento fuerat) largitione
menti facere instituit: plebemq; hoc mune
nitam, quacunque incederet, conspectus, cla
supra modum hominis priuati, secum trahere
dubium consulatum ei fauore ac spe desp
tem. Ipse, vt est humanus animus insatiabi
quod fortuna spondet, ad altiora & non
tendere: & quoniam consulatus quoque
dus inuitis patribus esset, de regno agitare. id
dignum tanto apparatu consiliorum, & certam
quod ingens exudandum esset, præmium fore
comitia consularia instabant: quæ res eum ne
316. compositis maturisve consiliis, oppressit. Co
sextum creatus T. Quintius Capitolinus, mi
opportunus vir nouanti res: collega addit
grippa Menenius, cui Lanato erat cognomen.
Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu
ad res posceret, in incertum creatus. nihil e
constat, nisi in libros linteos vtroq; anno rela
inter magistratus præfecti nomen. Hic Minu
ean

tandem reipub. curationem agens, quam Melius
priarim agendam susceperat: cum in vtraque do
lio genus idem hominum versaretur, rem com
Patam ad senatum defert, tela in domum Melii
conferri, cumq; conciones domi habere, ac non du
bus regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum
sse: cætera iam conuenisse: & tribunos mercede
ntos ad prodendam libertatem: & partita duci
bus multitudinis ministeria esse. serius se pene
quam tutum fuerit, ne cuius incerti vanique au
dire esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita,
undique primores patrum & prioris anni consu
lum increparet, quod eas largitiones, cœtusq; plebis
in priuata domo passi essent fieri: & nouos consu
les, quod expectassent donec a præfecto annonæ
ista res ad senatum deferretur, quæ consulem
non auctorem solum desideraret, sed etiam vindi
cem. Quintius consules immerito increpari
dixit, qui constricti legibus de prouocatione ad dis
cordiam in imperium latis, nequaquam tantum
malum in magistratu ad eam rem pro atrocitate
facinoris vindicandam, quantum animi haberent. opus esse
non forti solũ viro, sed etiam libero, exsolutoque
legum vinculis. Itaq; se dictatorem L. Quintium
creare: ibi animum parem tantæ potestati esse.
Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere:
& quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta
ante dimicationi obiicerent? Dein cum vndique
id illo senili animo non consilii modò, sed et
iam virtutis esse, quam in omnibus aliis, dicerent,
laudibusque haud immeritis onerarent, & consul
atui remitteret: precatus tandem deos immorta
les Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis re
bus damno dedecorive reip. esset, dictator a consu-

le dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam m
strum equitum dicit. Postero die dispositis p
fidiis cum in forum descendisset, conuerso
eum plebs nouitate rei ac miraculo esset: & M
ani, atq; ipse dux eorum, in se intentam vim
ti imperii cernerent: expertes consilio rum
qui tumultus, quod bellum repens aut dictato
am maiestatem, aut Quintium post octogesimu
annum rectore reipub. quæsisset, rogitarent: m
sus ab dictatore Seruilius magister equitum ad M
lium, Vocat tē, inquit, dictator. Cum pauidus
quid vellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicend
esse proponeret, crimenque à Minucio delatum
senatum diluendum: tunc Melius recipere se inv
teruam suorum, & primum circunspectans reg
uersari: postremo cū apparitor iussu magistri e
tum eum duceret, ereptus à circumstantibus, fi
ensque fidem plebis Romanæ implorare, & opp
mi se consensu patrum dicere, quod plebi bene
fecisset: orare, vt opem sibi vltimo in discrim
ferrent, neve ante oculos suos trucidari sineren
Hæc eum vociferantem assecutus Hala Seruil
obtruncat: respersusq; cruore obtruncati, fig
cateruā patriciorum iuuenum dictatori renun
at: vocatum ad eum Melium, repulso apparitore
concitantem multitudinem, pœnam meritā hab
re. Tum dictator, Macte virtute, inquit, C. Ser
li esto, liberata repub. Tumultuante deinde m
titudinem incerta existimatione facti, ad cons
nem vocari iussit: & Meliū cæsum pronunciau
tiam si regni crimine insons fuerit: qui vocat
magistro equitū ad dictatorem non venisset, d
causam cognoscendam cōsedisse: qua cognita h
turū fuisse Meliū similē causæ fortunā. Vim

tum ne iudicio se committeret, vi coercitum esse.
hoc cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse,
qui natus in libero populo, inter iura, legesq; ex
qua vrbe reges exactos sciret: eodemque anno so-
dalis filios regis, & liberos consulis liberatoris pa-
triæ, propter factionem indicatam recipiendorū
in vrbem regum, à patre securi esse percussos: ex
qua Collatinum Tarquinium consulem nominis
pudore abdicare se magistratu, atq; exulare iussum:
ex qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter cō-
citata de regno, supplicium sumptū: in qua nu-
per decemuiros bonis, exilio, capite multatos ob
appetitam regiam: in ea Sp. Melius spem regni cō-
cepisse, & quis homo? quanquam nullam nobili-
tatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad
dominationem pandere viam: sed tamē Claudios,
Cassios consulatib. decemuiratib. suis, maiorumq;
honoribus, splendore familiarū sustuliſſe animos,
quo nefas fuerit, Sp. Melium, cui tribunatus plebis
neq; optandus quā sperandus fuerit, frumentatiū
agrum, vilibus fartis libris speraſſe libertatem se
ciuium suorum emisse: ciboq; obiiciendo ratum
vicinorem finitimorum omnium populum in ser-
uitutem perlici posse: vt quem senatorem conco-
ditare ciuitas vix posset, regem ferret, Romuli cō-
ditoris ab diis orti, recepti ad deos, insignia atque
imperium habentē, non pro scelere id magis, quā
pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine e-
ius expiatum, nisi tecta parietesque, intra quæ tan-
ta amentiæ conceptum esset, dissiparentur, bo-
naque contacta precijs regni mercandi, publicarē-
tur, liberet itaq; quæstores vēdere ea bona, atq; in
publicū redigere. Domū deinde, vt monumento a-
eternæ esset oppressæ nefariæ spei, diruī extēplo iussit.

V.C. id Æquimelium appellatum est. L. Minucius bo
aurato extra portam tergeminam est donat
plebe quidem inuita, quia frumentum Meli
assibus in modios æstimatũ plebi diuisit. Hinc
nucium apud quosdam auctores transisse a
ad plebem, vndecimumq; tribunũ plebis
tum, seditionẽ motam ex Meliana cæde, sed
inuenio. Cæterum vix credibile est, numer
bunorum patres augeri passos: idque pot
exemplum a patricio homine introductum
deinde id plebem concessum semel obtinuis
certe tentasse, sed ante omnia refellit fal
ginis titulum, paucis ante annis lege caut
tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcil
Iunius, Sex. Titinius, soli ex collegio tribun
neq; tulerant de honoribus Minucii legem
minari nunc Minucium, nunc Seruilium ap
bem, querique indignam necem Melii non
rant. peruicerunt igitur, vt tribunorum m
potius quam consulum comitia haberentur.
dubii, quin sex lectis (tot enim iam creati lic
& plebeii aliqui profitendo se vltores fore M
cædis crearentur. Plebs quanquam agitata
eo anno & variis motibus erat, nec plures
tres tribunos consulari potestate creauit, & p
317. Quintiũ Cincinnati filium: ex cuius dictatu
dia tumultus quærebatur: prælatus suffragiis C
tio Mamercus Æmilius, vir summæ dignitat
Iulium tertium creant. in horum magistratu
næ colonia Romana ad Lartem Tolumnium
entium regem ac Veientes defecere. maius
defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium T
Sp. Nautium, L. Roscium, legatos Romanos
fam noui consilii quærentes, iussu Tolumnii
fecer

erunt. leuant quidã regis facinus. in tesserarum V.C.
spero iactu vocẽ eius ambiguam, vt occidi iussis
deterentur. a Fidenatibus exceptam, causam mor
legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fi
tium nouorum sociorum consulentium de
ruptura ius gentium, non auersum ab inten
fusis animum: nec deinde in horrorem ver
facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatiũ
pulum, ne respicere spem vllam ab Romanis
conscientia tanti sceleris, voluisse. Legato
qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in Ro
positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusque
quam finitimis populis ab causa etiam tam
da bellum exortis, atrox dimicatio instabat.
ad curam summæ rerum quieta plebe, tribu
eius, nihil controuersiæ fuit, quin consules
erentur M. Geganius Macerinus tertiũ, & L. Ser- 318.
Fidenas, a bello credo quod deinde gessit, ap
tus. hic enim primus cis Anienem cum rege
entium secundo prælio conflixit: nec incruen
victoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amis
dolor, quam lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus,
in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum
dium iussit: is magistrum equitum ex collegio
oris anni, quo simul tribuni militum consulari
testate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, di
patre inuenem, dixit. Ad delectum a con
habitum centuriones veteres belli periti
& numerus amissorum proxima pugna ex
Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fa
Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum po
maior, tum vir quoq; potestati par, hostes ex
Romano trans Anienem submouere: collesq;
Fidenas atq; Anienem ceperunt, referentes

castra: nec ante in campos digressi sunt, qui legati
nes auxilio Faliscorum venerunt. tum demū cū
Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita
dictator Romanus haud procul inde ad confluen
tes consedit in vtriusq; ripis amnis, qua sequen
nimento poterat, vallo interposito, posteroq; die
aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ
liscus procul ab domo militiā ægre patiens, fra
fidēs sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq;
spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanq;
suorum magis placebant consilia, ne longinqua
militiam paterentur Falisci, postero die se pugna
rum edicit. dictatori ac Romanis, quod detrectet
pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die
militibus castra vrbemq; se oppugnaturos fremen
tibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinque acies intra
castra in medium campi procedunt. Veiens mul
tudine abundans, qui inter dimicationem cū
Rom aggrederētur, post montes circumm
populorū exercitus ita stetit instructus, vt dextr
cornu Veientes, sinistrū Falisci tenerēt, media
nates essent. Dictator dextro cornu aduersus
scos, sinistro contra Veientē Capitolinus Quinc
intulit signa: ante mediā aciem cum equitatu
ster equitū processit. Parumper silentium &
fuit: nec Hetrusci, nisi cogerentur, pugnā in
& dictatore arcē Romanā respectante, vt ab
ribus simul aues rite admissent, c
leretur signū. quod vbi conspexit, primos eq
clamore sublato in hostem emisit, secuta pe
acies ingenti vi conflixit. nulla parte legion
truscæ sustinuere impetū Romanorū. eques
me resistebat, equitumq; longe fortissimus ip
ab omni parte effuse sequentib obequitans

trahebat certamē. Erat tum inter equites tribu
militū A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudi
corporis animo ac virib. par: memorq; generis,
quod amplissimū acceptū maius auctiusq; reliquit
posteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacunq;
inter ederisset, trepidantes Romanas videret tur
mas, insignemq; eum regio habitu volitantē tota
acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis
humani, violatorq; gentium iuris? iā ego hanc ma
dabo victimam (si modò sancti quicquam in terris
dii volunt) legatorum Manib. dabo. Calcaribus
equum ictum quo deiecisset, confestim & ipse hasta
rectus, se in pedes excipit assurgentē ibi regē vm
bone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad ter
ram affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; ab
humero fundit. Ita equitū quoq; fusa acies, quæ vna fe
cerat anceps certamen. Dictator fugatis legionib.
hostium & ad castra cōpulsos cædit. Fidenatium pluri
mis locorū notitia effugere in mōtes. Cossus Tibe
rim equitatu transuectus, ex agro Veientano in
gentē detulit prædā ad vrbē. Inter prælia & ad castra
Romana pugnatū est, aduersus partē copiarū ab To
lumnio, vt ante dictū est, ad castra missam. Fabius
Dorsualis corona primū vallum defendit: intētos
deinde hostes in vallū, egressus dextra principali cū
militaris repēte inuadit. quo pauore iniecto, cædes
maior, quia pauciores erāt: fuga nō minus trepida,
quam in acie fuit. Omnib. locis re bene gesta, dictator
Romanus cōsulto, iussuq; populi triūphans in vrbē re
cessit. Longe maximū triūphi spectaculū fuit. Cossus,
spolia opima regis interfecti gerēs, in eum milites
carmina incondita, æquātes eum Romulo, canere.

Spolia in æde Iouis Feretrii prope Romuli spolia quæ prima opima appellata sola ea tēpestate cum solenni dedicatione dono fixit. auerterat se a curru dictatoris ciuium ora, & celebritatem dici fructū prope solus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omnes me auctores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis templo intulisse, exposui. Cæterum præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscriptus meq; arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc cum Augustum Cæsarem templorum omnium ditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Iouis, quam vetustate dilapsam refecit, se in thorace linteo scriptum legisse audissem, sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum secundorum Cæsaremq; ipsius templi auctorem fubtrahere stem, qui si ea in re sit error, quod tam veteres nales, quodque magistratuum libri, quos linteo æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat, tidem auctores, septimo post demum anno T. Quintio Penno A. Cornelium Cossum habeant: existimatio communis omnibus etiam illud accedit, ne tā clara pugna in eum trāsferri posset, quod imbelle trienniū ferme lentia, inopiaque frugū circa A. Cornelium fuit: adeo vt quidā annales velut funesti, ter nomina consulum suggerant. tertius ab Cossi annus tribunum eum militum testate habet: eodem anno magistrum equ quo in imperio alterā insignem edidit

pestrem. ea libera coniectura est. sed (vt ego au- V.C.
thor) vana. versare in omnes opiniones licet: cum
ctior pugnæ recentibus spoliis in sacra sede posi-
lucem prope ipsum, cui vota erant, Romulum-
pe intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese
A. Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cor- 319.
nelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus,
exercitus in agrum Veiente ac Falisco ductus: præ-
da alacta hominum, pecorumque, hostis in agris
nusquam inuentus, neq; pugnandi copia facta. vr-
bem tamen non oppugnatæ: quia pestilentia popu-
lum inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec
graues tamen, ab Sp. Melio tribuno plebis. qui fauo-
rem hominis moturum se aliquid ratus, & Minucio
eadem dixerat: & rogationem de publicandis bonis
Seruilii Halæ tulerat. falsis criminib. a Minucio cir-
cumuentum Melium arguens: Seruilio cædem ci-
uicindemnati obiiciens, quæ vaniora ad populum
ipso auctore fuere. Cæterum magis vis morbi in-
grauescens curæ erat, terroresq; ac prodigia, maxi-
me quod crebris motibus terræ ruere in agris nun-
tiabantur tecta. Obsecratio itaque a populo duum-
uiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus
Cornelio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum 320.
uberum vastitatis in vrbe agrisq; fecit, vt non mo-
do prædādi causa quisquam ex agro Romano non
discederet, belliue inferendi memoria patribus aut ple-
bi esset: sed vltro Fidenates, qui se primo aut oppi-
dani montibus, aut muris tenuerant, populabun-
di descenderent in agrum Romanum. deinde Ve-
entium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad in-
staurandum bellum, neq; clade Romanorum, ne-
que sociorum precib. potuere) duo populi transie-
re Anienem: atq; haud procul Collina porta signa

habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis q
in vrbe est. Iulius consul in aggere murisq; exp
copias. a Virgineo senatus in æde Quirini co
tur. dictatorē dici A. Seruiliū placet, cui Prisc
alii Structo fuisse cognomē tradunt. Virginius
collegam consuleret moratus, permittente e
ctē dictatorē dixit. is sibi magistrū equitū Po
mium Ebutiū Heluam dicit. Dictator omnes
prima extra portam Collinā adesse iubet, qu
cunque vires suppetebant ad arma ferenda,
fuere. signa ex ærario prompta feruntur ad dic
rē. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora
cessere. eo dictator agmine infesto subit: nec
Nomento signis collatis fudit Hetruscas legio
compulit inde in vrbē Fidenas, vallo; circumd
sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita
que in obsidione vis vlla erat: quia frumēti
necessitati modò satis, sed copiæ quoq; abund
ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi
cogendiq; ad deditionē spe amissa, dictator in
propter propinquitatem notis, ab auersa parte
bis maxime neglecta, quia suapte natura tutis
erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse d
simis locis subeundo ad mœnia quadriarii
so exercitu, qui alii aliis succederent ad pugn
tinenti die ac nocte prælio ab sensu operis hos
uertebat: donec perfosso a castris monte, ere
arcem via est, intentisq; Hetruscis ad vanas a
periculo minas, clamor supra caput hostilis
vrbē ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M.
ganius Macerinus censores villam publica
po Martio probauerunt: ibiq; primum cen
puli est actus. Eosdem consules in sequētia
fectos, Iulium tertium, Virginium iterū, apud

tum Licinium inuenio. Valerius Antias & Q. Tu- V.C.
bero M. Manlium & Q. Sulpicium consules in eum 321.
annum edunt. cæterum in tam discrepanti editio-
ne & Tubero & Macer libros linteos auctores pro-
ferentur: neuter tribunus militum eo anno fuisse,
nec eorum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio
Fabios haud dubie sequi linteos placet: & Tubero
magistratus veri est. sed inter cætera vetustate incom-
perta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum
in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientib.
bello exterritis metu similis excidii, sed etiam
Faliscis, memoria initi primo cum
quum rebellantibus non affuerant. Igitur cū duæ
ciuitates legatis circa XII. populos missis impetras-
sent, vt ad Voltumnæ fanū indiceretur omni He-
truriæ concilium: velut magno inde tumultu im-
petu facto, senatus Mamercum Æmilium dictato-
rem iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tu-
bertus magister equitū est dictus, bellumq; tanto
maiore quam proximo conatu apparatum est, quā-
to ira erat ab omni Hetruria periculi, quā ab duo-
bus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione
eorum tranquillior fuit. Itaq; cum renunciatum
esset legatoribus esse, negata Veientibus auxilia,
eosque suo consilio bellum initum, suis viribus
gerere: nec aduersarum rerum quærere socios, cū
omnibus spem integram communicati non sint: tū
dictator ne nequicquā creatus esset, materia quæ-
reret bello gloriæ ademptā, in pace aliquid operis
edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiēs,
auctoritatem minuere parat: seu nimiam potestatem ra-
puit, seu non tam magnitudine honoris quam diu-
turnitate offensus. Concione itaque aduocata, rē-
publicā fortis gerēdā ait, tutaq; omnia præstāda deos im-

V.C. mortales susceptisse: se quod intra muros agendum esset, libertati populi Rom. consulturum. Ita autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna nō essent: & temporis modus imponeretur quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxiis viuere. se legem laturum, ne plus quam annuus semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et vt re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico. Depositio huius magistratu, modo aliorum magistratui imposito, alteri, cum gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi, Manlium cum, quod magistratum populi Rom. minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoque censu ærario fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulerunt: causam potius ignominiæ intuentes, quam ignominiam: primores patrum, quanquam diuinum nutum censuræ ius voluissent, exemplo accepto censoriæ offensos: quippe cum se quisque diuturnæ ac sæpius subiectum censoribus fore cernaret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, vt vis a censoribus nullius auctoritate, præterquā ipsius Mamerci deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis cōcionibus prohibendo comitia, cum res prope ad interregnū perducta esset, euicere tandem, vt tribuni militum consulari potestate crearentur. victoriæ præmium quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullus fuit: omnes patricii creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini

pro valetudine populi vota est. multa duumuiri ex V.C.
libris placandæ deum iræ, auertendæque à populo
pestis causa, fecere. magna tamen clades in vrbe
agroque, promiscue hominum pecorumque
pestilentia accepta. Famem cultoribus agrorum ti-
mentes, in Hetruriam, Pomptinumque agrum &
Cumas postremo in Siciliam quoq; frumenti causa
mittere. Consularium comitiorum nulla mentio
habita est. Tribuni militum consulari potestate o-
mnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. 327.
Rufus Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno
grauis morbi leuata: neq; à penuria frumēti, quia ante
prouisum erat, periculum fuit. Consilia admouē-
da bella in Volscorum Æquorumque conciliis, &
Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prola-
to in annum res, decretoq; cautum, ne quod ante
hoc concilium fieret: nequicquā Veiente populo que-
mente eandem qua Fidenæ deletæ sint, imminere
Veis fortunam. Interim Romæ principes plebis
non diu nequicquam imminentes spei maioris ho-
nori, dum foris ocium esset, cœtus indicere in do-
mo tribunorum plebis. ibi secreta consilia agita-
re, queri se a plebe adeo spretos, vt cum per tot an-
nos tribuni militum consulari potestate creentur,
ne vnquam plebeio ad eum honorem aditus fu-
erit. multum prouidisse suos maiores, qui cauerint
ne cui patricio plebei magistratus paterent: aut
patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se
non etiam sordere, nec à plebe minus quam à patri-
cio contemni. Alii purgare plebem: culpam in pa-
tres vertere: eorum ambitione artibusque fieri, vt
nemo acceptum plebi sit ad honorem iter. si plebi re-
stare ab eorum mistis precib. minisq; liceat, me-
liorem eam suorum initurā suffragia esse, & parto

V.C. auxilio imperium quoque adsciturum. Placere
lendæ ambitionis causa tribunos legem promul
re, ne cui album vestimentum addere perti
causa liceret. Parua nunc res, & vix serio agenti
deri possit, quæ tunc ingenti certamine patres
plebem accendit. Vicere tamen tribuni, vt lex
perferrent: apparebatq; irritatis animis plebem
suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent,
natusconsultum factum est, vt consulatia com
haberentur. Tumultus causa fuit, quem ab Aq
& Volscis Latini atq; Hernici nunciarant. T. Q
tius Lucii filius, Cincinnatus, (eidem & Penno
gnomen additur) & Cn. Iulius Mento consulc
cti, nec vltra terror belli est dilatus. Lege facta
que maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat,
lectu habito, vtrinq; validi exercitus profectis
gidū cōuenere. ibiq; seorsum Æqui, seorsum Vo
castra cōmuniuere. intentiorq; quam vnquā ant
muniendi, exercendiq; militem cura ducibus
eo plus nuncii terroris Romam attulere. Senatu
dictatorem dici placuit: quia & si sæpe victi popu
maiore tamen conatu quam alias vnquā rebe
rent: & aliquantum Romanæ iuuentutis mod
absumptum erat. ante omnia prauitas consilio
discordiaque inter ipsos, & certamina in consu
omnibus terrebant. Sunt qui male pugnatum
his consulibus in Algido auctores sint, eamq; c
sam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat
alia discordes, in vno aduersus patrum voluntat
consensisse, ne dicerent dictatorem: donec ca
aliis terribiliora afferrentur, nec in auctoritate
natus consules essent, Q. Seruilius Priscus sum
honoribus egregie vsus: Vos, inquit tribuni ple
quoniam ad extrema ventum est, senatus appo

vim tanto discrimine reipub. dictatorē dicere con
libus pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita,
cationem oblatam rati tribuni augendæ potesta
se cedunt: proque collegio pronūciant, placere
consules senatui dicto audiētes esse: si aduersus cō
sensum amplissimi ordinis vltra tendant, in vincu
se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam
a senatu vinci maluerunt: prodituū a patribus sum
mi imperii ius, datumq; sub iugum tribunitiæ po
testati consulatum memorantes, siquidē cogi ali
quid pro potestate ab tribuno consules, & (quo
quid vlterius priuato timendum foret?) in vincu
lum duci possent. Sors, vt dictatorē diceret (nā
id quidem inter collegas conuenerat) T. Quin
tium venit, is A. Posthumium Tubertum, socerum
suum, seueriſſimi imperii virum, dictatorem dixit.
is L. Iulius magister equitum est dictus. simul
edicitur & iustitium: neq; aliud tota vrbe agi, quā
bellum apparari. cognitio vocantium ad militiæ mu
nera post bellum differtur. ita dubii quoq; inclinat
ad omnia danda. & Hernicis Latinisq; milites im
perati. vtrinq; enixe obeditum dictatori est. Hæc
omnia celeritate ingenti acta: relictoque Cn. Iulio
consule ad præsidium vrbis, & L. Iulio magistro e
quitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua
essent in castris, moraretur: dictator præeunte A.
Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumul
tus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum
Quintio cōsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut
erant castra hostium paruo inter se spacio distantia
locorum, ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste, di
ctator Tusculo, consul Lanuuio propiorem locum
castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem
munimenta, planitiēin medio nō paruis modo ex-

cursionib. ad prælia, sed vel ad explicandas vir-
acies satis patentem habebant. Nec ex quo ca-
castra collata sunt, cessatum à leuib. prœliis est:
patiente dictatore, conferendo vires, spem vi-
sæ victoriæ, tentato paulatim euentu certa-
suos præcipere. Itaque hostes nulla in præli-
relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem
sum ancipitis euentus committunt. Clamor
ortus, non consulis modo vigiles, exercitum
de omnem, sed dictatorem quoque ex somno
uit. Vbi præsenti ope res egebant, consul nec
deficit, nec consilio. pars militum portarum
nes firmant: pars corona vallum cingunt. In
ris apud dictatorẽ castris quo minus tumultus
eo plus animaduertitur quid opus facto sit.
sum extemplo ad castra subsidium, cui Sp. Po-
mius Albus legatus præficitur. ipse parte co-
paruo circuitu locum, maxime secretum ab
tu petit, vnde ex nec opinato auersum hostes
uadat. Q. Sulpiciũ legatum præficit castris. M.
legato assignat equites: nec ante lucem
iubet manum, inter nocturnos tumultus
tu difficilem. Omnia quæ vel alius imperator
dens & impiger in tali re præciperet, agere
cipit ordine, atque agit. Illud eximium
animiq; specimen, & neutiquam vulgatæ
quod vltro ad oppugnanda castra hostium,
maiore agmine profectos exploratum fuerat.
Geganiũ cum cohortib. delectis mittit. qui
intentos homines in euentum periculi alieni
se incautos neglectis vigiliis stationibusq; es
tus: prius pene cepit castra, quam oppugnari
satis scirent. inde fumo, vt conuenerat, da
gnum, vbi conspectum ab dictatore est, ex

pta hostium castra: nunciarique passim iubet.
Iam lucescebat, omniaq; sub oculis erant: & Fa-
cum equitatu impetum dederat: & consul e-
gionem e castris in trepidos iam hostes fecerat.
ctator autem parte altera subsidia & secundam
em adortus, circumagenti se ad dissonos clamo-
re subitos circum tumultus hosti vndiq; obie-
erat victorem peditem equitemq;. Circunuenti
que iam in medio ad vnum omnes pœnas rebel-
onis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis nobi-
lis vir factis quam genere, iam orbem voluentes
scinerepans clara voce: Hic præbituri, inquit, vos «
ra hostium estis indefensi, inulti? quid igitur «
ssa habetis? aut quid vltro bellum intulistis? in «
quo tumultuosi, in bello segnes: quid hic stantib. «
ri est: an deum aliquem protecturum vos, raptu- «
nem; hinc putatis? ferro via facienda est hac, qua «
per egressum videritis: agite qui visuri domos, «
parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum. non «
murum nec vallum, sed armati armatis obstant: vir- «
tum pares, necessitate (quæ vltimum ac maximũ «
telum est) superiores estis. Hæc locutum exequẽ- «
que dicta, redintegrato clamore secuti, dant
gressionem, qua Posthumius Albus cohortes ob
derat. & mouerunt victorem, donec dictator pe-
gressu iam referentibus suis aduenit, eoque omne
proelium versum est. Vni viro Messio fortuna hosti-
um finitur. multa vtrinq; vulnera, multa passim
cades est. Iam nec duces quidem Romani ineru-
enti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfra-
to capite acie excessit. Non dictatorem humerus
sed femoratus, non Fabium prope affixũ equo femur,
non brachiũ abscissum consulẽ ex tã ancipiti prœlio
remouit. Messiũ impetus per stratos cæde hostes

cum globo fortissimorum iuuenum extulit se
stra Volscorum, quæ nondũ capta erant, con
mnis acies inclinatur. Cõsul effusos vsq; ad
persecutus, ipsa castra vallumq; aggreditur, co
& dictator alia parte copias admouet. non
oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consule
quoq; intra vallum iniecisse ferunt, quo mil
crius subirent: repetendoq; signo primã impe
nẽ factã. Et dictator perrupto vallo iã in cast
lium intulerat. Tum abiici arma passim, ac
stes cœpti: castrisq; & his captis, hostes, præ
tores, omnes venumdati sunt. Prædæ pars,
gnoscentibus Latinis atq; Hernicis redditæ
sub hasta dictator vendidit, præpositoq; consu
stris, ipse triumphans inuectus vrbem, dict
abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memo
faciunt, qui filium ab A. Posthumio, quod
ne bene pugnandi captus, iniussu discesserit
dio, victorẽ securi percussum tradunt. nec
dere: & licet, in variis opinionibus: & argu
quod imperia Manliana, non Posthumiana,
lata sint: quum qui prior auctor tam fœdi
foret, occupaturus insignem titulum cruden
fuerit. Imperioso quoq; Manlio cognomen
Posthumius nulla tristi nota est insignitus. C
lius consul ædem Apollinis absente collega
te dedicauit. ægre id passus Quintius, cum
exercitu in vrbem rediisset, nequicquam in
est conquestus. Insigni magnis rebus anno
nihil tum ad rem Romanam pertinere visum
Carthaginienses tanti hostes futuri, tum
per seditiones Siculorum ad partis alterius
um in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum
vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum

potestate crearentur: nec obtineri potuit. Con- V.C.
sules fiunt L. Papyrius Crassius, L. Iulius. Æquorum 325.
petit fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœde-
re petitio ostentaretur, inducias annorum octo im-
petrauerunt. Volscorum res super acceptam in Al-
lobrogibus pertinaci certamine inter pacis belli-
que auctores in iurgia & seditiones versa. Vndique
etiam fuit Romanis. Legem de mulctarum æsti-
matione pergratam populo, cum ab tribunis parari
tribunales vnius ex collegio proditione excepissent,
præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fi- 326.
denas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Ni-
hil signum dictu actum his consulibus. Secuti eos 327.
consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus
Capitolinus. Veientes in agrum Romanum excursio-
nem fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium
gente participes eius populationis fuisse: co-
gnomineque eius rei L. Sergio & Q. Seruilio, & Ma-
mercio Æmilio permissa. Quidam Hostiam relega-
tum, quod eum per eos dies a Fidenis abfuissent, parum
constabat. colonorum additus numerus, agerque
Manlio interemptorum assignatus. Siccitate eo
anno plurimum laboratum est: nec cælestes modò
defuerunt aquæ, sed terra quoque ingenito humo-
re agens, vix ad perennes sufficit amnes. defectus
stagnorum aquarum circa torridos fontes, riuosque, stra-
gem inopi pecorum morientium dedit. scabie alia ab-
orta, vulgatique contactu in homines morbi, & in
urbem ipsam agrestes ingruerant, seruitiaque vrbs de-
inde impletur. Nec corpora modò affecta tabo,
sed animos quoque multiplex religio, & plera-
que externa inuasit: nouos ritus sacrificando, va-
ticinando inferentibus in domos, quibus quæstui
essent, captã superstitione animi: donec publicus

V.C. iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cer-
in omnibus vicis sacellisq; peregrina atque mi-
ta piacula pacis deûm exposcendæ. Datum inde
gocium ædilibus, vt animaduerterent, ne qua
Romani dii, neu quo alio more quam patrio
328. rentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem
num C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano
bus, dilatæ sunt. Tunc quoque ne confestim
lum indiceretur, neve exercitus mitteretur
religio obstitit: fœciales prius mittendos ad re-
petendas censuere. Cum Veientibus nuper
dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat
ciæque inde, non pax facta, quarum & dies
& ante diem rebellauerant. missi tamen fœcia-
nec eorum, cum more patrum iurati repeterent
verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum
populi iussu indiceretur bellum, an satis esset
tusconsultum. Peruicere tribuni, denunciando
pedituros se delectum, vt Quintius consul de
ad populum ferret. omnes centuriæ iussere
quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne
les in proximum annum crearentur. Tribuni
329. tū consulari potestate quatuor creati sunt, T. Q
tius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthum
A. Cornelius Cossus: ex iis Cossius præfuit vrb
delectu habito profecti sunt Veios: documento
fuere, complurium imperiū bello inutile esse. V
dendo ad sua quisq; consilia, cum aliud alii
tur, aperuerunt ad occasionem locum hosti.
tā namq; aciē signū aliis dari receptui, aliis ca
bētib. inuasere opportune Veientes: castra
turbatos, ac terga dantes accepere. Plus ira
minię quā cladis est acceptū. Mœsta ciuitas
ci insueta: odisse tribunos, poscere dictatorem

ueris spes ciuitatis. & cum ibi quoque religio obsta-
ne posset nisi ab consule dici dictator, augures
consulti eam religionem exemere. A. Cornelius di-
uorem Mamercum Æmilium dixit. & ipse ab eo
magister equitum est dictus. Adeo simul fortuna
ciatis virtute vera eguit: vt nihil censoria ani-
aduersio effecerit, quo minus regimen rerum ex
sanis indigne domo penetretur. Veientes re secun-
di esati, missis circum Hetruriæ populos legatis, ia-
dando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos,
sem tamen nullam publici consilii societatem
fecissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ asci-
uerunt. Vni Fidenatium populo rebellare placuit:
tranquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas
esset, sicut legatorum antea, ita tum nouorum
ad orum cæde imbutis armis, Veientibus se
coniungunt. Consultare inde principes duorum
populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperēt.
Fidenæ visæ opportuniores. Itaque traiecto Tiberi
Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romę ter-
rorem gens erat, accito exercitu ab Veiis, hostib. posi-
ta Fidenas, eoque ipso ab re male gesta perculsa
castra locantur ante portam Collinam, & in muris
tumulti dispositi, & iustitiū in foro, tabernęq; clausę:
nec omnia castris quam vrbi similiora. Tum tre-
pidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis di-
ctator ad concionem aduocatam increpuit, quod a-
nimos ex tam leuibus fortunæ momentis suspēsos
gerent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa nonvir-
tute hostiū, nec ignauia Romani exercitus, sed dis-
cordia imperatorum accepta sit. Veientē hostē se-
cundis victum pertimescant: Fidenasq; prope fœpius
quam expugnatas: eosdem & Romanos & ho-
stes esse, qui per tot secula fuerint: eosdem animos,

easdem corporis vires, eadem arma gerere: eoq
que eundem dictatorem Mamercum Æmilium
qui ante Veiētium Fidenatiumq; adiunctis Fa
ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum
quitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui
ore bello tribunus militum Larte Tolumnio
Veientium in conspectu duorum exercituum
cifo, spolia opima Iouis Feretrii tēplo intulerit,
inde memores, secum triumphos, secum
cum victoriam esse, cum hostibus scelus legat
contra ius gentium interfectorum, cædem
Fidenatium colonorum, inducias ruptas, sep
infelicem defectionem, arma caperent: simul
casti is coniunxissent, satis confidere, nec scele
simis hostib. diuturnū ex ignominia exercitu
mani gaudium fore: & populum Romanum
lecturum quanto melius de republica meritis
qui se dictatorem tertium dixerint, quam
ob ereptum censuræ regnum, labem secundū
turæ suæ imposuerint. Votis deinde nūcupatis
fectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat
xtra montibus, læua Tiberi amne septus. T.
um Pœnum legatum occupare montes iubet
cultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostib
foret. ipse postero die, cum Hetrusci plene
rum, ac pristini diei meliore occasione quam
in aciem processissent: cunctatus parumper
speculatores referrent, Quintium euasisse in iug
propinquum arci Fidenarum, signa proferri
tumque aciem instructam pleno in gradu
inducit: magistro equitum præcipit, ne inin
gnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxi
gnū daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, m
opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrii tē

legiones impetu ingenti cōfligunt. Romanus odio
Veiensis, impiū Fidenatem, prædonem Veientem,
rumpere induciarum, cruentos legatorum infanda
cede, respersos sanguine colonorum suorum, perfi-
dos socios, imbelles hostes compellans, factis simul
dictisq; odium explet. concusserat primo statim
equestri hostem: cum repente patefactis Fidenarū
portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus,
equitataq;. Iguibus arma ta ingens multitudo, faci-
lisque ardentibus tota collucens, velut phanatico
cōmota cursu in hostem ruit. formaque insolitæ
pugnæ Romanos parumper exterruit: Tum dicta-
tor magistro equitum, equitibusq; tum ex monti-
bus Quintio accito, prælium ciens, ipse in sinistrum
cornu, quod incendio similius quam prælio territū,
ferebat flammis, accurrit: claraq; voce, Fumone
videt, inquit, velut examen apum loco vestro exa-
gitis inermi cedetis hosti, non ferro extinguetis i-
gnes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni non
telo pugnandum est, ereptas vltro inferetis? agite
Romanis Romani, ac virtutis patrum vestræque
memores, vertite incendium hoc in hostium vr-
bem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris
beneficiis placare non potuistis. legatorum hoc
vos vestrorum, colonorumque sanguis, vastati-
ones cædesque mouent. Ad imperium dictatoris mo-
ta acies: faces partim emissæ excipiuntur,
partim vi recipiuntur: vtraque acies armatur igni.
Magister equitum & ipse nouat pugnam eque-
stri: frenos vt detrahant equis, imperat, & ipse
princeps calcaribus subditis euectus effreni equo,
in medios ignes infertur. & alii concitati equi libe-
rius ferunt equitem in hostem Puluis elatus,
adiuuat; fumo, lucem ex oculis virorū equorumq;

aufert. ea quæ militem terruerat ſpecies, nihil re-
ruit equos. Ruinæ igitur ſimilem ſtragẽ eques
cumque peruaſerat, dedit. Clamor deinde ac
nouus: qui cum vtranque mirabundam in ſe
vertiſſet, dictator exclamat: Quintium legatum
ſuos ab tergo hoſtem adortos. ipſe redintegra
clamore infert acrius ſigna. Cum duæ acies, di
uerſa prælia circumuentos Hetruſcos & a ſtatione
ab tergo vrgerent, neque in caſtra retro, neque
montes, vnde ſe nouus hoſtis obiecerat, iter
eſſet: & equitum paſſim liberi frænis diſpulſi
qui, Veientium maxima pars Tiberim effu
Fidenatium qui ſuperſunt ad vrbem Fidenas
dunt. Infert pauidos fuga in mediã cædem: obtru
cantur in ripis: alios in aquam compulſos, gur
ferunt: etiam peritos nandi laſſitudo & vulnera
pauor degrauant: pauci ex multis tranant. Atro
agmen fertur per caſtra in vrbem: eadem & Ro
nos ſequentes impetus rapit, Quintium maxime
cum eo digreſſos modo de montibus, recentiq
ad laborem militem, quia vltimo prælio aduer
Hi poſtquam mixti hoſtibus portam intrauer
muros euadunt: ſuiſq; capti oppidi ſignum ex
ro tollunt. quod vbi dictator conſpexit (iam en
& ipſe in deſerta hoſtium caſtra penetrauerat)
pientem militem diſcurrere ad prædam, ſpe
maioris in vrbe prædæ, ad portam ducit: recep
intra muros, in arcem, quo ruere fugientiũ tur
videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quã
prælio fuit, donec abiectis armis, nihil præter vi
petentes, dictatori deduntur. Vrbs caſtraque di
untur. Poſtero die ſingulis captiuis ab equite ac
turionem ſorte ductis, & quorũ eximia virtus
rat, binis aliis ſub corona venundaris, exercitum

rem, opulentumq; præda, triumphans dictator V.C.
nam reduxit: iuſſoq; magiſtro equitũ abdicare
magiſtratu, ipſe deinde abdicat die ſexto decimo,
dicto in pace imperio, quod in bello trepidiſque
bus acceperat. Claſſibus quoq; ad Fidenas pugna-
tum eum Veientibus, quidam in annales retulere:
rem æque difficilem atq; incredibilem: nec nũc lato
dis ad hoc amne, & tum aliquanto, vt a veterib. ac-
cimus, arctiore: niſi in traiectu forte fluminis pro-
ferendo, aliquarum nauium concurſum in maius
ſa) celebrantes, naualis victoriæ vanum titulum
petiuere. Inſequens annus tribunos militares cõ-
dati poteſtate habuit, A. Sempronium Atratinum,
L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, 330.
L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX.
dulciæ datæ: & Æquis triennii, cum pluriũ anno-
rum periſſent. Et ab ſeditionib. vrbanis ocium fuit.
Æquum inſequentem neq; bello foris, neque domi
ſedatione inſignem, ludi bello voti celebrem & tri-
laborum militum apparatu, & finitimorũ cõcurſu
fecere. Tribuni cõſulari poteſtate erant, Cl. Craſſus,
L. Lucretius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius 331.
Circus. Spectaculum comitate etiam hoſpitum, ad
quod publicõ conſenſu venerant, aduenis gratius
fuit. Poſt ludos conciones ſeditioſæ tribunorũ ple-
beſ fuerunt, obiurgantium multitudinem, quod ad-
uerſatione eorum quos odiſſent, ſtupens, in æterno
bello teneret ſeruitio: & non modo ad ſpem con-
ſulatus in partem reuocandam aſpirare nõ auderet:
quod ne in tribunis quidem militũ creandis (quæ cõ-
mitia effent comitia patrum ac plebis) aut ſui aut
eorum meminiſſet. deſineret ergo mirari, cur ne-
mo de cõmodis plebis ageret: eo impendi laborem
periculum, vnde emolumentum atque honos

speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponãtur: vt quidem quis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tenderet, bello viros, bili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicuerit, nihilo se honoratiorem fore: neq; speraneq; postulandũ esse. magnos animos, magnis norib. fieri. neminem se plebeium contempturum vbi cõtemni desissent. experiendam rem denique vno aut altero esse, sitne aliquis plebeius fecundo magno honori: an portento simile miraculoque fortem ac strenuum virum aliquem existere ex plebe. Summa vi expugnatũ esse, vt tribuni tum cõsulari potestate & ex plebe crearẽtur, viros domi militięq; spectatos: primis annis repulsos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postea præbere ad contumeliam os. nec se videre cur lex quoq; abrogetur, qua id liceat, quod nunc futurũ sit: minorem quippe ruborem fore in iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum tereantur. Huius generis orationes cum assentidite, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum, in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi coloniarumq; deducendarum ostentatæ species, ctigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatũ deinde pus ab tribunis militũ, quo per discessum horum ab vrbe, cum patres clandestina denunciatione uocati ad diem certã essent, senatusconsultum abscntib. tribunis plebis: vt quoniã Volscos in nicorum agros prædatum exisse fama esset, inspiciendam tribuni militũ proficiscerentur,

Mariaq; comitia haberentur. Profecti Appiũ Clau- V.C.
dium filium decemuiri præfectum vrbis relinquũt,
egregium iuuenem, & iam inde ab incunabulis im-
mum odio tribunorum, plebisq;. tribunis plebis,
es cum absentib iis qui senatusconsultum fecerãt,
cum Appio transacta re, quod contenderent,
Creati consules sunt, C. Sempronius Attatinus, 332.
Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria
a traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum vrbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus capi. Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod
propius vero est) a campestri agro appellatam. ce-
terum autem prius bello fatigatis Hetruscis, in socie-
tatem vrbis agrorumque accepti: deinde festo die
ludos nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules
quos diximus, idibus Decembribus magistratum
occepere. Iam non solum qui ad id missi erant, re-
ferebant imminere Volscum bellum, sed legati quo-
que ab Latinis & Hernicis nunciabant, non ante
legem Volscos nec ducibus legendis, nec exerci-
scribendo intentiores fuisse: vulgo fremere, aut
perpetuum arma bellumque obliuioni danda, iu-
sque accipiendum: aut iis cum quibus de impe-
certetur, nec virtute, nec patiẽtia, nec disciplina
militaris cedẽndum esse. Haud vana attulere, sed
perinde patres moti sunt, & C. Sempronius, cui
provincia sorte euenit, tanquam constantissimæ
fortunæ fretus; quod victoris populi exercitum
aduersus victos duxisset, omnia temere ac negligẽ-
ter egit: adeo vt disciplinæ Romanæ plus in Volsco
exercitu quam in Romano esset. ergo fortuna, vt
sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod
ab Sempronio incaute inconsulteq; cõmissum est,

non subsidiis firmata acie, non equite apte locato
concursum est, clamor indicium primum fuit quo
res inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste
sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, fuge-
teratus, incerto clamore prodidit pauorem animo-
rum, eo ferocior illatus hostis, vrgere scutis, mucro-
gladiis: altera eo parte nutant circunspectant nihil
galeæ, & incerti trepidant, applicantq; se turbatis-
gna nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, pug-
inter suos manipulos recipiuntur. Nondū fuga est
ta, nondum victoria erat. regi magis Romanis pu-
pugnare. Volscus inferre signa, vrgere aciem: pro-
cædis hostium videre, quam fugæ. Iam omnibus
eis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiur-
gante atq; hortante: nihil nec imperium nec mo-
stas valebat: dataq; mox terga hostibus foeden-
Sex. Tempanius decurio equitum, labente iam
præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce
exclamasset, vt equites qui saluam rempub. vellent
esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equ-
" tibus velut ad consulis imperium motis: Nisi fal-
" inquit, armata cohors sistat impetum hostium, a-
" de imperio est. sequimini pro vexillo cuspide mo-
" ostendite Romanis Volsciisque, neque equitibus
" vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pare-
Cum clamore comprobata adhortatio est, vt
alte cuspidem gerens: quacunq; incedunt, vi viam
faciunt: eo se inferunt obiectis parmis, vbi fuor-
plurimum laborem vident. restituitur omnibus
cis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium
erat, quin si tam pauci simul obire omnia posse-
terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nu-
sustinerētur, dat signum Volscus imperator, vt pa-
matis, nouę cohorti hostium locus detur, donec in-
petu

millati, ab suis excludantur. quod vbi est factum,
clusi equites: nec perrumpere eadē qua transi-
posse: ibi maxime confertis hostibus, qua via
rant. & consul, legionesq; Romanæ, cum quo
gimen modo omnis exercitus fuerat, nusquam
rent: ne tot fortissimos viros intercluſos oppri-
ret hostis, tendunt in quemcunq; casum. diuersi
hinc consulem ac legiones sustinere: altera
instare Tempanio atq; equitibus. qui cum
conati nequissent perrumpere ad suos, tumu-
eodem occupato in orbem se tutabantur, ne-
quam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit.
quoque nusquam remisso certamine, dum
quam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incer-
remit. tantusq; ab imprudentia euentus vtra-
castra tenuit pauor, vt relictis sauciis, & magna
impedimentorum, ambo pro victis exercitus
montes proximos reciperent. tumulus tamen
sessus vltra mediam noctem est: quo cum
fidentibus nunciatū esset, castra deserta esse,
suos, & ipsi qua quenq; in tenebris pauor
fugerūt: Tempanius metu insidiarū suos ad lu-
tenuit. digressus deinde ipse cū paucis specula-
cum ab sauciis hostibus sciscitando comperis-
castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo
uocat, & in castra Romana penetrat: vbi cū
desertaque omnia, atque eandem quam apud
foeditatem inuenisset, prius quam Volscos
tus error reduceret, quibus poterat sauciis
secum, ignarus quam regionem consul petis-
ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eo fa-
pugnæ aduersæ, castrorumque desertorum per-
erat. & ante omnia deplorati erant equites, nō
to magis quam publico luctu: Fabiusque con-

sul terrore vrbi quoq; iniecto, stationem ante p
tas agebat, cum equites procul visi non sine re
ab dubiis quinam essent, mox cogniti, tantam
metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem pertin
gratulantium saluos victoresque rediisse equite
ex mœstis paulo ante domibus, quę cõclamant
suos, procurreretur in vias: pauideq; matres
iuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam
occurrerent, in suos quæque simul corpore
animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribu
plebis qui Marco Posthumio & T. Quintio dic
dixerant, quod ad Veios eorum opera male
tum esset, occasio visa est per recens odiũ
nii consulis renouandę in eos inuidiæ. itaque
cata concione, cum proditam Veiis rempublic
ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune
rit in Volscis ab consule exercitum, traditos ad
dem fortissimos equites, deserta fœde castra vo
" rati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempa
" equitem vocari iussit coramque eis: Sexte Tem
" ni, inquit, quæro de te, arbitrerisne C. Sempron
" consulem aut in tempore pugnam iniisse, aut
" masse subsidiis aciem? aut vllo boni consilii
" ctum officio? & tunc ipse victis legionibus Ro
" nis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris
" tueriisque pugnam? excluso deinde ab acie
" tibi atque equitibus, num aut consul ipse sub
" rit, aut miserit præsidium? postero denique die
" quid præsidii vsquã habueris, an tu cohortesque
" stra vestra virtute perrumperitis? ecquem in ca
" consulem, ecquem exercitum inuenerit
" serta castra, relictos saucios milites? Hæc pro
" tua fideque, qua vna hoc bello respubl. ste
" da tibi sunt hodie. Denique vbi C. Sempronius

" siones nostræ sint? desertus sis, an deseruerit
" lem, exercitumque? victi denique simus, an vic
" mus? Aduersus hæc Tempanii oratio incompta
esse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis
tis laudibus, non crimine alieno lęta. Quanta pru
dentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non mili
dem de imperatore æstimationem esse, sed populi
tem fuisse, cum eum comitiis consulem legeret.
neque ab se imperatoria consilia, neu consula
res exquirerent, quæ pensitanda quoque ma
animis atque ingeniis essent: sed quod viderit,
cere posse. Vidisse autem se prius quam ab acie
clinderetur, consulem in prima acie pugnan
adhortantem, inter signa Romana telaque ho
versantem: postea se ab conspectu suorum
latum, ex strepitu tamen & clamore sensisse, vs
que ad noctem extractum certamen: nec ad tumu
quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium
cedere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se
sisse: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsi
se, se suosq; sit tutatus, sic consulem seruandi exer
tus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volsco
rum meliores res esse credere, quam populi Rom
nam, noctemq; omnia erroris mutui imples
precantemq; deinde, ne se fessum labore ac vul
nibus tenerent cum ingenti laude non virtutis
magis quã moderationis dimissum. Cũ hæc ageren
tem consul via Lauicana ad fanum Quietis erat,
missa plaustra, iumentaq; alia ab vrbe, exercitũ
sectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo
post in vrbem est ingressus consul, non ab se ma
gis enixe amouens culpam, quam Tempanium
meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male
gestą, & irata ducibus, M. Posthumius reus obiectus,

V.C. qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quinctius collegam eius, quia & in Volscis consul auspicia obtulerat, & dictatoris Posthumii Tuberti, & ad Fidenas legati dictatoris alterius Mamerci Æmilii res prospere gesserat, totam culpam eius temporis in prædam collegam transferentem, omnes trib. absolue- profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur. nerabilis viri, & exactæ iã ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ cio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum terentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio auctore equites. Senatus cum odio Sempronii consulare nomen offenderet, tribunos milit. consulari potestate creari iussit. creati sunt L. Mar-
333. lius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius bunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor collegæ inspectante populo Rom. orarent, ne imperatorem suum noxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum uersus, vbi illi patricii spiritus, vbi subnixus & fi innocentiæ animus esset, quærebat: sub tribunicia vmbra consularem virum dilituisse. modo ad legas: Vos autem si reum perago, quid actum an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiam testatē plebi? Cum illi, & de Sempronio & de omnibus summam populi Rom. potestatē esse dicerent,

se iudicium populi tollere aut velle, aut posse: V.C.
si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis
esset loco, non valuissent, se vestem cum eo muta-
sos. tum Hortensius: Non videbit, inquit, plebs
Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium
nisi moror, quando hoc est in imperio consecutus,
ut tam charus esset militibus, nec pietas quatuor
tribunorum, quam Hortensii tam placabile ad iu-
ras preces ingenium pariter plebi patribusque
fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit,
quin ambiguam victoriam Volscorum pro sua am-
plexi fuerant. Proximo anno Cn. Fabio Vibulano.
T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus,
Caeso Fabii, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil 334.
dignum memoratu actum. Cum trepidam tantum
defendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur,
haud magno consulis decore. itaque triumphus ne-
gatus. cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam
ignominiam, vt ouans vrbē intraret, concessum est.
Quemadmodum bellum minore quam timuerant
dissidione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquil-
la inopinata moles discordiarum inter plebem
patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorū
numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæsto-
res duo consulib. ad ministeria belli præsto essent,
consulibus relatam, cum & patres summa ope ap-
probassent: consulib. tribuni plebis certamen intu-
lerant, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patri-
cii creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quã actio-
nem primo & consules & patres summa ope annixi
sunt. concedendo deinde, vt quemadmodū in tri-
bus consulari potestate creandis vsi sunt, adæque
in quæstorib. liberum esset arbitrium populi: cum
res proficerent, totã rem de augendo quæstorum

V.C. numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni
æque subinde inter quas & agrariæ legis
actiones existunt: propter quos motus cum
consules quam tribunos creari mallet, neq;
per intercessiones tribunitias senatusconsultum
eri: respub. a consulibus ad interregnum, neq;
psum (nam coire patricios tribuni prohibebant
ne certamine ingenti, redit. Cum pars maior
quentis anni per nouos tribunos plebis &
interreges certaminibus extracta esset: modo
hibentibus tribunis, patricios coire ad prodendum
interregem, modo interregem interpellantibus
senatusconsultum de comitiis cōsularibus fieret
postremo L. Papyrius Mugillanus proditus in
castigando nunc patres, nunc tribunos plebis,
sertam omissamque ab hominibus rempublicam
deorum prouidentia curaque exceptam, memorabat
Veientium induciis, & cunctatione Æquorum
stare: vnde si quid increpet terroris, sine
magistratu placere rempub opprimi: non exercitum
non ducem scribendo exercitui esse: an bello
stino bellum externum propulsaturos? quæ
num conueniant, vix deorum opibus, quin
tur Romana res, resisti posse: quin illi remittendo
de summa quisque iuris, mediis copularent
diam: patres patiendo tribunos militum
sulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo,
minus quatuor quæstores promiscue de plebe
patribus libero suffragio populi fierent. Tribus
primum comitia sunt habita: creati tribuni
335. lari potestate omnes patricii, L. Quintius
natus tertium, Sex. Furius Medullinus iterum,
Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc
comitia quæstorū habente, petentibusq;

Not plebeios filio Antistii tribuni plebis, & fratre
Icilius tribuni plebis Sex. Pōpilii, nec potestas, nec
segratio horum valuit, quin quorū patres auosq;
sules viderant, eos nobilitate præferret. Furere
nes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Anti-
q; repulsa suorum accēsi. Quidnam id rei esset?
non suis beneficiis, non patrum iniuriis, non deniq;
pandi libidine, cum liceat quod antea non licu-
se, si nō tribunum militarem, ne quæstorem qui-
quenquam ex plebe factum: nō valuisse patris
filio, fratris pro fratre preces, tribunorum ple-
potestatis sacrosanctæ ad auxiliū libertatis crea-
fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium
comitiis plus artis adhibuisse, quam fidei eius iniu-
queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum
nocentia tutum, & magistratu in quo tunc e-
impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sem-
pronium patruelem Atratini: eiq; ob ignominiam
belli, adiutore collega M. Canuleio, diem di-
subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu
egis diuidēdis illata est: cui actioni semper acer-
C. Sēpronius restiterat: ratis, id quod erat, aut
pera causa leuiorem futurum apud patres reū,
perseuerantem sub iudicii tempus plebem of-
rum: aduersæ inuidiæ obiici maluit, & suæ no-
causæ, quam publicæ deesse: stetitq; in eadem
sentia, ne qua largitio cessura in trium gratiam
ronorum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi
dianam quæri: se quoque subiturum eam tempe-
stem forti animo, nec senatui tanti se ciuem aut
quenquam alium debere esse, vt in parcendo vni,
magis publicū fiat. Nihilo dimissiore animo, cū dies
rogat. causa ipsa, p se dicta, nequicquā omnia exper-
patrib. vt mitigaret plebē, quindecim millib. æris

V.C. damnatur. Eodem anno Posthumia virgo Ve-
de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob fi-
onem propter cultum amœniorem, ingeniam
berius quam virginem decet, parum abhorre-
mam. Ampliatam, deinde absolutam pro co-
sententia pontifex maximus abstinere loci, qu
sancte potius quam scite iussit. eodem anno
panis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebant
piuntur. Insequens annus tribunos militum
336. lari potestate habuit Agrippam Menenium
P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium. Ann
licitate populi Rom. periculo potius ingenti
clade insignis. Seruitia vrbem vt incenderent
tibus locis, coniurarunt: populoq; ad opem
ferendam tectis intento, vt arcem Capitoliu
armati occuparent. Auertit nefanda consilia
ter: indicioq; duorum comprehensi sontes
dederunt. indicibus dena millia grauis æris,
diuitiæ habebantur, ex ærario numerata & li
præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparat
ptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum
teribus iungere, haud incertis auctoribus Rom
est allatum. Æquorum iam velut anniuersa
mis assueuerat ciuitas. Lauicos legati mili
responsa inde retulissent dubia, quibus nec tic
lum parari, nec diuturnam pacem fore appar
Tusculanis negocium datum, aduerterent an
337. ne quid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad
quentis anni tribunos militum consulari pote
inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt
gium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C
uilium Q. Seruilii Prisci filium, quo dictatore
næ captæ fuerant. nunciabant legati Lauica
ma cepisse, & cum Æquorũ exercitu depop

rum Tusculanum, castra in Algido posuisse. Tum
Lauicanis bellum indictum: factoq; senatusconsul-
dno ex tribunis ad bellum proficiscerentur,
res Romæ curaret, certamen subito inter tri-
os exortum. se quisq; belli ducem potiorem
curã vrbis vt ingratã ignobilemq; aspernari.
parum decorum inter collegas certamen mi-
ndi patres conspicerent, Q. Seruilius: Quando
ordinis huius vlla, inquit, nec reip. est verecun-
patria maiestas altercationem istam dirimet: fi-
neus extra sortem vrbi præerit. bellum vtinam
petunt, consideratius cõcordiusq;, quam cu-
gerant. Delectum haberi non ex toto passim
populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt, ex
scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere.
legati inter eos in vrbe certamina cupiditate eadẽ
erii multo impẽsius in castris accendi: nihil sen-
idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle,
imperia sola rata esse: contemnere inuicem, &
ternis: donec castigantibus legatis tandem ita
paratum est, vt alternis diebus summam impe-
haberent. Quæ cum allata Romam essent, dici-
Q. Seruilius ætate & vsu doctus, precatus ab diis
talibus, ne discordia tribunorum damnosior
bi esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud
clade imminente, instituisse filio, vt milites
ret, & arma pararet. Nec falsus vates fuit.
ductu L. Sergii, cuius dies imperii erat, loco
sub hostiũ castris, cum, quia simulato metu
perat se hostis ad vallum, spes vana expugnan-
ra eo traxisset, repentino impetu Æquorum
pinam vallem fusi sunt: multique in ruina
are quam fuga oppressi, obtruncatique, castra-
eo die egre retenta. postero die circumfusis iam

magna ex parte hostibus, per auersam portam, fu-
turpi deseruntur. duces legatiq; & quod circa
roboris de exercitu fuit, Tusculum petiere. Tu-
alii per agros passim multis itineribus, maiore
accepta erat cladis nuncii Romam contendere
Minus trepidationis fuit, quod euentus timore
minū cōgruens fuerat: & quod subsidia quę re-
rent in re trepida, præparata erant ab tribuno
litum: iussuq; eiusdem per minores magistratus
dato in vrbe tumultu, speculatores propere
nunciauere, Tusculi duces exercitumque eius
stem castra loco non mouisse. &, quod plurimum
animorum fecit, dictator ex senatusconsulto
Q. Seruilius Priscus, vir cuius prouidentiam in
pub. cum multis aliis tempestatibus ante exper-
ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod vni
men tribunorum suspectū ante rem male gestā
erat: magistro equitum creato, a quo ipse tribu-
militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradi-
quidā (nam alii Halam Seruilium magistrum
tum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu pa-
ctus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo
passuum ab hoste locum castris cepit. Transfe
re bene gesta superbia negligētiaq; ad Æquos
in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim
lio cū dictator equitatu immisso antesignana
stium turbasset, legionum inde signa inferri
pere iussit: signiferumq; ex suis vnum cunctan
occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, vt
tum Æqui non tulerint: victique acie cum fug
fusa petissent castra, breuior tempore, & ce
ne minor castrorum oppugnatio fuit, quam pu
fuerat. Captis direptisque castris, cum prædam
dictator militi concessisset, secutiq; fugientem e

Ab hostem equites renunciassent, omnes Lauica- V.C.
nos victos, magnam partem Æquorū Lauicos con-
fugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus, op-
pidumque corona circumdatum, scalis captum, ac
direptum est. Dictator exercitu victore Romam re-
uocato, die octauo quam creatus erat, magistratu se
abdicauit. & opportune senatus prius quam ab tri-
bunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de
agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens
coloniam Lauicos deducendā. Coloni ab vrbe mil-
le & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis
Lauicis, ac deinde tribunis militum creatis cōsulari
potestate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio 338.
Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omni-
bus, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. 339.
Papyronio Atratino tertium, & duobus iterum M.
Papirio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, bienniū
hoc quidem externę res, discordia domi ex agrariis
legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quar-
tum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo ab-
sque creati. & cum rogationem promulgassent,
ne quis ager ex hostibus captus viritim diuideretur, ma-
gnaque pars nobilium eo plebiscito publicaren-
tur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, vt in
alieno solo posita, non armis partum erat: nec
quod venisset, assignatumve publice esset, præ-
terquam plebs habebat) atrox plebi patribusque
propositum videbatur certamen: nec tribuni mi-
norem nunc in senatu, nunc in consiliis priua-
tim principum cogendis viam consilii inueniebant.
Tum Appius Claudius, nepos eius, qui decemuir
legibus scribendis fuerat, minimus natu ex pa-
tribus concilio dicitur dixisse, vetus se ac familia-
re consilium domo afferre: proauum enim suum

Appium Claudium ostendisse patribus viam vnam
dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum
intercessionem. facile homines nouos audaciæ
principum de sententia deduci, si temporum mo-
dum potius quam maiestatis memor adhibeant
ratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant
legas principes agendæ rei gratiam omnem
bem præoccupasse, nec locum in ea relicta
grauate acclinaturos se ad causam senatus,
vniuerso ordini cum primoribus se patrum
ent. Approbantibus cunctis, & ante omnes
uilio Prisco, quod non degenerasset ab
dia, collaudante iuuenem, negocium datum
quisq; posset ex collegio tribunorum ad
onē perlicerēt. Misso senatu prehendantur
cipibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendo
gratum id singulis priuatim gratum vniuerso
tui fore, sex ad intercessionem comparauere.
roq; die cum ex composito relatum ad senatum
set de seditione, quam Mecilius Metiliusq; la
ne pessimi exempli cōirent: eæ orationes a
ribus patrum habitæ sunt, vt pro se quisque
consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam
cernere aliam vsquam, præterquam in tribu
auxilio: in eius potestatis fidem circumuentam
pub. tanquam priuatum inopem confugere
rum ipsis potestatiq; esse, non ad vexandum
tum, discordiamq; ordinum mouēdam, plus
bunatu virium esse, quam ad resistendum
collegis. Fremitus deinde vniuersi senatus
ex omnib. partibus curię tribuni appellaren
silentio facto, ii qui præparati erant gratia
quam rogationem a collegis promulgatam
censeat dissoluendæ reipub. esse, ei se

cendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. V.C.
ones rogationis concione aduocata, proditores
bis commodorum, ac seruos consularium appel-
es, aliaq; truci oratione in collegas inuecti, acti-
ri depositere. Duo assidua bella infesquēs annus 340.
assiet, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Poti-
Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tri-
ni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiēs
um religio principum distulisset, quorum agros
beris super ripas effusus, maxime ruinis villarum
auit: simul Æquos triennio ante accepta clades
bsolbuit Volanis, suæ gentis populo præsidium fer-
excursiones inde in confinem agrum Lauicanū
dæ erant, nouisq; colonis bellum illatum. Quam
ram cum se consensu omnium Æquorum de-
ros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili
dem bello per obsidionem leuemque vnam pu-
rem & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L.
cilio tribuno plebis vt rogationem ferret, quę Vo-
quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per in-
cessionem collegarum, qui nullum plebiscitum,
ex auctoritate senatus passuros se perferri osté-
ant, discussum est. Volis insequente anno rece-
Æqui, coloniaq; eo deducta, nouis viribus op-
am firmarunt, tribunis militum Romæ consula-
potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito,
Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillen-
bellum aduersus Æquos permissum est, pra-
mentis homini, quantum victoria magis quam
um ostendit. Nam exercitu impigre scripto, du-
ad Volas, cum leuibus præliis Æquorum ani-
s fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde
hostibus in ciues certamen vertit: & cum inter
pugnationem prædam militis fore edixisset, ca-

pto oppido fidem mutauit. Eam magis addacor
credam iræ causam exercitui fuisse, quam quod
vrbe nuper direpta, coloniaque noua, minus pr
catione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram,
quam ab collegis accersitus propter seditiones
bunitias in vrbem reuertit, audita vox eius in
cione, stolida ac prope vecors, qua Sextio tribu
plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quo
vt mitterentur coloni, laturum se dicenti: dign
enim esse qui armis cepissent, eorũ vrbem, ag
que Volanum esse: Malum quidem militibus
inquit, nisi quieuerint. quod auditum, non
nem magis, quam mox patres offendit. & trib
plebis vir acer, nec infacundus, nactus inter
sarios superbum ingeniũ, immodicamq; lingu
quam irritando agitandoque, in eas impe
voces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed caus
vniuerso ordini essent, neminem ex collegio
norum militum sæpius quã Posthumium in
ptationem trahebat. Tum vero secundũ tam
atque inhumanũ dictum: Auditis, inquit, Q
sicut seruis malum minantem militibus? tam
bellua dignior vobis tanto honore videbitur,
qui vos vrbe agrisque donatos in colonias mitt
qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui p
istris commodis aduersus tam crudeles
aduersarios depugnant. Incipite deinde mira
pauci iam vestram suscipiãt causam. quid vt a
iperent? an honores, quos aduersariis vestris
" quam P.R. propugnatoribus datis? Ingemui
" do voce huius audita. quid id refert? iam
" gium detur, hunc qui malum vobis minatur,
" agros sed
" retis. Perlata hæc vox Posthumii ad milites,

estris maiorem indignationem mouit: prædæne V.C.
ceptorem fraudatoremq; etiã malum minari
rtius? Itaq; cum fremitus aperte esset: & quæ-
onem posse, qua mota erat: misso ad vociferan-
quendam militem lictore, cum inde clamor &
um oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper
ecipiente qui vulnerauerat, habere quæstorem,
si imperator esset militibus minatus. Ad hunc
itum accitus Posthumius, asperiora omnia fe-
verbis quæstionibus, crudelib. supplicijs postre-
rum modũ iræ nullum faceret, ad vociferatio-
eorum quos necari sub crate iusserat, concursu
ipse ad interpellantis pœnam vecors de tri-
uali decurrit. ibi cum summouentes passim licto-
centurionesq; vexarent turbam, eo indignatio
uit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidi-
operiretur. Quod tam atrox facinus postquã
Romam nunciatum, tribunis militum de morte
ogz per senatum quæstiones decernentibus,
ni plebis intercedebant. sed ea contentio ex
timine alio pendebat: quod cura incesserat pa-
ne metu quæstionum plebs irata, tribunos mi-
ules ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, vt
ules crearentur. Cum senatusconsultũ fieri tri-
plebis non paterentur, iidẽ intercederent cõ-
sub comitiis, res ad interregnum rediit: victoria
de penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interre- 342.
comitia habente, consules creati sunt, A. Corne-
Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus
cipio anni senatusconsultum factum est, vt de
stione Posthumianę cędis tribuni primo quoq;
ore ad plebẽ ferrent: plebsq; preficeret quæstio-
em vellet. a plebe consensu populi consulibus

V.C. negotium mandatur. qui ſumma moderatione
lenitate per paucorum ſupplicium, quos ſibimet
pſos conſciſſe mortem ſatis creditum eſt, tran
re, nequiuere tamen conſequi, vt non ægerrim
plebs ferret, iaceret tamdiu irritas actiones, qua
ſuis cõmodis ferrentur: cum interim de ſanguine
ſupplicio ſuo latã legem confeſtim exercerã, &
tam vim habere. Apt iſſimũ tempus erat, viſibus
ſeditionib. delinimentum animis Volani agri
onem obiici: quo facto minuiſſent deſiderii
rię legis, quæ poſſeſſo per iniuriam agro publico
tres pellebat. Tunc hæc ipſa indignitas angebat
mos, non in retinendis modo publicis agris, quos
teneret, pertinacem nobilitatem eſſe: ſed ne vlt
quidem agrum nuper ex hoſtibus captum plebi
uidere, mox paucis, vt cætera, futurum prædæ.
anno aduerſus Volſcos populantes Hernicorum
nes, legiones ductæ a Furio conſule, cum hoſtes
bi non inuenirent: Ferentinum, quo magna mã
tudo Volſcorum ſe contulerat, cepere. minus
quam ſperauerant, fuit: quod Volſci poſtquam
tuendi exigua erat, ſublatis rebus nocte oppi
reliquerunt. poſtero die prope deſertum
Hernicis ipſe ager dono datus. Annũ modeſtia
bunorum quietum excepit trib. plebis L. Icilius.
343. Fabio Ambuſto, C. Furio Pacilio coſſ. Is cum primo
pio ſtatim anni velut penſum nominis familiæ
ſeditiones agrariis legibus promulgandis cie
ſtilentia coorta, minacior tamẽ quam pernicio
cogitationes hominum a foro certaminibuſq
publicis ad domum curamq; corporum nutrien
rum auertit: minuſq; eã damnoſam fuiſſe, qua
tio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate
morum morbis, perpaucis funerib. peſtilentem

nem, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt V.C.
ferunt; ſit) excepit, M. Papyrio Atratino, C. Nau-
tio Rutilio conſulibus. Iam fames quam peſtilentia 344.
ior erat: ni dimiſſis circa omnes populos legatis
Hetruſcum mare, quique Tiberim accolunt, ad
mentum mercandum, annonæ foret ſubuentũ.
ge ab Sammitibus, qui Capuam habebant Cu-
legati prohibiti commercio ſunt: contra ea
ge ab Siculorũ tyrannis adiuti, maximos cõ-
tus ſummo Hetruriæ ſtudio Tiberis deuixit.
adinem in ciuitate ægra experti cõſules ſunt:
in legationes nõ plus ſingulis ſenatorib. miſſis
cientes, coacti ſunt binos equites adiicere. Pre-
equã ab morbo annonaq;, nihil eo biẽnio inteſti-
e aut ne inde cõmodi fuit. at vbi hæ ſolicitudines
ceſſere, omnia quibus turbari ſolita erat ciuitas,
mi diſcordia, foris bellum exortum. M. Æmylio, 345.
Valerio Potito conſulibus bellum Æ. qui parabãt:
Volſcis, quanquam non publico conſilio, capeſſen-
bus arma, voluntariis mercede ſecutis militiã. Ad
orum famam hoſtium (iam enim in Latinũ Her-
nũq; tranſcenderant agrum) delectum haben-
Valerium cõſulem M. Menenius tribunus ple-
legis agrariæ lator, cum impediret, auxilioq; tri-
nemo inuitus ſacramẽto diceret: repente nũ-
arcem Caruentanam ab hoſtibus occupatam
. Ea ignominia accepta, cum apud patres inui-
Menenio fuit, tum cæteris tribunis iã ante præ-
ſis interceſſoribus legis agrariæ, præbuit iuſtio-
causam reſiſtendi collegæ. Itaque cum res diu
per altercationem eſſet: conſulibus deos ho-
neſque teſtantibus, quicquid ab hoſtibus cladis
ignominiæque aut iam acceptum eſſet, aut im-
neret, culpam penes Menenium fore, qui dele-

V.C. ctum impediret. Menenio contra vociferante, ius-
iusti domini possessione agri publici cederent, ad
moram delectui nō facere: decreto interposito, ne
uem tribuni sustulerunt certamen: pronunciare
runtq; ex collegii sententia, C. Valerio cōsuli de
munum, aliamque coercitionem aduersus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus mi-
tiā inhibendi, auxilio futuros esse. Hoc decreto ve-
sul armatus, cum paucis appellantibus tribunos,
collum torsisset: metu cæteri sacramento dixe-
Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quam
inuisus infestusque consuli erat: impigre primo ha-
tim aduentu, deiectis qui in præsidio erant, arcem
recepit. prædatores ex præsidio per negligentiā
lapsi, occasionem aperuere ad inuadendum. Præ-
ex assiduis populationibus, quod omnia in locum
tutū congesta erant, fuit aliquantū. venditū sub
sta consul in ærarium redigere quæstores iussit.
prædicans participem prædæ fore exercitum, cū
litiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum
in consulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto ve-
bem ouans introiret, alternis inconditi versus in-
tari licentiæ iactati: quibus consul inexpiatus. Ne-
nenii celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem
mentionem tribuni fauor circūstantis populi plus
suque & assensu cū vocibus militū certaret. plebs
ea res, quam prope solennis militum lasciuia in
sulem, curæ patribus iniecit. & tanquam haud di-
bius inter tribunos militum honos Menenii, ita
teret, consularibus comitiis est exclusus. Creati co-
246. sules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medul-
nus iterum. Non alias ægrius plebs tulit tribunos
sibi comitia non commissa. cum dolorem quæsto-
riis comitiis simul ostendit, & vlta est. tunc primum

plebeiis quæstoribus creatis ita, vt in quatuor cre-
candis vni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur
ingenuus plebeii, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissi-
marum familiarum iuuenibus præferrentur. Au-
ctores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios acci-
dit, ex familia infestissima patribus, tres in eum an-
num tribunos plebis creatos. hi multarum magna-
rumq; rerum molem auidissimo adeo populo osten-
tantes, cum affirmassent nihil se moturos, sine quæ-
storiis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi
patribusque reliquisset senatus. satis animi populo
fecerat ad id quod tamdiu vellent, & per leges liceret.
Insigni itaque victoria id fuit plebi: quæstu-
rasque non honoris ipsius finem æstimabant, sed
profectus ad consulatum ac triumphos locus no-
bilibus hominibus videbatur. Patres contra, non pro
communicatis, sed pro amissis honoribus freme-
re, negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui
nisi maiorum loco, cernentesq; alios in possessio-
nem dignitatis suæ, Salii, Flamines que nusquam alio,
quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac
insignibus relinquantur. Irritatis vtriusque partis
animis, cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad
popularem causam celeberrimi nominis haberet
tribunos: patres omnia quæstoriis comitiis, vbi vtrum-
que plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad
consulum comitia, quæ nondum promiscua essent.
Itaque contra tribunos militum creandos dicere, &
eosdem aliquando impartiendos plebi honores.
Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo
id quod petebant, exprimerent: cum mira oppor-
tunitate Volscos & Æquos prædatum extra fines
exisse, in agrū Latinū Hernicumq; affertur. ad quod
bellum vbi ex senatusconsulto consules delectum

habere occipiunt: obstare tunc enixe tribuni, fide
plebiq; eam fortunam oblatam memorantes. Tres
erant, & omnes acerrimi viri, generosique etiam, si
inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules
seruandos assidua opera desumunt: vni concionem
data, nunc detinenda, nunc concieda plebs. Nec
lectum consules, nec comitia quæ petebant, tradu
expediebant. inclinante deinde se fortuna ad
sam plebis, nuntii veniunt, arcem Caruentanam
dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio e
Æquos interfectis paucis custodibus arcis inuad
alios recurrētes in arcem, alios palantes in agris
sos. Ea aduersa ciuitati res, vires tribunitiæ
adiecit, nequicquam enim tentanti, vt tum de
desisterent impediendo bello, postquam non
re nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, pe
cunt, vt senatusconsultum fiat de tribunis mil
creandis, certo tamen pacto, ne cuius ratio
tur, qui eo anno trib. plebis esset: neve quis
tut in annum sequentem trib. plebis: haud dub
cilios denotante senatu, quos mercedem sedi
tribunatus petere consulatum insimulabant. Fa
delectos haberi, bellumq; omnium ordinum
sensu apparari cœptum. Cōsules ambo profecti
ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia hab
da subsititerit, incertum diuersi auctores fecer
la pro certo habenda, in quibus non dissentium
arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugn
esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem
citu receptam: populationesque & prædas &
quis & in Volsco agro ingentes factas. Roma
plebis victoria fuit in eo, vt quæ mallēt comitia
347. berent: ita euentu comitiorum patres vicere
que tribuni militum consulari potestate

rem omniū tres patricii creati sunt C. Iulius Tul
lus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. artem
inhibitam ferunt a patriciis, cuius eos Icilii tum
quoque insimulabant, quod turbam indignorum
candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordiū,
quibusdam insignium, inscium populum a ple
bem auertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Car
tanam arx retenta in spem, seu Verrugine amis
sum præsidium, ad iram cum impulisset, fama affer
summa vi ad bellum coortos: caput rerum An
tes esse, eorum legatos, vtriusq; gentis populos,
commisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra
muros, populabundos in agris vagari Romanos pri
mo anno, & opprimi Verruginis præsidium passi es
sent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias
in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos
ea diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captū
hostibus donasse. Ad hęc cum inflammarentur ani
mi ad quoslibet ventum erat, numerus iuniorum
conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus
Romam contracta, ibi castris positis hostem opperi
batur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quam res
erat, nunciantur Romam: senatus extemplo (quod
in rebus trepidis vltimum consilium erat) dictato
rem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Cor
nelium; ferunt: magnoq; certamine animorum
actam: cum primores patrum nequicquam
conquesti, non esse in auctoritate senatus tribunos
plebium, postremo etiam tribunos plebis appella
rent, & consulis quoque ab ea potestate vim super
ea se inhibitam referrent: tribuni plebis læti dis
cordia patrum, nihil esse in his auxilii dicerent, qui
non etiam, non denique hominū numero essent.
Quando promiscui honores, communicata respu-

blica esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent: interea patricii soluti legum magistratuumq; verecundia per se quoq; tribunitiam potestatem ageterent. Ea contentio minime idoneo tempore, cum tanto belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominũ: donec vbi diu alternis Iulius Cornelius cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatũ sibi a populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. recusare tamdiu ait, nõ quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua a publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedendo auctoritati senatus, quam tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq; haud sineret, libenter se daturum tempus iis fuisse, si cœptum nimis pertinacis sententiæ. sed cum hæc necessitates non expectent humana consilia, posse rem sibi collegarum gratia rempubl. fore. & hoc neat in sententia senatus, dictatorem noctem proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulto auctoritate se fore cõtentum. Quo facto, cum haud immeritã laudem gratiamq; apud omnes mitiore dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegas eum intuentibus, quam gratia atq; honos opportunior interdum non cupientib. essent. Bellum haud memorabile fuit. vno, atq; eo facili prælio cæsi ad Tium hostes. victor exercitus depopulatus Volscum agrum, castellum ad lacum Fucinum vi expugnat atq; in eo tria millia hominũ capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentib agros, dictator bello ita gesto, vt tantum nõ defuisse victoriæ videretur, felicitate quã gloria maior in vi[illegible] redit,

dit, magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum V.C.
sentione nulla comitiorum consularium habita
dictio ob iram dictatoris creati) tribunorum mili-
um comitia ediderunt. Tum vero grauior cura pa-
tribus incessit. quippe cum prodi causam ab suis cer-
rent. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex
plebeiis candidatos omniũ etiam dignorũ tædium
fuerant: sic tum primorib patrum splendore gra-
tiæque ad petendum præparatis, omnia loca obti-
rere, ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati
omnes iam functi eo honore, L. Furius Me-
rinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, 344.
C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore,
tum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem
loca moderatione partum. Eo anno quia tempus
indiarum cum Veienti populo exierat, per lega-
ciales que res repeti cœptæ. quibus venienti-
ad finem, legatio Veientium obuiam fuit. petie-
re priusquam ipsi senatum Romanum adissent,
coiretur. Ab senatu impetratum, quia discordia
finia laborarent Veientes, ne res ab iis repete-
tur. tantum abfuit, vt ex incommodo alieno
occasio peteretur. Et in Volscis accepta cla-
missio Verrugine præsidio, vbi tantum in tem-
fuit momenti, vt cum precantib. opem militi-
, qui ibi a Volscis obsidebantur, succurri, si matu-
um esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsi-
gnius, vt ab recenti cæde palati ad prædandum
stes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu
gis fuit, quã in tribunis: qui, quia summa vi resi-
e nunciabantur, parum cogitauerunt, nulla nõ
ate superari humanarum virium modum, for-
imi milites, nõ tamen nec viui, nec post mortem
uti fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Corneliis

V.C. 349. Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribus militum consulari potestate, Veiens bellū motū ob superbum responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res ni facesserent propere vltro nibusq; daturos quod Lars Tolumnius dedisse sponderi iussit. Id patres egre passi, decreuere, buni militum de bello indicendo Veientibus mo quoque die ad populum ferrent. Quod mo promulgatum est: fremere iuuentus, non debellatum cum Volscis esse: modo duo occidione occisa, & cum periculo retineri annum esse, quo non acie dimicetur: & tanqui niteat laboris, nouum bellum cum finitimo & potentissimo parari, qui omnem Hetruriam cōcitaturus. Hæc sua sponte agitata, insuper plebis accendunt. Maximum bellum patribus plebe esse dictitant: eam de industria vexandi tia, trucidandamque hostibus obiici: eam procu be haberi, atque ablegari: ne domi per otium mor libertatis, coloniarumque, aut agri publici suffragii libere ferendi consilia agitet: præbenda teq; veteranos, stipendia cuiusq;, & vulnera catrices numerabant: quid iam integri esse pore loci ad noua vulnera accipiēda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitando Hæc cum in sermonibus, concionibusq; agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo profertur tempus ferundæ legis: quam, si foluta inuidię esset, antiquari apparebat. Interim militū in Volscum agrū ducere exercitū placuit. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni qui nullo loco castra Volscorū esse, hæc cōm se prælio apparuit, tripartito ad deuastandos ducessere: Valerius Antiū petit, Cornelius Ec

pacīq; incessere late populati sunt tecta agrosq;, distinerent Volscos. Fabius, quod maxime pete- ut, ad Anxur oppugnandum sine vlla populati- ne accessit. Anxur fuit quæ nunc Tarracinæ sunt: ipsa in paludes. ab ea parte Fabius oppugna- rem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem vrbi col- cum cepissent: ex loco altiore, qua nullū erat præsi- cum ingenti clamore ac tumultu mœnia inuase- ad quem tumultum obstupefacti, qui aduersus eum vrbem infimam tuebantur, locum dede- scalas admouendi plenaq; hostium cuncta erāt: ad maris diu cædes pariter fugientiū ac resisten- non armatorum atque inermium fuit. Cogeban- que victi, quia cedentibus spei nihil erat, pu- mire: cum pronunciatum repente, ne quis armatos violaretur, reliquam omnē mul- dinem voluntariam exuit armis: quorum ad millia & quingenti viui capiuntur. a cætera Fabius militem abstinuit, donec collegæ ve- ab illis quoq; exercitibus captum Auxur esse, qui cæteros Volscos a præsidio eius uertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vete- tuma opulentū, tres exercitus diripuere, eaq; benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omniū maxime tem- principum in multitudinem munere, vt mentionem vllam plebis tribunorumve de- ret senatus, vt stipendium miles de publico ere, cum ante id tempus de suo quisque fun- eo munere esset. Nihil acceptū vnquā a plebe gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam prehensatasq; exeuntiū manus, & patres vere latos: effectū esse fatentibus, vt nemo pro tam

munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarē saltem acquiesceret: tempore, quo corpus addictum atq; operatum esset, pub. esset, tum quod vltro sibi oblatum esset, non tribunis plebis vnquam agitatum, non suis seruis nibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gē cumulatio remq; gratiam rei. Tribuni plebis omnis ordinum lætitiæ concordiæq; soli experti negare tam id lætum patrib. vniuersis, nec prop rum fore, quam ipsi crederent. cōsilium spectare ma melius fuisse, quam vsu apparituū. vnde eam pecuniam cōfici posse, nisi tributo popu dicto? ex alieno igitur aliis largitos. neq; id si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam stipendia essent, meliore conditione alios militare quam ipsi militassent: & cosdē ni sua stipendia uerunt partem plebis. postremo indicto iam to, edixerunt etiam tribuni, auxilio ſ quis in militare stipendium tributum non lisset. Patres bene cœptam rem perseueranter ri; conferre ipsi primi: & quia nondum argen signatum erat, æs graue plaustris quidam ad conuehentes, speciosam etiam collationem bant. Cum senatus summa fide ex censu set, primores plebis nobilium amici ex compo conferre incipiunt. quos cum & a patribus dari, & a militari ætate tanquam bonos cives spici vulgus hominum vidit: repente spreto nitio auxilio, certamen conferendi est ortum lege perlata de indicendo Veientibus bello tum magna ex parte voluntarium noui tribu litum consulari potestate Veios duxere. Fuere

tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quin- V.C.
tius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Mani- 350.
lius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmilius Mamercus. Ab his primum circunsessi Veii sunt, in cuius initium obsidionis cum Hetruscorum concilium ad fanum Voltumnę frequenter habitū esset, parum constitit, bellone publico gentis vniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segni- sequenti anno fuit, parte tribunorum exerci- ad Volscum auocata bellum. Tribunos mili- consulari potestate is annus habuit C. Valeri- 351.
Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cos- C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutiliū sum. Cum Volscis inter Ferentinum atq; Ece- signis collatis dimicatū. Romanis secunda for- pugnæ fuit. Artena inde Volscorū oppidū ab obsideri cœpta. inde inter eruptionem tē- pulso in vrbē hostę, occasio data est Roma- stipendi, prę terq; arcē cętera capta. in arcē mu natura globus armatorū cōcessit. infra arcē cęsi aut vi capi poterat, quia pro spacio loci satis di habebat: aut spem dabat deditionis, omni frumento priusquam vrbs caperetur, in conuecto. tædioq; recessum inde foret, ni aream Romanis prodisset, ab eo milites locum arduum accepti, cepere. a quibus cum trucidarentur, cætera multitudo repenti- pauore oppressa in deditionem venit. Diruta & vrbe Artena, reductæ legiones ex Vol- omnisque vis Romana Veios conuersa est. ori præter libertatem duarum familiarum in præmiū data. Seruius Romanus vocitatus.

Sunt qui Artenam Veientium, non Volscorũ fuisse credant. præbet errorem, quod eiusdem nominis vrbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam regem Romani deleuere: Cæretumq; non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMÆ LIB. V.
Epitome.

In obsidione Veiorum hybernacula militibus facta. Id ea res cum esset noua, indignationem tribunorum mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem vlla requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius millus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulatum Iunonis Romam transtulit: decimam partem præda Apollini misit. Idem tribunus militũ, cum Fabium obsidione proditos hostium filios parentibus remisit: statuæq; ob hanc facta, Falisciorum victoriam iustitia consecutus est. Cum duo ex censoribus, C. Iulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est: nec id postea factum est: quoniã eo lustro a Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies a L. Apuleio trib. pl. dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Clusium obsiderent: & legati a senatu missi ad componendum inter eos, & Clusinos pacẽ, pugnatũ contra Gallos in aciem finorũ stetissent: hoc facto eorũ concitati Senones, vrbem exercitu petierũt: fusiq; ad Alliam flumen Romanis, vrbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes cum maiores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per aduersam partem Capitolii iam in summum enasissent: proditi clangore anserum, M. Manlii præcipue opera excitati sunt. Quibus

Unde propter famẽ Romanis despondere, vt mille pondo auri V.C.
darent: & hoc precio finem obsidionis emerent. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendẽdum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, eoiq; Ædes Locutio facta: quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & diruptam vrbem, quod consilium Camillo auctore discussum est. Mouit populũ vocis quæ ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, magistratui suo dixerat, sta miles, hic optime manebimus.

PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odioque, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusq; populi longa diratione facta sunt. Romani auxere tribunorũ militum consulari potestate numerum: octo, quot 362.
vnquã antea creati, M. Æmilius Mamercus iterũ, L. Valerius Potitus tertiũ, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes ferox, tædio annuæ ambitionis, quæ interdũ discordiæ causa erat, regẽ creauere. Offendit ea res populos Hetruriæ animos, nõ maiore odio regni quã fastidio regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaq;, quia solennia ludorũ quos intermitti mos est, violenter diremisset: cum ob iram repulsæ quod suffragio XII. populorum alius sacerdos prælatus esset, artifices, quorum magna pars ibi Romani seruierant, ex medio ludicro repẽte abduxit. Quæ iniuria ante omnes alias eo magis dedita reliquis, quod excelleret arte colendi eas, auxiliũ petentibus negandũ, donec sub rege essent, decretum est. Quo decreti suppressa fama est, Veiis propter spem regis, qui a quo tale quid dictum referre-

tur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis
auctorem habebat. Romanis etsi quietæ res en-
truria nunciabãtur, tamen quia omnibus comm
eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt
cipitia munimenta essent. alia in vrbem, & con
oppidanorum eruptiones versa: aliis frons in
truriam spectans auxiliis, si qua forte inde ven
obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Ro
manis in obsidione, quam in oppugnatione esse
hybernacula etiam, res noua militi Romano, ad
ficari cœpta: consiliumq; erat hyemando contin
are bellum. quod postquam tribunis plebis, ad
nullam nouandi res causam inuenientibus, fr
estallatum, in concionem prosiliunt, solicitant ple
bis animos, hoc illud esse dictitantes, quod ea mi
litibus sint constituta. nec se fefellisse, id dem
inimicorum veneno illitum fore. venisse libera
tem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam
ab vrbe & ab rep. iuuentutem. iam ne hyemi, qu
dem, aut tempori anni cedere, ac domos & res
uisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ
causam esse? nullam profecto aliam, inuentutem
quam nequid per frequentiam iuuenum coeant,
in quibus vires omnes plebis essent, agi de
modis eorum posset. vexari præterea, & fatig
multo acrius, quam Veientes: quippe illos hyemem
sub tectis suis agere, egregiis muris situque natu
li vrbem tutantes. militem Romanum in opere
labore, niuibus pruinisque obrutum sub pelli
durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnibus
bellorum terra marique sit quies, arma deponere
tem. Hoc neque reges, neque ante tribunitiam po
testatem creatam superbos illos consules, neque
triste dictatoris imperium, neque importuna
decem

decemuiros inimnxisse seruitutis, vt perennem
militiam facerent, quod tribuni militum in plebe
romana regnum exercerent. quidnam illi con-
sules dictatoresve facturi essent, qui proconsula-
rem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint?
quid accidere haud immerito. non fuisse ne in
illo quidem tribunis militum locum vlli ple-
bemicios explere solitos nunc iam octo iuges ad
imperia obtinenda ire, & ne in turba quidem hæ-
rere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud ad-
moneat collegas, liberos & ciues eorum, non
hostes militare, quos hyeme saltem in domos
reuertentes liberosque ac coniuges inuisere, & vsur-
pata libertatem, & creare magistratus. Hæc talia
inuocciferantes, aduersarium haud imparem na-
ctus est, App. Claudium, relictum a collegis ad tri-
bunicias seditiones comprimendas, virum imbu-
tum iam ab iuuenta certaminibus plebeis: quem
maiorem aliquot annis ante fuisse memoratum
per collegarum intercessionem tribunitiæ po-
testatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus in-
genio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem o-
rationem habuit: Si vnquam dubitatum est, Quiri- "
tes, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditio- "
nes semper auctores fuerint, id ego hoc anno de- "
mum dubitari certum habeo, & cum lætor tandem "
vestri erroris vobis finem factum esse, tum quod "
nullis potissimum vestris rebus hic error est sub- "
latus, & vobis, & propter vos reipubl. gratulor. An "
quisquã qui dubitet, nullis iniuriis vestris, si quæ "
fuere aliquando fuerunt, vnquam æque quam mu- "
nere patrum in plebem, cum æra militantibus con- "

» ſtituta ſunt, tribunos plebis offenſos ac concitatos
» eſſe? quid illos aliud aut tum timuiſſe credidiſtis
» hodie turbare velle, niſi concordiam ordinum,
» quã diſſoluendæ maxime tribunitiæ poteſtatis re-
» tur eſſe. Sic hercule tanquam artifices impro-
» pus quærunt: qui & ſemper ægri aliquid eiũ in
» pub. volunt, vt ſit ad cuius curationem à vobis
» hibeantur. vtrum enim defenditis an impugnatis
» plebem? vtrum militantium aduerſarii eſt? an cau-
» ſam agitis? niſi forte hoc dicitis, quicquid partes
» ciunt, diſplicet. ſiue illud pro plebe, ſeu contra ple-
» bem eſt. Et quemadmodum ſeruis ſuis vetãt do-
» ni quicquam rei cum alienis hominibus eſſe, pau-
» terq; in iis beneficio ac maleficio abſtineri æquum
» cenſent: ſic vos interdicitis patrib. commercio ple-
» bis: ne vos comitate ac munificentia noſtra pro-
» cemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens ac
» obediens ſit? Quanto tandem, ſi quicquã in vobis
» non dico ciuilis ſed humani eſſet, fauere vos ma-
» gis, & quantum in vobis eſſet: indulgere potius
» mitati patrum, atq; obſequio plebis oportuiſſet?
» ſi perpetua concordia ſit, quis non ſpondere ſibi
» maximum hoc imperium inter finitimos ac-
» ui futurum eſſe? Atque ego quam hoc confiſum
» collegarum meorũ, quo abducere infecta re à vo-
» exercitum noluerunt, non vtile ſolum, ſed etiã ne-
» ceſſarium fuerit, poſtea diſſeram. nũc de ipſa co-
» ditione militantium dicere libet. quam oration
» non apud vos ſolum, ſed etiam in caſtris ſi habe-
» tur ipſo exercitu diſceptante, æquã arbitror vide-
» poſſe. in qua ſi mihi ipſi nihil quod dicerẽ, in me-
» tem venire poſſet, aduerſariorum certe oratione
» contentus eſſem. Negabant nuper danda eſſe ea
» militibus, quia nunquam data eſſent, quorum

modo igitur nunc indignari poſſunt, quibus ali- «
quid noui adiectum commodi ſit, eis laborem etiã «
ignum pro prætione iniungi? nuſquam nec opera «
ne emolumento, nec emolumentum ferme ſine «
ſta eſt. labor voluptasq; diſſimillima natura ſo- «
lent quadam inter ſe naturali ſunt iuncta. Mo- «
deantea ferebat miles ſe ſuo ſumtu operam rei- «
publicæ præbere, gaudebat idem partem anni ſe «
rum ſuum colere, quærere vnde domi militiæq; «
ſuos tueri poſſet. gaudet nũc fructui ſibi remp. «
e, & lætus ſtipendium accipit. æquo igitur ani- «
patiatur ſe ab domo, ab re familiari, cui grauis «
ſenſa non eſt, paulo diutius abeſſe. An ſi ad cal- «
cum reſp. vocet, non merito dicat, annua æra «
ſuam operam edẽ? An tu æquum cenſes «
militia ſemeſtri ſolidum te ſtipẽdium annuum ac- «
pere? Inuidus in hac parte orationis Quirites «
ſitor. ſic enim agere debent, qui mercenario mi- «
ueruntur. nos tanquam cum ciuibus agere vo- «
mus: agiq; tanquam cum patria nobiſcum, æ- «
ſi cenſemus. Aut non ſuſcipi bellum oportuit: «
ue geri pro dignitate populi Rom. & perfici quam «
ſſimum oportet. perficietur autẽ ſi vrgemus ob- «
ſtine. ſi non ante abſcedimus, quam ſpei noſtræ fi- «
rem captis Veiis, impoſuerimus. Si hercule nulla «
ſta cauſa, ipſa indignitas perſeuerantiam impone- «
re debuit. Decem quondam annos vrbs oppugna- «
ta eſt ob vnam mulierem ab vniuerſa Græcia, quã «
potiũ ab domo, quot terras, quot maria diſtans? «
Sagunti contra vicesimum lapidem, in conſpectu prope «
ſtro noſtræ annuã oppugnationem perferre pi- «
get, ſcilicet quia leuis cauſa belli eſt: nec ſatis quic- «
quam iuſti doloris eſt, quod nos ad perſeuerandũ «
stimulet. Septies rebellarent: in pace nunquam «

» fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt.
» Fidenates deficere a nobis coegerunt: coloniam in
» stros ibi interfecerunt: auctores fuere contra ius
» gentium cædis impiæ legatorum nostrorum. Ec-
» truriam omnem aduersus nos concitare voluerunt.
» hodieque id moliuntur: res repetentes legatos ne-
» stros haud procul abfuit quin violarent. Cum ta-
» molliter & per dilationes bellum geri oportuerit,
» nos tam iustum odium nihil mouet, nec illa quidem
» oro vos mouent? Operibus ingentibus septa vrbs
» est, quib. intra muros coercetur hostis, agrum nos-
» coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus ex-
» ercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate
» solum vlciscendi, sed etiam necessitate imposita
» alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nos-
» strum inuasuros? non differimus igitur bellum,
» consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quod
» lud, quod proprie ad milites pertinet, quibus
» tribuni plebis cum stipendium extorquere volue-
» rint, nunc cōsultum repente volunt, quale esset
» lum fossamq; ingētis vtramq; rem operis, per tan-
» tum spacii duxerunt: castella primo pauca, quæ
» exercitu aucto creberrima fecerunt: munierunt
» non in vrbem modò, sed in Hetruriam etiam ver-
» stātes, si qua inde auxilia veniant, opposuere, qui
» turres, quid vineas testudinesque & alium ope-
» gnandarum vrbium apparatum loquar? cum ta-
» tum laboris exhaustum sit, & ad finem iam operis
» tandem perueniatur. relinquendane hæc censetis
» vt ad æstatem rursus nouus de integro his instituo
» endis exudetur labor? quanto est minus opera no-
» ri facta? & instare, & perseuerare, defungique co-

» breuis enim profecto res est, si vno tenore perag-
» tur: nec ipsi per intermissiones has interualla

maiorem spem nostrā facimus. loquor de opere, "
" temporis iactura. Quid? periculi quod diffe- "
" bello adimus, num obliuiscimur nos hæc tam cre- "
" Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxiliis "
" untur: vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, "
" misturos? quantum in illis est, capere Veios "
" quis est qui spondeat, eundem, si differtur bel- "
" animum positurum? cum si laxamentum de- "
" is maior frequentiorque legatio itura sit: cum "
" quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veiis "
" eo mutari interposito possit: vel consensu ciui- "
" vt eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius "
" tate regis, qui obstare regnum suum saluti ci- "
" non nolit. Videte quot res, quam inutiles sequan- "
" iam viam consilii: iactura operum tanto labo- "
" rum: vastatio imminens finium nostrorum. "
" cum bellum pro Veiente concitatum. Hæc "
" tribuni consilia vestra, non hercule dissimilia, "
" quis ægro, qui curari se fortiter passus, extem- "
" conualescere possit, cibi gratia præsentis aut "
" nis, longinquum & forsitan insanabilē mor- "
" effeciat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil "
" neret, ad disciplinam certe militiæ plurimum "
" erat, insuescere militem nostrum non solum "
" victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati "
" & quamuis seræ spei exitum expectare: "
" non sit æstate perfectum bellum, hyemem o- "
" nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta "
" cessum circumspicere. Obsecro vos: venandi "
" ac voluptas homines per niues ac prui- "
" montes syluasque rapit: belli necessitatibus "
" patientiam non adhibebimus, quam vel lusus "
" voluptas elicere solet? adeone effœminata cor- "
" militum nostrorū esse putamus, adeo molles "

„ animos, vt hyemem vnam durare in castris, ab
„ ab domo non possint? vt tanquam nauale bellum
„ tempestatibus captandis, & obseruando tempore
„ anni gerant? non æstus, non frigora pati possint? ar-
„ rubescant profecto, si quis eis hæc obiiciat: cor-
„ tendantq; & animis & corporibus suis virilem
„ tientiam inesse: & se iuxta hyemem atque æstatem
„ la gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ suæ
„ tiæque mandasse tribunis, & meminisse hanc illis
„ potestatem nō in vmbra, nec in tectis maiores suos
„ creasse. Hęc virtute militum vestrorum, hęc Roma-
„ no nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc
„ bellum intueri, quod instat: sed famam & ad-
„ bella, & ad cæteros populos in posterum quæren-
„ An mediocre discrimen opinionis secuturum
„ hac re putatis? vtrum tandem finitimi populi, hoc
„ manum eum esse putent, cuius si qua vrbs primum
„ illum breuissimi temporis sustinuerit impetum,
„ hil deinde timeat: an hic sit terror nominis nostri,
„ vt exercitum Romanum non tædium longinqui
„ oppugnationis, non vis hiemis, ab vrbe circumiec-
„ sa semel amouere possit? nec finem vllum alium
„ belli, quam victoriam monerit? nec impetu potius
„ bella, quam perseuerantia gerat? quæ in omni re
„ dem genere militiæ, maxime tamen in obsidio-
„ vrbibus necessaria est: quarum pleraſque munitio-
„ nibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fames, non
„ tempus ipsum vincit atque expugnat: sicut Veios
„ expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fu-
„ rint, & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ
„ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quis-
„ quam quod Veientibus optatum æque contingere
„ possit, quam vt seditionibus primum vrbs Roma-
„ na, deinde velut ex contagione castra impleantur?

Hercule apud hostes tanta modestia est, vt non „
tionis tædio, non denique regni, quicquam a- „
eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetru- „
strauerint animos. morietur enim extemplo, „
nque erit seditionis auctor: nec cuiquam di- „
ea sicebit, quæ apud vos impune dicuntur. fu- „
nam meretur, qui signa relinquit, aut præsidio „
decit: auctores signa relinquendi, & deserendi „
ia, non vni aut alteri militi, sed vniuersis exer- „
bus, palam in concione audiuntur. adeo quic- „
d tribunus plebis loquitur, & si prodendæ pa- „
dissoluendique reipubl. est, assuetis audire: & „
edine potestatis eius capti, quælibet sub ea sce- „
ra tere finitis. Reliquum est, vt quæ hic vocife- „
ntur, eadem in castris, & apud milites agant, &
ntorius corrumpant, ducibusque parêre non pa-
ntur; quoniam ea demum Romæ libertas est,
ui senatum, non magistratus, non leges, non mo-
s maiorum, non instituta patrum, non disciplí-
m veteri militiæ. Par iam etiam in concionibus
. Appius tribunus plebis, cum subito, vnde mi-
o quis crederet, accepta calamitas apud Veios,
periorem Appium in causa, & concordiam or-
m maiorem, ardoremque ad obsidendos per-
eios Veios fecit. Nam cum agger promotus ad
os esset, vineæque tantum non iam iniunctæ mœ-
ri essent, dum opera interdiu fiunt intentius,
nocte custodiuntur, patefacta repente por-
a gens multitudo facibus maxime armata ignes
ecit: horæque momento simul aggerem ac vi-
s, tam longi temporis opus, incendium hausit:
que ibi mortales nequicquam opem feren-
ferro igniq; absumpti sunt. Quod vbi Romam
nciatum, mœstitiam omnibus, senatui curam

metumque iniecit, ne tum vero sustineri nec in re
be seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis re
lut ab se victæ reipublicæ, insultarent: cum repe
te, quibus census equester erat, equi publici nom
rant assignati, consilio prius inter sese habito, q
natum adeunt, factaq; dicendi potestate, equi
suis stipendia facturos promittunt. quibus cum a
plissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, fam
que ea forum atque vrbem peruasisset, subito ad
curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis
aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ extra ordi
polliceri, seu Veios, seu quo alio ducere velint.
Veios ducti sint, negant se inde prius quam
vrbe hostium, redituros esse. Tum vero tam
fundenti se lætitiæ vix temperatum est. non
sicut equites, dato magistratibus negocio,
iussi: neq; aut in curiam vocati, quibus re
daretur, aut limine curiæ continebatur
sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitu
in comitio stantē voce manibusq; significare
licam lætitiam. beatam vrbem Romanam,
uictam, & æternam illa concordia dicere, laudare
equites, laudare plebem, diem ipsum laudib
victam esse fateri comitatem benignitatemq;
natus. certatim patribus plebiscq; manare
lachrymæ, donec reuocatis in curiam patribus
natus consultum factum est, vt tribuni milit
cione aduocata, peditib. equitibusq; gratias
memorem pietatis eorum erga patriam
senatum fore. placere autem omnibus his
tariam extra ordinem professis militiam
cedere: & equis certus numerus æris est
Tum primū equis merere equites cœperunt.
luntarius ductus exercitus Veios, nō amiss

stituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe V.C.
ceratus intentiore quam antea subuehi cura, ne
id tam benemerito exercitui ad vsum deesset.
sequens annus tribunos militum consulari pote- 345.
habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Ser-
tium, P. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium
ertum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cu-
omnium in Veiens bellū intenta est, neglectum
turi præsidium vagationibus militum, & Vol-
mercatores vulgo receptando, proditis repen-
portarum custodibus oppressum est. minus mi-
um periit, quia præter agros lixarum in modum
es per agros vicinasq; vrbes negociebātur. Nec
melius gesta res, quod tum caput omnium
arum publicarum erat. nam & duces Romani
inter se irarum, quam aduersus hostes animi
erunt: & auctum est bellum aduentu repen-
Capenatium atq; Falisco rum. Hi duo Hetru-
populi, quia proximi regione erāt, deuictis Vei-
bello quoque Romano se proximos fore credē-
Falisci propria etiam causa infesti, quod Fide-
bello se iam antea immiscuerāt, per legatos vl-
utroq; missos iureiurando inter se obligati, cū
ecitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte
regione, qua M. Sergius tribunus militū præerat,
ta adorti sunt, ingentēq; terrorē intulere, quia
uriam omnē excitam sedibus magna mole ad-
Romani crediderāt. eadē opinio Veientes in vr-
ctauit. Ita ancipiti prælio castra Romana op-
abātur. concurrantesq; cū huc atq; illuc signa
ferrēt, nec Veientē satis cohibere intra munitio-
nec suis munimētis arcere iā vim, ac tueri se ab
riore poterāt hoste. vna spes erat, si ex maiorib.
ris subueniretur, vt diuersę legiōes, alię aduersꝰ

Capenatem ac Falisçum, aliæ contra eruptiones oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, priuatim Sergio inuisus infestusque. Is cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinque inuehi hostem nunciaretur, in arma milites tenuit. si opus foret auxilio, collegam daturus ad se missurum. Huius arrogantiam pertinax alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico deretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere pe nem maluit. Diu in medio cæsi milites, postquam desertis munitionibus perpauci in maiora castra pars maxima atque ipse Sergius Romam perrexerunt. vbi cum omnem culpam in collegam naret, acciri Virginium ex castris, interea pacem gatos placuit. Acta deinde in senatu res est, tumq; inter collegas maledictis. pauci reipub. atque illi, vt quosque studium priuatim aut occupauerat, adsunt. primores patrum, siue siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos tribunos militum creãdos esse, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. At enimuero Sergius Virginiusque, propter quos pœnitere magistratum eius senatum apparebat, primo deprecari ignominiam deinde intercedere senatusconsulto: negare se Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces iram te minari tribunis militum, nisi in auctoritatem natus essent, se in vincula eos duci iussuros esse.

V.C. C. Seruilius Hala Trib. mil. Quod ad vos attribuni plebis, minasq; vestras, næ ego liben perirer, quam non plus in his iuris quam in animi esset, sed nefas est tẽdere aduersus autẽ senatus. proinde & vos desinite inter nocertamina locũ iniuriæ quærere, & collegæ aut quod censet senatus: aut si pertinacius tendictatorem extemplo dicã, qui eos abire maiestatem cogat. Cum omnium assensu comprobata esset, gauderentq; patres, sine tribunitiæ poris terriculis inuentam esse aliã vim maiorem cendos magistratus, victi consensu omnium tribunorum militum habuere, qui Calenobribus magistratum occiperent: seq; eam diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potiterrũ, M. Furio Camillo iterum, M. Æmilio Mater tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, Cn. Ambusto, L. Iulio Tullo, tribunis mil. conpotestate, multa domi militiæq; gesta. Nam dum multiplex fuit eodem tempore, & ad Vead Capenam, & ad Valerios, & in Volscis, vt ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul simul tributo conferendo laboratum est: tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & paruum motum duo iudicia eorum, qui pauconsulari potestate fuerãt, exciuere. Omniũ tribunis militum fuit, delectum haberi: iores modo conscripti, sed seniores etiam nomina dare, vt vrbis custodiam agerent. autẽ augebatur militum numerus, tanpecunia in stipendium opus erat: eaque conferebatur, inuitis conferentib. qui donanebãt, quia tuentibus vrbem, opera quoq; laborandũ seruiendumq; reipub. erat. Hæc

per se grauia, indigniora vt viderẽtur, tribuni plebi
ditiosis concionib. faciebant: ideo æra militib. co
stituta esse arguẽdo, vt plebis partẽ militia, pars
tributo conficerẽt. Vnum bellum annum fam
tium trahi, & consulto male geri, vt diutius ge
in quatuor deinde bella vno delectu exercitus
ptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam
ætatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla qui
quam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vestigia
ad vltimum facta sit: vt cum confecta labore,
neribus, postremo ætate corpora retulerint,
taque omnia dintino dominorum desiderio
inuenerint, tributum ex affecta re familiari
dantæraque militaria velut fœnore accepta,
tiplicia reipub. reddãt. Inter delectum tribu
& occupatos animos maiorum rerum curis,
tiis tribunorum plebis numerus expleri n
Pugnatum inde, in loca vacua, vt patricii co
tur. postquam obtineri non poterat, tamen
ctandæ legis tribunitiæ causa effectum est, vt
optarentur tribuni plebis Caius Lacerius, &
cus Acutius, haud dubie patriciorũ opibus
tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qu
mini ac familiæ debitum præstare videretur. Tr
boniæ legis patrocinium. is quod petissent pa
quidam primo in cœpto repulsi, tamẽ tribunos
litum expugnasse vociferans, legem Trebo
sublatã, & cooptatos tribunos pl. non suffragio
puli, sed imperio patriciorũ, & eo deuolui ius
patricii aut patriciorũ assectæ habẽdi tribb. pl.
eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam
statem: id fraude patriciorum, scelere ac pr
ne collegarum factum arguere. Cum arderent
tidia nõ patres modò, sed etiam tribuni plebis

tri pariter, & qui cooptauerant: tũ ex collegio
P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minucius, trepi-
rum suarum, in Sergium Virginiumq; prioris
tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram
plebis, inuidiamq; die dicta auertunt. quibus dele-
quibus tributum, quibus diutina militia, lon-
gitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Vei-
os fleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis,
atribus lugubres domos habeant: iis publici priua-
que doloris exequendi ius potestatemq; ex duo-
noxiis capitibus datum ab se memorant. omni-
namq; malorum in Sergio Virginioque causas
nec id accusatorem magis arguere, quam fateri
qui noxii ambo, alter in alterum causam con-
fugam Sergii Virginius, Sergius proditionem
rans Virginii. quorum adeo incredibilẽ amen-
fuisse, vt multo verisimilius sit, compacto eam
& communi fraude patriciorum actam. Ab his
eis datum locum Veientibus ad incendenda
ra, belli trahendi causa: & nunc proditum ex-
tradita Falisci Romana castra. omnia fieri,
enescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de
commodis plebis ferre ad populũ tribuni, fre-
riaque vrbana celebrare actiones, & resistere
spirationi patriciorum possint. Præiudicium
de reis & ab senatu, & a populo Romano, & ab
rum collegis factum esse. nam & senatusconsulto
eos ab republica remotos esse: & recusantes
care se magistratu: dictatoris metu ab colle-
ercitos esse: & populum Romanum tribu-
ere esse, qui non Idibus Decembribus die so-
nari, sed extemplo Cal. Octobribus magistratum
perent: quia stare diutius respubl. his manen-
in magistratu non posset. Et tamen eos tot iu-

diciis confossos, prædamnatosque, venire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse, si tribunis pœnarum dedisse, quod duob. mensibus ciuitas liberati facti sint: neque intelligere, nocendi sibi dare tius tum potestatem ereptam esse, non pœnam rogatam, quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. illos repeterét animo Quirites, quos recēti clade accepta habuissent, fuga trepidum, plenum vulnerum ac pauore dentem portis exercitum viderint, non fortunam aut quenquam deorum, sed hos duces accusantium Pro certo se habere, neminem in concione fuisse, qui illo die non caput, domum fortunasque Virginii ac M. Sergii sit execratus, detestatusque me conuenire, quibus iratos quisque deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat & oportuit non vti. nunquam deos ipsos admouere nostris bus manus: satis esse, si occasione vlciscendi arment. His orationibus incitata plebs, denis mul bus æris grauis reos condemnat: nequicquam ter gio Martem communem belli fortunamque sante: Virginio deprecante, ne infelicior domi quam militiæ esset. In hos versa ira populi, eo tionis tribunorum, fraudisque contra legem boniam factæ memoriam obscuram fecit. Vidua tribuni, vt præsentem mercedem iudicii plebes beret, legem agrariam promulgant, tribunos conferri prohibent: cum tot exercitibus stipen opus esset, resque militia ita prospere gereretur vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nam Veiis castra, quæ amissa erant, recuperata, ca præsidiisque firmantur. Præerant tribuni mil M. Æmilius, & Q. Fabius. a M. Furio in Fabiu Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli

rania inuenti: prædæ actæ incendiisque villarum V. C.
frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec
defecta sunt. At in Volscis depopulato agro, Anxur
quicquam oppugnatum, loco alto situm, & post-
vis firma erat, vallo fossaque obsideri cœptum.
Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc sta-
militarium rerum, seditio intestina maiore mo-
coorta, quam bella tractabantur. & cum tribu-
tum conferri per tribunos non posset, nec stipen-
dum imperatoribus mitteretur, æraque militaria
acciret miles, haud procul erat, quin castra quoq;
ipsæ seditionis contagione turbarentur. Inter
cetas plebis in patres, cum tribuni plebis nunc
id tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, &
de Icilijs Virginiisque ad plebeios viros fortes ac
bonos transferendi summi honoris: non tamen
quia processum est, quam vt vnus ex plebe vsur-
iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus mili-
consulari potestate crearetur. cæteri patricii
esti. P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius 355.
Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mira-
cari se tantam rem obtinuisse, non is modò qui
actus erat, vir nullis ante honoribus vsus, vetus
rium senator, & ætate iam grauis. Nec satis con-
bant, cur primus ac potissimus ad nouum deliban-
dum honorem sit habitus. Alii Cn. Cornelii fratris,
qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexq;
ferendium equitibus dederat, gratia extractum ad
tantum honorem credunt. alii orationem ipsum
progestinam de concordia ordinum, patribus ple-
bique gratam habuisse. Hac victoria comitiorū ex-
gitantes tribuni plebis, quod maxime rempub. im-
plebat, de tributo remiserūt. collatum obedien-
ter, missumque ad exercitum est. Anxur in Volscis

V.C. breui receptum est, neglectis die festo custodiis ar-
bis. Insignis annus hyeme gelida ac nimiosa fuit: ea-
eo vt viæ clausæ, Tiberis innauigabilis fuerit. An-
nona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et qua
P. Licinius, vt cœperat, haud tumultuose magistra-
tum maiore gaudio plebis, quam indignatione pa-
trum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximos
mitiis tribunorum militum plebeios creandi. Ea
M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit
plebeios alios tribunos militum consulari potes-
te omnes fere centuriæ dixere, L. Titinium, P. Me-
356. nenium Racilium, Cn. Genucium, L. Attilium. Tri-
stem hyemem, siue ex intemperie cæli raptim
tatione in contrarium facta, siue alia qua de causa
grauis pestilensque omnibus animalibus annus
cepit. cuius insanabili pernicie, quando nec
nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatus
sulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisterni-
nio tunc primum in vrbe Romana facto, per tres
octo Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem
Mercurium atq; Neptunum tribus quam amplis-
sime tum apparari poterat, stratis lectis placuere.
priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota ci-
be patentib. ianuis, promiscuoq; vsu rerum omni-
um in propatulo posito, notos ignotosq; passim in
uenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimi-
quoq; benigne ac comiter sermones habitos. Ne
giis ac litibus temperatum: vinctis quoq; demptis
eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quib. de
opem dii tulissent, vinciri. Interim ad Veios res
multiplex fuit, tribus in vnũ bellis collatis. Nam
eodem quo antea modo circa munimẽta, cum
pente Capenates Falisciq; subsidio venissent, ad
uersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum

res omnia adiuuit memoria damnationis Sergii V.C.
Virginii. itaq; maioribus castris, vnde antea ces-
serat, breui spacio circumductæ copiæ Ca-
penates in vallum Romanũ versos ab tergo aggre-
diuntur. Inde pugna cœpta, & Falisci intulit terro-
rem. trepidantesq; eruptio ex castris opportune fa-
cta auertit. repulsos deinde insecuti victores, ingen-
tes ediderunt cædem. Nec ita multo post iam pa-
ri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientiũ refu-
gientes in vrbem multi ante portas cæsi, dum præ
ceps ne simul Romanus irrumperet, obiectis fori-
bus extremos suorũ excluere. Hæc eo anno acta. Et
ad comitia tribunorũ militũ aderant, quorũ pro-
pe maior patrib. quã belli cura erat: quippe non cõ-
sulatũ modo cum plebe, sed prope amissum cer-
nebãt imperiũ. itaq; clarissimis viris ex
consulto præparatis ad petendũ, quos prætereundi
non fore crederent, nihilo minus ipsi perin-
de ac si omnes candidati essent, cuncta experientes,
non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in
religionẽ vertentes comitia biennio habita: priore
quo intolerandã hyemẽ prodigiisq; diuinis simi-
lem coortam: proximo nõ prodigia, sed iam euen-
tã pestilẽtiam agris vrbiq; illatam, haud dubia ira
deũm, quos pestis eius arcendæ causa placandos es-
se libris fatalibus inuentum sit. comitiis, auspica-
to fierent, indignum diis visum honores vul-
go discriminaq; gentium confundi. Præterquam
quod ate petentium, religione etiam attoniti ho-
mines, patricios omnes, partem magnam honora-
rum quemq; tribunos militum consulari po-
testate creauere, L. Valeriũ Potitum quintũm, M. 357.
Valeriũ Maximum, M. Furium Camillum tertium,

L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo imperatores, Potitus a Valeriis, Camillus a Cornelio, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia terim multa nunciata, quorum pleraq; & quæ guli auctores erant, parum credita spretaq; hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, ces non erant. In vnum omnium curæ verq; quod lacus in Albano nemore sine vllis cōtaquis aquis cauisave, qua alia quæ rem miraculo ret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam dii portenderent prodigio, missi sciscitatum res ad Delphicum oraculum. sed propior fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter lantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Hetruscosq; vaticinantis in modum cecinit, quam ex lacu Albano aqua emissa foret, potiturum Veiis Romanum. quod primo velut mere iactum sperni, agitari deinde sermonis ptum est: donec vnus ex statione Romana tatus proximum oppidanorum (iam per longquitatem belli cōmercio sermonū facto) quis is esset, qui per ambages de lacu Albano postquam audiuit aruspicem esse, vir haud religione animi, causatus de priuati portenti curatione, si operæ illi esset, cōsulere velle, loquium vatē elicuit. cumq; progressi amborum longius essent inermes, sine vllo metu, prænuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquā tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem

rem, inde Romam ad senatum missus esset: sci- V.C.
tantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano
esset, reipōdit, profecto iratos deos Veienti po-
illo fuisse die, quo sibi eam mentē obiecissent,
cidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum
esset diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indi-
uocare posse: & tacendo forsitan quæ dii «
mortales vulgari velint, haud minus quā celan- «
fando, nefas cōtrahi. Sic igitur libris fatalibus,
disciplina Hetrusca traditū esse, vt quando aqua
abundasset, tum si eam Romanus rite emi-
victoriā de Veientibus dari: antequam id fiat,
moenia Veientium deserturos non esse: Exe-
tur inde, quæ solennis deriuatio esset. Sed au-
uere legatos, sortesq; oraculi Pythici expectā-
triusquā a Delphis oratores redirent, Albanive
gii piacula inuenirentur, noui tribuni militū
lari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Me- 358.
nus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthu-
egillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Ma-
magistratū inierunt. Eo anno Tarquiniēses,
hostes exorti: quia multis simul bellis Volsco-
ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Æquo-
ad Latinos qui Romanā ibi coloniā oppugna-
ad hoc Veienti quoque & Falisco & Capenati
occupatos videbant Romanos, nec intra mu-
quietiora negocia esse certaminibus patrum ac
inter hęc locum iniuriæ rati esse, prædatum
gum Romanum cohortes expeditas mittunt.
enim passuros inultam eam iniuriā Romanos,
nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoque pa-
validō exercitu persecuturos. Romanis indigni-
maior, quā cura populationis Tarquiniensium

fuit: eo nec magno conatu suscepta, nec in longa
dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non sine
delectu (etenim ab tribunis plebis impediebatur)
sed prope voluntariorum, quos adhortando ad
tauerant, coacta manu: per agrum Cæretem ob
quis tramitibus egressi, redeuntes a populatione
graues que præda Tarquinienses oppressere, pa
tos mortales obtruncant, omnes exuunt impe
mentis: & receptis agrorum suorum spoliis, Ro
reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res dat
dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq;
hostium ipsorum) sub hasta veniere: quodq; ita
redactū, militibus est diuisum. Cætera bella, mu
meq; Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Roma
desperata ope humana, fata & deos spectabant, q
legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi fer
» tes, congruentem responso captiui vatis. Romani
» aquam Albanam caue lacu contineri, caue in mare
» manare suo flumine sinas. emissam per agros, rig
bis, dissipatamque riuis extingues. tum tu infesto
audax hostium muris, memor, quam per tot annos
obsides vrbem, ex ea tibi his, quæ nunc pandentur
fatis victoriam datam: bello perfecto donum ap
plum victor ad mea templa portato: sacraq; pera
quorum omissa cura est, instaurata, vt assolet, fac
to. Ingens inde haberi captiuus vates cœpit. Ro
adhibere tribuni militum Cornelius Posthumius
que ad prodigii Albani procurationem. ac deos ip
placandos cœpere. inuentumque tandem est, q
neglectas cæremonias, intermissumve solenne
arguerent, nihil profecto aliud esse, quam mag
stratus vitio creatos, Latinas, sacrumque in Alban
mōte non rite concepisse. vnam expiationem ea
esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu

ficia de integro repeterentur, & interregnum V.C.
tur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Inter-
tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius
nas, M. Furius Camillus. nunquam desitum
rem turbari, comitia interpellantibus tribunis
donec conuenissent prius, vt maior pars tri-
orum militum ex plebe crearetur. Quæ dum
untur, concilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ
postulantibus; Capenatibus ac Falisci, vt
communi animo consilioq; omnes Hetruriæ
li ex obsidione eriperēt, responsum est: antea
Veientibus negasse, quia vnde consilium non
sent super tanta re, auxilium petere non debe-
ficiam pro se fortunā suā illis negare. maxime
parte Hetruriæ gentem inusitatam nouos ac-
Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec
m pro certo sit. sanguini tamen nominiq; &
entibus periculis consanguineorum id dari, vt
inuentutis suæ voluntarii ad id bellum eant,
impediant. Eum magnum aduenisse hostium
rā fama Romæ erat, eoq; miteſcere discor-
tis patribus L. Licinium Caluum prærogatiua
num militum non petentem creant, modera-
is expertæ in priore magistratu virum, cæterū
tam exactæ ætatis, omnesq; deinceps ex colle-
eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. 359.
Menniū, Cn. Genucium, L. Attiliū: qui priusquā
nciarentur, iure vocatis tribubus permissu in-
egis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen "
ordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus v- "
memoria nostri magistratus vos his comitiis "
ere in insequentem annum video, si & collegas "
dem reficitis, etiam vsu meliores factos, me iam "

„ non eundem, sed vmbram nomenque P. Licinii
„ lictum videtis: vires corporis affectæ, sensus
„ rum atq; aurium hebetes, memoria labat. Vigor
„ nimi obtusus. En vobis inquit, iuuenem, filium
„ nens, effigiem atq; imaginem eius, quem vos
„ tea tribunum militum ex plebe primum fe
„ hūc ego institutum disciplina mea, vicariū pro
„ reipub. do, dicoq;: vos quæso Quirites, d
„ mihi vltro honorem, huic petenti, mes
„ adiectis precibus mandetis. Datum id peten
filiusq; eius P. Licinius Tribunus mil. consulta
testate, cum iis quos supra scripsimus, decre
Titinius Genutiusq; Trib. mil. profecti a
Falisios, Capenatesq; dum bellum maiore
gerunt quam consilio, præcipitauere se in
Genutius morte honesta temeritatem
signa inter primores cecidit: Titinius in
mulum ex multa trepidatione militibus
aciem restituit: nec se tamen æquo loco
misit. Plus ignominiæ erat, quam cladis
quæ prope in cladem ingentem vertit: tan
de terroris non Romæ modo, quo multiplex
peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios
gre ibi miles retentus a fuga est, cū peruasiss
stra rumor, ducibus exercituq; cæso victo
penatem ac Falisicum, Hetruriæq; omne
tē haud procul inde abesse. His tumultuo
mæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam
stium tendere ad vrbē agmine infesto
concursumq; in muros est, & matronarum
domo conciuerat publicus pauor, obsecra
in templis factæ: precibusq; ab diis petitum
tium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis
bus arcerent, Veiosque eum auerterent

sacra renouata rite, si procurata prodigia essent.
Iouidi Latinęque instauratæ erant: iam ex lacu
Albano aqua emissa in agros: Veiosq; fata appete-
bant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis, ser-
uatorq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dict',
magistrum equitum P. Cornelium Scipionē dixit.
Omnia repente mutauerat imperator mutatus.
Ille homines, alius animus hominum, fortuna quoque
illo die vobis videri. Omniū primum in eos qui a Veiis
pauore fugerant, more militari animaduer-
sumq; ne hostis maxime timedus militi esset:
die indicto delectu in diem certam, ipse inte-
rim Veios ad confirmandos militum animos inter-
dum inde Romam ad scribendum nouum exer-
citum redit. nullo detrectante militiam. peregrina
iuuentus, Latini Herniciq; operam suā pol-
licentes ad id bellum venere. quibus cum gratias
actas egisset dictator, satis iam omnibus ad id
bellum parati, ludos magnos ex senatusconsulto
Veiis captis se facturum: ædemque Matutæ
Matri refectam dedicaturum, iam ante ab rege
Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu
Veios, expectatione hominum maiore quam spe
agro primum Nepesino cū Falisicis & Capenati-
bus signa confert. Omnia ibi summa ratione con-
sulta, acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. nō pre-
lio modo fusum fudit hostes, sed castris quoq; exuit, in-
gentemque prædā est potitus: cuius pars maxima ad
militem redacta est, haud ita multum militi da-
to. inde ad Veios exercitus ductus, densioraque
iam inde facta: & a procursationibus, quæ multæ te-
nuibus inter murum ac vallū fiebant, edicto ne quis
sine imperio pugnaret, ad opus milites traducti. Operū
omnium lōge maximum ac laboriosissimum,

cuniculus in arcem hostium agi cœptus, quod
intermitteretur opus, neu sub terra continuus
bor eosdem conficeret, in partes sex munitor
numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi
butæ sunt. nocte ac die nunquam ante omissu
quam in arcem viam facerent. Dictator, cum
in manibus videret victoriam esse: vrbem opu
tissimam capi: tantumque prædæ fore, quan
non omnibus in vnum collatis ante bellis fuer
ne quam inde aut militum irā ex malignitate
dæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prod
largitione caperet, litteras ad senatum mit
ûm immortalium benignitate. suis consiliis
entia militum Veios iam fore in potestate
Romani, quid de præda faciendum censerent
senatum distinebant sententiæ. vna senis
nii, quem primum dixisse a filio interrogatum
ferunt, edici palā placere populo, vt qui partic
esse prædæ vellet, in castra Veios iret: alter
Cladii, qui largitionem nouam prodigam, inqu
lem, inconsultam arguens, si semel nefas docue
captam ex hostibus in ærario exhausto bellis
niā esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia
ti numerandi: vt eo minus tributi plebs conferr
eius enim doni societatē sensuras æqualiter o
um domos: non auidas in direptiones manus
forum vrbanorum præreturas fortium bellato
præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segn
sit prædator, vt fortissimus quisque laboris pe
lique præcipuam petere partem soleat. Licinius
tra suspectam & inuisam semper eam pecuniam
fore aiebat: causasq; criminū ad plebē, seditionu
inde ac legum nouarū præbiturā, satius igitur
reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis

anitis tributo tot annorum succurri & sentire
dax fructum ex eo bello, in quo prope cōsenue-
gratius id fore, lętiusq;, quod quisq; sua manu
oste captum domum retulerit, quam si multi-
alterius arbitrio accipiat ipsum dictatorem fu-
inuidiam ex eo, criminaq; eo delegasse ad se
natum quoq; debere reiectam rem ad se
mittere plebi, ac pati habere quod cuique sors
dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ po-
em senatū faceret. Edictum itaq; est, ad præ-
Veientem, quibus videretur, in castra ad dicta-
proficiscerentur. Ingens profecta multitudo
fecit castra. Tū dictator auspicato egressus, cum
set vt arma milites caperent: Tuo ductu, in-
Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus, per-
delendam vrbem Veios: tibiq; hinc decimam
prædæ voueo, te simul Iuno regina, quæ
Veios colis, precor, vt nos victores in nostram,
mox futuram vrbē sequare: vbi te dignum
tudine tua templum accipiat. Hæc precatus,
ante multitudine ab omnibus locis vrbē ag-
ur, quo minor ab cuniculo ingruētis pericu-
sus esset. Veientes ignari, se iam ab suis vati-
am ab externis oraculis proditos, iam in partē
ę suæ vocatos deos, alios votis ex vrbe sua euo-
hostiū templa nouasq; sedes spectare, seq; vl-
illum diem agere, nihil minus timētes, quam
is cuniculo mœnibus, arcem iam plenam ho-
esse, in muros pro se quisque armati discur-
mirantes quidnam id esset, quod cum tot per
nemo se ab stationib. Romanis mouisset, tum
repentino icti furore improuidi currerent ad
Inferitur huic loco fabula: immolante re-
Veientium, vocem aruspicis dicentis: qui

eius hostiæ exta prosecuissет, ei victoriã dari, ex auditam in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ simillima veri sint, pro veris accipiantur, satis habeamus. Non ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis magis ora, quam ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veiorum arce erat, armatos repente edidit. & pars amnis fos in muris inuadũt hostes: pars claustra portarum reuellunt. pars, cum ex tectis saxa tegulæque immitterentur, ferreis falcibus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Omnia variis terrentium ac pauentium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro armatis, patefactisq; portis, cum alii agminatim erent, alii desertos scanderent muros, vrbs hostium impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde postquam iam edita cæde, senescit pugna, & dictator precones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Satis ea nis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpit. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ ante oculos eius aliquantum spoatq; opinione maiorisq; pretii rerum ferretur: dicitur manus ad cælũ tollens precatus esse, vt si cui deorum hominũque nimia sua fortuna, populique Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo suo publico incommodo, publicoque Romani populi, liceret conuertentem se inter hanc venerationem, ranitur memoriæ, prolapsum cecidisse, idq; omen tiæ uisse postea euenturũ coniectantib. vltimã mnationẽ ipsi⁹ Camilli: captæ deinde vrbis Romænæ quod post paucos accidit annos cladẽ. Ag-

ea cæde hostium, ac direptione vrbis opulentissi- e est consumptus. Postero die libera corpora di- or sub corona vẽdidit. ea sola pecunia in publi- redigitur, haud sine ira plebis, & quod retule- auctores quærendo, rem arbitrii sui reiecisset: enatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad se- retulisset, pater tam popularis sententiæ au- fuisset, acceptum referebant. Cum iam huma- opes asportatæ egestæq; a Veiis essent; amoliri deũm dona, ipsosque deos, sed colentium ma- iam sapientium modo, cœpere. nanq; delecti omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, da vellẽ, quibus deportanda Romam regi- assignata erat, venerabundi templum ini- no religiose admouentes manus: quod id si- more Hetrusco nisi certe gentis sacerdos at- non esset solitus. deinde cum quidam, seu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romã dixisset: annuisse cæteri Deam conclama- inde fabulæ adiectum est, vocem quoq; di- velle, auditam. motam certe sede sua parui menti adminiculis, sequẽtis modo, accepimus am ac facilem translatu fuisse: integramq; in A- ternam sedem suam, quo vota Roma- torisvocauerant, perlatam: vbi templum ei idem qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic um occasus fuit, vrbis opulentissimæ Hetru- minis, magnitudinem suam vel vltima clade ntis: quod decem ætates hyemesq; continu- nifesta, cum plus aliquanto cladium intulis- accepisset, postremo iam fato quoq; vrgẽte, os tamen, non vi expugnata est. Romam vt tum est, Veios captos: quanquam & prodi-

gia procurata fuerant,& vatum responsa,& [illegible]
cæ sortes notæ:& quantum humanis adiuuari co
filiis potuerat res,ducem M.Furium maximum
peratorum omnium legerant: tamen quia tot
nis varie ibi bellatum erat, multæque clades
ptæ,velut ex insperato immensum gaudium
priusquam senatus decerneret, plena omnia
pla Romanarum matrum gratias diis agentium
rant.senatus in quatriduū, quot dierum nul
bello, supplicationes decernit. Aduentus quo
ctatoris omnibus ordinibus obuiā effusi; cele
tior,quam vllius vnquam antea fuit:triumph
omnem consuetum honorandi illius diei
aliquantū excessit maxime conspectus ipse
ru equis albis iuncto vrbē inuectus:parumq
ciuile modo,sed humanum etiam visum. Sol
lisque equis æquiparatum dictatorem in re
etiam trahebant,triumphusq; ob eam vnam
me rem clarior quam gratior fuit. Tum fun
ginæ templum in Auentino locauit, dedicau
Matutæ matri. atq; his diuinis humanisq; rebus
stis,dictatura se abdicauit. Agi deinde de Ap
dono cœptum cui se decimam vouisse pra
tem cum diceret Camillus,pontifices solue
religione populum censerent: haud facile
ratio iubendi referre prędā populū,vt ex ea
bita in sacrum secerneretur.tandem eo,quod
simum videbatur,decursum est,vt qui se dom
religione exoluere vellet, cum sibimet ipse
æstimasset suam,decimæ precium partis in
deferret:vt ex eo donū aureum dignum arq
ne templi,ac numine Dei, ex dignitate pop
fieret.ea quoq; collatio plebis animos a Ca
lienauit. Inter hæc pacificatum legati a Ve

Romis venerunt impetrataq; pax,magis vt fessa tā V.C.
mino bello acquiesceret ciuitas, quā quod digni
cerent.Veiis captis, sex tribunos militum cōsula-
potestate insequens annus habuit,duos P.Corne-
ium,Cossum & Scipionem,M.Valerium Maximum 360.
rum,C.Fabium Ambustum iterum,L.Furiū Me-
dullinum quintum,Q.Seruiliū tertiū.Corneliis Fa-
rum bellum,Valerio ac Seruilio Capenas sorte e-
runt.abiis nō vrbes vi aut operib. tentatæ,sed ager
ta depopulatus prædæq; rerum agrestiū actæ:nulla
ea arbor,nihil frugiferum in agro relictū. Ea cla-
ad Capenatem populum subegit.pax petentib.da-
ta.Falisci bellum restabat. Romæ interim mul-
plex seditio erat, cuius leniendæ causa coloniā in
Veios, quo tria millia ciuium Romanorum scri-
berentur,deducendā censuerant:triumuiriq; ad id
creati,terna iugera & septunces viritim diuiserant.
Ea largitio sperni cœpta:quia spei maioris auerten-
bant.Latiū obiectū censebant.cur enim relegari ple-
bem in Volscos,cum pulcherrima vrbs Veii, agerq;
Romanus in conspectu sit, vberior ampliorq; Ro-
mano agro: vrbem quoq; vrbi Romæ vel situ, vel
munimentis incentia publicorum priuatorumque tecto-
rum ac locorum præponebant. quin illa quoque
commouebatur,quæ post captam vtique Romam
tam frequentis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæ-
terum partim plebi, partim senatui destinabant
habitandos Veios: duasque vrbes communes rei-
publicæ incoli a Romano populo posse. Aduer-
sabantur quæ cum optimates ita tenderent, vt mori-
bundi se citius dicerent in conspectu populi Ro-
mani, quam quicquam earum rerum rogare-
tur. quippe nunc in vna vrbe tantum dissensio-
nem esse,quid in duabus vrbibus fore, victamne vt

quisquam victrici patriæ præferret? sineretq; ma
rem fortunam captis esse Veiis, quam incolumi
fuerit? postremo se relinqui a ciuib. in patria p
vt relinquant patriam atque eines, nullam ym
quam subacturum: & T. Sicinium (is enim ea
bunis plebis rogationis eius lator erat) condi
Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei fil
rente & auctore vrbis Romæ. Hæc cum fer
minibus agerentur (nam partem tribunorum
bis patres in suam sententiam traxerant) nulla
alia manibus temperare plebem cogebat, quam
quod vbi rixę cõmittendę causa clamor ortus
principes senatus primi turbæ offerentes se
feriri, atque occidi iubebant. ab horum æra
gnitatibusque & honoribus violandis dum ab
batur, & ad reliquos similes conatus vereçundia
obstabat. Camillus identidem omnibus locis
cionabatur. haud mirum id quidem esse: fluxa
uitatem, quæ damnata voti, omnium rerum
rem curam, quam religione se exoluendi.
nihil de collatione dicere stipis verius quam
mæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit
ratus populus. enimuero illud se tacere, sinam
scientiam non pati, quod ex ea tantum prædæ
rerum mouentium sit, decima designetur: reli
que agri capti, quæ & ipsa voto continentur
tionem nullam fieri. Cum ea disceptatio ange
natui visa, delegata ad pontifices esset: adhibito
millo, visum collegio, quod eius ante conceptum
votum Veientium fuisset, & post votum in po
tem populi Romani venisset, eius partem decimam
Apollini sacrã esse. ita in æstimationem vrbis
que venit: pecunia ex ærario prompta, & tribu
militum consularibus, vt aurum ex ea coemeret

cium datum. cuius cum copia non esset, ma- V.C.
cœtibus ad eam rem consultandam habitis,
communi decreto pollicitę tribunis militum au-
& omnia ornamenta sua, in ærarium detule-
Grata ea res, vt quæ maxime senatui vnquam
honoremq; ob eam munificentiam ferũt ma-
habitum, vt pilento ad sacra ludosque, car-
festo profestoque vterentur. Pondere ab sin-
anti accepto, æstimatoq; vt pecuniæ solueren-
teram auream fieri placuit, quæ donum Ap-
Delphos portaretur. Simul ab religione ani-
temiserunt, integrant seditionem tribuni ple-
bitatur multitudo in omnes principes, ante
Camillum. eum prædam Veientanam pu-
lo sacrandoq; ad nihilum redegisse. absentes
increpant: præsentium, cum se vltro iratis
ent, verecundiã habent. Simul vt extrahi rem
anno viderunt, tribunos plebis latores legis
eosdem reficiunt: & patres hoc idem de
fforib. legis annisi. ita tribuni plebis ex ma-
te eisdem refecti. Comitiis tribunorum mili-
patres summa ope enicerunt, vt M. Furius Ca-
s crearetur. propter bella simulabant parari
m, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quere-
Cum Camillo creati tribuni militum consu-
otestate, L. Furius Medullinus sextũ, C. Æ. mi- 361.
Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Corne-
rum. Principio anni tribuni plebis nihil mo-
donec M. Furius Camillus in Falisços, cui id
mandatum erat, proficisceretur. differen-
de elanguit res. & Camillo, quem aduersa-
maxime metuerant, gloria in Falisçis creuit.
cum primo mœnibus se hostes tenerent, tu-
id rati, populatione agrorum atque in-

cendiis villarum coegit eos egredi vrbe, sed
longius progredi prohibuit. mille fere pa
oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea
tuta esse, quam difficultate aditus. asperis con
sisq; circa, & partim arctis, partim arduis vix
rum Camillus captiuum indicē ex agris secu
cem, castris multa nocte motis, prima luce ad
superioribus locis se ostendit. trifariā Roma
niebant. alius exercitus prælio intentus stabat
impedire opus conatos hostes fundit fugatq;
tumq; inde pauoris Falisci iniectū est, vt ci
ga castra sua, quæ propiora erant, prælati vi
terent. multi cęsi vulneratiq; prius quam
portis inciderent. castra capta: præda ad qu
redacta, cum magna militum ira: sed sceleris
perii victi, eandem virtutem & oderant, & mi
tur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & in
per occasionem impetus oppidanorū in Ro
stationes prælia; parua fieri: & teri tempus,
inclinata spe: cum frumentum, copiæq; alię ex
conuecto largius obsessis quam obsidentib
terent: videbaturq; æque diuturnus futurus
ac Veiis fuisset: ni fortuna imperatori Roma
mul & cognitæ reb. bellicis virtutis speciem
turā victoriā dedisset. Mos erat Falisci
stro liberorum & comite vti: simulq; plures
quod hodie quoq; in Græcia manet, vnius
mandabantur principū liberos, sicut fere
entia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum
ce instituisset pueros ante vrbem lusus exer
causa producere: nihil eo more per belli tem
termisso, dum modo breuioribus, modo longi
spaciis trahendo eos a porta, lusu sermonibus
variatis, longius solito, vbi res dedit, progressus

stationes eos hostium, castraque inde Romana
peratorū ad Camillum perduxit. ibi sceleste faci-
sceleſtiore sermonē addidit: Valerios se in ma-
Romanis tradidisse, quando eos pueros, quorū
entes capita ibi rerum sint, in potestatē dedide-
Quæ vbi Camillus audiuit: non ad similē, inquit,
hec populū, nec imperatorem, sceleſtus ipse cū
festo munere venisti. nobis cū Falisc̄is, quæ pacto
humano, societas non est: quā ingenerauit natu-
rtisq; est, eritq;. sunt & belli sicut pacis, iura: iu-
ea nō minus quam fortiter didicimus gerere.
habemus non aduersum eam ætatem, cui etiā
vrbibus parcitur: sed aduersus armatos, & i-
qui nec læsi nec lacessiti a nobis, castra Roma-
Veios oppugnarunt: eos tu, quātum in te fuit,
scelere vicisti: ego Romanis artibus virtute,
armis, sici: t Veios, vincam. Denudatum dein-
am, manib. post tergum illigatis, reducendum
erios pueris tradidit: virgasq; eis, quibus prodi-
m agerent in vrbē verberantes, dedit. Ad quod
aculum concursu populi primū facto, deinde a
gistratibus de re noua vocato senatu, tanta mu-
o animis est iniecta, vt qui modo efferati odio
Veientiū exitium pene quam Capenatiū pa-
mallent, apud eos pacem vniuersa posceret ci-
fides Romana, iustitia imperatoris, in foro &
celebrantur: consensuq; omnium legati ad
milium in castra atque inde permissu Camilli
am ad senatum, qui dederent Valerios pro-
ntur. introducti ad senatum, ita locuti tra-
ntur: Patres conscripti, victoria, cui nec deus,
homo quisquam inuideat, victi a vobis & im-
store vestro, dedimus nos vobis: rati quo nihil
ori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro,

quam legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, quam præsentem victoriam maluistis. nos fide prouocati, victoriam vestro detulimus: sub ditione vestra fumus missuri, qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. nec vos fidei nostræ, nec nos imperio vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus & a ciuibus gratiæ actæ. Falisci in stipendium militum exacti ni, vt populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romã reductus. Camillus meliore multo laude, quam cum tium ex tem albi per vrbem vexerant equi, insignis de fideq; hostibus victis cum in vrbem rediisset, cuius eius verecundiam non tulit senatus, quin sine ra voti liberaretur: crateramq; auream donum pollini Delphos legati qui ferrẽt, L. Valerius, L. gius, A. Manlius, missi longa vna nauc, haud prog freto Siculo a piratis Liparensium excepti deti tur Liparas. Mos erat ciuitatis, velut publico cinio partam prædam diuidere. Forte eo anno summo magistratu erat Timasitheus quidam, manis vir similior quam suis, qui legatorum nom donumq;, & deum cui mitteretur, & doni cau veritus ipse, multitudinem quoq;, quæ semper me regenti est similis, religionis iustæ impleuit. ductosq; in publicum hospitium legatos, cum p sidio etiam nauium Delphos prosecutus, Roma inde sospites restituit. hospitium cum eo senatus sulto est factum: donaque publice data. Eodem no in Æquis varie bellatum: adeo vt incertum erit, & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, stine essent. Imperatores Romani fuere ex tribu militum C. Æmilius, Spurius Posthumius, prima

communiter gesserunt: fusis inde acie hosti- Æmilium præsidio Verruginem obtinere pla- Posthumium fines vastare. ibi eum in compo- agmine negligentius ab re bene gesta euntem Æqui, terrore iniecto in proximos compu- tumulos pauorque inde Verruginem etiam ad lium alterum est perlatus. Posthumius suis in- receptis, cũ concione aduocata terrorem in ret, ac fugã: fusos esse ab ignauissimo & fuga- hoste: conclamat vniuersus exercitus, meri- ea audire, & fateri admissum flagitium: sed e- correcturos esse, neq; diuturnum id gaudiũ fore: poscentes vt confestim inde ad castra duceret (in conspectu erant posita in pla- nihil Pœnæ recusabant, ni ea ante noctem ex- passent. Collaudatos, corpora curare, paratosq; quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugã tumulo Romanorũ, vt ab ea via quæ ferebat Ver- nem, excluderent, fuere obuii: prælijumq; ante (sed luna pernox erat) cõmissum est: & haud rius diurno prælium fuit. Sed clamor Verrugi- perlatus, cum castra Romana crederent op- gnari: tantum iniecit pauoris, vt nequicquam re- te atq; obsecrante Æmilio, Tusculum palati gerent: inde fama Romam perlata est, Posthumi- exercitumq; occisum. Qui vbi prima lux metũ arum effuse sequentibus sustulit: cũ perequi- aciem, promissa repetens, tantũ iniecit ardo- nã vltra sustinuerint impetũ Æqui. cædes in- gentiũ, qualis vbi ira magis, quam virtute res itur, ad pernicie hostium facta est. tristemq; ab culo nuncium, nequicquam exterrita ciuitate, a Posthumio laureatæ sequũtur: victoriã po- Romani esse: Æquorum exercitum deletum.

V.C. Tribunorum plebis actiones quia nondum inceptae rant finem, & plebs continuare latorib. legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annuae sunt. sed plus suis comitiis plebs valuit: quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto, vt ex collegio tribunorum plebis, nec ad coortis ad perferendam legem trib. plebis, nec ad gnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique ciuitate in vnam eam curã conuersa, Vitelliam colonorum pars maxima incolumis, quia nocte praeditione oppidum captum liberam per auersa vallum fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretius consul ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes vicit, victorq; Romam ad maius alias pugnato certamen rediit. dies dicta erat tribunis plebis ennii superioris, A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi patrum cõsensu, ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut vitæ vllo crimine alio gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificãtes patribus, rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamẽ gratiam senatus. plebiscito & pessimo exemplo innoxii denis millib. grauis tis condemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: quę iam in suos ira, nõ intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse. intercessione sublata, tribunitiam potestatem euertisse. Nam quod illi pernitiem effrenatam licentiam eius magistratus patres, ros, falli eos. si tribunitia vis tribunitio auxilio pelli nequeat, aliud telum patres inuenturos, quo

362. Seruius Sulpicius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, consulesq; increpabat, quod fide publica decipi tranos eos taciti tulissent, qui senatus auctoritatem cenli essent. Hæc propalam cõcionabundus indies plebis augebat iras hominũ. senatum vero incitare acerrimis legem haud desistebat: ne aliter descendeient in forũ cum dies ferendæ legis venisset, quã vt meminissent sibi pro aris focisq; & deũm tẽplis, & solo in quo nati essent, dimicandũ fore. nã quod se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicionẽ patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; vrbem ab se captã frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere vrbẽ sui in triumpho suo: insistere omnes vestigiis laudum suarũ. sed nefas ducere, desertam ac relictã ab is immortalib. incoli vrbem: & in captiuo solo habitare populũ Romanum: & in victrice patria victã mutari. His adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq; cũ ferretur lex, agmine facto in forũ venerunt: dissipatiq; per tribus, suos quisq; tribules prehensantes, orare cũ lachrymis cœpere, ne eam patriã, pro qua fortissime feliciss imeq; ipsi & patres eorũ dimicassent, desererent: Capitolium, eadem Vestæ cætera circa templa deorũ ostentãtes: ne exulem, extorrem populũ Rom. ab solo patrio, & diis penatibus, in hostium vrbem agerent: eoq; eam adducerent, vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximę fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt, quã iusserunt. adeoq; ea victoria lætæ patrib. fuit, vt postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, vt agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus facultatis tantum, sed vt omnium in domo liberorum

V.C. capitum ratio haberetur: vellentq; in eam spem li-
beros tollere. Eo munere delinita plebe, nihil cer-
tatum est, quo minus consularia comitia habere-
363. tur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius,
cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi comitiis
magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator vo-
rat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis regi-
ab eodem dictatore, eodemq; bello vota dedicatur.
celebratamq; dedicationem ingenti matronarum
studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido
cum Æquis gestū est, fusis hostibus prius pene, quā
manus consererent. Valerio, quod perseueranti-
cædēdis in fuga fuit, triumphus. Manlio, vt ouans
gredereturvrbem, decretum est. Eodem anno
uum bellum cum Volsiniensibus exortū: quo p
pter famē, pestilentiamq; in agro Romano ex hie
tate caloribusq; nimiis ortā, exercitus duci ne
uit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis in-
perbia elati vltro agros Romanos incursauere, bel
lum inde duobus populis indictum. C. Iulius consul
decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus, qui
res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma ci-
pta: nec deinde vnquam in demortui locum consul
sufficitur: consulibusque morbo implicitis, placuit
per interregnum renouari auspicia. itaque cum ex
senatusconsulto cōsules magistratu se abdicassent,
interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Corne-
lium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum in-
terregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum
consulari potestate: vt etiam si cui eorum incom-
moda valetudo fuisset, copia magistratuum reipu-
blic esset. Calendis Quintilibus magistratum occe-
pere L. Lucretius, Seruius Sulpicius, M. Æmilius, C.
Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C.

Æmilius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æmilio
Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrip-
pe Furio, & Seruio Sulpicio. Prius cum Volsinien-
sib. pugnatū est, bellum numero hostiū ingens, cer-
mine haud sane asperum fuit. fusa cōcursu primo
acies in fugam. millia octo armatorum ab equitib.
intercluſa, positis armis in deditionem venerunt.
Finis belli fama effecit, ne se pugnæ committerent
Salpinates: mœnibus armati se tutabātur. Romani
prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsinien-
si nullo eam vim arcente, egerunt. donec Volsiniē-
ses fessis bello, ea conditione, vt res populo Ro-
mano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui
præberet, in viginti annos induciæ datæ. Eodē anno
& Cæditius de plebe nunciauit tribunis, se in Noua
via, vbi nunc sacellum est supra ædē Vestæ, vocē no-
ctu silentio audisse clariorem humana, quæ magi-
stratib. dici iuberet, Gallos aduentare. Id (vt fit) pro-
pter auctoris humilitatē spretū: & quod longinqua,
quippe ignotior gens erat. Neq; deorū modo monita
sed euentus fato spreta: sed humanam quoq; opem,
quæ vna erat, M. Furiū ab vrbe amouere, qui die di-
ctatorē ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædā Ve-
ientanā, filio quoq; adolescente per idē tempus or-
bus, cum accitis domū tribulibus, & clientib. quæ
magna pars plebis erat, percontatus animos eorum
ex consilio, vbi consultum tuliſſet, se collaturos quanti damnatus
esset, absoluere eū nō posse. in exiliū abiit: precatus
deos immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fie-
ret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati
suæ facerent. absens quindecim millibus gra-
uis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si
quicquam humanorum certi est, capi Roma non
posse, venerat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab

Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum maximeq; vini noua tum voluptate captam, alpes transisse: agrosque ab Hetruscis ante cultos occupasse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ virginis ab Lucumone, cui tutor is fuerat: ipse prætereuntis iuuene, & a quo expeti pœnæ, nisi externa vis adsita esset, nequirent. hunc transeuntib. alpes ducem auctoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnarent Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, constat. ducentis quippe annis ante quam Clusium oppugnarent, vrbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primis Etruscorũ, sed multo ante cum iis qui inter Apenninum alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici gnauere. Tuscorum ante Romanum imperium in terra marique opes patuere. mari supero infero quib. Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterũ Tuscum communi vocabulo gentis, alterũ Adriaticum mare ab Adria Tuscorũ colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ii in vtrumque mare vergentes, incolebant vrbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem quot capita originis erant, coloniis missis, quæ Padum omnia loca, excepto Venetorũ angulo, ad finum circumcolunt maris, vsque ad alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferatunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorrup-

tum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum sic accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaq; cum sua tum publica præpollens: quod in imperio eius Galli adeo frugum, hominumque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam, exonerare prægrauante, turba regnum sine gens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dii dedissent auguriis sedes, ostendit, quantum ipsi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arma aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus Hercinii saltus Bellouesio haud paulo lætiorem in Italiam viam dii dabant. Is quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Sequanos, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus his gentibus peditum equitumq; copiis, in Tricastinos peruenit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Herculè fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circumspectarentque quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatũ est, aduenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erant hi, cum bus a Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ opem rati adiuuere, vt quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus siluis compenirent. ipsi per Taurinos saltusque Iuliæ alpes transcenderunt: fusisque acie Tuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant,

agrum Insubrium appellari audissent, cognomi
Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequutus
loci, condidere vrbem, Mediolanum appellarunt
Alia subinde manus Cenomanorum, Elitouio du
ce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente
Bellouesо cum transcendisset alpes, vbi nunc Brix
ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, ce
dunt post hos Salluuii, qui prope antiquâ gentis
Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem
petiere Apenninum. deinde Boii, Lingones
trangressi, cum iam inter Padum atque alpes om
tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetru
modo, sed etiam Vmbros agro pellunt: ipsa Mar
ninum tamen sese tenuere. Tum Senones no
tissimi aduenarum ab Vsente flumine vsq; ad Mu
sim fines habuere. hanc gentem Clusium Roma
que inde venisse comperio: id parum certum
solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallor
populis adiutam. Clusini nouo bello exterritis
multitudinem, tum formas hominum inusita
cernerent, & genus armorum: audirentq; lingu
iis cis Padum, vltraq; legiones Hetruscorum fo
quanquam aduersus Romanos nullum eis ius
cietatis amicitiæve erat, nisi quod Veientes cum
guineos aduersus populum Romanum non defe
disset, legatos Romam, qui auxilium ab senatu
terent, misere. De auxilio nihil impetratum, legat
tres M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus po
que Romani nomine agerent cum Gallis, ne a
bus nullam iniuriam accepissent, socios populi R
mani atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bell
quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius vid
bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouum
gentem pace potius cognosci quam armis. Mitig
legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quam
manis similes habuisset. quibus, postquam man
ediderunt in concilio Gallorum, datur respon
Et si nouum nomen audiant Romanorum, ta
credere viros fortes esse, quorum auxilium a
finis in re trepida sit imploratum. & quoniam
ione aduersus se maluerint, quam armis tueri
, ne se quidem pacem, quã illi afferant, aspe
Gallis egentib. agro, quem latius possideant
colant Clusini, partem finium concedant: a
pacem impetrari non posse. & responsum co
Romanis se accipere velle: & si negetur ager,
iisdem Romanis dimicaturos, vt nunciare
um possint, quantũ Galli virtute cæteros mor
præstarent. Quodnam id ius esset, agrum a pos
ibus petere, aut minari arma. Romanis quæ
bus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum il
armis ius ferre, & omnia fortium virorum
ferociter dicerent: accensis vtrinque animis ad
discutritur, & prælium conseritur. ibi, iam vr
bis Romanam vrbem fatis, legati contra ius
um arma capiunt, nec id clam esse potuit, cum
signa Hetruscorum tres nobilissimi fortissimi
Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum emi
peregrina virtus. quin etiam Q. Fabius eue
erta aciem equo, ducem Gallorum ferociter
signa Hetruscorum incursantem, per latus
fixum hasta occidit, spoliaque eius legentem
agnouere, perq; totam aciem Romanũ lega
sse, signũ datum est. Omissa inde in Clusinos
receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui
plo Romam eundum censerent. vicere se
es, vt legati prius mitterentur questũ iniurias,
latumque, vt pro iure gentium violato Fabii

V.C. dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut etiam mandata, expoſuiſſent, ſenatui nec factum placebat Fabiorũ, & ius poſtulare barbari videbantur, ſed ne id quod placebat, decerneret, in tantæ nobilitatis viris ambitio obſtabat. itaque ne penes ipſos culpa eſſet cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de poſtulatis Gallorum ad populum reiiciunt. vbi tanto plus gratia atque opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum contribuni poteſtate in inſequentem annum crearentur, quo facto haud ſecus quam dignum erat, infenſi Galli, bellum propalam minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati, P. Sopicius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Structus iterum. Cum tanta moles mali inſtaret (adeo occæcat animos fortuna, vbi vim ſuam ingruentem refringi non vult) ciuitas quæ aduerſus Fidenates ac Veientem hoſtem, alioſque finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis ante peſtatibus dixiſſet: ea tunc inuſitato atque inaudito hoſte ab Oceano terrarumque vltimis oris ad lum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæſiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, ſummæ rerum præerant: deſtumq; nihilo accuratiorem quam ad media bella haberi ſolitus erat, extenuantes etiam famam habebant. Interim Galli, poſtquam accepere vbi honorem habitum violatoribus iuris humani, eſſamque ſuam legationem eſſe, flagrantes ira, cum impotens eſt gens, confeſtim ſignis conuulſis, toto agmine iter ingrediuntur. Ad quorum præuntium raptim tumultum cum exterritæ vrbis arma concurrerent, fugaque agreſtium fieret, Romam ſe ire magno clamore ſignificabant: quacunq;

ter equis viriſq; lõge ac late fuſo agmine immẽſo obtinentes loci. Sed antecedente fama, nũciiſque Clauſinorum, deinceps inde aliorum populorũ, nomen terroris Romam celeritas hoſtium tulit: ex quibus velut tumultuario exercitu raptim ſine ordine ad vndecimum lapidem occurſum eſt, ad flumen Allia Cruſtuminis montibus prælto fluens alueo, haud multum infra viam Tiberino in miſcetur. Iam omnia contra circaq; hoſtium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci ſono clamoribuſque variis horrendo cuncta complebant ſono. Ibi tribuni militum nõ loco caſtris capto, non præmuniro vallo quo receptus eſſet, non deorum ſaltem, ſi non hominum, memores auſpicato, nec litato inſtruunt aciem diducunt in cornua, ne circũueniri multitudine hoſtiũ poſſent, nec tamen æquari frontes poterant, cum quando infirmam, & vix cohærentem mediam habuerint. paulum erat ab dextera editi loci, cui ſubſidiariis repleri placuit. Eaque res vt inter pauoris ac fugæ, ſic vna ſalus fugientibus fuit. Brennus regulus Gallorum in paucitate hoſtium artem maxime timens, ratus ad id captum ab ſe loci, vt vbi Galli cum acie legionum ab fronte concurriſſent, ſubſidia in auerſos trãſque impetum darent, ad ſubſidiarios ſigna conuertit: ſi eos loco depuliſſet, haud dubius fore in æquo campi tantum ſuperanti multitudini victoriam fore. adeo non fortuna modo, ſed ratio etiam cum barbaris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hoſtium vrbem, cum Tiberis arceret,

quam recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem primo ne quam viderent, non modo non tentato commine, sed ne clamore quidem reddito, integri stique fugerunt. nec vlla cædes pugnantium Terga cesa suomet ipsorum certamine in tu pedientium fugam. Circa ripam Tiberis, quo abiectis totum siniſtrũ cornu defugit, magna ges facta est: multosq; imperitos nandi, aut dos, graues loricis, aliisq; tegminibus, haud gites. Maxima tamen pars incolumis Veios git, vnde non modo præsidii quicquam, sed cius quidem cladis Romam est missus. Ab cornu, quod procul a flumine, & magis sub steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos velut obstupefactos miraculum victoriæ tam tinæ tenuit, & ipsi pauore defixi primum steterunt velut ignari quid accidisset: deinde insidias postremo cæsorum spolia legere, armorumque mulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, ingressi, haud multo ante solis occasum ad vrbem Romam peruenerunt. vbi cum prægressi equites portas clausas, non stationem pro portis excubare non armatos esse in muris, retulissent: aliud simile miraculum eos sustinuit: noctemq; rem ignotæ situm vrbis, inter Romam atq; Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia que portas, quænam hostibus in perdita re esset. Romani, cum pars maior ex acie Veios issetquam Romam, nec superesse quenquam

re eos qui Romam refugerant, credere: comploraomnes pariter viui mortuique totam prope vrbẽ entis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stuecit publicus pauor, postquam hostes adesse nciatum est. Mox vlulatus cantusque dissonos ugnantibus circa mœnia turmatim barbaris audieomne inde tempus suspensos ita tenuit aniros vsq; ad lucem alteram, vt identidem iam in vrem futurus videretur impetus primo aduẽtu, quo cesserant ad vrbem. mansuros enim ad Alliam se, nisi hoc consilii foret. deinde sub occasum se, quia haud multum diei superat, ante noctẽ si se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium e, quo plus pauoris inferrent. postremo lux apopinquans exanimare, timoriq; perpetuo ipsum lium continẽs fuit, cum signa infesta portis sunt ea. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti e similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ites fuit nam cum defendi vrbem posse tam parelicta manu spes nulla esset, placuit cum coniuos ac liberis inuentutem militarem, senatusque rin arcem Capitoliumq; concedere: armisque rumento collatis, ex loco inde munito deos hoesque & Romanum nomen defendere: flamiem, sacerdotesque Vestales, sacra publica a cæde, ibi incendiis procul auferre, nec ante deseri cultum rum, quam non superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput puilii consilii, si militaris iuuentus superfuerit: immienti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, lictæ in vrbe vtique perituræ turbæ. Et quo id æquore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales, consularesque simul se cum illis palam cere obituros: nec his corporibus, quibus non ar-

ma ferre, non tueri patriam possent, oneratumque
opiam armatorum. Hæc inter seniores morti de-
natos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad
agmen iuuenum, quos in Capitolium atq; in arcem
prosequebantur, commendantes virtuti eorum re-
uentæque vrbis per trecentos sexaginta annos
mnibus bellis victricis, quęcunq; reliqua esset ju-
tunam. Digredientibus qui spem omnem auxi-
opem secum ferebant, ab iis qui captæ vrbis non
pereſſe statuerant exitio, cum ipsa res speciesq; in-
serabilis erat, tum muliebris fletus, & concursus
incertâ nunc hos nunc illos sequentiũ, rogantium
que viros natosque, cui se fato darent? nihil spei
humanis supereſſet malis, relinquebant. Multa
pars tamen earum in arcem suos persecuta est,
nec prohibente vllo, nec vocante: quia quod vrbis
obsessis ad minuendam imbellem multitudinem
id parum humanum erat. Alia maxime plebis
ba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere
tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa volu
agmine iam vno petiit Ianiculum. Inde pars pa-
gros dilapsi, pars vrbes petũt finitimas, sine vllo
ce, aut consensu, suam quisque spem, sua cons
communibus deploratis, exequentes. Flamen in
terim Quirinalis, virgineſq; Vestales omissa vetus
suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda,
(quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquerent
essent consultantes, quisve ea locus fideli alitur
turus custodia esset, optimum ducunt, condita
doliolis sacello proximo ędibus flaminis Quirinal
vbi nunc despui religio est, defodere. Cætera ac
se onere partito ferunt via, quæ sublicio pon
cit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinio
plebe Romana homo conspexisset, plaustro co

em ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ
ustilis bello vrbe excedebat, saluo etiam tum dis-
ornine diuinarum humanarumque rerum, irreli-
osum ratus sacerdotes publicos sacraque populi
om. pedibus ire, ferrique se ac suos in vehiculo
onspici, descendere vxorem ac pueros iussit, virgi-
s sacraq; in plaustrum imposuit, & Cære, quo iter
acerdotibus erat, peruexit. Romę interim satis iam
nibus, vt in tali re, ad tuendam arcem composi-
turba seniorum domos regressa, aduentum ho-
um obstinato ad mortem animo expectabat. Qui
eum curules gesserant magistratus, vt in fortunę
stinæ honorumque aut virtutis insignibus mo-
rentur, quę augustissima vestis est thensas ducen-
triumphantibusve, ea vestiti medio ædium
rmeis sellis sedere. Sunt qui M. Fabio pontifice
imo præfante carmen, deuouisse eos se pro pa-
Quiritibusque Romanis tradant. Galli, & quia
posita nocte a contentione pugnæ remiserant
mines, & quod nec in acie ancipiti vsquã certaue-
prælio, nec tum impetu aut vi capiebãt vrbem,
ra, sine ardore animorum ingressi, postero die
em patente Collina porta in forum perueniunt,
cum ferentes oculos ad templa deũm, arcemque
am belli speciem tenentem. inde modico relicto
ędio, ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio
erus fieret, dilapsi ad prædam vacuis occursu
ominum viis, pars in proxima quæque tectorum
ine ruunt: pars victima, velut ea demum inta-
& referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitu-
e absterriti, ne qua fraus hostilis vagos excipe-
in forum ac propinqua foro loca conglobati re-
ebant: vbi eos, plebis ædificiis obseratis, patentibus
gis principum, maior prope cunctatio tenebat

aperta quam clausa inuadendi. Adeo haud secus quam venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitumque humano augustiorem, maiestate etiam, quam vultus grauitasq; oris præ se ferebat, simillimos dis. Ad eos velut simulachra versi cum starent, M. Papyrius cui ex his dicitur Gallo barbam suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atque ab eo initium cædis ortum: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diuque tecta, exhaustis iniici ignes. Cæterum seu nō omnibus delēdi vrbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam inuictæ terroris causa, si compelli ad deditionem clientes ædium suarum obsessi possent: & non omnia cremari tecta, vt quodcunq; superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: aquaquam perinde atq; in capta vrbe, prima die passim, aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagosq; per omnes cursus, cum alia atque alia parte noua alibi clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. quocunq; clamor hostium, mulierum puerorumq; ploratus, sonitus flammæ, & fragor tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebāt, velut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rei suarum relicti præterquam corporum vindices. Et quo ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quod intercluſi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde non

non inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus quod a nouæ semper cladis alicuius spectaculo abesset. nihil tamen tot onerati atque obruti malis exerunt animos, quin & si omnia flammis ac ferro ægnata vidissent, quamuis inopem paruumque quem tenebant, collem, libertati relictum virorum defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis abalienauerant ab sensu iam suarum animos, arma tantum, ferrumque reliquias reliquas spei suæ intuentes. Nec illi quoque per aliquot dies in tecta modo vrbis vllaquam bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil superesse præter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, ad ferros ad deditionem animos, ni vis adhibeatur, experiri vltima, & impetum facere in arcem parant. Prima luce signo dato, multitudo omnis ad id loco instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil territi, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, ea robore virorum ac tergo scandere hostem sinunt: quo successerit ardor in arduum, eo pelli posse per procliue facilius quam de medio fere cliuo restitere: atque inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: vt neque postea nec pars, nec vniuersi tentauerint vllo pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atque ira subeundi, obsidionem parāt: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumenti, incendiis vrbis absumpserant, & ex agris per multos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus fru-

Universidad de Deusto Biblioteca

mentum populatores agrorum præberent. Profe-
ciscentes Gallos ab vrbe ad Romanam expe-
endam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Camil-
lus exulabat, duxit. qui mœstior ibi fortunæ publi-
ca quam sua, cum diis hominibusque accusandis
nesceret, indignando mirandoq; vbi illi viri cla-
qui secum Veios Falerios; cepissent, qui alia fo-
fortius semper quam felicius gessissent, repente ad-
dit Gallorum exercitum aduentare, atq; de eo pu-
uidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuina
spiritu tactus, cum se in mediam concionem in-
" lisset, abstinere suetus ante talibus concilijs Arde-
" tes, inquit, veteres amici, noui etiam ciues me-
" quando & vestrum beneficium ita tulit; & fortuna
" hoc egit mea, nemo vestrûm conditionis meæ o-
" blitum, me huc processisse putet: sed res ac periclum
" commune cogit, quod quisque possit in re presenti
" præsidii, in medium conferre. & quando ego vi-
" pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, a
" nunc cessauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in ho-
" lo nõ fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus ho-
" lo, in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis
" tem Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pro-
" stinis populi Romani beneficiis, quanta ipsi memo-
" nistis (nec enim exprobranda apud memores
" sunt) gratiæ referendæ: & huic vrbi decus impe-
" belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso ani-
" ne aduentat, gens est cui natura corpora animosq;
" magna magis quam firma dederit. eo in certamine
" omne plus terroris quam virium fernut. Argumen-
" to sit clades Romana: patentem cepere vrbem, ar-
" arce Capitolioque his exigua resistitur manu. am-
" obsidionis tædio victi abscedunt, vagique per agros
" palantur. cibo vinoq; raptim hausto repleti, vbi nox

petit, prope riuos aquarũ sine munimento, sine
tionib. ac custodiis passim ferarum ritu sternun-
et. nunc ab secundis rebus magis etiam solito in-
uicti. Si vobis in animo est tueri mœnia vestra, nec
ista hæc omnia Galliam fieri, prima vigilia capite
arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad
pugnam nisi victos somno velut pecudes trucidan-
dos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerũ me-
rum exitum, quem Romæ habui. Æ quis iniquisq;
pessimum erat, tantum bello virum neminem vl-
quam ea tempestate esse. Concione dimissa, corpo-
ra curant, intenti quam mox signum daretur. Quo
dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo
celeri fuere. Egressi haud procul vrbe, sicut prædi-
tum erat, castra Gallorum intuta, neglectaque ab
omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt.
Ubique quam præliũ, omnibus locis cædes est: nuda cor-
pora, & soluta somno trucidantur. extremos tamen
terror cubilibus suis excitos, quæ aut vnde vis esset
hostium, in fugam, & quosdam in hostem ipsum
inconsultos ferouidos tulit: magna pars in agrum Antiatem
palati, incursione ab oppidanis in palatos facta, cir-
cumueniuntur. Similis in agro Veienti Tuscorum
facta strages est. qui vrbis iam prope quadringen-
simum annum vicinæ, oppressæ ab hoste inusita-
to, inauditoque, adeo nihil miserti sunt, vt in a-
gro Romanum eo tempore incursiones face-
rent, plenique prædæ Veios etiam præsidiumque,
quem vltimam Romani nominis in animo ha-
berent oppugnare. Viderant eos milites Romani
vagantes per agros, & congregatos agmine præ-
dam præ se agentes, & castra cernebant haud pro-
cul Veiis posita. inde primum miseratio sui,
deinde indignitas, atque ea ira animos cepit,

Hetruſciſne etiam, a quibus bellum Gallicum in
auertiſſent, ludibrio eſſe clades ſuas? Vix tempo
uere animis, quin extemplo impetum facerent
preſſique a Cæditio centurione, quem ſibimet
præfecerant, rem in noctem ſuſtinuere. tan
par Camillo defuit auctor, cætera eodem or
eodemque fortunæ euentu geſta. quin etiam
bus captiuis, qui cædi nocturnæ ſuperfuerant
liam manum Tuſcorum ad Salinas profecti
inſequenti ex improuiſo maiorem cædem ec
duplicique victoria ouantes Veios redeunt. R
interim plerunque obſidio ſegnis, & vtrinq
tium eſſe, ad id tantum intentis Gallis, ne qu
ſtium euadere inter ſtationes poſſet: cum re
uenis Romanus admiratione in ſe
conuertit. Sacrificium erat ſtatum in Quirina
le genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius
Gabino cinctu, ſacra manibus gerens, cum de
tolio deſcendiſſet par medias hoſtium ſtatio
greſſus, nihil ad vocem cuiuſquā terroremve
tus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq; om
ſolenniter peractis, eadem reuertens ſimili
ſtanti vultu graduq;, ſatis ſperans propitios
os, quorum cultum ne mortis quidem metu
bitus deſeruiſſet, in Capitolium ad ſuos redi
attonitis Gallis miraculo audaciæ, ſeu religio
iam motis, cuius haudquaquam negligens
Veiis interim non animi tantum indies, ſed
vires creſcebant: nec Romanis ſolum eo com
tibus ex agris, qui aut prælio aduerſo, aut cla
ptæ vrbis palati fuerant, ſed etiam ex Latio
riis confluentibus, vt in parte prædæ eſſent.
rum iam videbatur repeti patriam, eripique
ſtium manibus: ſed corpori valido caput deeſt

ipſe admonebat Camilli, & magna pars militū
qui ductu auſpicioque eius res proſpere geſſe-
& Cæditius negare ſe commiſſurum, cur ſibi
eorum aut hominum quiſquam imperium fi-
portius, quam ipſe memor ordinis ſui poſceret
ratorem. Conſenſu omnium placuit ab Ardea
illum acciri, ſed antea cōſulto Senatu, qui Ro-
Adeo regebat omnia pudor, diſcriminaq;
e perditis rebus ſeruabant. Ingenti peri-
ndum per hoſtiū cuſtodias erat ad eam
ontius Cominius impiger iuuenis operem
citus, incubans cortici, ſecundo Tiberi ad vr-
defertur: inde qua proximum fuit a ripa, per
uptum, coq; neglectum hoſtium cuſtodiæ ſa-
, in Capitolium euadit, & ad magiſtratus du-
mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus
ero, vt & comitiis curiatis reuocatus de exilio
populi Camillus dictator extemplo diceretur,
elque haberent imperatorem quem vellent,
em digreſſus nuncius Veios contendit: miſſique
am legati ad Camillū, Veios eum perduxere:
quod magis credere libet, non prius profectum
Ardea, quam comperit legem latam. quod nec
ſu populi mutari finibus poſſet, nec niſi dicta-
dictus auſpicia in exercitu habere, lex curiata la-
, dictatorq; abſens dictus. Dum hæc Veiis age-
ur, interim arx Romæ Capitoliumque in in-
i periculo fuit. nanq; Galli, ſeu veſtigio notato
ano qua nūcius a Veiis peruenerat, ſeu ſua ſpō-
nima aduerſo ad Carmentis ſaxum aſcenſu ęquo
e ſubluſtri cum primo inermem, qui tentaret,
m, præmiſiſſent, tradentes indearma, vbi quid
qui eſſet, alterni innixi, ſubleuanteſque inui-
n, & trahentes alii alios, prout poſtularet locus,

tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamē abstinebatur. quę res saluti fuit. nam que clangore eorum alarumque crepitu excitus Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir egregius, armis arreptis simul ad arma ens vadit: & dum cæteri trepidant, Gallu in summo constiterat, vmbone ictum de ius casus prolapsi cū proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; omissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamq; & alii congregati telis missilibusq; saxis proturbare hostes, tum que tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos: cū & recte & perperā facto precium deberetur. Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: remdictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisque victui fraudans, detractum corpori atque vsibus necessariis, ad honorem vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, quā fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpicius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militū in vnum vigilem conicientium culpā, deterritus, a cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis, de saxo

deiecit. Inde intentiores vtrinq; custodię esse: apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romanique nuncios commeare: & apud Romanos, nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia ditionis bellique mala, fames vtrinq; exercitum bebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente tumulos castra habentes, cum ab incendiis lido, & vaporis pleno, cineremque non pluemodo ferente, cum quid venti motum esset, cum intolerantissima gens est, humorique ac ori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis in pecora morbis morerentur. Iam pigritia gulos sepeliendi, promiscue acernatos cumulos tinum vrebant: bustorumque inde Gallicorum ne insignem locum fecere. Inducię deinde Romanis factæ, & colloquia permissu imperahabita: in quibus cum identidem Galli fa obiicerent, eaque necessitate ad deditionem erent, dicitur auertendæ eius opinionis causa locis panis de Capitolio iactatus esse in hoationes. Sed iam neque dissimulari, neque ultra fames poterat. itaque cum dictator dele per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. dium a Veiis abducere exercitum iubet: parat, uitq; quibus haud impar adoriatur hostes: in Capitolinus exercitus stationibus vigiliisque superatis tamen humanis omnib. malis, cum em vnam natura vinci non sineret, diem de die pectans, ecquod auxiliū ab dictatore appareret, emo spe quoq; iam, nō solum cibo deficiente, in stationes procederent prope obruentib. um corpus armis, vel dedi vel redimi se quaque pactione possent, iussit: iactantibus non obGallis, haud magna mercede se adduci posse,

vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus tribunisque militum negocium datum, vt pacisserentur. Inde inter P. Sulpicium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri precium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei foedissimæ per se adiecta indignitas est. pondera ab Gallo allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab iniquo solente Gallo ponderi gladius: auditaq; intolerabilis Romanis vox, Væ victis esse. Sed dilique & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. Itaque forte quadam prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferrique aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. tum illi reniti tes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem esse: quæ postquã ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciatq; Gallis, vt se ad prælium expediant: suos ineruum coniicere sarcinas, & arma aptare, ferroq; nõ auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deũm, & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ deinde acciderepetique & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, loci natura patiebatur, in semirutæ solo vrbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant, prouidit. Gallica ua re trepidi, arma capiunt, iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaq; cõsilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidẽ Gabina via, quo se ex fuga cõtulerant, eiusdem ductu

ductu auspicioq; Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostium militares, quos inconditos iaciunt, Romulus pater patriæ, conditorq; alter vrbis, haud vanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriã intestinum in pace haud dubie seruauit, cum prohibuit emigrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus post incensam vrbem, & per se inclinata magis ad id consiliũ. eaq; causa fuit non abdicandæ diu triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne respub. in incerto relinqueret statu. Omnium primum, vt erat diligentissimus religionum cultor, ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatus consultum facit, fana omnia, quod ea hostes possedissent, resituerentur, terminarentur, expiarenturq; expiatioq; eorũ in libris per duumuiros fieret: cum Cæretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioque eius populi non intermissent honos deũm immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam arcem atque arcem P. R. in re trepida tutatus esset: legatique ad eam rem M. Furius dictator conscriberet ex iis qui in Capitolio atq; arce habitarẽt. Vigiliæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia clamore illata, iussumq; templum in Noua via Lo- fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quod ex aliis templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, cõ memoria esset, sacrum omne iudicatũ, & sub sella poni iussum. Iã ante in eo religio ciuita-

tis apparuerat, quod cum in publico deesset aurū, ex quo summa pactæ mercedis Gallis conficeret, matronis collatum acceperant, vt facto auro additū reperetur. Matronis gratiæ actæ, honosq; additus earum, sicut virorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebāt, quæque per senatum agi poterāt: tum demum agitatum tribus tribunis plebem assiduis concionibus, vt ex tis ruinis, in vrbem paratam Veios transmigraret, in concionem vniuerso senatu prosequente descendit, atq; ita verba fecit: Adeo mihi aceibæ sunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, vt nec tristissimi exilii solatium aliud habuerim quod desideræ vixi, quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc, non, nisi me senatus consulto, to populiq; iussu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit quippe vrbi sede maneret patria, id agebatur: non vt ego vrbe in patria essem. & nunc quiescerem ac tacerem libenter, nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset, deesse quoad vita suppeditat, aliis turpe. Camillo etiam nefas est. Quid enim repetiimus, si recuperasam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus, & cum victoribus Gallis quæ tota vrbe, Capitolium tamen atque arcem diuos & homines Romani tenuerint, habitauerintq; vbi floribus Romanis recuperata vrbe, arx quoque & Capitolii deseretur? & plus vastitatis huic vrbi cunda nostra fortuna faciet, quam aduersa fecerat. Equidem si nobis cum vrbe simul posita tralatag; per manus religiones nullæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cultus exempro hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omniū primum Veiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum? quam ante cœpit finem, quam monitu deorum aqua lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem vrbis nostræ clades noua? num ante exorta est, quam aduersa vox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quam gentium ius ab legatis nostris violatum? quam a nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur victi, capique ac redempti, tantum pœnarum diis hominique dedimus, vt terrarum orbi documento essemus: aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad eos, ad sedem optimi maximi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas ciuitates amouimus ab hostium oculis: deorū cultum, quem ab diis hominibusq; : tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam & victoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri, fœdus ac fidem fefellerūt, ceciderunt terrorem fugamq; & cædem. Hæc culti deorum numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites, quantum vsquam ex naufragiis prioris culpæ cladisque resedit? Irascentes paremus nefas? Vrbem auspicato inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea religionum deorumq; est plenus: sacrificiis solemnibus non dies magis fasti quam loca sunt, in quibus aut hos omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quam par vestrum factum est, post obsidione nuper in egregio adolescēte C.

» Fabio non minore hostium admiratione quam re-
» stra conspectũ est. cum inter Gallica tela digressus
» ex arce sollenne Fabiæ gentis in colle Quirinali so-
» liit? An gentilitia sacra ne in bello quidem inter-
» mitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pa-
» ce deseri placet? & pontifices flaminesq; negligen-
» tiores publicarũ religionũ esse, quã priuatis in re-
» lẽni gẽtis fuerit? Forsitan aliqs dicat, aut Veios ea
» facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros,
» qui faciat, quorũ neutrũ fieri saluis cæremoniis po-
» test: & ne omnia generatim sacra, omnesq; percen-
» seam deos, in Iouis epulo nõ alibi, quã in Capitolio,
» puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ i-
» gnibus, signoq; quod imperii pignus custodia eius
» templi tenetur, loquar? quid de Ancilibus vestris,
» Mars Gradiue, tuque Quirine pater? hæc omnia in
» profano deseri placet sacra, æqualia vrbi, quanta
» vetustiora origine vrbis? Et videte quid inter nos
» ac maiores interfit: illi sacra quædam, in monte
» Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An
» ex hostium vrbibus Romam ad nos transferri sacra
» religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostia vrbem
» Veios transferemus? Recordamini agitedum, quo-
» ties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu
» negligentia cafuve prætermissum est. Modo ne-
» res post prodigiũ Albani lacus, nisi instauratio ae-
» crorum, auspiciorumq; renouatio, affectæ Veienti
» bello reipubl. remedio fuit?. At etiam tanquam
» veterum religionum memores, & peregrinos deos
» transtulimus Romam, & instituimus nouos, Iuno
» regina transuecta a Veiis nuper in Auentino quam
» insigni ob excellens matronarũ studium, celebrisq;
» dedicata est die? Locutio templum propiter cae-
» lestem vocem exauditam in noua via iussimus

fieri: Capitolinos ludos solẽnibus aliis addidimus:
negligimusq; ad id nouum auctore senatu condidi-
mus. Quid horum opus fuit suscipi, si vna cũ Gal-
is vrbem Romanam relicturi fuimus? si non volũ-
mus manere in Capitolio per tot menses obsidio-
ne fiab hostibus metu retenti sumus? De sacris
agimur, & de templis: quid tandem de sacerdo
tibus nonne in mentem venit, quantum piaculi
admittatur? Vestalibus nempe vna illa sedes est, ex
qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mo-
ueat. Flamini diali noctem vnam manere extra vr-
bem fas est: hos Veientes pro Romanis facturi estis
sacerdotes? & Vestales tuæ, te deserent Vesta? & fla
men peregre habitando, in singulas noctes tantum
deique publicæ piaculi contrahet? Quid alia,
quæ inauspicato agimus omnia fere intra pomœri-
um? cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Co-
mitia curiata, quæ rem militare continent: comi-
tia centuriata, quibus consules tribunosque mi-
litares creatis: vbi auspicato nisi vbi adsolent, fieri
possunt? Veiosne hæc transferemus? an comitiorũ
causa populus tanto incommodo in desertam hanc
urbem hominibusque vrbem conueniet? Sed res
ipsa cogit vastatã incendiis ruinisq; relinquere vr-
bem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic
quicquando inopẽ plebẽ vexare. Hæc autẽ iactari ma-
gis æquam, quam veram esse, vt ego non dicam,
videre vobis Quirites puto, qui meministis ante
horum aduentum saluis tectis publicis priua-
que stante incolumi vrbe, hanc eandem rem
non esse, vt Veios transmigraremus. Et videte
quantum inter meam sententiam vestramque in-
terest tribuni: vos etiam si tunc faciendũ non fue-
rit, hoc vtique faciendum putatis: ego contra (nec

» id mirati sitis prius quam quale sit audieritis? etsi
» am si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe
» nunc has ruinas relinquendas non ceaseremus: quip-
» pe tum causa nobis in vrbem captam migrandi ho-
» ctoria esset, gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc
» hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa
» est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi
» patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta
» vrbs, hoc circumsessum Capitolium, necessitatis
» imposuisse, vt desereremus penates nostros, ex-
» liumque ac fugam nobis ex eo loco conficeremus,
» mus, quem tueri non possemus? & Galli euenerent,
» potuerunt Romam, quam Romani restituere non
» videbuntur potuisse? Quid restat, nisi vt si iam ne-
» uis copiis veniant (constat enim vix credibilem
» multitudinem esse) & habitare in capta ab illis
» serta a vobis hac vrbe velint, sinatis? Quid si non
» Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Æqui, Volsci
» faciant, vt commigrent Romam? velitisne illos so-
» manos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitu-
» dinem vestram quam vrbem hostium esse? Non
» equidem video quid magis nefas sit. Hæc scele-
» ra, quia piget ædificare, hæc dedecora patiamini
» estis? Si tota vrbe nullum melius ampliusve reclum
» fieri possit, quam casa illa conditoris est nostri non
» in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est
» satius, inter sacra penatesque vestros, quam ex-
» latum publice ire? Maiores nostri conuenæ, pasto-
» resque, cum in his locis nihil præter syluas pal-
» desque esset, nouam vrbem tam breui ædificarunt,
» nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis
» deorum, ædificare incensam pigeat? & quod singuli
» facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc
» in publico incendio vniuersi recusamus facere?

Quid tandem si fraude, si casu Veiis incendium «
sum sit, ventoque (vt fieri potest) diffusa flam- «
magnam partem vrbis absumat: Fidenas inde, «
Gabios, aliamve quam vrbem quæsituri sumus. «
transmigremus? adeo nihil tenet solum pa- «
nec hæc terra quam matrem appellamus, sed «
superficie tignisque charitas nobis patriæ pen- «
equidem fatebor vobis, etsi minus iniuriæ ve- «
quam meæ calamitatis meminisse iuuat: cum «
dem, quotiescunq; patria in mentem veniret, «
omnia occurrebant, colles campique & Tibe- «
affineta oculis regio, & hoc cælum, sub quo na- «
educatusque essem. quæ vos Quirites nunc mo- «
esset potius charitate sua, vt maneatis in sede ve- «
quam postea cum reliqueritis, ea macerent de- «
sio. Non sine causa dii hominesque hunc vrbi «
dendæ locum elegerunt: sa! uberrimos colles, «
ben opportunum, quo ex mediterraneis locis «
ces deuehantur, quo maritimi commeatus ac- «
uatur: mare vicinum ad commoditates, nec ex- «
dum nimia propinquitate ad pericula classium «
terarum: regionum Italiæ medium, ad increa- «
arum vrbis natum vnice locum. argumento est «
magnitudo tam nouæ vrbis: trecentesimus «
gesimus quintus annus vrbis Quirites agitur. «
ter tot veterrimos populos tamdiu bella geritis, «
interea, ne singulas loquar vrbes, non con- «
cum Æquis Volsci, tot tam valida oppida, «
uersa Hetruria tantum terra marique pol- «
atque inter duo maria latitudinem obtinens «
bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ, «
am, ratio est expertis alia experiri, cum iam «
vestra transire alio possit, fortuna certe lo- «
us transferri non possit? Hic Capitolium est, «

» vbi quondam capite humano inuento responsum
» est, eo loco caput rerum, summamque imperii fo-
» re. hîc cum augurato liberaretur Capitolium, lae-
» uentas Terminusque maximo gaudio patrum no-
» strorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, hic
» Ancilia cælo demissa, hîc omnes propitii manere-
» bus vobis dii. Mouisse eos, Camillus cum alia ora-
tione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, mani-
me dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune
vox emissa, quod cum senatus post paulo de his re-
bus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex pro-
sidiis reuertentes forte agmine forum transirent,
centurio in comitio exclamauit: Signifer, statue
signum, hic manebimus optime. Qua voce audita
& senatus accipere se omen ex curia egressus con-
clamauit, & plebs circumfusa approbauit. Antiqua-
ta deinde lege, promiscue vrbs ædificari cœpta. re-
gula publice præbita est: saxi materiæque cædendæ
vnde quisque vellet, ius factum, prædibus acceptis
eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam ex-
emit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique
discrimine, in vacuo ædificant. Ea est causa, vt rec-
tes cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata
passim subeant tecta: formaque vrbis sit occupata
magis quam diuisæ similis.

DECADIS PRIMÆ LIB. VI.
Epitome.

*RES aduersus Æquos, & Volscos, & Hetruscos profe-
re gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Sca-
tina, Sabatina, Pomentina, Arniensis. M. Manlius
qui Capitolium a Gallis defenderat, cum obstrictos aere alienos
liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus,
de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum est
ne quis Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, &
L. Sextius tribuni plebis legem promulgarunt: vt consules eti-
am ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem
cum magna contentione repugnantibus patribus, cum iidem
tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent,
perlatam est. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius
creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentis
iugeribus agri liceret possidere.*

QVÆ ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem Romani sub regibus primùm, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemuirisque, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cum antiquitate nimia obscuras, velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisque erant monumentis, incensa vrbe pleræque interiere. clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renascentis vrbis, gesta domi militiæque exponentur. Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem interregnum M. Furio principe stetit: neque eum abdicare magistratura, nisi anno circumacto, passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Cum ciuitas in opere ac labore publico reficiendæ vrbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit, ab C. Martio Rutulano plebis dicta dies est, quod legatus in Gal-

V.C. los ad quos missus erat orator, contra ius gentiũ pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Iu-
366. terregnum iniit tum P. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. Is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Æmilium, L. Posthumium. Hier interregno cum extemplo magistratum initent, nulla de re prius quam de religionib. senatum consuluere. In primis fœdera ac leges (erant autem ea duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ cõparerent, iusserunt: alia ex eis edita esse in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, a pontificibus maxime, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemq; ad XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exercitu vrbis fœde pugnatum: a posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemq; rei nulli publice priuatimq; agendæ fecerunt. Quidã, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpicius tribunus militum, neq; inuenta pace deũm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoq; ac Nonas eadẽ religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu reipub. secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant: Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebãt. Nouus quoq; terror accesserat defectione Lati-

nę Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centũ nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti vndique terrores circumsiarent, appareretq; omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicio defendi rempublicam cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iusque indicto, delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit: partem vnam in agro Veiente Hetruriæ oppositum: aliam ante vrbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Æmilius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare et adortus. quibus ab contemptu, quod propere ornem deletam a Gallis Romanam iuuentutem ederent, ad bellum profectis, tantum Camillus ditus imperator terroris intulerat, vt vallo se itrent, ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem iici iussit. & forte erat vis magna venti versa in stem, itaque non aperuit solum incendio viam, d flammis in castra tendentibus, vapore etiam fumo, crepituque viridis materiæ flagrantis, ita consternauit hostes, vt minor moles superantibus allum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam fendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisque, cum castra impetu

cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus
sperata a minime largitore duce, eo militi gratio-
rem. Persecutus deinde fugientes, cum omne Vol-
scum agrum depopulatus esset, ad deditionem Vol-
scos septuagesimo demum anno subegit. Victores
Volscis in Æquos transiit, & ipsos bellum molien-
tes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec ea tra
modò, sed vrbem etiam aggressus, impetu primo
cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ
Camillus erat, ea fortuna esset, alia in partem ter-
ror ingēs ingruerat. Hetruria prope omnis armata
Sutrium socios populi Romani obsidebat: quorum
legati opem rebus affectis orantes, cum senatum
adissent, decretum tulere, vt dictator primo quoq;
tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei
moram cum pati fortuna obsessorum non potuit:
set: confectaque paucitas oppidanorum opere, vi-
giliis, vulneribusque, quę semper eosdem vrgebant,
per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum
singulis emissis vestimentis, miserabili agmine pe-
nates relinquerēt: eo forte tempore Camillus cum
exercitu Romano interuenit. Cui cum se mœsta
turba ad pedes prouoluisset, principūmque oratio-
nem necessitate vltima expressam fletus mulierum
ac puerorum, qui exilii comites trahebantur, exce-
pisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: Hetruscis in
luctum lachrymasque ferre. Sarcinas inde deponi,
Sutrinosque ibi considere modico præsidio relicto,
arma secum militem ferre iubet. ita expedito exer-
citu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta
omnia rebus (vt fit) secundis inuenit: nullam statio-
nem ante mœnia, patētes portas, victorem vagum
prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum ige-
tur eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci

passim trucidantur ab nouo hoste, neq; se conglo-
randi, coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur
spacium. cum pro se quisque tenderent ad portas,
qua forte se in agros eiicere possent, clausas (id
enim primum dictator imperauerat) portas inue-
nerat. inde alii arma capere, alii, quos forte armatos
tumultus occupauerat, cōuocare suos, vt præliū in-
cipere. quod accensum ab desperatione hostium fu-
gere, ni præcones per vrbem dimissi poni arma, &
pacem inermi iussissent, nec præter armatos quen-
quam violari. Tum etiam quibus animi in spe vl-
tima obstinati ad decertandum fuerant: postquam
nulla spes vitæ est, iactare passim arma, inermesque
sed turpius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna
multitudo in custodias diuisa: oppidum ante no-
strum redditum Sutrinis inuiolatum, integrumq;
omni clade belli: quia non vi captum sed tradi-
tum per conditiones fuerat. Camillus in vrbē triū-
phans rediit, trium simul bellorum victor. longe
plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit:
quibus sub hasta venundatis, tantum æris redactū
est, vt precio, p auro matronis p̄soluto, ex eo quod
superauerat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum
titulo nominis Camilli ante Capitolium incēsum
Iunonis cella constat ante pedes Iunonis positas
fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientiū
Capenatiumq; ac Falisco rum per ea bella transfu-
gerant ad Romanos, agerque iis nouis ciuibus assi-
gnatus. Reuocati quoque in vrbem senatusconsulto a Veiis, qui ædificandi Romæ pigritia, occu-
pates ibi vacuis tectis Veios se contulerant, & primò
admonitus fuit aspernantium imperium: dies deinde
constituta, capitalisq; pœna, qui non remigrasset
Romam, ex ferocibus vniuersis singulos metu suo

V.C. quemq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia
creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificiis: & re-
publ. impenſas adiuuante; & ædilibus velut publi-
cum exigentibus opus, & ipſis priuatis (admone-
bat enim deſiderium vſus) feſtinantibus ad effe-
ctum operis. intraq; annum noua vrbs ſtetit. Extra
anni comitia tribunorum militum conſulari po-
367. ſtate habita. Creati T. Quintius Cincinnatus, C.
Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L. Aqui-
lius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Seruius Sul-
picius Ruffus. Exercitum alterum in Æquos, tum
ad bellum (victos namq; ſe fatebantur) ſed ab ipſo
ad peruaſtandos fines, ne quid ad noua conſilia re-
linquerẽt viriũ, duxere. alterũ in agrũ Tarquinien-
ſem, ibi oppida Hetruſcorum Corruoſa & Cõte-
nebra vi capta, dirutaq;. Ad Cortuoſam nihil certa-
nis fuit: improuiſo adorti, primo clamore atq; im-
petu cepere, direptum oppidum atq; incenſum eſt.
Cõtenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit,
laborque continuus non die non nocte remiſſus,
ſubegit eos. Cum in ſex partes diuiſus exercitus
Romanus ſenis horis in orbem ſuccederet, pro-
oppidanos eoſdem integro ſemper certamini ſpe-
citas feſſos obiiceret: ceſſere tandẽ, locuſq; inuade-
di vrbem Romanis datus eſt. Publicari prædam
tribunis placebat, ſed imperium quam conſilium
ſegnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda
erat, nec niſi per inuidiam adimi poterat. Eodem
anno, ne priuatis tantum operibus creſceret vrbs,
Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum
eſt, opus vel in hac magnificentia vrbis conſpicien-
dum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando
occupata, conciones ſuas frequentare legibus agra-
riis conabantur, oſtentabatur in ſpem Pompti-
nus

nus ager, tunc primum poſt acciſas a Camillo V.C.
Volſcorũ res poſſeſſionis haud ambiguæ. Crimina-
bantur multo eũ infeſtiorem agrum ab nobilitate
eſſe, quam a Volſcis fuerit. Ab illis enim tantum,
quoad vires & arma habuerunt, incurſiones eo fa-
ctas: nobiles homines in poſſeſſionem agri publici
irrepſiſſe: nec niſi antequam omnia præripiant, di-
moſſos ſit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere
eos mouerant, & infrequentem in foro pro-
per ædificandi curam, & eandem exhauſtam im-
penſis, eoq; agri immemorem, ad quem inſtruen-
dum vires nõ eſſent. In ciuitate plena religionum,
quas etiam ab recenti clade ſuperſtitioſis principi-
bus, vt renouarentur auſpicia, res ad interregnum 368.
rediit. interreges deinceps, M. Manlius Capitolin⁹,
P. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic
primum tribunorum militum conſulari poteſtate
comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergiũ, L. Æmi-
lium, L. Licinium, M. Menenium, L. Valeri-
um Publicolam tertiùm, creat. Hi ex interregno
magiſtratum occepere. Eo anno ædes Martis Gal-
lico bello vota, dedicata eſt a T. Quintio duumui-
ro ædis faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuib.
additæ, Stellatina, Pomptina, Sabbatina, Arnien-
ſis. eæq; trigintaquinque tribuum numerũ exple-
runt. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno ple-
bis lato ad frequentiorem iam populum, mobi-
liorem; ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de
bello Hernicoque bello mentio facta in ſenatu,
ſed propioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, di-
mota eſt. Res ad Camillum tribunum militum cou-
ſulari poteſtate rediit: collegæ additi quinque,
Seruius Cornelius Maluginenſis, Q. Seruilius Fidenas
quartum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pul-

V.C. 369. uillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt a bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in vrbem tulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos iuuentutem suam misisse ad id bellum, eo inuenientes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Desierant iam vlla contemni bella. Itaque senatus diis agere gratias, quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno esse: sibiq; destinatū in animo esse, Camillo submittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde onus à populo Romano abiit, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnaque senatu talib de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniunctum, itaque si quid laboris vigiliarumque adiici posset, certantem secum ipsum anniturum, vt tanto de se consensu ciuitatis, opinionem, quę maxima fit, ita constantē efficiat. Quod ad id bellum atq; Antiates attineat, plus ibi minarū, quā periculi esse: eò tamen vt nihil timēdi, sic nihil contemnendi auctore esse. Circumsederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam rempub. esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperii consiliique legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Ser. altero exercitu instructo paratoque in vrbe castra habere, intentum, siue Hetruria se intersti-

uper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturū, vt pauo, teq; ipso, ac sex tribunatibus dignū est. terexercitus ex causariis senioribusq; a L. Quintio batur, qui vrbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horaarma, tela, frumentum, quæq; belli alia tēpora set, pronideat. T. Sergi Corneli, præsidem huius lici consilii, custodem religionū, comitiorum, um, rerum omniū vrbanarum, collegæ facimus. ctis in partes muneris sui benigne pollicentib. tam, Valerius socius imperii lectus adiecit M. um sibi pro dictatore, seque ei pro magistro eum futurum: proinde quam opinionem de vimperatore, eam spem de bello haberēt. Se vere sperare patres & de bello, & de pace, vniq; republ. erecti gaudio fremūt: nec dictatore am opus fore reip. si tales viros in magistratu tam concordib. iunctos animis, parere atq; tare iuxta paratos, laudemq; conferentes pomedium, quā ex cōmuni ad se trahentes. Iuindicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ticum profecti: quo nō Volscorum modò iuuem Antiates ex noua sobole lectam, sed inem Latinorum Hernicorumq; conciuerant ex erimis diutina pace populis. Itaq; nouus hoveteri adiūctus, cōmouit animos militis Romaod vbi aciem iam instruenti Camillo centurenunciauerunt, turbatas militum mentes gniter arma capta, cunctabundosque & resegressos castris esse: quin voces quoq; audicontentis hostibus singulos pugnaturos: & nermē tantā multitudinē, nedum armatā sucposse: in equū insilit, & ante signa obuersus dem, ordines interequitās. Quæ tristitia milites

» hæc,quæ insolita cunctatio est? Hostem, an me, an
» vos ignoratis? Hostis est:quid aliud,quam perpetua
» materia virtutis glorięq; vestræ? Vos contra,me di-
» ce (vt Falerios Veiosque captos,& in capta patria
» Gallorũ legiones cæsas taceam) modò tergemina
» victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis
» & Æquis,& ex Hetruria egistis. An me, quod non
» dictator vobis,sed tribunus signum dedi, nõ igno-
» scitis ducem? neq; ego maxima imperia in vos ex-
» sidero: & vos in me nihil præter me ipsum inuerí
» decet. neque enim dictatura mihi vnquam animos
» fecit,vt ne exilium quidem ademit. Idem igitur o-
» mnes sumus:& cum eadem omnia in hoc bellum
» afferamus,quæ in priora attulimus, eundem eue-
» tum belli expectemus. simul concurreritis, quis-
» quisque didicit ac consueuit,faciet: vos vincetis, si-
» li fugiẽt. Dato deinde signo,ex equo desilit: & pro-
ximum signiferum manu arreptum secum in ho-
stem rapit: Infer miles,clamitans,signum. Quod vi-
bi videre, ipsum Camillum iam ad munera corpo-
ris senecta inualidum vadentem in hostes, procu-
runt pariter omnes clamore sublato, Sequere im-
peratorem,pro se quisque clamantes. Emissum e-
iam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt:
idque vt repeteretur, concitatos antesignanos, ibi
primum pulsum Antiatem,terroremq; non in pri-
mam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios per-
latum. Nec vis tantum militum mouebat, excita-
præsentia ducis,sed quod Volscorum animis nihil
terribilius erat, quam ipsius Camilli forte obiata
species: ita quocunq; se intulisset,victoriam secum
haud dubiã trahebat. maxime id euidens fuit, cum
in læuum cornu prope iam pulsum,arrepto repen-
te equo cum scuto pedestri aduectus, cõspectu suo

prælium restituit, ostentans vincentem cæteram
iem. Iam inclinata res erat, sed turba hostium &
ga impediebat, & longa cæde conficienda mul-
udo tanta fesso militi erat: cum repente ingenti-
procellis fusus imber certam magis victoriam
iam prælium diremit. Signo deinde receptui da-
nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum.
sini namq; & Hernici relictis Volscis domos p-
sis sunt, malis consiliis pares adepti euentus. Vol-
ci vbi se desertos ab eis videre, quorum fiducia re-
sistauerant: relictis castris, mœnibus Satrici se in-
dunt, quos primo Camillus vallo circumdare,&
gere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ
ibi quam nulla eruptione impedire videt, minus
e animi ratus in hoste, quam vt in eo tam lentæ
victoriã expectaret: cohortatus milites, ne tan-
um Veios oppugnantes in opere longinquo sese
erent, victoriã in manibus esse: ingenti militum
itate mœnia vndiq; aggressus, scalis oppidum
it. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterũ
nas ducis rei maiori, Antio imminebat. id ca-
Volscorũ, eam fuisse originẽ proximi belli. Sed
nisi magno apparatu, tormentis machinisque
m valida vrbs capi non poterat: relicto ad exerci-
m collega, Romam est profectus, vt senatum ad
idendum Antium hortaretur. Inter sermonem
credo rem Antiatem diuturniorem manere
ordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxiliũ
ersus Hetruscos petentes veniunt, breuem oc-
sionem esse ferendi auxilii memorantes. eo vim
militi ab Antio fortuna auertit. Namq; cũ ea lo-
opposita Hetrurię,& velut claustra inde portæq;
ent: & illis occupandi ea, cum quid noui molirẽ-
Romanis recuperandi tuendique cura erat.

Igitur senatui cũ Camillo agi placuit, vt omisso An-
tio bellũ Hetruscũ susciperet. Legiones vrbanę, quę-
bus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quãquam
expertum exercitum, assuetumq; imperio, qui in
Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tan-
tũ modo imperii sociũ depoposcit. Quintius, Hora-
tiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti
ab vrbe Sutriũ Furius & Valerius, partẽ oppidi ea
captã ab Hetruscis inuenere: ex parte altera inter-
sepris itineribus egre oppidanos vim hostium ab-
arcentes. tum Romani auxilii aduentus, tũ Camilli
nomen celeberrimum apud hostes sociosque, & in
præsentia rem inclinatam sustinuit, & spatium ad
opẽ ferẽdam dedit. Itaq; diuiso exercitu Camillus,
collegam eam in partem circunductis copiis quam
hostes tenebãt, mœnia aggredi iubet: non tam ia-
scalis capi vrbẽ posse, quam vt auersis eo hostibus,
& oppidanis iam oppugnando fessis, laxaretur lo-
bor, & ipse spacium intrãdi sine certamine mœnia
haberet. Quod cum simul vtrinq; factum esset: ac-
cepsque terror Hetruscos circumstaret: & mœnia
summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostẽ vi-
derẽt, porta se, quæ vna forte non obsidebatur, tre-
pidi vno agmine eiecere. Magna cædes fugientium
& in vrbe & per agros est facta. plures a Furianis in-
tra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequ-
dos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ad-
mit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitu-
toque sociis, Nepete exercitus ductus, quod per de-
ditionem acceptum iam totum Hetrusci habebãt.
Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore,
non in eo solum, quod tota hostium erat, sed etiam
quod parte Nepesinorum prodere ciuitatem facta
erat deditio. mitti tamen ad principes eorum pla-

cuit, vt secernerent se ab Hetruscis, fidemq; quam V.C.
explorassent ab Romanis, ipsi præstarẽt. Vnde cum
responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse:
Hetruscos mœnia, custodiasque portarum tenere:
primo populationibus agri terror est oppidanis ad-
motus: deinde postquam deditionis quam societa-
tis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex a-
pro collatis ductus ad mœnia exercitus, completis-
que fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetu
ma oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, vt
ter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq;
ssores deditionis securi percussi: innoxiæ multi-
dini redditæ res, oppidumque cum præsidio reli-
ssem. Ita duabus sociis vrbibus ex hoste receptis, vi-
torem exercitum tribuni cum magna gloria Ro-
am reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Herni-
ci res repetitæ, quæsitũq; cur per eos annos mi-
em ex instituto non dedissent. Responsum fre-
genti vtriusque gentis consilio est, nec culpam in
blicam, nec consilium fuisse, quod suæ iuuen-
is aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen
gros praui consilii pœnam habere, nec quenquam
his reducem esse: militis autem nõ dati causam,
erorem assiduum a Volscis fuisse: quam pestẽ ad-
rcitem lateri suo tot super alia aliis bellis exhau-
ssi nequisse. Quæ relata patribus magis tempus
am causam non visa belli habere. Insequenti an-
o A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capito- 370.
o, L. Papyrio Cursore tribunis consulari pote-
te, graue bellum foris, grauior domi seditio
ta: bellum a Volscis, adiuncta Latinorum
is Hernicorũ defectione: seditio, vnde minime ti-
eri potuit, a patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ,

M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cum alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio: ægre ferebat. Solum eum in magistratibus, solũ apud exercitus esse. tantum iam eminere, vt iisdẽ auspiciis creatos, non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim si quis vere æstimare velit, a M. Furio recuperati tria ex obsidione hostiũ non potuerit, nisi a se prius Capitolium atq; arx seruata esset: & ille inter augurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit, ipse armatos capientesque arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit qui simul vicerint, suæ victoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens & impotens, postquam inter patres, nõ quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patribus populares fectus, cum plebeiis magistratibus consilia cõmunicare, criminando patres, alliciendo ad se plebẽ iam aura, non cõsilio ferri, famæq; magnæ malle quam bonæ esse: & non contentus agrariis legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, idem moliri cœpit. Acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modò atq; ignominiam minentur, sed neruo ac vinculis corpus liberũ territent: & erat æris alieni magna vis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atq; Hernicorum defectione, in speciem causæ iactatum, vt maior potestas quæreretur, sed noua consilia Manlii magis compulere senatum ad dictatorẽ creandum. Creatus A. Cornelius Cossus, magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum.

num. Dictator etsi maiorẽ dimicationem proposuit domi quam foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoq; dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delecto habito in agrum Pomptinum, quo a Volscis exercitum indictũ audierat, pergit. Non dubito præfari ætatem tot iam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoque succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit, vnde toties vis Volscis & Æquis suffecerint milites. Quod cum de antiquis tacitum prætermissumq; sit: cuius tandem ego rei præter opinionem quæ sua cuiq; conscienti esse potest, auctor sim? Simile veri est, aut perpetuallis bellorũ, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atq; alia sobole iuniorum ad bella inualescẽte toties vsos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitus scriptos, quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilẽ multitudinẽ liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc vix seminario exiguo militũ relicto, seruitia Romana ab solitudine vindicãt. Ingens certe (quod omnes auctores conueniat) quãquam nuper similli ductu atque auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. Ad hoc Latini Hernicique; accesserãt, & Circeiensiũ quidã, & coloni etiã a Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero auspicato prodisset, hostiaq; cæsa pacem deũm exposcaret, lætus ad milites iam arma ad propositum signæ signum, sicut edictum erat, luce prima capessentes processit: Nostra victoria est milites, inquit, si « dii vatesq; eorum in futurum vident. Itaq; vt « plenos certæ spei, & cum imparibus manus « conserturos, pilis ante pedes positis, gladiis tan- «

» tum dextram armemus:ne procurri quidem ab-
» cie velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum
» hostium excipere. vbi illi vana iniecerint, mitten-
» & effusi stantibus vobis se intulerint, tum memi-
» gladii, & veniat in mentem vnicuiq; deos esse qui
» Romanũ adiuuent:deos qui secundis auib.in pra-
» um miserint. Tu Quinti equitem intentus ad
» mum initium moti certaminis teneas: vbi hæsere
» iam aciem collato pede videris, tum terrorem e-
» questrem occupatis alio pauore infer:inuectusque
» ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes,
vt præceperat, pugnant. Nec dux legiones, nec fo-
tuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei
præterquam numero freta, & oculis vtranq; mo-
ens aciem, temere prælium iniit, temere emisit
clamore tantũ, missilibusq; telis, & primo pug-
impetu ferox, gladios, & collatum pedem, & ru-
tum hostis ardore animi micantem ferre nõ po-
it. Impulsa frons prima, & trepidatio subsidiis in-
ta, & suum terrorẽ intulit eques. rupti inde ma-
locis ordines,motaq; omnia, & fluctuantis simi-
acies erat. deinde postquam cadentibus prima i
ad se quisq; peruenturã cædem cernebat, terga ver-
tunt. Instare Romanus: & donec armati cæsiq;
abibant, peditum labor in persequendo fuit. Po-
quam iactati arma passim, fugaq; per agros sparg
aciẽ hostium animaduersum est, tum equites
mæ emissę,dato signo ne in singulorũ morando
de, spacium ad euadendũ interim multitudini de-
rẽt:satis esse missilibus ac terrore impediri cursum
obequitando; agmen teneri, dum assequi pedes
& iusta cæde conficere hostem posset. Fuga, sequen-
diq; nõ ante noctẽ finis fuit:capta quoq; ac diripta
codẽ die castra Volscorũ,prædaq; omnis, præter li-

bera corpora, militi concessa est. Pars maxima ca-
pitorũ ex Latinis atq; Hernicis fuit, nec hominũ
de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed
principes quidã iuuentutis inuẽti, manifesta fides,
publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium
quoq; quidam cogniti, & colonia Velitris: Romã-
que omnes missi: percunctantibus primoribus pa-
trum, eadem, quę dictatori, defectionem sui quis-
que populi haud perplexe indicauere. Dictator
exercitum in statiuis tenebat. minime dubius, bel-
lum cum his populis patres iussuros: cum maior
domi exorta moles, coegit acciri Romam eum,
glicente indies seditione, quã solito magis metu-
endam auctor faciebat. Non enim iam orationes
modo M. Manlii, sed facta popularia in speciem,
tumultuosa eadem, qua mente fierent, intuenda
erant. Centurionem nobilem militarib. factis, iu-
dicatum pecunię cum duci vidisset, medio foro cũ
asserua sua accurrit, & manũ iniecit: vociferatus-
que de superbia patrũ, ac crudelitate fœneratorũ,
& miseriis plebis,virtutibus eius viri, fortunaque;
tum vero Ego, inquit,nequicquam hac dextra Ca- «
pitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commili- «
tonemque meum, tanquam Gallis victoribus ca- «
ptum, in seruitutẽ ac vincula duci videam.Inde rẽ «
creditori palam populo soluit, libraq; & ære libe-
ratum emittit,deos atq; homines obtestantem, vt
M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ
gratiam referant. Acceptus extemplo in tumul-
tuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatri-
ces acceptas Veienti, Gallico, aliisq; deinceps bel-
lis ostentans: se militantem, se restituentem euer-
sos penates multiplici iam sorte exoluta, mergen-
tibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse;

videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlii opera
omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi se
denouere corporis vitæq; ac sanguinis quod super-
fit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis
ac priuatis iuris fuerit, id cũ vno homine esse. His
vocibus instincta plebs, cum iam vnius hominis ef-
set, addita alia commotioris ad omnia turbanda
consilii res. Fundum in Veienti, caput patrimonii
» subiecit præconi, Ne quem vestrûm, inquit, Qui-
» rites, donec quicquam in re mea supererit, iudica-
» tũ, addictumve duci patiar. Id vero ita accendit a-
» nimos vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem
» libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantes
in modum sermones pleni criminum in patres: in-
ter quos cum omisso discrimine vera an vana iacta-
ret, thesauros Gallici auri occultari a patribus iacu-
ret, nec iam possidendis publicis agris contentos esse,
nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea rei fa-
palam fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ
vbi obiecta spes est, enimuero indignum facinus
videri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem
a Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam
idem aurum ex hostibus captũ, in pancorum pri-
dam cessisse. Itaque exequebantur quærendo, vbi
tantæ rei furtum occultaretur: differente q; & rei-
pore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eo
uersæ erãt omnium curæ: apparebatq; nec veri in-
dicii gratiam mediam, nec falsi offensionem fore.
Ita suspensis rebus dictator accitus, ab exercitu in
vrbem venit. Postero die senatu habito, cum satis
periclitatus voluntates hominum discedere sena-
tum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine,
sella in comitio posita, viatorem ad M. Manli-
um misit: qui dictatoris iussu vocatus cum signum
suis

dissent adesse certamen, agmine ingenti ad
tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quis-
que intuentes ducem, velut in acie constiterant.
Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi «
patribusq; Romanis ita de cæteris rebus cũ plebe «
conueniat, quemadmodum quod ad te attinet, «
eamq; rem quam de te sum quæsiturus, conuentu- «
rum satis confido. Spem factam a te ciuitati video, «
de incolumi, ex thesauris Gallicis, quos primores «
eorum occultent, creditum solui posse: cui ego rei «
quantum abest vt impedimento sim, vt contra te M. «
Manlii adhorter, liberes fœnore plebem Romanã: «
si istos incubantes publicis thesauris, ex præda «
clandestina euoluas. Quod nisi facis, siue vt & ipse «
tu parte prædæ sis, siue quia vanum indicium est, «
si fincta te duci iubebo, nec diutius patiar a te «
multitudinem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius «
non se fefellisse ait, non aduersus Volscos toties ho-
die, quoties patribus expediat: nec aduersus Lati-
nos Hernicosq;, quos falsis criminibus in arma a-
git, sed aduersus se ac plebem Romanam dicta-
torem creatum esse: iam omisso bello, quod simu-
latum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem pro-
cliueri patrocinium fœneratorũ aduersus plebem:
cum sibi ex fauore multitudinis crimen & pernici-
em quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosque «
patres cõscripti, circunfusa turba lateri meo? quin «
eam deducitis a me singuli vestris beneficiis, inter- «
cedendo, eximendo de neruo ciues vestros: pro- «
pterq; vestris sustinẽdo necessitates aliorũ? Sed quid «
ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliã «
vere de capite, deducite quod vsuris pernumeratũ «
est: aliã nihilo mea turba, quã vllius, conspectior erit. «

" At enim quid ita solus ego ciuium curam ago? Ni-
" hilo magis quod respondeam habeo, quam si que-
" ras, quid ita solus Capitolium arcemq; seruarim,
" & tum vniuersis quã potui opem tuli, & nunc sin-
" gulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attu-
" net, rẽ suapte natura facilem, difficilẽ interrogatio
" facit. Cur enim quæritis quod scitis? cur quod in se-
" nu vestro est, excuti iubetis potius quam ponatis?
" nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præfigias
" iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obfer-
" uantibus etiam oculis. Itaque non ego vobis vt in-
" dicem prædas vestras, sed vos id cogendi ciuis, vt in
" medium proferatis. Cum mittere ambages dicta-
" tor iuberet, & aut peragere verum iudicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine, ie-
" natus, oblataq; vani furti inuidiæ: negantem atbi-
" trio inimicorum se locuturum, in vincula duci iu-
" sit. Arreptus a viatore, Iupiter, inquit, optime ma-
" xime, Iunoq; regina, ac Minerua, cæteriq; dii deæq;
" qui Capitolium arcemque incolitis, ficcine vestrũ
" militem ac præsidem finitis vexari ab inimicis? ita in
dextra, qua Gallos fudi a delubris vestris, iam in
vinculis & catenis erit? Nullius neq; oculi nec aures
indignitatem ferebant, sed inuicta sibi quæque ad-
patientissima iusti imperii ciuitas fecerat, nec ad-
uersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut
ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant.
Coniecto in carcerem Manlio, satis constat ma-
gnam partem plebis vestem mutasse, multos mœ-
tales capillum ac barbam promisisse, obuersatum-
que vestibulo carceris mœstam turbã. Dictator de
Volscis triumphauit. inuidiæque magis triumphus
quam gloriæ fuit: quippe domi non militiæ par-
tũ eum: actumq; de ciue, non de hoste fremebant.

nam defuisse tãtum superbię, quod non M. Man-
lius ante currum sit ductus. Iamq; haud procul
ditione res erat: cuius leniendæ causa, post Lan-
e nullo largitor volũtarius repente senatus factus,
ericum coloniam duo millia ciuium Romano-
um deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assi-
gnati. Quod cum & paruum, & paucis datum, &
ercedem esse prodendi M. Manlii interpretaren-
, remedio irritatur seditio: & iam magis insi-
ilis sordibus & facie reorum turba Manliana erat:
notusque post triumphum abdicatione dictatu-
terror & linguam & animos liberauerat homi-
um. Audiebantur itaque propalam voces expro-
antium multitudini, quod defensores suos in
præcipitem semper locum fauore tollat, deinde in
so discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium
in agros plebẽ vocantem, sic Sp. Melium ab ore ci-
ui famẽ suis impẽsis propulsantẽ, oppressos: sic M.
Manlium mersam & obrutam fœnore partem ei-
dem in libertatem ac lucem extrahentem, pro-
ditum inimicis. saginare plebem populares suos, vt
iugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum
dictatoris non responderit vir cõsularis? fingerent
mentitum ante, atque ideo non habuisse quod
eum responderet: cui seruo vnquam mendacii pœ-
nam vincula fuisse? Non obuersatam esse memo-
riam noctis illius, quæ pene vltima atque æterna
homini Romano fuerit? nõ speciem agminis Gal-
lorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsi-
us M. Manlii, qualem eum armatum, plenum su-
doris ac sanguinis, ipso pene Ioue erepto ex ho-
stili manu, vidissent? Selibrisne farris gratiam ser-
uatori patriæ relatam? & quem prope cælestem
cognomine certe Capitolino Ioui parem fecerint,

V.C. eum pati vinctū in carcere, in tenebris obnoxium carnificis arbitrio ducere animam? Adeò in vno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosq; carcerem minabātur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. Quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensib. & a Velitris purgantibus se Volsci enimne belli, captiuosq; repetentib. vt suis legibus in eos animaduerterent. tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia iniissent. Non negatum itaque tantum de captiuis: sed in quo ab socia temperauerant, denunciatum senatus verbis, facesserent, ppere ex vrbe, ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo non esset comparatum, tegeret. Recrudescente Manliana
371. seditione sub exitu anni comitia habita, creantur tribuni militum consulari potestate, Serg. Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Poplicola iterum, M. Furius Camillus quintùm, Seruius Sulpicius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundùm. Cuius principio anni & patrib. & plebi peropportune externa pax data: Plebi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducē, fœnoris expugnādi: patrib. ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars vtraque acrior aliquando coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principibus nouandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat, plenior alioquanto

quanto animorum irarumq;, quam antea fuerat. Iam accenderat ignominia recens in animo ad cōfirmandam inexperto: spiritus dabat, quod nec auxilium esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cinnatus Quintius fecisset: & vinculorum suorum quidiam non dictator modo abdicando dictaturā fecisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. Simul inflatus exacerbatusq;, iam per se accendebat incitabat plebis animos: Quousq; tandē igno « bilis vires vestras, quas natura ne beluas quidem « ignorare voluit? Numerate saltem quot ipsi sitis, « quot aduersarios habeatis? si singuli singulos ag- « gressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro li- « bertate, quam illos pro dominatione certaturos. « Nunc enim clientes circa singulos fuistis patronos, « hodie nunc aduersus vnum hostem eritis. Ostendite « modò bellum, pacem habebitis. Videant vos para- « tos ad vim, ius ipsi remittent. Audēdum est aliquid « aduersus, aut omnia singulis patienda. Quousque « hæc circumspectabitis? Ego quidem nulli vestrūm « dubito ne fortuna mea desit, videte. Ipse vindex ve- « steri vbi visum inimicis est, nullus repente fui: & vi- « ctus in vincula duci vniuersi eum, qui a singulis « vobis vincula depulerā. Quid sperem, si plus in me « audeant inimici? an exitum Cassii Meliiq; expectē? « Nisi facitis quod abominamini: dii prohibebunt « scelus nunquā propter me de cælo descendēt. vo- « bis mentē oportet, vt prohibeatis: sicut mihi de- « fensā armato togatoq;, vt vos a barbaris hostibus, « superbis defenderē ciuibus. Tam paruus animus « huic populi est, vt semper vobis auxilium aduer- « sus inimicos satis sit? nec vllum, nisi quatenus impe- « ret vobis sinatis, certamen aduersus patres noritis? « Non hoc natura insitū vobis est, sed vsu possidemini.

cur enim aduersus externos tantum animorũ ge-
ritis, vt imperare illis æquum censeatis? quia con-
suestis cum eis pro imperio certare, aduersus hos
tentare magis quam tueri libertatem. Tamen qua-
lescunque duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis,
omnia adhuc quantacunq; petistis, obtinuistis, seu
vi, seu fortuna vestra. tempus est etiam maiora co-
nari. Experimini modo & vestrã felicitatem, & me
(vt spero) feliciter expertum: minore negocio qui
imperet patribus imponetis, quam qui resistentes
imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt di-
ctaturæ consulatusque, vt caput attollere Romana
plebs possit. Proinde adeste, prohibete ius depecu-
niis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod
mihi cura mea & fides nomẽ induit. Vos si quo in-
signi magis imperii honorisve nomine vestrum ap-
pellabitis ducẽ, eo vtemini potentiore ad obtinen-
da ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum re-
tium dicitur: sed nec cum quibus, nec quẽ ad finem
cõsilia peruenerint, sat planum traditur. At in pro-
te altera senatus de secessione in domum priuatam
plebis, forte etiam in arce positam, & imminenti
mole libertati agitat. magna pars vociferantur Ser-
uilio Hala opus esse, qui non in vincula duci iube-
do irritet publicum hostem, sed vnius iactura ciuis
finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem
verbis sententiam, vim tamen eandem habentem,
vt videant magistratus, ne quid ex pernicioſis con-
filiis M. Manlii respublica detrimenti capiat. Tum
tribuni consulari potestate, tribunique plebis (nam
& quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis
omnium finem cernebant, patrum auctoritati se
dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit,
consultant: Cum præter vim & cædem nihil cu-

quam occurreret, eam autem ingentis dimicationis
more appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tri-
buni plebis: Quid patrum & plebis certamen faci- «
unt, quod ciuitatis esse aduersus vnum pestiferum «
eum debet? quid cum plebe aggredimur eum, «
quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis «
ipse oneratus viribus ruat? Diem dicere ei, nobis in «
animo est. Nihil minus populare quam regnum est. «
Simul multitudo illa non secum certari viderint, & «
aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de «
plebe, patricium reum intuebuntur, & regni cri- «
men in medio: nulli magis quam libertati fauebũt «
iudices. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt.
Quod vbi est factum, primo commota plebs est, vti-
que postquam sordidatum reum viderunt, nec cum
eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos
quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A.
Manlios, quod ad eum diem nunquam vsu ve-
nisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem
mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Clau-
dium inimicum, Claudiamq; omnem gentem sor-
didatam fuisse. consensu opprimi popularem virũ,
quod primus a patribus ad plebem defecisset. Cum
ea venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditio-
sas voces, & largitionem, & fallax indicium, perti-
nentia proprie ad regni crimen, ab accusatorib. ob-
iecta sint reo, apud neminem auctorem inuenio,
ideo diuitio haud parua fuisse, cum damnandi mora
ea non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandũ
videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora,
quam cupiditas regni, non ingrata. solum, sed inuisa
etiam reddiderit: homines prope CCCC. produ-
cuisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias
reddiderit, quorum bona venire, quos duci addictos

prohibuisset, ad hæc decora quoq; belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conficienda, spolia hostium cæsorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrū equitum absentem nominatum. & cum ea quæque quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum orasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis, & identidem Capitolium spectans, Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, vt quam mentem ipsi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in hoc discrimine darent: & orasse singulos vniuersosque vt Capitolium atque arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio cū centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberassent a tanti memoria decoris, nunquam fore in prēoccupatis beneficio animis vero crimini locum. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi dictum est. Ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus fuit. Sunt qui duumuiros, qui de perduellione acquirent, creatos, auctores sint. damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusque idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica vna quod cū domus eius fuisset vbi nunc ædes atq; ofi-

cina Monetæ est, latum ad populū est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gētilitia alterata, quod gentis Manliæ decreto cautū est, ne quis Capitolinus Manlius vocaretur. Hūc exitū habuit vir, qui in libera ciuitate natus esset memorabilis. Postea breui postquam periculū ab eo nullū erat, per inuidiam recordantem virtutes, desideriū eius tenuit. Pestilentia etiā breui consecuta nullis occurrentib. causis cladis causis, ex Manliano supplicio magnę partę irę deorum orta, violatum Capitoliū esse sanguine seruato. nec diis cordi fuisse pœnam eius oblatam conspectui oculis suis, a quo sua templa erepta e manib. hostium essent. Pestilentiam inopiam frugū, & vulgatam vtriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII. A. Mālio III. Sulpicio III. L. Lucretio, L. Æmilio III. M. Tremulo, tribunis militum consulari potestate: hostes Hernici præter Volscos velut sorte quadam prope in ęquum exercendo Romano militi datos, Circeios Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & suspectū Latium, Lanuuini etiā (quę fidelissima vrbs fuerat) subito exorti. Id patres rati contigisse accidere, quod Veliternis ciuib. suis tādiu immunita defectio esset, decreuerunt vt primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo, ad quam militiā quo paratior plebs esset, quinquagenos iugeros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros agro colonię deducendæ creauerunt. Tū vt bello vacuum iuberent, latum ad populum est, & nequicquā intercedentibus tribunis plebis, omnes tribus bello faciendum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, quo tardius propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spaciū dederat deprecandi senatum. & magna hominū pars eo, vt legatio suppleg

V.C. Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicitum esset, auctores defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorum dederentur, auertillent colonias a consiliis pacis. neque in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent. Hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Tusculanis, & Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu responsum est, vt minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appa-
373. reret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrii nouis tribuni militum cōsulari potestate Velitras legionem dimittere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginēsi III. Q. Seruilio, C. Sulpicio, L. Æmilio quartum, tribunis ad præsidium vrbis, & si qui ex Herruria nouitatus nunciarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora pene animis Prænestinorum, quam ipsam colonorum militum dinem, secundo prælio pugnatū est: ita, vt propinquitas vrbis hosti & causa maturioris fugæ, & vnum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ nunciis actoribus in Prænestinum quam in Veliternum hostem missæ. Itaque ex senatusconsulto, populique iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anno insequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter a colonis defensam, vi expugnarunt, fœdeque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre passi Romani, M. Furium Camillum VI. tri-

bunum militum creauere. additi collegæ A. & L. V.C.
Postumii Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, 374.
M. Fabio Ambusto. Volscū bellum M. Furio extra
dinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Fu-
rius datur, non tam e repub. quam vt collegæ ma-
gna ad omnem laudem esset: & publice, quod rem
meritate eius prolapsam restituit: & priuatim,
quod ex errore gratiam potius eius sibi quam suam
eam petiit. Exactæ iam ætatis Camillus erat:
militiæque iurare parato in verba excusandæ vale-
tudini solita, consensus populi restiterat, sed vege-
rum ingenium in viuido pectore vigebat, virebat-
que integris sensibus, & ciuiles iam res haud ma-
gis quam obeuntem bella excitabāt. Quatuor legio-
nibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto
Portam Esquilinam in posteram diem, ad Satri-
cum profectus ibi eum expugnatores coloniæ haud
quaquam perculsi, fidentes militum numero, quo
quantum præstabant, opperiebantur. postquam
propinquare Romanos senserunt, extemplo in
eum procedunt, nihil dilaturi quin periculū sum-
merum facerent. ita paucitati hostium nihil ar-
duras esse imperatoris vnici, quibus solis confiderent, pro-
ditur, & in altero duce: nec præsentis dimicationis
fortunam vlla res, præterquam vnius viri consi-
lium atque imperium morabatur, qui occasionem
mandarum ratione virium trahendo bello quere-
ret, eo magis hostis instare: nec iam pro castris tan-
tum suis explicare aciem, sed procedere in medium
campi, & vallo prope hostium signa inferendo, fu-
turam fiduciam virium ostentare. Id ægre patie-
batur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribu-
nis militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio,

tum multitudinis ex incertissimo sumẽtis animos, spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua vna poterat, ætate auctoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus vigere & deflorescere animos, cum solitus, cum resident intra vallum tempus terere, quid accessurum suis, decessurumve hostiũ viribus inſidiis instruentem locum? frigere ac torpere consilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse, quam immortalem esse deceat, pati consenescere vires? His sermonibus tota in se auerterat castra, & cum omnibus locis poscereturpugna: Sustinere, quit, M. Furi non possumus militum impetum, & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam nimis toleranda superbia insultat. Cede vnus omnibus, & patere te vinci cõsilio, vt maturius bello vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnius arbitrio gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se, neque populum Romanum aut consilii sui, aut fortunæ pœnituisse: nunc scire se collegam habere iure imperioque parem, vigore ætatis præstantem, itaque se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. diis bene iuuantibus ageret, quod e republica duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset quæ senis munia in bello sint, sese non defuturum. Id a diis immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec a diis tam piæ preces auditę sunt. Primam aciem auctor pugnę

fuit, subsidia Camillus firmat, validamque statonem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilii constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis donõ metu pedem retulit. Lenis a tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditaret, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasque reliquerant, quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequentem, in locum iniquum pertractus, opportunus huic subitioni fuit. versus itaque in victorem terror & omnis hostę, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui e castris impetum ferant: integrant & illi pugnam, qui simulata cessarant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ, veterisque decoris, terga passim dabat, atq; effuso cursu castra repetebant: cum Camillus sublatus a circumstantibus in equum, & raptim subsidiis oppositis: Hęc est, inquit, milites pugna quam popposcistis? Quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. Secuti aliũ ducem, sequimini nunc Camillum, & quod ductu meo soletis, vincite. Quid vallũ & castra spectatis? neminem vestrũ illa, nisi victorem receptatura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuerteque aciem viderunt, ruunt in hostem: & dux prærenerabilis, inter prima signa, vbi plurimus labor periculumq; erat, se offerebat: increpare singuli se quisque, & alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus militũ defuit: sed missus a collega restituente peditum

aciem, ad equites, non castigando (ad quam rem le-
uiorem auctorem eum culpæ societas fecerat) sed
ab imperio totus ad preces versus orare singulos v-
niuersosq; vt se reũ fortunæ eius diei, crimine exi-
merent. Abnuente ac prohibente collega, Teme-
ritatis me omniũ potius socium, quam vnius pro-
dentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna fui.
gloriam vidit: ego, ni restituitur pugna (quod mi-
serrimum est) fortunam eum omnibus, infamiam
solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantem
aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere ho-
stem. Eunt insignes armis animisq;, qua premi pa-
te maxime peditum copias vident: nihil neq; apud
duces, neq; apud milites remittitur a summo ce-
tamine animi. Sensit ergo euentus virtutis eniтæ
opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserãt,
ea in veram fugam effusi: magna pars & in ipso cer-
tamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ ex-
pta eodem impetu sunt, plures tamen capti quam
occisi. vbi in recensendis captiuis cum Tusculani a-
liquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos ad-
ducuntur: percontantibusque fassi publico consilio
se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus
motus, extemplo se Romam captiuos ductura: ne
patres ignari sint Tusculanos ab societate de-
sciisse: castris exercituiq; interim, si videatur, præsit
collega. documento vnus dies fuerat, ne sua cõsi-
lia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in
exercitu cuiquam satis placato animo Camillos la-
turus culpam eius videbatur, qua data in tam præ-
cipitem casum respub. esset. & tum in exercitu, tum
Romæ constans omnium fama erat, cum varia for-
tuna in Volscis gesta res esset, aduersæ pugnæ fugæ-
que in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes

M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cũ
bello persequendos Tusculanos patres censuissent,
Camillo q; id bellum mãdassent: adiutorem sibi ad
eam rem vnum petit: permissoque vt ex collegis o-
peraret quem vellet, contra spem omnium L. Furiũ
sumit. Qua moderatione animi cum collegæ le-
uasset infamiam, tum sibi gloriam ingentem pepe-
rit. Nec finit cum Tusculanis bellum. Pace constanti
cum Romanam arcuerunt, quam armis non pote-
rant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum
ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum in-
remissus: patentibus portis vrbis togati obuiam
frequentes imperatoribus processere: commeatus
exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deue-
hitur. Camillus castris ante portas positis, eadem ne
taberna pacis quæ in agris ostentaretur, etiam intra
mœnia esset, scire cupiens: ingressus vrbem, vbi pa-
tentes ianuas, & tabernis apertis, ppolita omnia in
otio vidit: intentosq; opifices suo quemq; operi,
studiosq; literarum strepere discentium vocibus: ac
repletas semitas inter vulgus aliud puerorũ & mu-
lierum huc atque illuc euntium, qua quenque suo-
rum vsum causæ ferrent: nihil vsquam non pauidis
simile, circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbinam bellum
fuisset. adeo nec amotæ rei vsquam, nec oblatæ ad
tempus vestigiũ vllum erat: sed ita omnia constanti
tranquilla pace, vt eo vix fama belli perlata videri
posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eo-
dem vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Tusculani vera
arma, veraque vires, quibus ab ira Romanorum
vestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad sena-
tum. æstimabunt patres, vtrum plus ante pœnę, an
hanc veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam pu-

» blici beneficii. deprecandi potestatem a me habue-
» ritis, precibus euentum vestris senatus quem vide-
» bitur dabit. Postquam Romam Tusculani venerunt
senatusque paulo ante fidelium sociorum mœstus
in vestibulo curiæ est conspectus: moti extemplo
patres, vocari eos iam tum hospitaliter magis,
» quam hostiliter iussere. Dictator Tusculanus
» ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intuli-
» stisque, patres conscripti, sicut nunc videtis nos
» stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati parati-
» que obuiam imperatoribus legionibusque vestris
» processimus: hic noster, hic plebis nostrę habitus fuit,
» eritque semper, nisi si quando a vobis, proq; vobis
» arma acceperimus. Gratias agimus & ducib. vestris
» & exercitibus, quod oculis magis quam aurib. cre-
» diderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fe-
» cerunt. pacem quam nos præstitimus, eam a vobis
» petimus: bellum eo sicubi est, auertatis precamur.
» In nos quid arma polleant vestra, si patiendo expe-
» riundum est, inermes exeperiemur. Hæc mens no-
» stra est, dii immortales faciant, tam felix quam gra-
» Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indi-
» xistis: & si reuicta rebus, verbis confutare nihil atti-
» net: tamen etiam si vera sint, vel fateri nobis ea, cū
» tam euidenter pœnituerit, tutum censemus: pecce-
» tur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. Tan-
tum fere verborum a Tusculanis factum. Pacem in
præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiam im-
petrauerunt, ab Tusculo legiones reductæ. Camil-
lus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in
Tusculana expeditione, vtrobiq; singulari aduersus
collegam patientia & moderatione insignis, magi-
stratu abiit: creatis militaribus tribunis in insequē-
tem annum L. & P. Valeriis, Lucio V. Publio III. &

C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio V. C. Cornelio Maluginense. Censorib. quoq; egrit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, 375.
aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab iis eleuaretur, quibus fide magis quā fortuna debentiū laborare creditum videri expediebat. Creati censores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis, cœptaq; iam res morte Posthumii, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cū Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alii vitio creati, non gesserunt magistratum. tertios creari, velut diis non accipientibus in eum annū censuram, religiosum fuit. Eam vero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant, fugere senatum, testes tabulas publicas census cuiusque, quia nolint conspici summam eris alieni, quæ indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem obiectari aliis atque aliis hostibus, passim iam sine vllo discrimine bella queri: ab Antio Satricum, ab Satrico, Vetitras, inde Tusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis iam intentari arma, ciuium magis quam hostium odio, vt in armis terant plebem. nec respirare in vrbe, aut per ocium libertatis memineisse sinant: aut cōsistere in concione, vbi aliquando audiant vocem tribunitiam de leuando fœnore, & sine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanū ob creditam pecuniam passuros, neq; delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaque ratione minuendi eius, sciat vnusquisque quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoque neruo debeatur. Merces seditionis proposita, confestim seditionem excitauit:

nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famã belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ vtraque simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant: cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam delectus esset: quippe iam a Prænestinis profectos hostes in agro Sabino consedisse nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptum certamen, quam deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendã in vrbe quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatum, nullum exercitum cõscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos versos occasionem rati duces eorum, raptim agmine tecto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit, cõclamatum ad arma, concursumq; in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere, is magistrũ equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes a mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostibus haud procul Allia fluminе posita inde agrum late populantes fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? Species profecto his ibi truces Gallorum,

lorũ, sonumq; vocis in oculis atq; in aurib. fore. Has inanium rerũ inanes ipsas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunq; esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si differantur, illo loco se ita pugnaturos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios, tunc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundę aduersęq; fortunæ domum perferret. His vtrinque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;: Videsne, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dii immortales certioris quicquam fiduciæ. maiorisve quod sit auxilii, dederint. at tu fretus armis animisque, concitatis equis quade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos trepidantesq; inferam signa. Adeste dii testes ferideris, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per vestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: confernatique, & præter castra etiam sua pauore pulsati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prænestæ fuit. ibi ex fuga dissipati, locũ quem tumultuario opere communirent, capiunt: nec si intra mœnia se recepissent, extemplo vreretur ager, depopulatisque omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor

V.C. Romanus aderat, id quoq; munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Prænestæ includit. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorũ. ad ea circumlatum bellum; deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ. tum ad caput belli Prænestæ ventum, id non vi, sed per deditionem receptũ est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Prænestæ in deditionẽ accepto, Romam reuertit: triumphansq; signũ Prænestæ deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis ac Mineruæ: bulaq; sub eo fixa, monumentum rerum gestarum

" his ferme incisa literis fuit: Iupiter atq; diui omnes
" hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouẽ
" caperet. Die X X. quam creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patriciorum

376. plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlii cum L. Iulio: plebes C. Sextilium, M. Albinũ, L. Antistium dedit. Manliis, quod genere plebeios, gratia Iulium anteibant. Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodum, & patres qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere, quibus velut circumuentis, cum id falso nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur. ne auctore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano fruſtratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur, cæduntque, castra inter: in Romana tacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus vtrobique proditæ temeritate atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Rom. id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ vbi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tempore vti, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumque inde, quantum a Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentib. penuriam hominum, noui coloni adscripti. Rebusque haud prospere bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit. Solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio I I. Licinio Menenio I I I. P. Cloelio, M Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Cloelius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. namque trepidi nuncii primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum agrum, attulere. in qua trepidatione tantum abfuit vt ciuilia certamina terror externus cohiberet: vt contra eo violentior tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Eceſtram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit:

V.C.

377.

V.C. populatioque non illi vagæ similis, quam Volsci latrocinii more discordia hostium fretus, & virtutem metuēs, per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta. spacio quoq; temporis grauior. quippe a Volscis timentibus ne interrim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi erat causa, vt hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquā quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantum abesse spes veteris leuāmenoris, vt tributo nouū fœnus contraheretur in mu-
rum a censoribus locato saxo quadrato faciundum, cui succumbere oneri coacta plebes; quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omnes coacta
378. principum opibus fecit, L. Æmilium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpicium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt aduersus Latinos Volscosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impediente omnibus iunioribus sacramēto adactis, tres exercitus scriberent: vnum ad præsidium vrbis: alterum, qui si qui alibi motus extitisset, ad subita bella mitti posset: tertium longe validissimum P. Valetius & L. Æmilius ad Satricum duxere. vbi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis

fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ maxime legiones longa societate militiam Romanam edoctę, reparant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & vt semel cœperat pugna, iam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes, cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte proxima fuit, fugæ simili agmine petūt. Romanus: & cum Romanus exercitus prope in vestigio sequeretur, plus tamen timor, quam ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere, aut moram posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti. nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredieda, nec illis ad subeundum pugnæ animum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta. cum Antiates victi malis, subactiq; bello, in quo coniurati erant & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquam vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare, quo minus inchoata persequerētur. Latini profecti a societate patrum, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rapinæ Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis infestæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit vrbis, cum faces pariter

sacris profanisque iniicerent, quam matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec verecundia deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delabris amouissent. incensos ea rabie imperijs Tusculum tulit, ob iram quod desertor communi consilio Latinorum, non in societatem modo Romanam, sed etiam in ciuitatem sese dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: numerosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius quã fide populi Romani dignum fuit, exercitus Tusculum ductus. L. Quintius & Seruius Sulpicius tribuni militum dixere. clausas portas Tusculi, Latinosq; simul obsidentium atque obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vna ac pernere. Aduentus Romanorum mutauerat vtriusque partis animos: Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Tusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obices portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & a fronte & a tergo vrgeret, nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquã superesset, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo, exercitus Romanus est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tran-

quilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies, miseriæque plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaque cum iam ex re nihil dare possent, fama & corpore iudicati atque addicti, creditoribus satisfaciebant, pœnaq; inuicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi vt liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosque vlli viro acri experientiq; animus esset: possessionemque honoris vsurpati modo e plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres videntur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parata (vt plerunque solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabii Ambusti potentis viri, cum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio maiori, minori C. Licinio Stoloni erat, illustri quidẽ viro, tamen plebeio: eaque ipsa affinitas haud spreta gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita incidit, vt in Ser. Sulpicii tribuni militum domo sorores Fabiæ, cum inter se (vt fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpicii, cum is de foro se domum reciperet, forem (vt mos est) virga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risu sororis fuit, miranti ignorare id sororem. Cæterũ risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentiaque prosequentium rogandum; nunquid vellet? credo fortunatũ matrimonium ei sororis visum: suiq; ipsam malo arbitrio, quo proximis quisq; minime anteiri vult pœnituisse.

V.C. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte vidisset, percontatus, Satin' salue? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virum honorificâ, elicuit comiter sciscitando, vt fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo in quam nec honos nec gratia intrare posset. cõsolans inde filiam Ambustus, bonum animũ habere iussit: eosdem propediem domi visuram honores, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum nouãdarum propter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebs, nisi suis in summo imperio locatis, nullum speraret, desperandoque iam eo gradum fecisse plebeios, vnde si porro annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore quam virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimet ipsi viam ad cæteros honores aperirent.
379. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite quod vsuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus per-
380. solueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus
381. quingenta iugera agri possideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulumq; vtique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum, discrimine proposito, conterriti patres cum trepi-

dassent, publicis priuatisq; consiliis nullo remedio V.C.
reperto, præter expertam multis iam ante certaminib.
secessionem inuento, collegas aduersus tribuni-
cias rogationes comparauerunt. qui vbi tribus ad
certamen ineundum citari a Licinio, Sextioque
videbant, stipati patrum præsidiis, nec recitari roga-
tiones, nec solenne quicquam aliud ad scisc endum
plebi fieri passi sunt. Iamq; frustra sæpe concilio ad-
locato, cum pro antiquatis rogationes essent: Bene
habebat, inquit Sextius, quandoquidem tantũ inter-
cessionem pollere placet. isto ipso telo tutabimur
plebem. Agitedum, comitia indicite patres tribunis
militum creandis. faxo ne iuuet vox ista, Veto, qua 382.
nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis. 383.
Haud irrita cecidere mine: comitia præter ædilium
tribunorumque plebis nulla sunt habita. Licinius
Sextiusque tribuni plebis refecti nullos curules ma-
gistratus creari passi sunt. eaque solitudo magistra-
tuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comi-
tia tribunorũ militum tollentibus, per quinquen-
nium vrbem tenuit. Alia bella opportune quieuere:
Veliterni coloni gestientes otio, quod nullus exer-
citus Romanus esset, & agrum Romanum aliquo-
ties incursauere, & Tusculum oppugnare adorti
sunt. eaq; res Tusculanis veteribus sociis, nouis ci-
tibus opem orantibus, verecundia maxime nõ pa-
tres modo sed etiam plebem mouit: remittentibus
tribunis plebis comitia per interregem sunt habita:
creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius,
Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerii, haud
quaquam tam obedientem in delectu, quam in
comitiis plebem habuere: ingentique contentione
exercitu scripto profecti nõ ab Tusculo modo sub-
mouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia

V.C. compulere. obsidebanturque haud paulo vi maiore
Velitræ, quam Tusculum obsessum fuerat: nec ta-
men ab eis a quib. obsideri cœptæ erant, expugnari
potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q.
385. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelii, Q. Quintius,
M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Veli-
tras memorabile factum. In maiore discrimine do-
mi res vertebantur. nam præter Sextium Licinium-
que latores legum iam octauum tribunos plebis re-
fectos, Fabius quoq; tribunus militum, Stolonis fo-
cer, quarum legum auctor fuerat, earum suasorem
se haud dubiũ ferebat. & cum octo ex collegio tri-
bunorũ plebis primo intercessores legum fuissent,
quinque soli erant: &(vt ferme solent qui a suis de-
sciscunt) capti, & stupentes animi, vocibus alienis
id modo quod domi præceptum erat, intercessioni
suæ prætendebant. Velitris in exercitu plebis ma-
gnam partem abesse: in aduentum militum comi-
tia differri debere, vt vniuersa plebes de suis com-
modis suffragium ferret. Sextius Liciniusque cum
parte collegarum, & vno ex tribunis militũ Fabio,
artifices iam tot annorum vsu tractandi animos
plebis, primores patrum productos interrogando
de singulis quę ferebantur ad populum, fatigabant.
Auderentne postulare, vt cum bina iugera agri ple-
bi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere
liceret? vt singuli prope trecentorum ciuium possi-
derent agros, plebeio homini vix ad tectum neces-
sarium, aut locum sepulturæ, suus pateret ager? An
placeret fœnore circumuentam plebem, ni potius
quam sortem creditũ soluat, corpus in nexum ac
supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addi-
ctos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbi-
cumq; patricius habitet, ibi carcerem priuatũ esse?

Hæc indigna, miserandaq; auditu cum apud timen-
tes sibimetipsos maiore audientium indignatione
quam sua increpuissent: atqui nec agros occupandi
modum, nec fœnore trucidandi plebem alium pa-
tribus vnquam fore affirmabant, nisi alterum ex
plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fe-
cisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ
potestas iam suam ipsa vim frangat intercedendo.
non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos,
penes se auxilium tantum sit: nisi imperio commu-
cato, nunquam plebem in parte pari reipub. fore:
nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum
fasio comitiis consularibus habeatur. nisi alterum
consulem vtiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem
fore. an iam memoria exisse, cum tribunos mili-
tum idcirco potius quam consules creari placuisset,
vt & plebeiis pateret summus honos? IIII. & XL.
annis neminem ex plebe tribunum militum crea-
tum esse, qui crederent, duobusne in locis sua vo-
luntate impertituros plebi honorem, qui octona lo-
ca tribunis militum creandis occupare soliti sint? &
ad consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum
septem tamdiu habuerint? Lege obtinendum esse,
quod comitiis per gratiã nequeat: & seponendum
extra certamen alterũ consulatũ, ad quem plebi sit
aditus: quoniã in certamine relictus, præmiũ semp
potentioris futurus sit. Nec iam posse dici, id quod
antea iactare soliti sint, non esse in plebeiis idoneos
viros ad curules magistratus. nunquid enim socor-
dius aut segnius remp. administrari post P. Licinii
Calui tribunatũ, qui primus ex plebe creatus sit: quã
per eos annos gesta sit, quib. præter patricios nemo
tribunus militũ fuerit? quin cõtra patricios aliquot
damnatos post tribunatum, neminem plebeium

V.C. quæstores quoq; sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari? nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. cõsulatum superesse plebeiis: eam esse arcem libertatis, id columen: si eo peruentum sit, tum populum Romanum vere exactos ex vrbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricii excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi videre, nouam rogationẽ promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur, ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in aduentũ eius exercitus differunt, qui Veiitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam a Veiitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus ad nouos tribunos militum dilata: nam plebis tribunos eosdem, duos vtiq;, qui legum latores essent, plebes reficiebat. tribuni militũ creant T. Quintius, 386. Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Seruilius, L. Papirius, L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de legib. ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo vltima auxilia, summã imperiũ, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Æmilium cooptat. Legũ quoque latores, aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: cõcilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant, cum dictator stipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumque consedisset, atque ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum

rum plebis ferentium legem, intercedentiumq;: & quanto iure potentior intercessiõ erat, tantũ vincerentur fauore legum ipsarum latorumq;: & vti rogassent, primæ tribus dicerẽt. tum Camillus: Quandoquidem, inquit, Quirites, iam vos tribunitia libido, non potestas regit: & intercessionem secessione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis vniuersæ, quã vestra causa dictator intercessioni vestræ adero: et seriumq; vestrum auxilium imperio tutabor. Itaq; “ C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum “ cedunt, nihil patricium magistratum inferam con- “ silio plebis, si aduersus intercessionem tanquam “ captæ ciuitati leges imponere tendent, vim tribu- “ niciam a se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cũ “ contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent, tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit, & addidit minas, si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturũ, exercitumq; extemplo ex vrbe deducturum. Territorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quã minuit. sed re neutro inclinata, magistratu se abdicauit: seu quia vitio creatus erat, vt scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs sciuit, vt M. Furius pro dictatore quid egisset, quingentũm millium æris ei mulcta esset. Sed auspiciis magis quam noui exempli rogatione deterritum, vt potius credam, cum ipsius viri facit ingenium, tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset, & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit. haud sine pudore certe factum priore anno in se imperium repeti-

V.C. turum: simul quod eo tempore quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impediret: & quoad vsq; ad memoriam nostrã tribunitiis consularibusq; certatum virib. est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturã abdicatam, nouamq; a Manlio initã, ab tribunis velut per interregnũ concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nã de fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta vtraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebé dixissent. P. Mãlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio, qui tribunus militũ fuerat, magistro equitũ de plebe dicto. Id ægre patres passos accipio, dictatore propinqua cognatione Licinii se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitũ maius quam tribuni cõsularis
337. imperium esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorem, acerrime accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem nonum se annum iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare. consensisse iam secum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ potestatis primo intercessione collegarũ in leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum. postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare: quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum, ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & cõmoda

morari sua. liberam vrbem ac forũ a creditoribus, uberos agros ab iniustis possessorib. extemplo, si velint, habere posse. quæ munera quando tandem satis pro animo æstimaturos, si inter accipiendas de bis commodis rogationes spẽ honoris latorib. earũ excidant? Non esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore eleuetur, & in agrum iniuria possessum a potentib. inducatur, per quos ea consequatus sit, senes tribunitios non sine honore tantũ, sed etiã sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos, quid vellent: deinde comitiis tribunitiis declararent voluntatem. si continuo ferre ab se promulgatas rogationes vellẽt, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quę promulgauerint. sin quod cuiq; primum opus sit, id modo accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatũ, nec illos ea quę promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cũ præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cęteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq; quã spe ad dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse: Neq; nouũ, neq; inopinatũ mihi sit Quirites, si quod vnũ familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nũc ego quoq; audiam. Claudiæ genti iã inde ab initio nil antiquius in rep. patrũ maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorũ alterũ neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo adsciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operã dedisse, vt per nos aucta potius, quam imminuta maiestas earũ gentium, inter quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterũ, p me maioribusq; meis cõtẽdere ausim Quirites, nisi quæ

pro vniuersa rep. fiant, ea plebi tanquam aliam in-
colēti vrbem aduersa quis putet, nihil nos neq; pri-
uatos, neq; in magistratib. quod incommodum ple-
bi esset, scientes fecisse, nec vllum factum dictumve
nostrum contra vtilitatem vestram, etsi quædam
contra voluntatē fuerint, vere referri posse. An hoc
si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sangui-
ne ortus, sed vnus Quiritiū quilibet, qui modo me
duobus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate
sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Lici-
nium perpetuos (si diis placet) tribunos, tantum li-
centiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt
vobis negent potestatem liberam suffragii, non in
comitiis, nō in legibus iubendis se permissuros esse?
Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tri-
bunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alii, nos
adeo fastidimus, vt sine mercede magna non acci-
piamus? Sed quæ tandē ista merces est, qua vos sēp-
,, per tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, in-
,, quit, nostras, seu placent seu displicēt, seu vtiles seu
,, inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obse-
,, cro vos Tarquinii tribuni plebis, putate me ex me-
,, dia concione vnum ciuem succlamare. Bona venia
,, vestra liceat ex his rogationibus legere quas salu-
,, bres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, in-
,, quit, licebit, tu de fœnore atque agris, quod ad vos
,, omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in
,, vrbe Romana, vt L. Sextium atq; hunc C. Licinium
,, cōsules, quod indignaris, quod abominaris, videas,
,, aut omnia accipe: aut nihil fero. Vt si quis ei quem
,, vrgeat fames, venenum ponat cum cibo: & aut ab-
,, stinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mortiferū vi-
,, tali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, nō ti-
,, bi frequētes succlamassent, Abi hinc cum tribu-

,, nis ac rogationibus tuis. Quid si tu non tuleris ,,
,, quod commodum est populo accipere, nemo erit ,,
,, qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi vo- ,,
,, cant inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia ,,
,, accipite, aut nihil fero: quis vestrum Quirites ferret? ,,
,, Vtinamne vos res potius, quam auctores specta- ,,
,, retis? sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, ,,
,, secundis auribus, quæ ab nostrum quo dicentur, ad- ,,
,, uersis accipietis? At hercule sermo est minime ciui- ,,
,, lis. Quid? rogatio qualis est? quā a vobis antiquatam ,,
,, indignantur? sermoni Quirites simillima. Consules ,,
,, iussit, rogo ne vobis, quos velitis, facere liceat. An ,,
,, aliter rogat, qui vtiq; alterum ex plebe fieri consu- ,,
,, lem iubet, nec duos patricios creandi potestatem ,,
,, vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscū ,,
,, fuit cum Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicū ,,
,, modo, cum præter Capitolium atq; arcem omnia ,,
,, hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Fu- ,,
,, rio aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius pe- ,,
,, teret: posset isne ferre Sextium haud pro dubio cō- ,,
,, sulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine ,,
,, est in commune honores vocare, vt duos plebeios ,,
,, fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & al- ,,
,, terum ex plebe creari necesse sit, vtrunq; ex patrib. ,,
,, præterire liceat? Quænam ista societas, quænam cō- ,,
,, sortio est? Parum est, si cuius pars tua nulla adhuc ,,
,, fuit, in partem eius venis, nisi partem petendo totū ,,
,, traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari pa- ,,
,, tricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere ,,
,, aliud, nisi quia indignos vestra voluntate creaturi ,,
,, non estis, necessitatem vobis creandi quos non vul- ,,
,, tis, imponam? Quid sequitur, nisi vt beneficiū qui- ,,
,, dem debeat populo, si cum duobus patriciis vnus ,,
,, petierit plebeius, & lege se, non suffragio creatum ,,

» dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo pe-
» tant honores, quærunt, & ita maxima sunt adepti-
» ri, vt nihil ne pro minimis quidem debeant: & oc-
» casionibus potius quam virtute petere honores
» malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari falli-
» diat? qui certos sibi vni honores inter dimicantes
» competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio
» vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro
» voluntariis, & serua pro liberis faciat? Omitto Lici-
» nium Sextiumq;, quorum annos in perpetua po-
» testate tanquam Regum in Capitolio numeratis
» quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui nō via ad
» consulatum facilior per istius legis occasionem, quā
» nobis ac liberis nostris fiat? siquidem nos ne cum
» volueritis quidem, creare interdum poteritis, istos
» etiāsi nolueritis, necesse sit. De indignitate satis di-
» ctū est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid
» de religionibus atq; auspiciis, quæ propria deorum im-
» mortaliū contemptio atque iniuria est, loquar? An-
» spiciis hanc vrbem conditam esse, auspiciis bello ac
» pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui igno-
» ret? Penes quos igitur sunt auspicia more maiorū?
» nempe penes patres. nam plebeius quidem magi-
» stratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria
» sunt auspicia, vt non solum quos populus creat pa-
» tricios magistratus, non aliter quam auspicato cre-
» et, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato
» interregem prodamus, & priuatim auspicia habea-
» mus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent.
» Quid igitur aliud quā tollit ex ciuitate auspicia, qui
» plebeios consules creando, a patribus, qui soli ea ha-
» bere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones.
» quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea
» tardius exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc,
sed

sed parua ista non cōtemnendo maiores nostri ma- V.C.
iorum hanc rem fecerunt. nunc nos tanquam iam
nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias pol-
luimus. vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli
leges creentur: cuilibet apicem dialem, dummo-
do homo sit, imponamus: tradamus ancilia, pene-
tralia, deos, deorumq; curam, quibus nefas est: non
leges auspicato ferantur: non magistratus creentur:
de centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores
fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Ta-
tius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alie-
nas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est, ex alie-
nis fortunis prædandi: nec in mentem venit, altera
lege solitudines vastas in agris fieri, pellendo finib.
dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis
humana societas tollitur. Omnium rerum causa vo-
bis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxi-
mo, deos velim fortunare. Oratio Appii ad id modo
valuit, vt tempus rogationum iubendarum profer-
retur. Refecti decimum iidem tribuni Sextius &
Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe
creandis legem pertulere. creati quinque patrum,
quinque plebis: graduque eo iam via facta ad con-
sulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes
cessit patribus, vt in præsentia consulum mentione
remissa, tribuni militum crearentur. creati A. & M.
Cornelii iterū, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, 388.
P. Valerius V I. Cum præter Velitrarum obsidio-
nem, tardi magis rerum exitus quam dubii, quie-
re externæ res Romanis essent: fama repens bel-
li Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius
Camillus quintum dictator quintum diceretur. is T. Quintium
Pennum magistrum equitum dixit. Bellatum cum
Gallis eo anno circa Anienem flumen, auctor est

Claudius: inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conseruit, in cōspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus auctoribus magis adducor vt credam, decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinę cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa palati alii Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim eos stimul pauor terrorq; distulerant ab hoste fese tutari sunt. Dictatori cōsensu patrum plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrociori domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusq; victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quib. L. Sextius de plebe primus Consul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia patricii se auctores futuros negabant, prope ad secessionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatę discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi, de consule plebeio: a plebe nobilitati de prætore vno: qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiā redactis ordinibus, cum dignā eam rem senatus censeret esse, meritoq; id, si quando vnquā alias, deūm immortaliū causa libēter facturos fore, vt Ludi Maximi fierent, & dies vnus ad triduum adiceretur. cusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis est iuuenibus, se id honoris deūm immortalium causa libenter acturos, vt ædiles fierent.

quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres auctores omnib. eius anni comitiis fierent.

DECADIS PRIMÆ. LIB. VII.
Epitome.

Duo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furii Camilli. cuius remedium, & finis eum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tūc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset a M. Pomponio tribuno pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium eius relegatum, sine vllo crimine: adolescens ipse, cuius relegato patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione. tunc omnia pernicioſa sunt. In paterem voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se precipitauit: eaque expleta est. Manlius adolescens qui patrem a tribunitia vexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eique occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Tromina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius trib. militum Gallum, a quo prouocatus erat insidente galea coruo, & vnguibus rostroq; infestantem hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, consulq; proximo anno creatus est ob virtutem: cum XXIII. ageret annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani, hostes urgerenter a Samnitibus bello: auxilio aduersus eos a Senatu petito, eum id non impetrarent: vrbem atq; agros populo Romano dediderunt, ob quam causam ea, qua populi Rom.

Universidad de Deusto
Biblioteca

V.C. *facta essent, desendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decy tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant: occasionem consuli in æquatorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda vrbe conspirassent: & derecto consilio, metu supplicij a populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos a furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.*

389. ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsiuere honores, pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Æmilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem, etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum: verecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles

curules creari. Primo vt alternis annis ex plebe *V.C.* crent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde 390.
L. Genucio & Q. Seruilio Coss. & ab seditione, & a
bello quietis rebus, ne quando a metu ac periculis
vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædi-
lem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt,
pro portione & ex multitudine alia multa funera
fuisse. maximeque eam pestilentiam insignem
mors quam matura, tam acerba M. Furii fecit. fuit
enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pa-
ce belloque, prius quam exulatum iret: clarior in
exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis
implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in
patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde
per quinque & triginta annos (tot enim postea
vixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus quē
secundum a Romulo conditorem vrbis Romæ fer-
ret. & hoc & in sequenti anno T. Sulpicio Perico, 391.
C. Licinio Stolone Coss pestilentia fuit. eo nihil di-
gnum memoria actum, nisi quod pacis deûm expo
scendæ causa tertio tū post conditam vrbem lecti-
sternium fuit. & cum vis morbi nec humanis consi-
liis, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione a-
nimis, ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo
(nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœ-
lestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterū par-
ua quoq; (vt ferme principia omnia) & ea ipsa pere-
grina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum
carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad
tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus
more Tusco dabant. imitari deinde eos iuuen-
tus, simul inconditis inter se iocularia fundentes
versibus cepere: nec absoni a voce motus e-
rant. Accepta itaque res sæpiusque vsurpando

excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis iacebat, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinē cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet (id quod omnes tum erāt) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis vsus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur, & iuuenibus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter alia rum parua principia rerum, ludorum quoq; prima origo ponenda visa est, vt appareret quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. Nec tamē ludorum primum initium procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum medios forte ludos circus Tiberi superfusus irrigatus impedisset, id vero velut auersis iam diis, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentem fecit.

fecit. Itaque Cn. Genucio, L. Æmilio Mamerco secundum Consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, quam corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. ea religione adductus senatus, dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Horatium magistrum equitū dixit. Lex vetusta est, priscis literis verbisq; scripta, vt qui prætor maximus Idibus Septembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte qua Mineruæ templum est. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Mineruę templo dicatam legem, quia numerus a Minerua inuentus sit. Vollonii quoque clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorum auctor Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit, anno post reges exactos. A consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa res, propter quam dictator crearetur, qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit. neque eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genucio II. Coss. 393. ceo Manlio dicitur a M. Pomponio tribuno plebis. V. C. 392. acerbitas in delectu non damno modò ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæ-

sis qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, inuisa erat: & ante omnia inuitum ipsum ingenium atrox, cognomenque imperiosi graue liberæ ciuitati, ab ostentatione sæuitiæ adsciscum, quam non magis in alienis, quam in proximis ac sanguine ipso suo exerceret. criminique ei tribunus inter cæteras dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem vrbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum in opus seruile, ppe in carcerem atq; in ergastulum dedecorit. vbi summo loco natus dictatorius iuuenis, quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere & fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit, at hercule L. Manlium malum malo augere filii & tarditatem ingenii insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quã ipsius iuuenis, irritatus est animus, quin contra se quoque parenti causam inuidiæ atque criminum esse ægre passus, vt omnes dii hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis eius malle: capit consilium rudis quidem atque agrestis animi, & quam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in vrbem, atque a porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucii filium esse. mox introductus

ius (etenim percitum ira in patrem spes erat, aut criminis aliquid noui, aut consilii ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaque, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis velit, procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse consuesset verba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum exemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum præualidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis gereret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto desistisse, nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente auctorem: eoque id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil a pietate auertisset. Itaque non patri modò remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militũ ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, vt qui rure & prosectus motu terræ, seu qua vi alia fortũ medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam voraginem coniectu terræ, eũ pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quã deũm monitu queri cœptũ, quo plurimum populus Rom. posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempubl. Romanam perpetuam esse vellet:

tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigat-
se ferunt dubitãtes, an vllum magis Romanum bo-
num, quam arma, virtusq; esset. Silentio facto, tem-
pla deorum immortalium, quę foro imminent, Ca-
pitoliumque intuentem, & manus nunc in cælum,
nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes por-
rigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat
maxime exornato insidentem armatum se in spe-
cum immisisse, donaq; ac fruges super eum a mul-
titudine virorum ac mulierum congestas: lacumq;
Curtium non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Cura nõ decesset,
si qua ad verum via inquirentem ferret. nunc fa-
mæ rerum standum est, ybi certam derogat vetu-
stas fidem. & lacus nomen ab hac recentiore ingenio fabula est. Post tanti prodigii procurationem
eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum
fœciales ad res repetendas nequicquam mississet,
primo quoque die ferendum ad populum de bel-
lo indicendo Hernicis censuit: populusque id bel-
lum frequens iussit. L. Genucio consuli ea provin-
cia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod
primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis ge-
sturus esset: deinde vt eueniret res, ita commun-
catos honores prospere aut secus consulto habitu-
ra. Forte ita tulit casus, vt Genucius ad hostes ma-
gno conatu profectus, in insidias præcipitaret le-
gionibus nec opinato pauore fusis, consul circum-
uentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur.
Quod vbi est Romam nũciatum, nequaquã tantũ
publica calamitate mœsti patres, quantũ feroces in-
felici cõsulis plebeij ductu, fremunt omnib. locis: i-
rent, crearent cõsules ex plebe: transferrẽt auspicia,
quo nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli ho-

noribus suis, num etiã in deos immortales inauspi-
catam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numẽ,
sua auspicia: quæ vt primum contacta sint ab eo, a
quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exer-
citum documento fuisse, ne deinde turbato gentiũ
iure comitia haberentur. His vocibus curia & forũ
personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem
maiore nunc auctoritate euẽtum reprehensi ab se
consilij incusantem, dictatorem consensu patricio-
rum Seruilius consul dicit: delectusque & iustitiũ
indictum. Prius quam dictator legionesque nouæ
in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii legati res
per occasionẽ gesta egregie est. In Hernicos morte
consulis contemptim ad castra Romana cum haud
dubia expugnanda spe succedentes, hortante lega-
to, & plenis iræ atq; indignitatis militum animis, e-
greßio est facta. multum ab spe adeundi valli res
Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinib. absces-
sere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exer-
citui iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concio-
ne dictator laudibus legati, militumq; quorum vir-
tute castra defensa erant, simul audientibus laudes
veritas tollit animos, simul cæteros ad æmulan-
das virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum
apparatur, qui & patri ante decoris memores, neq;
ignari auctarum virium hostis, suas quoq; vires au-
gent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris
ætas excitur. quadringentariæ octo cohortes, lecta
robora virorum scribuntur. hunc eximium florem
iuuentutis eo etiam, quod vt duplex acciperẽt sti-
pendiũ, decreuerant, spei animorumq; impleuere.
communes quoq; operũ militariũ erant, vt in vnum
pugnæ laborem reseruati, plus sibi quam pro virili
parte annitendum scirent. extra ordinem etiam

Universidad de Deusto
Biblioteca

in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duûm millium planicies caſtra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque ſpacio in medio pugnatum eſt. primò ſtetit ambigua ſpe pugna, nequicquam ſæpe conatis equitib. Romanis impetu turbare hoſtium aciem. poſtquam equeſtris pugna effectu quam conatibus vanior erat, conſulto primus dictatore equites, permiſſu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante ſigna, & nouâ integrant pugnam. neq; ſuſtineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumq; robore ſe obieciſſent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. Quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quam pro numero damnum eſt. vulgus aliud armatorem velut delegata primoribus pugna, euentum ſuum in virtute aliena ponit: multi vtrinque cadunt, plures vulnera accipiũt. Tandem equites alius aliũ increpãtes, quid deinde reſtaret quærendo, ſi neq; ex equis pepuliſſent hoſtem, neque pedites quicquã momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante ſigna feroces proſiluiſſent? & alieno pugnarẽt loco? His inter ſe vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primùm gradu mouerunt hoſtem, deinde pepulerũt, poſtremo iã haud dubie auertunt: neq; tã vires pares quæ ſuperauerit res, facile dictu eſt, niſi quod perpetua fortuna vtriuſque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vſque ad caſtra fugientes Hernicos Romanus ſequitur: caſtrorum oppugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere. diu non perlitarum tenuerat dictatorem, ne ante miridiem ſignum dare poſſet: eo in noctem tractum erat certamẽ. Poſtera die deſerta fuga caſtra Hernicorum, & ſaucii relicti quidam

quidam inuenti: agmenque fugientium ab ſignis, V.C. cum præter mœnia eorum infrequentia ſigna conſpecta eſſent, fuſum, ac per agros trepida fuga palatum eſt. Nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amiſſa: &, vbi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Inſequenti anno cum L. Sulpicius & C. Licinius Caluus 394.
Coſſ. in Hernicos exercitum duxiſſent, neque ingentis in agro hoſtibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepiſſent, reuertentibus inde eis Tiburtes portas clauſere. ea vltima fuit cauſa, cum multæ antè querimoniæ vltro citroque iactatæ eſſent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuiſſe ſatis cõſtat, & magiſtrum equitum Sergium Cornelium Maluginenſem. Macer Licinius comitiorum habendorum cauſa & ab Licinio conſule dictum ſcribit, quia collega comitia bello præferre feſtinante, vt continuaret conſulatum, obuiam eũdum prauæ cupiditati fuerit. Quæſita ea propriæ familiæ laus, leuiorem auctorem Licinium facit, cum mentionem eius rei in vetuſtioribus annalibus nullam inueniam. magis vt belli Gallici cauſa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. Eo certe anno Galli ad tertiùm lapidem Salaria via trans pontem Anienis caſtra habuere. Dictator cum tumultus Gallici cauſa iuſtitium edixiſſet, omnes iuniores ſacramento adegit, ingentique exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis caſtra poſuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium eſſet. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirẽtur, incertis viribus ſatis diſcerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pon-

» tem Gallus processit, & quantum maxima voce
» potuit: Quem nunc, inquit Roma fortissimum vi-
» rum habet, procedat agedum ad pugnam, vt no-
» ster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit
» melior. Diu inter primores iuuenum Romanorũ
silentiũ fuit, cum & abnuere certamen vererentur,
& præcipuam sortem periculi petere nollent. tum
T. Manlius L. filius, qui patrem a vexatione tribu-
nitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem
» pergit. Iniussu tuo inquit, imperator, extra ordi-
» nem nunquam pugnauerim, non si certam victori-
» am videam: si tu permittis, volo ego illi belluæ o-
» stendere, quando adeo ferox præsultat hostium
» signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorũ agmẽ
» ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator: Macte vir-
» tute, inquit, hac pietate in patrẽ, patriamq; T. Ma-
» li esto: perge, & nomen Romanum inuictum iu-
» uantibus diis præsta. Armant inde iuuenem æqua-
les: pedestre scutũ capit, Hispano cingitur gladio,
ad propiorem habili pugnã. Armatum adornatũq;
aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniam id
quoq; memoria dignũ antiquis visum est) lingua
etiam ab irriso exerentem, producunt. Recipiunt
inde se ad stationem cæteri: & duo in medio ar-
mati, spectaculi magis more quam lege belli desti-
tuuntur, nequaquam visu ac specie æstimantibus
pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versi-
colori veste, pictisq; & auro cælatis refulgens ar-
mis. Media in altero militaris statura, modicaq; in
armis habilibus magis, quam decoris species: non
cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana,
sed pectus animorum iræq; tacite plenũ, omnem
ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat.
Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium
animis

animis spe metuq; pendentibus: Gallus velut mo- V.C.
les superne imminens, proiecto læua scuto in aduc-
nientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti so-
nitu ensem deiecit: Romanus mucrone surrecto, cũ
scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore in-
terior periculo vulneris factus, insinuasset se inter
corpus armaq;, vno alteroq; subinde ictu ventrẽ at-
que inguina hausit, & in spaciũ ingẽs ruentẽ porre-
xit hostẽ. iacentis inde corpus ab omni alia vexati-
one intactum, vno torque spoliauit, quem resper-
sum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor
cum admiratione Gallos. Romani alacres ab stati-
one obuiam militi suo progressi, laudantes gratu-
lantesq; ad dictatorem perducunt. Inter carminũ
propemodum incondita quædam militariter iocu-
lantes, Torquati cognomen auditum, celebratum
deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit. Di-
ctator coronam auream addidit donum, mirisque
pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et her-
cule tanti ea ad vniuersi belli euentum momẽti di-
micatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima no-
cte relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, atq.
inde societate belli facta, commeatuq; benigne a
Tiburtibus adiutus, mox in Campaniam transierit.
Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus
Cos. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici 395.
prouincia euenisset, aduersus Tiburtes iussu popu-
li exercitum duceret. ad quorũ auxiliũ cũ Galli ex
Campania redissent, fœdę populationes in Lauica-
no, Tusculanoq; & Albano agro haud dubie Tibur-
tibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tiburtẽ
hostem duce Cos. contenta respub. esset, Gallicus
tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Ser-
vilius Hala T. Quintiũ magistrum equitum dixit:

V.C. & ex auctoritate patrum, si prospere id bellū euenisset, Ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu infesso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatumhaud procul porta Collina est totius virib. vrbis, in conspectu parentū coniugumq; ac liberorum, quæ magna ex absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaque militem accendebant. Magna vtrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tibur sicut arcem belli Gallici petunt. prælati a Cos. Petilio haud procul Tiburē excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie cūm ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et consul alter Fabius præliis primum parum, postremo vna insigni pugna, cum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos deuicit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tiburtibusq; geminum triumphum egit. Fabio fatis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilii triumphum Tiburtes: vbi enim eum secum acie confixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoq; fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem: eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaq; insequenti anno M. Pomœnia pilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio

396. noctis ab Tiburē agmine infesto profecti ad

vrbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis, subita res & nocturnus pauor prebuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique presidiis firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tiburtem hostē ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparatuque occasione magis quam virtute fretos venisse adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemque iam seditionem inter patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quam vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequiquā repetitis, noui coss. C. Fabius & C. Plauti- 397.
us iussu populi bellum indixere: Fabioque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Prænestе venisse, atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militū ex duobus consularib. exercitib. electa aduersus Gallos duxerūt. Lentius id aliquāto bellū quam parti vtrique placebat, fuit: cū primo Galli tantum auidi certaminis fuissent, deinde

Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret, si ne præparato comeatu, sine firmo monimẽto morantem: ad hoc iis animis corporibusq; quorum omnis in impetu vis esset, paruа eadem languesceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, grauemq; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum: electum esse eximium imperatorem, vnicum ducem, qui nihil agenti sibi de cælo deuolaturam in sinum victoriam cẽseat. Eadẽ deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principiis ac prætorio in vnum sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sextus Tullius, vt virtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: miranti; Sulpicio non turbam magis quam turbę principem Tullium imperiis obedientissimum militiæ

„ Scilicet dictator, inquit, condemnatum se vniuer-
„ sus exercitus a te ignauiæ ratus, & prope ignominię
„ causa destitutũ sine armis, orauit me vt tuam cau-

sam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, « terga data hosti, si signa fœde amissa obiici nobis « possent: tamẽ hoc a te impetrari æquum censerem, « vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abole- « re flagitii memoriam noua gloria patereris. etiam « ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauo- « rem amiserant patriam, profectæ postea ab Veiis, « virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, fe- « licitate tua, populiq; Romani, & res & gloria est in- « tegra: quamquã de gloria vix dicere ausim, si nos & « hostes haud secus quam fœminas abditos intra val- « lum omnib. contumeliis eludunt: & tu imperator « noster, quod ægrius patimur, exercitũ tuũ sine ani- « mis, sine armis, siue manib. iudicas esse: & prius quã « experti nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mã- « corum ac debiliũ ducem iudicares esse. Quid enim « aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux for- « tissimus bello, compressis, quod aiunt, manibus se- « deat? vt cunque enim se habeat res, te de nostra vir- « tute dubitasse videri, quam nos de tua, verius est. « Quin autem non tuum istuc, sed publicum est con- « silium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum « bellũ nos ab vrbe, a penatibus nostris ablegatos te- « neat: quæso vt quæ dicam, non a militibus imperato- « ria dicta eenseas, sed a plebe patribus: quæ sicut vos « vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. « Quis tandem succenseat milites nos esse, non ser- « uos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si « quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Roma- « nis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, « ceinm Romæ potius quam castris acturos. hæc dicta « sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt « nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupi- « mus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem «

» deferre: tecum triumphantes vrbem inire: tuum se
» quentes currum, Iouis Opt. Max. templum gratan-
» tes ouantesque adire. Orationem Tullii excepe-
runt preces multitudinis: & vndique vt signum da-
ret, vt capere arma iuberet, clamabant. Dictator
quamquam rem bonam exemplo haud probabili
actam censebat, tamen facturum quod milites vel-
lent, se recepit. Tulliumque secreto, quænam hæc
res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius ma-
gnopere a dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ
militaris, ne sui, neve imperatoriæ maiestatis
crederet: multitudini cõcitatæ, quæ ferme auctori-
similis esset, non subtraxisse se ducem, ne quis a-
lius, qualem mota creare multitudo soleret, existe-
ret. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris
acturum. illi quoque tamen videndum magnopere
esse, vt exercitum in potestate haberet: differri non
posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum ac
tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non
detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascen-
tia extra vallum Gallo abigendi duo milites Roma-
ademerunt. in eos saxa iecta a Gallis: deinde ab
Rom. statione clamor ortus ac procursum vtrin-
que est. Iamque haud procul iusto prælio res erant,
ni celeriter diremptum certamen per centuriones
esset. Affirmata certe eo casu Tullii apud dictato-
rẽ fides est: nec recipiente iam dilationem, re in po-
sterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator ta-
men, vt qui magis animis quam viribus fretus ad
certamen descenderet, omnia circumspicere atque
agitare cœpit, vt arte aliqua terrorem hostibus in-
cuteret. Solerti animo rem nouam excogitat. qua
deinde multi nostri atque externi imperatores no-
stra quoque quidam ætate vsi sunt. Mulis strata

detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis,
fascines partim captiuis, partim ægrorum armis
armatos imponit. his fere mille effectis, centum ad-
dicit equites, & nocte super castra in montes eua-
dere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde ante mo-
ueri, quã ab se acciperent signum. Ipse vbi illuxit, in
radicibus montium extendere aciem cœpit sedu-
co, vt aduersus montes consisteret hostis. Instructo
satis vani terroris apparatu, qui quidem terror plus
nonnumquam veris virib. profuit: primo credere duces Gal-
lorum non descensuros in æquum Romanos: de-
inde vbi digressos repente viderunt, & ipsi auidi
certaminis in prælium ruunt: priusquam pugna cœ-
peret, quam signum ab ducibus daretur. Acrius inuase-
re Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent,
ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomi-
nat increpãs, rogitansq;, siccine pugnaturos milites
spopondisset? vbi illi clamores sint arma poscenti-
um? vbi minæ iniussu imperatoris prælium initu-
ros? ipsum imperatorem clara voce vocare ad
prælium, & ire armatum ante prima signa? ecquis
agnoscetur eorũ, qui modò ducturi fuerint? in ca-
stris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaque
animos pudor stimulos admouit, vt ruerent in ho-
stium: cela alienatis a memoria periculi animis. hic
primo impetus prope vecors turbauit hostes: eques
deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator post-
quam labantem vna parte vidit aciem, signa in læ-
tum cornu confert, quo turbam hostium congre-
di cernebat: & iis qui in monte erant, signum
quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoque nouus
clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra
Gallorũ visi sunt. tũ metu ne excluderẽtur, omissa
pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebãtur. Vbi eũ

V.C. occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasque vertunt fugam: plurimiq; ibi a fallaci equitum specie, agasonibusque excepti sunt: & eorum quos pauor pertulerat in syluas atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quam C. Sulpicius iustiorem de Gallis egit triumphum: auri quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & a Coss. vario euentu bellatum. Nam Hernici a C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute atque inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod CCCVII. milites Romanos captos, Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pomptina & Publilia additæ. Ludi votiui, quos M. Furius dictator 398. vouerat, facti: & de ambitu a C. Petilio tribuno plebis auctoribus patribus tum primum ad populum latum est: eaque rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud æque patribus læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss. de vnciario fœnore a M. Duellio, L. Menenio, tribunis pleb. rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius scisit, accepitque. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque nouis hostes exorti, duplici crimine, quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat: & eos qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum est, repetentibus

entibus fœcialibus Romanis non reddiderant. Ea Quinucia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum agrum Priuernatem integrum pace longinqua duxit militemque præda impleuit: ad copiam rem addidit munificentiam, quod nihil in publicum secernendo, augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris perhumanis consedissent, vocatis ad concionem militibus: Castra nunc, inquit, vobis hostium, vrbemq; prædabo, si mihi pollicemini vos fortiter in acie oraturos, nec prædæ magis quam pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celeriq; & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet, pilum posito, stricto gladio in hostem impetum fecit. Sequuntur Tullium ante signani omnes: primoque impetu auertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem vrbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero Coss. nihil memorabile gestum, nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Cæterum tribuni plebis non tam lege quam exemplo moti, ne quis postea populum euocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per magistratus iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id liceret fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo a M. Popilio Lænate sua lege decem millib. æris est damnatus, quod mille iugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium,

V.C. 399. fraudē legi feciſſet. Noui Coſſ. inde M. Fabius Ambuſtus II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere: facile alterum cum Tiburtibus, quod Lenas geſſit: qui hoſte in vrbem compulſo agros vaſtauit, Faliſci, Tarquiniēſesq; alterū conſulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit, quod facerdotes eorum facibus ardentibus anguibusq; præ latis inceſſu furiali militē Romanum inſueta turbauerunt ſpecie. & tunc quidem velut lymphati & attoniti munimentis ſuis trepido agmine inciderunt: deinde vbi conſules, legatiq; ac tribuni, puerorum ritu vana miracula pauentes irridebāt, increpabāque, vertit animos repente pudor: & in ea ipſa quæ fugerant, velut cæci ruebant. Diſcuſſo itaque vano apparatu hoſtiū, cum in ipſos armatos ſe intuliſſent, auertunt totam aciem: caſtriſque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuertebantur, militaribus iocis cum apparatum hoſtium, tum ſuum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruſcum, & Tarquinienſibus Faliſciſque ducibus ad Salinas perueniunt, aduerſus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magiſtrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiſcuo eſſe: omnique ope impediebant, ne quid dictatori ad bellum decerneretur, parareturve. Eo promptius cuncta ferente dictatore, populus iuſſit. profectus ab vrbe vtraq; parte Tiberis, ratibus exercitu quocunq; fama hoſtium ducebat traiecto, multos populatores agrorum vagos, palantes oppreſſit: caſtra quoque nec opinato aggreſſus cepit: & VIII. millibus hoſtium captis, cęteris aut cęſis, aut ex agro Romano fugatis, ſine auctoritate Patrum populi iuſſu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per conſulem, comitia conſularia haberi volebant: & alter conſul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Mālius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambuſtus. In ſecundo interregno orta contentio eſt, quod duo patricii conſules creabantur, intercedentibus quę tribunis interrex Fabius aiebat, in XII. tabulis legem eſſe, vt quodcunque poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratumque eſſet, iuſſum populi & ſuffragia eſſe. Cumque intercedendo tribuni nihil aliud, quam vt differrent comitia, valuiſſent: duo patricii Coſſ. creari ſunt, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemque die magiſtratum inierunt. Quadringenteſimo anno quam vrbs Romana condita erat, quinto triceſimo quam a Gallis recepta, ablato poſt nonum annum a plebe conſulatu, patricii Coſſ. ambo ex interregno magiſtratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum, ſiue duorum Coſſ. auſpicio bellum ibi geſtum eſt, vt ſcripſere quidam: ſeu per idem tempus Tarquiniēſium quoque ſunt vaſtati agri ab Sulpicio Coſ. quo Valerius aduerſus Tiburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coſſ. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam ſuæ, non ſolum virtutis ducebant eſſe, vt acceptiſſent duo patricii conſulatum, ita ambobus patriciis mandare: quin aut toto cedendum eſſe, ſi plebeius iam magiſtratus fiat conſulatus: aut poſſidendum totum, quam poſſeſſionem integram a patribus acceperant. Plebs contra fremit, quid ſe viuere? quid in parte ciuium cenſeri? ſi quod duo-

V.C. 400.

V.C. rum hominum virtute L. Sextii ac C. Licinii partâ
fit, id obtinere vniuersi non possint? Vel reges, vel
decemuiros, vel si quod tristius sit imperii nomen,
patiendum esse potius, quâ ambos patricios Coss.
videant. nec inuicem pereatur, atq; imperetur, sed
pars altera in æterno imperio locata, plebem nus-
quam alio natam quam ad seruiendum putet.
Non desunt tribuni auctores turbarum: sed inter
concitatos per se omnes vix duces eminent. Ali-
quoties frustra in campum descensum cum esset,
multiq; per seditiones acti comitiales dies: postre-
mo victæ perseuerantia Coss. plebis eo dolor eru-
pit, vt tribunos actum esse de libertate vociterâtes,
relinquendumq; non campum iam solum, sed etiã
vrbem captam atq; oppressam regno patricioru
moturi plebs sequeretur. Consules relicti a parte
populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius
401. perficiunt. Creati consules ambo patricii, M. Fabi-
us Ambustus tertium, T. Quintius. in quibusdam
annalibus pro T. Quintio M. Popilium Col. in-
uenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum
Tiburtibusque ad deditionem pugnatum: Sassu-
la ex his vrbs capta, cæteraque oppida eandem for-
tunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis
in fidem consulis venisset. Triumphatum de Ti-
burtibus: alioquin nullis victoria fuit. In Tarquini-
enses acerbe sæuitum est, multis mortalibus in a-
cie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCC.
LVIII. delecti, nobilissimus quisque, qui Romam
mitteretur: vulgus aliud trucidatum. nec populus
in eos qui missi Romam erant, mitior fuit. medio
in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi. id pro
immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœ-
næ hostib. redditũ. Res bello bene gestæ, vt Samni-
tes

tes quoque amicitiam peterent, effecerunt. Lega- V.C.
torum comiter ab senatu responsum: fœdere
societatem accepti. non eadem domi quæ mili-
tiæ fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario
fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa, obrue-
batur inopes, nexumq; inibant. eo nec patricios
magistratus consules, nec comitiorum curam, publica-
ve studia præ priuatis incommodis plebs ad animũ
admittebat. Consulatus vterq; apud patricios ma-
nebat. Consules creati, Caius Sulpicius Peticus quar- 402.
tum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum He-
truscum intentã ciuitatẽ, quia Cæritem populum
misericordia consanguinitatis Tarquiniensib. ad-
iunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos cõ-
uertere, nunciantes exercitũ conscriptum arma-
que iam suis finibus imminere: inde popula-
turos in agrum Romanum venturos esse. Cen-
suere igitur senatus neutram negligendam rem esse.
vtroq; legiones scribi, consulesq; sortiri prouinci-
as iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in He-
truscum bellum, postquam literis Sulpicii consu-
lis, cui Tarquinii prouincia euenerat, cognitum
est, depopulatum agrum circa Romanas salinas,
prædasq; partem in Cæritum fines auectã, & haud
dubie inuentutem eius populi inter prædatores
fuisse. Itaq; Valeriũ consulẽ Volscis oppositum, ca-
straque ad finem Tusculanum habentẽ, reuocatum
Romam ad senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium
Lucii filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum
A. Cornelium Cossum dixisset, cõsulari exercitu con-
tentus, ex auctoritate patrum, ac populi iussu Cæ-
ritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tan-
quam in verbis hostium vis maior ad bellum signi-
candum, quam in suis factis, qui per populatio-

nem Romanos lacessierant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis, & Tarquinienses execrabantur defectionis auctores: nec arma aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum eũ adissent, absente senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorũ sacra bella Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi Romani cepisset, conuersiq; ad delubra Vestæ hospitium flaminum Vestaliumq; ab se caste ac religiose cultum inuocabant. Ea ne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis quam furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficiis? florentẽq; populum Romanum, ac felicissimum bello, sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestiũ populationis eius quæ sibi crimini detur, comites. cos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio afficiendi, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Rom. diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumq; crimine belli hospitio Vestalium cultisq; diis darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam vetus meritũ, vt maleficii quã beneficii potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: inducisque in centum annos factas in senatusconsulta referri placuit.

placuit. In Falisços eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione vrbium temperatum: legionibusq; Romam reductis reliquum anni muris turribusq; reficiẽdis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est. Exeunte anno comitia consularia certamen patrum & plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberẽtur: dictatore obstinato tollere potius totum e republica consulatum, quam promiscuum patribus & plebei facere. Prolatãdis igitur comitiis cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingraescens erat: curæque priuatæ in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitiis consularib. iussere. P. Valerio Publicolæ datus e plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiã animis, nouos consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere pro animos videbatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt, quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres hominib. essent. Fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & Titus Æmilius: qui rem difficilimam tractatu, & plerumq; partiq; semper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tũ impendio magis publico quã iactura su-

V.C. 403.

V.C. ſtinuerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium menſis cum ære in foro poſitis diſſoluit, vt populo prius caueretur: aut æſtimatio æquis rerum pretiis liberauit, vt non modo ſine iniuria, ſed etiam ſine querimoniis partis vtriusque exhauſta vis ingens æris alieni ſit. Terror inde vanus belli Hetruſci, eũ coniuraſſe duodecim populos fama eſſet, dictatorem dici coegit. dictus in caſtris (eo enim ad conſules miſſum ſenatusconſultum eſt) Caius Iulius, cui magiſter equitum adiectus L. Æmilius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere: tentatum domi per dictatorem, vt ambo patricii conſules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & M. Fabius interpoſiti obtinuere, quod dictator fruſtra tetenderat, mittore iam plebe ob recens meritum læuati æris alieni, vt ambo patricii conſules crearentur. Creati ipſe C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, & T.
404. Quintius Pœnus. quidam Cæſonem, alii C. cognomen Quintio adiiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliſcum Quintius, Sulpicius Tarquinienſe, nuſquam acie congreſſo hoſte, cum agris magis quam cum hominibus, vrendo populandoq; gerſerunt bella. Cuius lentæ velut tabis ſenio victa vtriuſq; pertinacia populi eſt, vt primum a conſulibus, dein permiſſu eorum ab ſenatu inducias peterent, in quadraginta annos imperrauerunt. Ita poſita duorum bellorũ quæ imminebant, cura, dũ aliqua ab armis quies eſſet: quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, cenſum agi placuit. cæterum cum cenſoribus creandis indicta comitia eſſent: profeſſus ſe petere cenſuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, concor-

concordiam ordinum turbauit: quod videbatur V.C.
quidem tempore alieno feciſſe, quia ambo tum forte patricii conſules erant, qui rationem eius ſe habituros negabant: ſed & ipſe conſtantia inceptũ obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius conſularib. comitiis amiſſum adiuuerunt. & cum ipſi eo viri maieſtas nullius honoris faſtigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturã aperuiſſet viam, cenſuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitiis eſt, quin cũ Manlio Nætio cenſor Martius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, ſed ne Licinia lex comitiis conſularib. obſeruaretur. Magiſter equitũ dictatori additus Q. Seruilius, nec tamẽ dictatura potentiorẽ eũ cõſenſum patrũ cõſularib. comitiis fecit, quã cenſoriis fuerat. M. Popilius Lenas a plebe conſul, a patribus L. Cor- 405.
nelius Scipio datus. Fortuna quoq; illuſtriorẽ plebeium conſulem fecit. Nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino caſtra poſuiſſe nunciatum eſſet: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu ſcripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iuſſiſſet, ſignaque eodem quæſtores ex ærario defferre: quatuor expletis legionibus quod ſuperfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: auctor patribus ſcribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus, ſubſidium reipubl. eſſet. ipſe iam ſatis omnibus inſtructis, comparatiſq; ad hoſtem pergit. cuius vt prius noſcere vires, quã periculo vltimo tentaret: in tumulo, quem proximum caſtris Gallorũ capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenii auidi ad

pugnam cum procul visis Romanorũ signis, vt ex templo prælium initura explicuisset aciem: postquã neq; in æquum dimitti agmen vidit, & cũ loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul opportuniores, quod intenti tũ maxime operi essent, trucі clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum (Triarii erant qui muniebāt) & ab hastatis principibusq; , qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiuuit, vt pilã omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerumq; fit) caderẽt, sed omnia librata ponderibus figerẽtur, oneratique tetis Gallis, quib. aut corpora trãsfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta; cum cursu pene in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hostiũ impulsi retro ruere alii super alios, stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat: alia in campum digressis supererat moles: namq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitque suppressio impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero matari prope traiecto, cesserat parumper ex acie. Iamque omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato recuctus ad prima signa: Quid stas miles? inquit. Non cum Latino Sabinoque hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. in belluas strinximus ferrum; hauriendus aut dandus est sanguis profluentis

fluentis a castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete ea non strage campos, qua montes repletis. Nolite spectare dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in fusique per campos, & præter castra etiam sua longe prælati, quod editissimum inter æquales tumulum occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Cõsul non vltra castra insecutus, quia & vulnus deprauabat, & subiicere exercitũ pugna fessum nouo labori nolebat, a persequẽdo hoste cõtinuit, tumultum ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, victorẽ exercitũ, opulentumq; Gallicis spoliis Romã reduxit. Morã triumpho vulnus cõsulis attulit. Eadẽq; causa dictatoris desideriũ senatui fecit, vt is qui ægris consulib. comitia haberet. Dictator M. Furius Camillus dictus, addito magistro equitũ P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, collegam Appium Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphauit a Popilio de Gallis actus, magno fauore plebis. Murmurantesque inter se rogitabant, num quem plebeii consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate quam publica iniuria fœdiorem, cepisset, vt se ipse consulem dictator creasset. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Gallis ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati

nequiuerant, per campos, maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oraq; littoris Antiatis, Laurensque tractus & Tiberis ostia, vt prædones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubiique discesserint, in castra Galli, Græci retro ad naues, victos se, an victores putarent. Inter hos longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio saturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non retinuisset: extendere omnes imperii vires consules delectu habendo iussit. Ciuili quippe standum esse exercitu, quando socialis cœtus desereret. Vndique non vrbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc nouum exercitum si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractę in vnum haud facile efficiant. Adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera tristia eius anni consul alter App. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantq; res ad Camillum: cui vnico ciuili vel ob aliam dignationem haud subiiciendam dictaturæ, vel ob omen fausti ad Gallicũ tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est patribus. Consul duabus legionib. vrbi præpositis, octo cũ L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra

extra sortem sumit: prætorem maritimam oram, Latini, Græcosque arcere littoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quietum tempus tererent, Gallus processit magnitudine quoque armis insignis: quatiensque scutum hasta, cum silentium fecisset, prouocat per interpretem, si quis ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens: qui haud indigniorem eo decore se, quam T. Manlium patrem, prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanũ numine interposito deorum factum. nanque conferenti iam manum Romano coruus repẽte in galea consedit, in hostem versus. Quod primo augurium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset, volens propitius adesset, dictu mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed hostiesq; cunq; certamen initum est, leuans se alis, os oculosq; hostis rostro & vnguibus appetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisque simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. Coruus e conspectu elatus, orientem petit. Hactenus quietæ vtrinq; stationes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, et Romanorum cursus ad victorẽ etiam ocior fuit. Circa iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proximum stationum, sed legionibus vtrinque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribu-

V.C. ni, lætum tam præsentib. ac secundis diis, ire in prælium iubet. Ostentansq; insignem spoliis tribunum. Hunc imitare miles, aiebat, & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dii hominesq; illi affuere pugnæ, depugnatumq; haud quaquam certamine ambiguo cum Gallis est. Adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, vtraque acies animis præceperat. Inter primos, quorum cœcurrisus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo priusquam ad coniectum teli veniret, terga vertit. primo per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Consul concione aduocata, laudatũ tribunũ decem bobus aureaq; corona donat. Ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra: ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem, videbatur: dictatorem comitiorũ causa T. Manlium Torquatũ ex auctoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto, cõsularia comitia habuit, æmulumq; deconsulari absentem M. Valeriũ Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi treis & viginti natũ annos cõsulem renunciauit. collega
407. Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. consul futurus datus est. Cum Græcis a Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo cum littoribus arceretur, aqua etiam præter cætera necessaria vsui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusque gentis classis fuerit, nihil certi est. maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam vlterior Græcia ea tempestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi concordia, ordinũ ocium esset: ne nimis lætæ res

essent: pestilentia ciuitatem adorta, coegit senatum imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent: eorumq; monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricũ ab Antiatibus colonia deducta, restituta q; vrbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginienſ. legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem ocium domi foris que mansit T. Manlio Tor. C. Plautio se- 408.
cundum Coss. semunciarium tantum ex vnciario æris factum: & in pensiones æquas triennii, ita vt tabulæ præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatib. potior ad curam senatui fuit. Iuuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu sublato. Tertio anno post Satricum restitutum a 409.
Volscis, M. Valerius Coruinus secundum Cos. cum C. Petilio factus, cum ex Latio nunciatum esset lectos ab Antio circumire populos Latinorũ ad contrahendum bellum: prius quam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu instructo pergit. quo cum Antiates, aliique Volsci prępariis iam ante, si quid ab Roma moueretur, copiis occurrissent, nulla mora inter infensos diutino ocio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum quã ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur vrbs, ad quatuor millia prœter multitudinem imbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atq; incensum. ab æde tantum matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data, extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: vendidit deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit.

V.C. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum
fuisse scribant: idq; magis verisimile est, quam dedi-
410. tos venisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dor-
suo, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bel-
lum ab repentina populatione cœptum, metuq; ne
id factum populi vnius consilium omnis nominis
Latini esset, dictator velut aduersus armatum iam
Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn.
Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per ma-
gnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto
delectus sine vocationibus habitus esset: legiones,
quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi
prædonum magis quam hostium animi inuicti. pri-
ma itaque acie debellatum est. Dictator tamē, quia
& vltro bellum intulerant, & sine detrectatione se
certamini offerebāt: deorū quoq; opes adhibendas
ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Mo-
netæ vouit. cuius damnatus voti, cum victor Romā
reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus dunmu-
ros ad eandem ædem pro amplitudine P. R. facien
dam creari iussit. Locus in arce destinatus, quæ area
ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules dicta-
toris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex ho-
411. stib. incautos adorti, ceperunt. Anno postquam vo-
ta erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Martio Rutilio
III. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extem-
plo dedicationem secutum, simile vetusto montis
Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit, & nos in-
terdiu visa intendi. libriq; inspectis, cum plena re-
ligione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feri-
arum constituendarum causa dici. dictus P. Valerius
Publicola, magister equitū ei Q. Fabius Ambustus
datus est. Non tribus tantum supplicatum ire pla-
cuit, sed finitimos etiā populos: ordoq; iis, quo quis-
que die

que die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno po- V.C.
puli tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus
dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad
memoriam causa ad interregnum rediit. Ex inter-
regno vt id actum videri posset, ambo patricii cōsu-
les creati sunt, M. Valerius Coruinus III. A. Corne- 412.
lius Cossus. Maiora iam hinc bella & virib. hostium,
& longinquitate vel regionum, vel temporum spa-
cio, quibus bellatum est, dicentur. namque eo anno
aduersus Samnites, gentem opibus armisque vali-
dam, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte
gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quan-
ta rerum moles? quoties in extrema periculorum
ventum? vt in hanc magnitudinem, quæ vix susti-
netur, erigi imperium posset. Belli autem causa cum
Samnitibus Romanis, cum societate amicitiaque
iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos
est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia virib. plus
poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulen-
tiorum auxilium confugere, Campanis sese con-
iungunt. Campani magis nomen ad præsidium so-
ciorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu
ab duratis vsu armorum in Sidicinio pulsi agro, in se
deinde molem omnem belli verterunt. namque
Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimo-
rum Campanos adorti, vnde æque facilis victoria,
prædæ atque gloriæ plus esset: Tifata imminentes
Capuæ colles cum præsidio firmo occupassent, de-
scendunt inde quadrato agmine in planiciem quæ
Capuam Tifataque interiacet. ibi rursus acie dimi-
catum: aduersoque prælio Campani intra mœnia
compulsi, cum robore iuuentutis suæ acciso nulla
propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere
auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in

» hanc sententiam locuti sunt: Populus nos Campa-
» nus legatos ad vos Patres conscripti misit, amicitia
» in perpetuum, auxiliu preſens a vobis petitum. quã
» si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta ce-
» lerius, ita infirmiore vinculo contracta essent. tunc
» enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiã memi-
» nissemus, amici forsitã pariter ac nunc, subiecti at-
» que obnoxii vobis minus essemus. nunc miserico-
» dia vestra conciliati, auxilioque in dubiis rebus de-
» fensi, beneficium quoq; acceptum colamus opor-
» tet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaque
» indigni videamur. Neque hercule quod Samnites
» priores amici sociique vobis facti sunt, ad id valere
» arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed vt ve-
» tustate & gradu honoris nos præstent. neque enim
» fœdere Samnitium, ne qua noua iungeretis fœde-
» ra, cautum est. Fuit quidem apud vos semper latis
» iusta causa amicitiæ, velle eum vobis amicum esse
» qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens
» magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudine,
» non agri vbertate vlli populo præterquam vobis
» cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis re-
» bus vestris in amicitiam venimus vestram. Æquis
» Volscisq; æternis hostibus huius vrbis, quandocun-
» que se mouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro
» salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio
» vestro & gloria semper faciemus. Subactis iis genti-
» bus, quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem fu-
» turum spondet & virtus & fortuna vestra, continuo
» imperium vsque ad nos habebitis. Acerbum & mi-
» serum est quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eo
» ventum est Patres conscripti, vt aut amicorum
» aut inimicorum Campani simus. Si defenditis, ve-
» stri si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo &

Campa-

Campaniam omnem, vestris, an Samnitium virib. cedere malitis, deliberate. Omnibus quidẽ, Romani, vestram misericordiam, vestrumq; auxilium æquum est patere: iis tamen maxime, qui eam implorantibus aliis, auxilium, dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatẽ venerunt. quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, de re pro nobis, cum videremus finitimũ populum nefario latrocinio Samnitiũ peti: & vbi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc quia dolent iniuriã acceptã Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si vltro iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parũ fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huic populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidẽ arbitror vobis opus fore. Vsque ad nos contemptus Samnitium peruenit, supra non ascendit. itaque vmbra vestri auxilii, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Capanus, vobis Capua vrbs frequẽtabitur: cõditorũ, parentum, decorũ immortaliũ numero nobis eritis.

" nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga
" vos fideq; superet. Annuite patres conscripti, nutu
" numenque vestrum inuictum Campanis: & iubete
" sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequē-
" tia omnium generum multitudinis prosequente
" creditis nos illinc profectos? quam omnia votorum
" lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expe-
" ctatione senatum populumq; Campanum, coniu-
" ges liberosq; nostros esse? Stare omnem multitu-
" dinem ad portas, viam hinc ferentem prospectan-
" tes certum habeo, quid illis nos, patres cōscripti, so-
" licitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis.
" Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac
" libertatem: alterum ominari horreo quæ ferat. Pro-
" inde vt aut de vestris futuris sociis atq; amicis, aut
" nusquam vllis futuris, nobis cōsulite. Summotis de-
" inde legatis, cum consultus senatus esset, etsi ma-
gnæ parti vrbs maxima opulentissimaque Italiæ, v-
berrimus ager, mariq; propinquus ad varietates an-
nonæ horreum populi Romani fore videbatur, ta-
men tanta vtilitate fides antiquior fuit, respondit-
" que ita ex auctoritate senatus consul: Auxilio vos
" Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscum
" amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia
" ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere
" iuncti sunt: itaque arma deos prius quam homines
" violatura, aduersus Samnites vobis negamus: lega-
" tos, sicut fas iusq; est, ad socios atque amicos preca-
" tum mittemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps
" legationis (sic enim domo mandatū attulerat) Quā-
" doquidem, inquit nostra tueri aduersus vim atque
" iniuriam iusta vi non vultis, vestra certe defendetis.
" Itaque populum Campanum, vrbemque Capuam,
" agros, delubra deūm, diuina humanaque omnia in
vestram

" vestram patres conscripti, populiq; Rom. ditionem
" defimus quicquid deinde patiemur, dedititii vestri
" fuimus. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tē-
" dentes, pleni lachrymarum in vestibulo curiæ pro-
cubuerunt. Commoti patres vice fortunarum hu-
manarum, si ille præpotens opibus populus, luxuria
superbiaque clarus, a quo paulo ante auxilium fini-
timi petissent, adeo infractos gereret animos, vt se
ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam
fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum æqua
Samnitium populum censebant, si agrum vrbemq;
per deditionē factā pop. Rom. oppugnarent. legatos
itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mā-
data, vt preces Campanorum, responsum senatus a-
micitiæ Samnitium memor, deditionem postremo
factam. Samnitibus exponerent: peterent pro socie-
tate amicitiaq;, vt deditiis suis parcerent: neq; in
eum agrum, qui populi Rom. factus esset, hostilia
arma inferrent. si leniter agendo parum proficerēt,
denunciarent Samnitibus populi Rom. senatusque
verbis, vt Capua vrbe Campanoq; agro abstinerēt.
Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo
est ferociter responsum, vt non solum gesturos se
esse dicerent id bellum, sed magistratus eorū e curia
egressi stantibus legatis præfectos cohortium voca-
rent: iisque clara voce imperarent, vt prædatum in
agrum Campanum extemplo proficiscerētur. Hac
legatione Romam relata, positis omnium aliarum
rerum curis, patres fœcialib. ad res repetendas mis-
sis, belloque, quia non redderentur, solenni more
indicto, decreuerunt, vt primo quoque tempore de
ea re ad populum ferretur: iussuq; populi consules
ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Va-
lerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille

ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt, simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda auersus se auxilia. Vt vero castra Romana viderunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturũ opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ira multos moratus dies, signũ pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus: Ne nouum bellum eos, nouusque hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gẽtes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus, Samnitium æstimarent virtutem. qualescunque inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaque sua, quam virtute hostiũ victos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab vrbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot præliis cæsos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenq; fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: vtrũ qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Facta mea: non dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modo,

modo, sed exemplum etiam a me petere. Non fa-
ctionibus modo, nec per conciones vsitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi. Fuit, cum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & a liberatoribus patriæ ortus: & eodẽ anno familia ista consulatũ, quo vrbs hęc consulem habuit. Nunc iam nobis patrib. vobisq; plebeiis promiscuus consulatus patet: nec generis, vt ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites decus. Nõ si mihi nouũ hoc Coruini cognomẽ diis auctorib. homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomẽ memoria excessit. Semper ego plebem Romanam militiæ domiq; priuatus in magistratib. paruis magnisq; æque tribunus ac consul, eodẽ tenore per omnes deinceps cõsulatus colo atq; colui. Nũc quod instat, diis bene iuuantib. nouũ atq; integrũ de Samnitibus triumphum mecũ petite. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia obeũdo. in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quenquam aspernari parem, qui se offerret. factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinq; æquis viribus, cũ fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ. & paucos ante dies geminata victoria. Romanis cõtra, quadringentorum annorum decora, & conditę

vrbi æqualis victoria. Vtrisque tamen nouus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. namque ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem iniiciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultuantes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo: Nostrum, inquit, peditum illud milites est opus. agite dum, vt me videritis, quacunq; incessero in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite illa nunc omnia, qua nunc erectæ micāt hastę, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusque in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaque ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites, quamquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo morte sola vinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitis se in hostem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugam apparuit: tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prælium diremisset. Et Romani fatebantur, nunquam cum pertinaciore hoste conflictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum

manorum ardere visos aiebant, vesanosque vultus, furentia ora, inde plus quā ex alia vlla re terroris rum. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, ed nocturna profectione confessi sunt. Postero die acuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effuit. Cæterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. exercitum incaute in saltum caua valle peruium, circaque insessum ab hoste, induxit: nec prius quam recipi tuto signa non poterant, immentem capiti hostem vidit. Dū id moræ Samnibus est, quoad totum in vallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit ugum editum in saltu collem, imminentem hostiū castris, aditu arduum: impedito agmini expeditis haud difficilem. itaque consuli territo animi: Videsne tu, inquit, A. Corneli, cacumen illud supra hostē? Arx illa est spei salutisque nostræ, si eam, quam cæi reliquere Samites, impigre capimus. Nec tu mihi plus quam vnius legionis principes hastatosque deedis: cum quibus vbi euasero in summum, perge hunc omni liber metu, teq; & exercitum seruа. Nepe enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes chus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuа populi Romani, aut nostra virtus expediet. Colaudatus a consule, accepto præsidio vadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est visus, quam loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione ruentibus cunctis, cum omnium in se vertisset ocalos: & spacium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum, & ipse in summo consistit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertūt: vtiusque rei omissa occasione, neque insequi con-

sulem, nisi per eandem vallem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. Sed cum ira in hos magis qui fortunã gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circumdare vndique collem armatis volunt, vt a consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digressos in vallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit, cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se valloque circumdarent. Tum centurionibus ad se vocatis: Quænam illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam pepererunt? Huc atq; illuc signa mouerit, ac modo in vnum conferri, modo educi videtis. Opus quidem incipit nemo, cum iam circumdati vallo potuerimus esse. Tum vero nos similes istorum simus, si diutius hic moremur, quam commodũ sit. Agitedum, ite mecum: vt dum lucis aliquid superest, quib. locis præsidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagula gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, persuasit. Vigiliis deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: vbi secundæ vigiliæ buccina datum signũ esset, armati cum silentio ad se venirent. Quo vbi, sicut edictum erat, taciti cõuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. vbi sententiam meam vobis peregero, tum quib. eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quę pars maior erit, eius

stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, au-
e. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos
cumuenit hostis. virtute cepistis locum: virtute
ne oportet euadatis. Veniendo huc exercitum e-
gium populi Romani seruastis: erumpendo hinc
met ipsos seruate. Digni estis, qui pauci pluribus
em tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum
hoste res est, qui hesterno die delendi omnis ex-
citus fortuna per socordiam vsus non sit: hunc, tã
portunum collem imminentẽ capite suo nõ an-
viderit, quã captum a nobis: nos tam paucos, tot
millibus hominum nec ascẽsu arcuerit: nec te-
res locum, cum diei tantum supereſſet, vallo cir-
undederit. Quem videntẽ ac vigilantem sic eluse-
is, sopitum oportet fallatis: imo necesse est. In eo
im loco res sunt nostræ, vt ego vobis magis neces-
tatis vestræ index, quam consilii auctor sim. neq;
tim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest, cũ
præter arma, & animos armorum memores, nihil
obis fortuna reliqui fecerit: fame & siti morien-
dum sit, si plus quam viros ac Romanos decet, fer-
um timeamus. Ergo vna est salus, erumpere hinc,
que abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus o-
portet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux
prospectetur, quæ spes est non vallo perpetuo fossã-
que nos septurum hostem, qui nunc corporibus
is subiectis vndique cinxerit, vt videtis, collem?
Atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc
Profecto noctis aptissima hora est. signo secundę vi-
liæ conuenistis: quod tempus mortales somno al-
timo premit. per corpora sopita vadetis, vel silen-
io incautos fallẽtes, vel sentientibus clamore sub-
o pauorem iniecturi. Me modo sequimini, quẽ se-
cuti estis. Ego eandẽ quæ duxit huc sequar fortunã.

,, Quibus hæc salutaria videntur, agite dum in dextrã
,, partem pedibus transite. Omnes transierunt, vadé-
,, temque per intermissa custodiis loca Decium secu-
,, ti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscan-
dens vigilũ strata somno corpora miles offenso scu-
to præbuit sonitum. quo excitatus vigil, cum proxi-
mum mouisset, erectiq; alios concitarent, ignari ci-
ues an hostes essent: præsidiũ erumperet, an consul
castra cepisset: Decius, cum nõ fallerent, clamorem
tollere iussis militibus, torpidos somno insup pauo-
re exanimat: quo prepediti, nec arma impigre capere,
nec obsistere, nec insequi poterãt. Inter trepida-
tionem tumultumq; Samnitium, præsidium Roma-
num obuiis custodibus cæsis, ad castra consulis per-
uadit. Aliquantum supererat noctis, iamq; in tuto
,, videbantur esse, cum Decius: Macti virtute, inquit
,, milites Romani este. vestrum iter, ac reditum o-
,, mnia secula laudibus ferent: sed ad conspiciendam
,, tantam virtutem luce ac die opus est: nec vos digni
,, estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silen-
,, tium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Di-
ctis obtemperatum. atque vbi primum illuxit, præ-
misso nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio
concitantur: & tessera data, incolumes reuerti, qui
sua corpora pro salute omnium haud dubio pericu-
lo obiecissent, pro se quisq; obuiam effusi laudant,
gratulantur: singulos vniuersosque seruatores suos
vocant: diis laudes grates q; agunt: Decium in cœlũ
ferunt. Hic decii castrensis triumphus fuit, inceden-
tis per media castra cum armato præsidio, coniectis
in eum omnium oculis, & omni honore tribunum
consuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est,
consul classico ad concionem conuocat: orsusq; me-
ritas Decii laudes, interfante ipso Decio, distulit cõ-
cionem:

cionem: qui auctor omnia posthabendi, dum occa-
sio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes &
nocturno pauore attonitos, & circa collem castel-
lum dissipatos aggrederetur. credere etiã aliquos
ad se sequendum emissos per saltum vagari. Iussæ
legiones arma capere: egressæque castris, cum per
exploratores notior iam saltus esset, via patentio-
re ad hostem ducuntur. Quem incautum improui-
so adortæ, cum palati passim Samnitium milites,
pretiq; inermes, nec coire in vnum, nec arma cape-
re, nec recipere intra vallum se possent, pauentem
primum intra castra compellunt: deinde castra i-
psa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa
tollem clamor: fugatq; ex suis quenq; præsidiis. ita
magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum
erat pauor (fuere autẽ ad triginta millia) omnes
casi, castra direpta. Ita rebus gestis, Cos. aduocata
concione, P. Decii non cœptas solum ante, sed cu-
mulatas noua virtute laudes peragit: & præter mi-
litaria alia dona, aurea corona eum, & centum bo-
bus eximioque vno albo opimo auratis cornib. do-
nat. Milites qui in præsidio simul fuerãt, duplici fru-
mento in perpetuum, in præsentia singulis bobus,
binisq; priuis tunicis donati. Secundũ consulis do-
nationem legiones gramineã coronam obsidiona-
lem, clamore donum approbantes, Decio imponũt.
Altera corona eiusdem honoris index a præsidio suo
imposita est. His decoratus insignibus bouem exi-
mium Marti immolauit, centum boues militib. do-
nato dedit, qui secum in expeditione fuerant. iisdem
militibus legiones libras farris, & sextarios vini con-
tulerunt. Omniaq; ea ingenti alacritate per clamo-
rem militarem, in dicem omnium assensus, gerebã-
tur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua

fugatus a Marco Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri statuit: Ab Suessula nuncij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium Cos. opem oratum veniunt. Confestim signa mouet relictisq; impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, vt quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumque turba abesset, castris cœpit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnæ futura esset, aciem instruit: deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium successit. Ibi vt militè in vallo vidit: missiq; ab omni parte exploratum, quam in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; vallũ, & in castra irrumpendũ. transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterũ quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc cerrtaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit, dum inclausus paueret hostis, frumentatũ per agros militè dari. interim & Romano, qui expeditus quantum hominis inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros cũ vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnanda ducit. Quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset, plurib. hostium in tentoriis suis, quam in portis vallo q; cæsis, signa captiua in vnum locum cõferri iussit: relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidii causa graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cũ præmissus

missus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neq; quo signo coirent inter se, neq; vtrũ castra peterent, an longiorẽ intenderent fugã, territis cõstare poterat. Tantumq; fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria, cum his quæ in castris capta erant, ab CLXX. ad consulẽ referrentur. Tunc in castra hostium reditũ, ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Falisci cos, cum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coegit, & Latinos iam exercitibus comparatos ab Rom. in Pelignum vertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finib. tenuit: sed Carthaginienses quoq; legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Iouis cella ponderetur: fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cũ laude, doniscq; cum incõdito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quam consulum esset. Campanorum deinde, Suessulanorumq; auditæ legationes: precantibusq; datum, vt præsidium eo in hyberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omniũ voluptatũ deteros militum animos auertit a memoria patriæ. subantur q; cõsilia in hybernis eodẽ scelere adimẽ de Campanis Capuæ, per quod illi eã antiquis cultoribus ademissent: neq; immerito suum ipsorum exemplũ in eos versurũ. Cur autem potius Campani regnum Italiæ vberrimũ, dignã agro vrbẽ, qui nec se nec sua tutari possint, quã victor exercitus haberet, quã suo sudore ac sanguine inde Samnites depulissent? An æquũ esse, dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui, se militando fessos in pestilenti

V.C. atque arido circa vrbem solo luctari? aut in vrbe
insidentem labem crescentis indies fœnoris pati?
Hæc agitata occultis coniurationibus, nec dū vul-
gata in omnes consilia inuenit nouus Cos. C. Mar-
tius Rutilius, cui Campania sorte prouincia euene-
rat, Q. Seruilio collega ad vrbem relicto. Iraq; cuncta
omnia ea sicut gesta erant per tribunos comperta
haberet, & ætate & vsu doctus: quippe qui iā quar-
413. tum Cos. esset, dictatorq; & censor fuisset: optimū
ratus, differendo spem quandocunq; vellent consi-
lii exequendi militarem impetum frustrari, rumo-
rem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia
hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ vr-
bes: manauerantq; a Capua consilia in exercitum
omnem. Eo laxamento cogitationib. dato, quietæ
in præsentia seditio. Consul educto in æstiua milite
dum quietos Samnites habebat, exercitum purga-
re missionib. turbulentorum hominum instituit,
aliis emerita dicendo stipendia esse: alios grauio-
ætate, aut viribus parum validos. Quidam in com-
meatus mittebantur. singuli primo, deinde & co-
hortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis
hybernassent, per speciem etiam militariū virium
cum alii alio mitterentur, magna pars ablegati qua
multitudinem consul alter Romæ, prætorque alias
ex aliis fingendo moras retinebat. Et primo quidē
ignari ludificationis, minime inuiti domos remit-
bant. postquam neq; reuerti ad signa primos, nec
ferme alium, quā qui in Campania hybernassent,
præcipueq; ex iis seditionis auctores mitti vidērūt,
primum admiratio, deinde haud dubius timor in-
cessit animos, cōsilia sua emanasse: iam quæstiones,
iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, im-
potensq; & crudele consulum ac patrum in se re-

gnum passuros. Hæc qui in castris erāt, occultis ser-
monibus ferunt, neruos coniurationis eiectos arte
consulis cernentes. Cohors vna cum haud procul
Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare
ac montes consedit, ad excipiendos quos consul a-
bis atque aliis (vt ante dictum est) causis mittebat.
Iam valido admodū numero manus erat: nec quic-
quam ad iusti exercitus formam, præter ducem, de-
erat: incompositi itaque prædantes in agrum Alba-
num perueniunt: & sub iugo Albæ Lōgæ castra val-
lo cingunt. perfecto inde opere, reliquum dici de
imperatore sumendo sententiis decertant, nulli ex
præsentibus satis fidentes. quem autem ab Roma
posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut
se tāto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria in-
sanientis exercitus causa recte committatur? Poste-
ro die eum eadem deliberatio teneret ex prædato-
ribus vagis quidam cōpertum attulerunt, T. Quin-
tium in Tusculano agrum colere, vrbis honorum-
que immemorem. Patriciæ hic virgētis erat: cui cū
militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex
vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul
ambitione ac foro constituit. Nomine audito, ex-
templo agnouere virum: &, quod bene verteret,
accīri iusserunt. sed parum spei erat, volūtate quic-
quam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. I-
taque silentio noctis cum tectum villæ, qui ad id
missi erant, intrassent, somno graui Quintium op-
pressum, nihil medium, aut imperium atque ho-
norē aut vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, de-
nunciantes, in castra pertraxerunt. Imperator ex-
templo aduenies appellatus: insigniaq; honoris
exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad vrbē
ducere iubent. Suo magis inde impetu, quā consilio

ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauũ vię quę nunc Appia est, perueniunt, illicq; consistunt: confestim ad vrbem, ni venire contra exercitũ, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum audissent, & magistrum equitum L. Æmilium Mamercum. Vbi primum in conspectum ventũ est, arma signaque agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tã fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerãt bella: vltimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites vtrinq; cõgressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorũ etiã pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriã: Coruinus omnes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquiũ processit. Cognito ei extẽplo haud minor ab aduersariis verecundia, quã ab suis silentiũ datum.

" Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos,
" meosq; ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniamq;
" supplex poposci: vt mihi de vobis concordiæ partæ
" gloriã, nõ victoriã darent. satis fuit, eritq; vnde belli
" decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod deos im-
" mortales inter nuncupãda vota expoposci, eius me
" cõpotẽ voti vos facere potestis: si meminisse vultis,
" non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano
" solo castra habere: si illos colles quos cernitis, patrię
" vestrę esse. si hunc exercitum ciuiũ vestrorum: si me
" cõsulem vestrum, cuius ductu auspicioq; priore an-
" no bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vici-
" pistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius
" vos nobilitatem beneficiis erga vos nõ iniuriis sen-
" sistis: nullius superbę in vos legis, nullius crudelis se-
" natusconsulti auctor: in omnib meis imperiis in me
" sęuerior, quã in vos. Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui

" cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus
" potuerunt: is erã natus, id specimen mei dederã, ea
" ætate consulatũ adeptus eram, vt potuerim tres &
" viginti annos natus consul patrib. quoq; ferox esse,
" non solum plebi. Quod meũ factum, dictumve cõ-
" sulis grauius quam tribuni audistis? Eodem tenore
" deos insequentes consulatus gessi: eodem hæc im-
" perioſa dictatura geretur: vt neq; in hos meos & pa-
" triæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dice-
" re hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum,
" quã in vos ego. Isthinc signa canent, isthinc clamor
" primus incipiet atque impetus, si dimicandum est. In-
" dicite in animum, quod nõ induxerũt patres auiq;
" vestri: non illi qui in Sacrum montem secesserũt: nõ
" hi qui postea Auentinum insederunt. Expectate dũ
" vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniuges-
" que crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant. tum Vol-
" corum legiones, quia Romanũ habebant ducem,
" quieuerunt: vos Romanus exercitus nõ destiteritis
" supplex bello? Tite Quinti, quocũq; istic loco seu vo-
" lens seu inuitus cõstiteris: si dimicandum erit, tum
" tu in nouissimos te recipito: fugeris etiã honestius,
" tergumq; ciui dederis, quam pugnaueris contra pa-
" triam. Nunc ad pacificandum bene atq; honeste in-
" ter primos stabis, & colloquii huius salutaris inter-
" pres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel
" iniquis standum est potius, quam impias inter nos
" conseramus manus. Titus Quintius plenus lachry-
" marum ad suos versus: Me quoque, inquit, milites
" quis vsus mei est, meliorem pacis quam belli ha-
" beris ducem. Non enim illa modo Volscus aut Sa-
" nnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester
" imperator, milites, cuius auspicia pro vobis experti,
" nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent

" vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit
" qui maxime vobis suis militibus parceret, cui pluri-
" mum vos imperatori vestro crederitis, eum elegit.
" Pacem etiam qui vincere possunt, volūt. Quid nos
" velle oportet? Quin omissis ira & spe fallacibus au-
" ctoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognitę permit-
" timus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauitq;, vt causam miserorum ciuium susciperet, susceptamque eadem fide, qua rempub. administrare solitus esset, tuereret. Ibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi quam in innocentia spem habere. militibus cauendū, quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautū sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad vrbem reuectus, auctoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi secessio esset. Orauit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem ioco seriove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur, additumque lege, ne quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alterum prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primili appellant. Huic infensi milites erant, quod semper aduersatus nouis consiliis fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos, ne suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit, vt id quoq; ferretur. Æque importens postulatum fuit, vt de stipendio equitum (merebant

tunc triplex ea tempestate) æra demerentur, quod auersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genucium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus vno anno gereret, vtique liceret Coss. ambos plebeios creari. Quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est: neq; dictatorem Valerium dictum, sed per Coss. omnem rem actam: neq; antequam Romam veniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintii villam, sed in ædes C. Manlii nocte impetum factum: eumq; a coniuratis comprehensum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam; & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosque Coss. cum viderent auersos a dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda: adeo nihil præterquam seditionem fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum auctores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iamdiu fœdus, Priuernates etiam Norbam atque Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMÆ LIB. VIII.

Epitome.

LAtini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: vt, si pacem habere vellent: aliter ea Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos, quamuis prospere pugnasset, securi percussit. Laborantib. in acie Romanis, P. Decius cū Manlio denouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus, mortē sua Rom. victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Auso Latinis victis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ fatim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Privernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publilius qui eos obsederat, primum imperium prolatum: & per consilium ei decretus triumphus. Plebi nexu liberata est propter Lucii Papyrii creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprum inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ insultans, contra edictum eius præliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur: Fabius Romam profugit, & cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res prætere a contra Samnites prospere gestas continet.

IAM Cosserant C. Plautius II. L. Æmilius Mamercus, cum Setini Norbaniq; Romam nuncii defectionis Priuernatium cum querimoniis acceptę cladis venerūt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte euenit. Itaq; ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes, oppidum captum, redditumque Priuernatibus, præsidio valido imposito. agri partes duæ ademptæ. Inde vltro exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna vtrinq; cæde atrox prælium fuit, & cū temperias eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset. Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterū diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam eadem animus ad iterandū periculum fuit. Nocte pro vallis Antium agmine trepido, sanciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se Cossidixit: finesq; Volscorum vsq; ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam opposuæ ferro ignique vastantem agros, legati Samnitium pacem orantes adeunt. a quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quod ea amicitiam populi Romani secundis suis rebus, nō aduersis, vt Campani, venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in

V. C. 414.

pace amicitiam: nec, vt Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium Titus Æmilius prætor senatum consuluisset, reddendumq; his fœdus patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per pop. Rom. stetisse: nec contradici, quin quoniã ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Samniti populo patcis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domũ reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto, quod pepigerat consul, vt tempus induciis daret quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerãt, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres vt seram eam, vltimaq; tandem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. Ne Campani quidem (adeo iniuriç Samnitium, quam beneficii Romanorum memoria præsentior erat) his ab armis abstinuere. Ex his tot populis vnus ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quam præliis cladium fecit, & quamquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spacium Samnitibus datum est Romã legatos mittẽdi, qui cum adiissent senatum, cõquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, vt satis ducerent Romani victoriam quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignauis Samnis populis sinerent. Latinos Campanosq;, fi sub ditione populi Rom. essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coercerent. Aduersus hæc respõsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam nõ esse, timebantque ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditionem in fidem veniissent. Itaq; Campanos seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi velint, prõhibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanũ censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos velut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes omnib. cõsiliationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusque quam mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebãt: tamen per quosdam priuatis hospitiis necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussisq; ante tempus consulib. abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit, ab eis quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaq; interregnũ initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Is creauit consules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiã classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad

V. C. 415.

Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum magni Alexandri est, quem sorore huius ortũ, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, & si defectio sociorũ ministrisq; Latini haud dubia erat, tamen tanquam de Samnitibus nõ de se curam agerent, decem principes Latinorum Romam euocauerunt, quib. imperarent quę vellent. Prætores tum duos Latini habebãt, L. Annium Setinum, & L. Numicium Circeiensem, ambos ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re accirentur. Itaq; concilio prius habito, prætores quã Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referãt.

" Cum aliud alii censerent, tum Annius: Quanquam
" ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen ma-
" gis ad summã rerum nostrarum pertinere arbitror,
" quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. Fa-
" cile erit, explicatis consiliis, accõmodare rebus ver-
" ba. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui sce-
" uitutem pati possumus, quid abest quin proditis si-
" dicinis, non Romanorum solum, sed Samnitium,
" quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis,
" nos, vbi inuenerint, posituros arma? Sin autem tan-
" dem libertatis desiderium remordet animos, si fœ-
" dus est, si societas æquatio iuris est: si cõsanguineos
" nos Romanorũ esse, quod olim pudebat, nunc glo-
" riari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiecto
" duplicent vires suas, quem secernere ab se Coss. bel-
" lis propriis ponendis sumendisq; nolint, cur non o-
" mnia æquentur? cur nõ alter ab Latinis cõsul detur?

" Vbi pars virtũ, ibi & imperii pars est. Est quidem no-
" hoc per se haud nimis amplũ, quippe concedentibus
" Romam caput Latio esse, sed vt amplũ videri
" possit, diuturna patientia fecimus. Atqui si quando
" aliquam consociandi imperii, vsurpandę libertatis
" tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute ve-
" stra, & deũm benignitate vobis datũ. Tentastis pa-
" tientiam negando militem. Quis dubitat exarsisse
" eos cum plus ducentorum annorũ morem soluere-
" tur? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellũ nostro
" nomine cũ Pelignis gessimus. Qui ne nostrorũ qui-
" dem finiũ per nos tuendorũ ius antea dabant, nihil
" exercuerũt. Sidicinos in fidem receptos, Campa-
" nos ab se ad nos desciscere, exercitus nos parare aduer
" sus Samnites fœderatos suos audierunt: nec moue-
" runt se ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modestia, nisi a
" conscientia virtũ & nostrarũ & suarum inidoneos au-
" ctores habeo, querentibus de nobis Samnitibus, ita
" responsum ab senatu Romano esse, vt facile appare-
" ret, ne ipsos quidem iam postulare vt Latiũ sub Ro-
" mano imperio sit. Vsurpate modo postulando eo,
" quod illi vobis taciti cõcedũt. Si quẽ hoc dicere me-
" tus prohibet, en ego ipse audiente non populo Ro-
" mano modo senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitoliũ
" incolit, profiteor me dicturũ, vt si nos in fœdere ac
" societate esse velint, cõsulem alterũ ab nobis, sena-
" tus partem accipiãt. Hæc ferociter nõ suadenti so-
" lum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permi-
" serunt, vt ageret diceretq; quę e republ. nominis La-
" tini, fideq; sua viderentur. Vbi est Romã ventum, in
" Capitolio ei senatus datus est. Ibi cũ T. Manlius Cos.
" consisset cum eis ex auctoritate patrum, ne Samniti-
" bus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam
" victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure

Vbi

» gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T.
» Manli, vosq; patres conscripti, tandem iam vos no-
» biscum nihil pro imperio agere, cum florentissimũ
» deũm benignitate nunc Latium armis viriscq; , Sa-
» mnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis,
» nunc etiam Volscis adiunctis, videretis: colonias
» quoq; vestras Latinum Romano prætulisse impe-
» rium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt
» imponatis, non inducitis in animum: nos quanquã
» armis possumus asserere Latium in libertatem, cõ-
» sanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones
» pacis feramus æquas vtriscq; , quoniam vires quoq;
» æquari diis immortalibus placuit. Consulem alte-
» rum Roma, alterum ex Latio creari oportet: sena-
» tus partem æquam ex vtraq; gente esse: vnum po-
» pulum, vnam rempub. fieri. Et vt imperii eadem sé-
» des sit, idemq; omnibus nomen: quoniam ab alte-
» utra parte concedi necesse est: quod vtriscq; bene
» vertat, sit hæc sane patria potior, & Romani omnes
» vocemur. Forte ita accidit, vt parem ferociæ huius
& Romani Cos. T. Manlium haberent: qui adeo
non tenuit irã, vt si tanta dementia patres conscri-
ptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperẽt,
gladio cinctum in senatum venturũ se esse palam
diceret, & quemcunq; in curia Latinum vidisset,
sua manu interempturum. & conuersus ad simula-
» crum Iouis: Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite
» ius fasq;. Peregrinos Coss. & peregrinum senatum
» in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse op-
» pressus visurus es? Hęccine fœdera Tullus Romanus
» rex cũ Albanis patrib. vestris Latini, hæc L. Tarqui-
» nius vobiscũ postea fecit? Nõ venit in mentem pu-
» gna apud Regillum lacum? Adeo & cladiũ vestrarũ
» veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos, obli-

ti estis? Cum consulis vocem subsecuta, patrum indignatio esset, proditur memoriæ aduersus cre-
bram implorationem deũm, quos testes fœderum
sæpius inuocabant consules, vocem Annii spernẽ-
tis numina Iouis Romani auditam. certe cum cõ-
motus ira se ab vestibulo templi citato gradu prori-
peret, lapsus per gradus, capite grauiter offenso,
impactus imo ita est saxo, vt sopiretur. Exanimatũ
auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoq; in
incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum
cessationem ingenti fragore cœli procellã effu-
sam. nam & vera esse & apte ad repræsentandam
iram deũm ficta possunt. Torquatus missus ab se-
natu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium
vidisset, exclamat ita vt populo patribusque audita
vox pariter sit: Bene habet: dii pium mouete bellũ. «
est cœleste numẽ, es magne Iupiter, haud frustra te «
Patrem deũm hominumque hac sede sacrauimus. «
Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma «
sequi, quem ducem sequi, quem imperatorem
sequi oporteat, quem diis ducibus? Sic stratas legiones Latinorum «
debo, quemadmodum legatum iacentem videtis. «
Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardo-
ris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magi-
stratuum magis, qui iussu consulis prosequebantur,
quam ius gentium ab ira impetuq; hominum tege-
ret. Consensit & senatus bellum: consulesq; duo-
bus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosq; pro-
fecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam,
quo iam Latini sociiq; conuenerant, castra locant.
Ibi in quiete vtrique consuli eadẽ dicitur visa speci-
es viri maioris, quam pro humano habitu, augustio-
risque, dicentis: Ex vna acie imperatorem, ex alte-
ra exercitum diis Manibus matrique Terræ deberi.
Ultro exercitus imperator legiones hostiũ, superq;

eas se deuouisset, eius populi partisq; victoriã fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auertruncandæ deũm iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisque, & imperiis deũm propalam expositis, nemors voluntaria consulis exercitum in acie terret: comparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde consul deuoueret pro populo Rom. Quiritibusq;. Agitatum etiã in concilio est, vt si quando vnquam seuero vllum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Cũram acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militarib. congruentes. milites militibus centurionibus centuriones, tribuni tribunis, compares collegæq;, iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratũ in omnes partes dimissi erant, T. Manlius cõsulis filius super castra hostium cum suis turmalibus euasit, vt vix telo iactu ab statione proxima abesset ibi Tusculani erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis clarus. is vbi Romanos equites insignemque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se vtique illustres viri noti erant) cognouit: vnane, ait turma Romani cum Latinis sociisq; bellũ gesturi estis? Quid interea consules, quid duo exercitus cõsulares agent? Adeuntes

derũt in tempore, Manlius inquit, & cum illis adfuit Iupiter ipse, fœderum a vobis violatorum testis, qui plus potest, polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus, hic quoque efficiemus profecto, ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paulum ab suis equo prouectus: Visne igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus mouebimus, interea tu ipse congredi mecũ, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur, quãtum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocẽ animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, consulumque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spacio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii cuspis super galeam hostis Metii trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaque innixum, attollentem se graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per cassas ferrum emineret, terræ affixit, spoliisq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus facti, futuriq;, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine oriundum vere estimetis, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste tibi porto. Quod vbi audiuit consul, extemplo filiũ auertiatus, concionem classico aduocari iussit. quæ

» vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, te
» T. Manli neque imperiũ consulare, neq; maiestatẽ
» patriã veritus, aduersus edictũ nostrũ extra ordinẽ
» in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinã
» nam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana
» res, soluisti: meque in eam necessitatem adduxisti,
» vt aut reip. mihi, aut mei meorumque obliuiscen-
» dum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quã
» respubl. tanto suo damno nostra peccata luat. Tri-
» ste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti
» erimus. Me quidem cũ ingenita charitas liberũm,
» tum specimen illud virtutis deceptum vana imagi-
» ne decoris in te mouet: sed cum aut morte tua tan-
» cienda sint consulũ imperia, aut impunitate in per-
» petuum abroganda: nec te quidẽ, si quid in te no-
» stri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinã
» militarem culpa tua prolapsam, pœna restituas. A
» lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atro-
ci imperio: nec aliter quam in se quisq; districtam
cernentes securim, metu magis quam modestia
quieuere. Itaque velut emerso ab admiratione
animo, cũ silentio defixi stetissent: repente postquã
ceruice exsa fusus est cruor, tum libero conquestu
coortæ voces sunt, vt neque lamentis, neque exe-
crationibus parceretur: spoliisque contectum iu-
uenis corpus, quantum militaribus studiis funus
vllum concelebrari potest, structo extra vallum
rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in
præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tri-
stis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœ-
næ obedientiorem duci militem: & præterquam
quod custodiæ vigiliæq; & ordo stationum inten-
tioris vbique curæ erant, in vltimo etiã certamine,
cũ descensum in aciem est. ea seueritas profuit. fuit enim

enim ciuili maxime bello pugna similis adeo nihil
apud Latinos dissonum ab Romana repub. prætet
animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: dein-
de postquam stipẽdiarii facti sunt, scuta pro clypeis
fecere: & quod antea phalanges similes Macedoni-
cis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit es-
se. Postremo in plures ordines instruebantur. Ordo
sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium
vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli
quindecim, distantes inter se modicum spacium.
Manipulus leueis vicenos milites, aliã turbam scu-
tatorum habebat. Leues autem qui hastam tantũ
gestaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons
aciei florem iuuenum pubescentium ad militiam
habebat. Robustior inde ætas totidem manipulo-
rum, quibus principibus est nomen. hos sequeban-
tur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc
XXX. manipulorum agmen antepilanos appella-
bantur, quia sub signis iam alii quindecim ordines lo-
cabat, earum vnamquamq; primum pilũ voca-
bat. tribus ex vexillis constabat. vexillũ CLXXX-
VI. homines erant. Primum Vexillum triarios du-
cebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secun-
dum rorarios, minus roboris ætate factisque: tertiũ
accensos, minimæ fiduciæ manum. eo & in postre-
mam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exer-
citus instructus esset, hastati omnium primi pugnã
ciebant. si hastati profligare hostẽ non possent, pe-
dem pressim eos retrocedentes in interualla ordinum
principes recipiebant. tum principum pugna erat.
Hastati sequebantur. Triarii sub vexillis considebãt
sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, ha-
stas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus

quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si- pud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, a prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios rediisse, cum laboratur, prouerbio increbruit. Triarii consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: vnoque continente agmine iam nulla spe post relicta in hostem incedebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecutos, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adiiciebatur: qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem. Nec vexilla cum vexillis tantũ, vniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrẽdum sibi esse sciebat. Duo primipili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquam satis validus, cæterum strenuus vir, peritusque militiæ: Latinus viribus ingens, bellatorq; primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus, iam Romæ permissum erat ab Cons. vt subcẽturionem sibi quem vellet, legeret, qui staretur eũ ab vno destinato hoste, isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim ferebat. Romani Cons. priusquam educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecinoris a familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam diis hostiam esse

Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est. Instructis, sicut ante dictũ est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo vtrinq; æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius Cos. M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, « ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus « deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togã ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, « Bellona, Lares, diui Nouensiles, dii Indigetes, diui « eorum est potestas nostrorum, hostiumque, diiq; « Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque: « vti populo Rom. Quiritiũ vim victoriamq; prospe- « reris: hostesq; populi Romani Quiritium terrore, « formidine, morteq; afficiatis. Sicut verbis nuncupa- « sita pro rep. Quiritium exercitu, legionibus, auxi- « lijs populi Rom. Quiritium, legiones auxiliaq; ho- « stium mecum diis Manib. Telluriq; deuoueo. Hæc « ita precatus, lictores ire ad T. Manliũ iubet, matureq; collegæ se deuotũ, p exercitu nũciare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equũ insiluit: ac se in medios immisit. Conspectus ab vtraq; acie aliquanto augustior humano visu, sicut cælo missus piaculũ omnis deorũ iræ, qui pestẽ ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cũ illo latus, signa primò Latinorũ turbauit: deinde in totã penitas aciẽ peruasit. Euidentissimũ id fuit, qđ quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifera se

dere icti pauebant. vbi vero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie cõsternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primùm signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & Rorarii procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & Triarii genu dextro innixi, nutum Cos. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius Cos. audito euentu collegæ, cum vt ius fasque erat lachrymis non minus quam laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit, an cõsurgendi iã Triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiere, ex templo Latini, tanquam idem aduersatii fecissent, Triarios suos excitauerũt: qui aliquamdiu pugna atroci cũ & semetipsi fatigassent, & hastas aut pregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumque ad extremam aciem: tum Cos. Triariis: Consurgite, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniugum ac liberorum, memorescõsulis pro vestra victoria morte occumbentis. Vbi Triarii consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos velut inermes prope intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq;

noque sub radicibus montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues socios que præcipua laus eius belli penes Cos. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab dijs superis inferisq; in se vnum vertit: alter ea virtute, eoq; consilio in prælio fuit, vt facile conueniret inter Romanos Latinosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi viui oppressi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis, funusq; par morti celebrante collega factum. illud adiiciendum videtur, fecere consuli, dictatoriq; & prætori, cum legiones hostium deuouent: non vtique se sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere: si is homo qui deuotus est moritur, probe factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altũ, aut maius, in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum descendere fas non esse. Sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum neq; publicum diuinũ pure faciet qui se deuouerit. Vulcano arma, siue cui alii diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patriis præferendo haud ab re duxi, verbis quoq; ipsis, vt tradita nuncupataq; sunt referre.

Romanis post præliũ demũ factũ Samnites venisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdã auctores inuenio. Latinis quoq; ab Latinio auxilium, dum deliberando terunt tepus, victis demum ferri cœptum, & cum iã portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuncio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in vibẽ rediretur, prætorẽ eorum nomine Milioniũ dixisse ferunt, pro paululã via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Quj Latinorum pugnæ superfuerãt, multis itinerib. dissipati, cum se in vnũ conglobassent, Vescia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in consiliis Numisius imperator eorum, affirmãdo cõmunem vere Martẽ belli, vtrãq; aciem pari cæde prostrauisse, victoriæq; nomẽ tantum penes Romanos esse, cæteram pro victis fortunã & illos gerere: funesta duo cõsulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum consulis deuoti cæde, trucidatum exercitum omnemi cæsos hastatos principesque: stragem & ante signa & post signa factã: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter aciesæ copiæ fuãt, tamen supplemento vel Latiũ propius esse, vel Volscos, quam Romã. Itaq; si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis inuentute propere excita rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quam prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq; Volscam missis, quia qui non interfuerunt pugnę, ad credendum temere facilior res erãt, tumultuarius vndiq; exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanũ (inter Sinuessam Minturnasq; is locus est) occurrit, prius quam castris locus caperetur, latinis vtrinq; in acerrimum coniectis, pugnatum, debellatumq; est. adeo enim acciſæ res sunt, vt consuli victorem exercitum ad populandos agros eorũ ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq; eam Campani sequerentur. Latium Capuaq; agro multati. Latinus ager, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsq; ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt dodrantem ex Priuernati complerent, dotãterna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnã fuere Latinorum Laurẽtes, Campanorumq; equites: quia non defecerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq; vt esset, æneam tabulã in æde Castoris Romæ fixerunt. Vectigal quoq; eis Campanus populus iussus pẽdere in singulos quotannis (fuere autem mille & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœnaq; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam rediit cui venienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde auersatam eam, execratamq; Antiates in agrũ Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius Consul, quia ipse per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit. ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestũ est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ab hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam imperio, succesſere Coss. T. Æmilius

V.C. 416. Mamercus, & Q. Publius Philo: neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarũ rerum aut partium in repub. magis quam patriæ memores, Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicioq; res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tiburs, Prænestinus Veliternusq; populus. Venerant & ab Lanuuio Antioque auxilia. Vbi cum præliis quidem superior Romanus esset: ad vrbem ipsam Pedum, castraque sociorum populorum, quæ vrbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repẽte omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Quã cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Æmilius, seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit: collega haudquaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Æmilius, cui tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum iunius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in patres criminosis fuit: & quod tres leges fecundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent: tertiam, vt alter vtique ex plebe, cum eo ventum sit, vt vtrumque plebeium fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex victoria eorum, bellicisque rebus foris auctum imperium patres credebant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio Coss. quo insignius omissa res Æmilio superioris anni consuli exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactique noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. iam Latio is status erat rerum, vt neque bellum neque pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri ademptidolorem aspernabantur. mediis consiliis standum videbatur, vt oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nunciata esset, vndique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodum a paucis populis Pedani adiuti sunt. Tiburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Menenius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus maxime valido exercitu, maiore mole, quamquam æque prospero euẽtu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit. in quos parte exercitus conuersa, Camillus non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu extemploque ab vnius expugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum. Nec quieuere ante, quam expugnãdo, aut in

V.C. 417.

V.C. deditionem accipiendo singulas vrbes, Latiũ omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinarum omniũ consensu triumphũ decessere. Additus triumpho honos, vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Priusquam comitiis in insequẽtem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatũ retulit, atq; ita disseruit: Patres cõscripti, quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deũm beneficio & nostra diligentia, & militum nostrorum dignitate ac virtute militum ad finem venit: ceſſi ad Pedum Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dii immortales ita vos potentes huius cõsilii fecerunt, vt sit Latiũ deinde an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum, vel sæuiendo, vel ignoscendo potestis. Vultis ereptum deliter consulere indeditos, victosq; ? licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, vnde 396. sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe vsi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatẽ accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. Tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & vestram vtique deesse curam quam primum absolui & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere, vt omnium rerũ vobis ad consulendum potestas

esset: vestrum est decernere quod optimum vobis, reique publicæ sit. Princeps senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorũ causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, vt pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumque. Lanuuinis ciuitas data: sacraque sua reddita cum eo, vt ædes locusque Solitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentaniq; & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas, quam habebãt crimenque rebellionis a publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, grauiter sęuitum: & muri deiecti, & senatus inde abductus: iussique trans Tiberim habitare, vt eius qui cis Tiberim deprehensus esset, vsque ad mille pondo elarigatio esset: nec prius quam ære persoluto, is qui cepisset, rerua vincula captum haberet. In agrum senatorũ coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatib. permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellẽt. naues inde longæ ablatæ: interdictũq; mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tiburtes Prænestiniq; agro multati, neq; ob recens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed quod tædio imperii Romani cũ Gallis, gente efferata, arma quondam cõsociassent. Ceteris Latinis populis connubia, commerciaq; & cõsilia inter se ademerũt. Cãpanis equitib. honoris causa, quia cũ Latinis rebellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorũ tuta patebat, semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. V.C. 397.

V.C. Cumanos, Sueſſulanosque eiuſdem iuris conditionisque, cuius Capuam eſſe placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: roſtrisque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit: Roſtraque id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, P. Ælio Peto Coſſ. 418. omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci a T. Manlio Coſ. in deditionem accepti, nihil deinde mouerit: eo petedi auxilii ab Romanis cauſa iuſtior fuit. ſed prius quam conſules ab vrbe (iuſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deſeruiſſe: profugosq; cum coniugibus ac liberis Sueſſam commigniſſe, quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiquorum, vrbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infenſus Conſulibus ſenatus, quorum cunctatione proditi ſocii eſſent: dictatorē dici iuſſit. dictus C. Claudius Regillenſis, magiſtrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixiſſent, dictator magiſterque equitum ſe magiſtratu abdicarunt. Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpecta primo propter mundiorem iuſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſeruo, cum decreto eorum iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamque in poteſtate habere: facto iudicio viua ſub terram ad portam Collinam dextra via ſtratam deſoſſa Sceleratо campo credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo prætor primus de plebe, aduerſante Sulpicio Coſ. qui negabat rationem eius ſe habiturum, eſt factus: ſenatu, cum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in prætu-

ra prætura intendente. Inſequens annus L. Papyrio V.C.
Craſſo, Cæſone Duellio Coſſ. Auſonum magis no- 419.
no quam magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales
rbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniun-
erat: vnoq; prælio haud ſane memorabili duorum
opulorum exercitus fuſus propinquitate vrbium;
& ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec
rmen omiſſa eius belli cura patribus: quia toties
um Sidicini aut ipſi mouerant bellum, aut mouen-
bus auxilium tulerant, aut cauſa armorum fue-
ant. Itaque omni ope annixi ſunt, vt maximum
a tempeſtate imperatorem M. Valerium Corui- 420.
num Coſ. quàm facerent. collega additus Cor-
nino M. Attilius Regulus. & ne forte caſu errare-
tur, petitum ab Coſſ. vt extra ſortem Coruini ea
prouincia eſſet. Exercitu victore a ſuperioribus con-
ſulibus accepto, ad Cales, vnde bellum ortum erat,
profectus, cum hoſtes ab ſuperioris etiam certami-
nis memoria pauidos clamore atque impetu pri-
mo fudiſſet, mœnia ipſa oppugnare eſt aggreſſus: &
equitum quidem is erat ardor, vt iam inde cum
ſcalis ſuccedere ad muros vellent, euaſurosq; con-
tenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, la-
bore militum potius quam periculo peragere in-
ceptum voluit: itaque aggerem & vineas egit, turres-
que muro admouit: quarū vſum forte oblata op-
portunitas præuertit. namq; M. Fabius captiuus Ro-
manus cum per negligentiam cuſtodum feſto die
vinculis ruptis per murum inter opera Romanorū,
religata ad pinnam muri reſte ſuſpenſus manibus
ſe demiſiſſet, perpulit imperatorē, vt vino epulisq;
ſopitos hoſtes aggrederetur. Nec maiore certami-
ne capti cum vrbe Auſones ſunt, quam acie fuſi e-
rant. præda capta ingens eſt: præſidioque impoſito

V.C. Calibus, reductæ Romam legiones. Cos. ex senatusconsulto triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo Coss. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Æmilium Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente
421. Coss. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat; tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; senatusconsulto, vt duo millia quingenti homines eo scriberentur. Triumuiros coloniæ deducendæ, agroque dividendo creauerunt, Cæsonē Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde Coss. a veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando vsq; ad mœnia atque vrbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnitū fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus, magister equitum, M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuque se abdicauerunt: & quia pestilentia insecuta est. velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnū rediit. ab interregno inito per quintum demum
422. interregem M. Valerium Corninum creati Coss. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu valuit, vt dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus & magister equitum P. Valerius Publicola a quibus cum delectus intētius quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quietem omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alterum annum turbari nouis consiliis suspectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. Cęterum Samnites bellum Alexandri Epeirēsis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regem excursionem a Pæsto facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cętera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouique ciues censi: tribus propter eos additæ Metia & Scaptia: censores addiderunt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani fœdi Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum, Potitumque varie in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterum in eo parui refert quid veri sit. illud peruelim (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit, sicut proditur: tamen res nec cui auctorum fidem abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemque fere omnes euentu morerentur: ancilla quędam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude ciuitatem premi: matronasque ea venena coquere: & si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quib. in forū dela-

V.C. tis,& ad xx.matronis,apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraq; gentis; cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se falsum commentã arguerent: spacio ad colloquendum sumpto,cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere,epoto medicamẽto suamet ipsæ fraude omnes interierunt, comprehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX.damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. Prodigii ea res loco habita:captisque magis mentibus, quam conscelerationis similis visa. Itaque memoria ex annalibus repetita,in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum,alienatasq; discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse. dictatorem claui figendi causa creari placuit.creatus Cn. Quin-
424. tilius, magistrum equitum L. Valerium dixit:qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati Coss. L. Papyrius Crassus iterum,L. Plautius Venox.cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt in fidem recipererentur:si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denunciatumque Samnitibus, vt eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitq; ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites,quam quia nondum parati erãt ad bellum.Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuêre in palatio eius, quæ Vacci

Vacci prata diruto ædificio publicatoq; solo appellata. Aduersus hunc vastãtem effuse Setinum Norbanumq; & Coranũ agrum, L. Papyrius profectus, haud procul castris eius consedit. Vitruuio nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem, sana constare mens,nec vt longius a castris dimicaret, animus suppetere. Vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retrò quam prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat:& vt leui momento, nec ambigue est victus: ita breuitate ipsa loci, facilique receptu in tam propinqua castra,haud ægre militem a multa cæde est tutatus:nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi:primisque tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, vt muris potius quam vallo sese tutarentur. A Priuerno Plautius alter Cos.peruastatis passim agris,prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamque eius secutis precatum venisse,sed pro Fundano populo:quem extra culpam belli esse,ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos.Priuerni igitur hostes populi Romani quẽrendos,persequendosq; esse, qui simul a Fundanis ac Romanis vtriusque patriæ immemores,defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos,& gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem, vt bellum ab innoxio populo absit:agros, vrbem, corpora ipsorum coniugumque ac liberorum suorum in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis Cos.literisq; Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuer-

V.C. num flexit iter. Prius animaduersum in eos qui ca-
pita coniurationis fuerant, a Cos. scribit Claudius
ad CCCL. ex coniuratis vinctos Romam missos;
eamque deditionem ab senatu non acceptam;
quod egentium atque humilium pœna defungi
velle Fundanum populum censuerint. Priuernum
duobus consularibus exercitibus cum obsideretur,
alter Cos. comitiorum causa Romam reuocatus.
Carceres eo anno in circo primum statuti. Nõdum
perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gallici
425. fama atrox inuasit, haud ferme vnquam neglecta
patribus. Extemplo igitur Coss. noui L. Æmilius
Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calẽd. Quin-
tilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter
se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bel-
lum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacatio-
nis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellula-
rii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicun-
tur: Veiosque ingens exercitus contractus, vt inde
obuiam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itine-
re hostis falleret, ad vrbem incedens, non placuit.
Paucos deinde post dies satis explorata temporis ei-
us quiete, a Gallis Priuernum omnis conuersa vis.
Duplex inde fama est, alii vi captam vrbem, Vitru-
uiumque viuum in potestatem venisse: alii, prius
quam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditio-
nem consulis caduceum præferentes permisisse
auctores sunt, Vitruuiumque ab suis traditum. Se-
natus de Vitruuio Priuernatibusq; eõsultus, consu-
le Plautiũ dirutis Priuerni muris, præsidioq; valido
impositio, ad triumphũ accersit. Vitruuiũ in carcere
asseruari iussit quoad consul redisset, tum verbera-
tum necari: ædes eius, quæ essent in palatio diruen-
das, bona Semoni Sango censuerunt consecranda:
quodque

quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes
facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini.
De senatu Priuernate ita decretum, vt, qui senator
Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset,
trans Tiberim lege eadem qua Veliterni habitaret.
His ita decretis, vsque ad triumphum Plautii silen-
tium de Priuernatibus fuit: post triumphum Con-
sul necato Vitruuio, sociisque eius noxæ, apud sati-
atos iam suppliciis nocentium tutam mentionem
de Priuernatibus ratus: Quoniam auctores defecti- «
onis, inquit, meritas pœnas & ab diis immortalib. «
& a vobis habent, Patres conscripti: quid placet de «
innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ par- «
tes exquirendæ magis sententiæ, quam dandæ «
sunt: tamen cum videãm Priuernates vicinos Sa- «
nnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax «
est, quam minimum irarum inter nos illosque re- «
linqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout «
eiusq; ingenium erat atrocius mitiusve suadenti-
bus, tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus
legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset,
quam præsentis necessitatis memor: qui interro-
gatus a quodam tristioris sententiæ auctore, quam
pœnam meritos Priuernates censeret: eam in-
quit, quam merentur qui se libertate dignos cen-
sent. cuius cum feroci responso infestiores factos
videret consul eos, qui ante Priuernatium causam
impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mi-
tius responsum eliceret: Quid si pœnam, inquit, «
remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum «
habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & «
fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. «
Tum vero minari, nec id ambigue, Priuernatem «
quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari «

V.C. pacatos populos. pars melior senatus ad meliora
» responsa trahere,& dicere,viri,& liberi, vocem au-
» ditam an credi posse, vllum populum, aut homi-
» nem denique in ea cõditione,cuius eum pœniteat,
» diutius quam necesse sit,mansurum:ibi paecm esse
» fidam, vbi voluntarii pacati sint:neque eo loco, vbi
» seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In
hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit a-
nimos, identidem ad principes sententiarum con-
sulares, vti exaudiri posset a pluribus,dicendo, eos
demum qui nihil præterquam de libertate cogi-
tant,dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in se-
natu causam obtinuere: & ex auctoritate patrum
latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas da-
retur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam
missi sunt:bina iugera agri acceperunt. Secutus eũ
annus nulla re belli domive insignis, P. Plautio Pro-
426. culo, P. Cornelio Scapula Coss. præterquam quod
Fregellas (signinorum is ager, deinde Volscorum
fuerat) colonia deducta:& populo visceratio data a
Marco Flauio in funere matris. Erant qui per spe-
ciem honorandæ parentis meritam mercedem po-
pulo solutã interpretarẽtur,quod eum die dictã ad
ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absolui-
sset. Data visceratio in præteritam iudicii gratiam,
honoris etiam ei causa fuit: tribunatuque plebis
proximis comitiis absens præsentibus præfertur.
Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapo-
sita est:duabus vrbib. populus idem habitabat, Cu-
mis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica o-
riginem trahunt. Classe qua aduecti ab domo fue-
rant,multum in ora maris eius,quod accolunt, pe-
tuere. primo in insulas Ænariam & Pythecusas e-
gressi, deinde in continentem ausi sedes trans-
ferre.

ferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tũ Samnitium V.C.
infida aduersus Romanos societate freta, siue pesti-
entiæ, quæ Romanam vrbẽ adorta nunciabatur,
fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum
Campanum Falernumque incolentes fecit. Igitur
L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum 427.
Coss. fœcialibus Palæpolim ad res repetendas mis-
sis, cum relatum esset a Græcis, gente lingua ma-
gis strenua quam factis,ferox responsum: ex aucto-
ritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri
iussit. Inter Coss. prouinciis cõparatis, bello Græ-
co persequendi Publio euenerunt. Cornelius alte-
ro exercitu Samnitibus, si qua se mouerent, oppo-
situs. Fama autem erat, defectioni Campanorum
imminentes admoturos castra.ibi optimum visum
Cornelio statiua habere. Ab vtroque consule exi-
guam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit
senatus. Publius duo millia Nolanorum militum,
& quatuor Samnitium, magis Nolanis cogenti-
bus,quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli
miserat. Romæ compertum est, delectũ indictum a
magistratibus:vniuersum Samnium erectum:ac vi-
cinos populos, Priuernatem Fundanumque & For-
mianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum
legatos mitti placuisset, prius ad Samnites, quam
bellum fieret, responsum redditur a Samnitibus
ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum: ne-
que eo negligentius ea quæ ipsis obiicerentur, pur-
gabant, haud vllo publico consilio auxiliove iuua-
si Græcos: nec Fundanum Formianumve a se soli-
citatos: quippe minime pœnitere se virium suarũ,
si bellum placeat. cæterum non posse dissimulare,
egre pati ciuitatem Samnitium, quod Fregellas ex
Volscis captas, dirutasq; ab se, restituerit Roma-

populus, coloniamq; in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent, eam se contumeliam iniuriamq;, ni sibi ab iis qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes
» socios atq; amicos vocaret: Quid perplexe agimus?
» inquit, Nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed
» campus Campanus, in quo concurrendum est, &
» arma, & communis Mars belli decernet. Proinde
» inter Capuam Suessulamque castra castris confe-
» ramus: & Samnis Romanusne imperio Italiam re-
» gat, decernamus. Legati Romanorum cum se non quò hostis vocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui, qua vt quisque locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ indies vrbis, haud e Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt, cum Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatũ cum Græcis esset. L. Cornelio, quia nec ea quidem in Samnium iam ingressum, reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronunciauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte si-

entio diceret dictatorem: neq; ab consule cuiquã publice priuatimve de ea re scriptum esse: nec quẽquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse quid dicat, quod auspicium dirimeret: neque auspices diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitii obuenisset. Cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hæc, aliaque ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit. dilatisque aliis neque alia de causa comitiis, quartusdecimus demum interrex Lucius Æmilius consules creat Caium Petilium, Lucium Papyrium Mugilanum: Curiorem in aliis annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam: Alexandrumq; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Acerito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acheruſiam aquam, Pandosiamq; vrbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocius transiisse in Italiam, vt quam maxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acherunte amni: quẽ ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Cõsentiã ex Lucanis, Sipontumq;, Brutiorum coloniã Acerinam, alias inde Messapiorũ ac Lucanorum cepisset vrbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidũ numero haberet, misisset: haud procul Pandosia vrbe imminẽte Lucanis ac Brutiis finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partẽ agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorũ exules circa se pro fidis habebat, vt pleraque eius

generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnibus inundantes cum intercluſiſſent trifariam exercitum a mutuo inter ſe auxilio: duo præſidia, quæ sine rege erant, impromiſo hoſtiũ aduentu opprimuntur: deletisque eis, ad ipſius obſidionem omnes conuerſi. inde ab Lucanis exulibus ad ſuos nuncij miſſi ſunt: pactoque reditu promiſſum eſt, regem aut viuum aut mortuum in poteſtatem daturos. Caterum cum delectis ipſe egregiũ facinus auſus, per medios erumpit hoſtes, & ducem Lucanorum cominus congreſſum obtruncat: contrahensq; ſuos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abſtulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen defeſſus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis: Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit exemplo animum fatis ſuis, ſubſtititque dubius an tranſiret. Tum Sotinus miniſter ex regiis pueris, quid in tãto diſcrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos inſidiis quærere locum, quos vbi reſpexit rex procul grege facto venientes, ſtringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Iamque in vadum egreſſum eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapſum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hoſtium præſidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namque præciſo medio, partem Conſentinam miſere: pars ipſis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis ſaxisque procul inceſſeretur. mulier vna vltra humanarum irarum fidem ſæuienti turbæ immiſta, vt parumper ſuſtinerent precata, flens ait virum ſibi liberosq; captos apud hoſtes eſſe: ſpectare corpus

corpore regio vtcumque multato ſe ſuos redempturam. Is finis lacerationi fuit: ſepultumq; Conſentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura muneris vnius: oſſaq; Metapontum ad hoſtes remiſſa. Pyrrhe Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, ſororemq; Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, ſoror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirenſis triſti euentu. quanquam Romano bello fortuna eum abſtinuit, tamen quia in Italia bella geſſit, paucis diciſſe ſatis ſit. Eodem anno legiones Romæ quinto poſt conditam vrbem eidem quibus ante placandis habitum eſt diis. Nouo deinde conſules iuſſu populi cum miſiſſent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipſi maiore conatu quam aduerſus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus acceſſerunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virosque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res proſpere geſta. Tria oppida in poteſtatẽ venerunt, Allife, Callife, Ruffium: aliusque ager primo aduentu Coſſ. longe latiſque eſt peruaſtatus. Hoc bello tam proſpere cõſulibus, alteri quoque bello, quo Græci obſidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quod interceptis munimentis hoſtium pars parti abſciſſa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis quibus hoſtis territabat, patiebantur: & velut capti a ſuismetipſis præſidiis, indigna iam liberis quoq; ac coniugibus, & quę captarũ vrbiũ extrema ſunt, patiebãtur. Itaq; cum & a Tarento & a Samnitibus fama eſſet noua auxilia ventura: Samnitium plus quam vellent, intra mœnia eſſe rebantur. Tarentinorũ iuuenturẽ

Græci Græcos haud minus per quos Samnitē Nolanoque, quam vt Romanis hostib. resisterent, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad prgbendam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad P. Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoque Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quam, nec petere: publice petere quam pacisci magis, vt si successisset incœptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoque reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius præterem Samnitium arte aggressus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanum agrum: non oram modò maritimam, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum. sed vt falleret, nocte proficiscendum esse, extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuētus Samnitium, præter necessarium vrbis præsidium, ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus: Charilaus ex composito ab sociis in vrbem receptus, cum summa

summa vrbis Romano milite impleßet, tolli clamorē iussit: ad quem Græci signo accepto a principibus quieuere: Nolani per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, fœdibrium non externis modò, sed etiam popularibus, spoliati atq; egētes domos rediere. Haud ignaras opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit ipsos in amicitiam rediße. Publio triumphus decretus, quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem veniße. Duo singularia hæc in viro primum contigere, prorogatio imperii non ante in vllo facta, & acto honore triumphus. Aduersus subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namque cum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuißent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituißent, increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in Romanos furēdo etiam, quod Lucanos & Apulos (nam vtraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani veniße allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, vt Romani aut hostes, aut domini habēdi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentu eius verti: eam solam gentem restare, nec eam quidem satis validam, quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impelliq; ad abolendā societatem Romanam posse, si qua ars serēdis discordiis

adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarũ valuissent: ex iuuentute quidam Lucanorum precio asciti, clari magis inter populares quã honesti, inter se mulctati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, a Coss. virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quam doli præ se ferret, concitati homines, cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia, quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coactis Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quam vt pœniteret frustra restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod necti defierunt. Mutatum autem ius ob vnius feneratoris simul libidinem, simul crudelitatem ingenium. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formaque misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animũ accenderunt. & florẽ ætatis eius fructum aduentitiũ crediti ratus, primò perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deìn postquam aspernabantur flagitium aures, minis territate, atque identidem admonere fortunæ:

fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quam V.C.
præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicũ proripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione, atq; indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum consules tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum, procumbẽtes ad singulorũ pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: itaque Coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nexu teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumq; in posterũ, ne necterentur. Eodem anno tam satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, auctoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus se coniungeret. Quæ res sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quam in publico vllo cõcilio est: ita insequentis anni Coss. L. Furio Camillo iterum, Iunio 429.
Bruto Scæuæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. Et quanquam noua res erat, tamẽ tanta cura patres incessit, vt pariter eam suscipiam neglectamq; timerent, ne aut impunitas eorũ audaciam superbiaque, aut bello pœnæ expetitę metu propinquo, atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Peligniq; & Marrucini: quos, si Vestinus attineretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars,

V.C. quæ in præsentia videri potuit maioris animi quam consilii: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex auctoritate patrũ populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Caterum alterum Cos. L. Furium cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere reipublicæ causa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorẽ, a quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen quæ prope ad vltimum dimicationis ventũ est, nobilitas. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec vsquam vario euentu gestum est. nam & peruastauit agros, & populando atq; vrendo tecta hostium fatigauit: in aciẽ inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestinorum res, haudquaquã tamen incruẽto militi suo, vt non in castra solũ refugerent hostes, sed intra ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; vi expugnare adortus, primo Cutinæ ingenti ardore militũ, aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer prælio excesserat, scalis capit: deinde Cingiliam vtriusq; vrbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hostium auerant, concessit. In Samnium incertis itum auspiciis est: cuius rei vitium, non in belli euentum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorũ vertit. Namque Papyrius dictator a pullario
430. monitus, cum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciauit, vt sese loco teneret, neu absente secum hoste manum conse-

reret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset: perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictum sit, quo si assumeret dictator, res melius geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam auctore L. Comunio Tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis: atq; ita concitatos calcarib. permisit, vt sustinere eos nulla vis posset. Per arma, per viros late stragẽ dedere. Secutus pedes impetu equi tũ, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cũ hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde multis potitus spoliis, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio auctore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumphum ferret. Literæ quoque de re prospere gesta, ad senatum, non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, vt lætis aliis victoria parta præ se ferret iram, tristitiamq;. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones,

quam maiestatem dictatoriam,& disciplinam militarem a magistro equitum victam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaq; plenus minarum: iræque profectus in castra cum maximis itineribus isset,non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. Præcurrerant enim ab vrbe,qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis pene verbis T. Manlii facta laudantem. Fabius cõcione extemplo aduocata, obtestatus milites est,vt qua virtute Rempublicã ab infestissimis hostibus defendissent,eadem se,cuius ductu auspicioque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratã virtuti alienæ felicitatiq; furere, quod se absente Respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quam Romanos victoriam esse.imperium dictare spretum,tanquam non eadem mente pugnari vetuerit,qua pugnatum deleat:& tunc inuidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militibus,ne se absente moueri possent:& nunc id furere, id ægre pati,quod sine L. Papyrio non inermes,non manci milites fuerint,quod se Q.Fabius magistrum equitum duxerit,ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsq; communis,aduersa pugna euenisset,qui tibi deuictis hostibus,Republica bene gesta,ita venã ab illo vnico duce melius geri potuerit, suppliciũ magistro equitum,& tunc victori minetur? Neque ullum magistro equitum infestiorem, quam tribunis militum, quam centurionibus, quam militib. esse, si possit,in omne sæuiturum fuisse:quia id nequeat in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere: in caput cõsilii,in ducem incurrere. Si se

si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus auferum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat,& salutem vnius omnibus curæ esse inclinaturum ad clementiorem sententiam animum postremo se vitã fortunasq; suas illorum fidei virtutique permittere. Clamore tota concione ortus,vti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit:classicoq; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto,præco Q.Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit,tum dictator: Quæro, inquit, de te Q.Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, reliqua potestas, prætores iisdem auspiciis,quibus Consules creati, æquum censeas nec ne, magistrũ equitum dicto audientem esse? Itemq; illud interrogo, cum me incertis auspiciis profectũ ab domo scirem, verum mihi turbatis religionibus Respub. in discrimen committenda fuerit,an auspicia repetenda,ne quid dubiis diis agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimẽto ad rem gerendam fuerit, num is magister equitum solutus ac liber potuerit esse? sed quid ego hæc interrogo: cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem hæc dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere? vetuerimne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspiciis, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamque maiorum,& numen deorum ausus es cum

" hoſte confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, re-
" ſponde: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor.
Aduerſus quæ ſingula Q. Fabio cum reſpondere haud facile eſſet, & nunc quereretur eundem accuſatorem capitis ſui, ac iudicem eſſe: modo vitam ſibi eripi citius quam gloriam rerum geſtarum poſſe vociferaretur: purgaretque ſe inuicem, atque vltro accuſaret: tunc Papyrius redintegrata ira ſpoliari magiſtrum equitum, ac virgas & ſecures expediri iuſſit. Fabius fidem militum implorans, laceranti veſtem lictoribus, ad triarios tumultum iam in concionē miſcentes ſeſe recepit. inde clamor in totam concionem eſt perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proximi forte tribunali ſteterant, quia ſubiecti oculis imperatoris noſcitari poterant, orabant vt parceret magiſtro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium globus increpabāt inclementem dictatorem: nec procul ſeditione aberant. Ne tribunal quidem ſatis quietum erat. Legati circumſtantes ſellam, orabant vt rem in poſterum diem differret, & iræ ſpacium, & conſilio tempus daret: ſatis caſtigatam adoleſcentiam Fabii eſſe: ſatis deformatam victoriam: ne ad extremū finem ſupplicii tenderet: neu vnico iuueni, neu patri eius clariſſimo viro, neu fabiæ genti eam inureret ignominiam. Cum parum precibus, parum cauſa proficerent: intueri ſaeuientem concionem iubebant: ita irritatis militum animis ſubdere ignem, ac materiam ſeditioni, non etatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti ſuam vitio verſurum, ſed dictatori: ſi occæcatus ira infeſtam multitudinem in ſe prauo certamine mouiſſet. Poſtremo ne id ſe gratis dare Q. Fabii crederet, ſe iuſiurandum dare paratos

eſſe, non videri e Repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cum in ſe magis incitarent dictatorem, quam magiſtrum equitum placarent, iuſſi de tribunali deſcendere legati: & ſilentio aequicquam per præconem tentato, cum præ ſtrepitu ac tumultu nec ipſius dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur, nox velut in prælio certamini finem fecit. Magiſter equitum iuſſus poſtero die adeſſe, cum omnes affirmarent infeſtius Papyrium exarſurum agitatum contentione ipſa exacerbatumque, clam ex caſtris Romam profugit: & patre auctore & M. Fabio, qui ter iam Coſ. dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, cum maxime conquereretur apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmouentium auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio eſt, & prehendi Papyrius Fabium iuſſit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atque vniuerſo ſenatu, perſtaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabius: Quandoquidem, inquit, apud te " nec auctoritas ſenatus, nec ætas mea, cui orbitatem " paras, nec virtus nobilitaſque magiſtri equitum a te " ipſo nominati valet: nec preces, quæ ſæpe hoſtem " mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos ple- " bis appello, & prouoco ad populum: eumq; tibi fu- " gienti exercitus tui, fugienti ſenatus iudicium, iudi- " cem fero, qui certe vnus plus quam tua dictatura " poteſt, polletque, videro ceſſuruſne prouocationi " ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit. Ex cu- " ria in concionem itur. quo cum paucis dictator, " cum omni agmine principum magiſter equitum " cum aſcendiſſet, deduci eum de roſtris Papyrius in "

partem inferiorem iussit. Secutus pater: Bene agis inquit, cum eo nos deduci iussisti, vnde & priuati vocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes quam altercatio exaudiebantur. Vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabii senis, increpantis superbiam crudelitatemq; Papyrii se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec a se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouã superbiam crudelitatemq; : dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minucium Cos. ex obsidione a se ereptum non vltra sæuisse, quam vt legatum eum ad exercitum pro Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & auctoritate fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis cõsularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data locium sibi imperii delegerit. Nã populi quidem, pœnes quem potestas omnium rerum esset, ne iram quidem vnquam atrociorem fuisse in eos, quite meritate atq; insscitia exercitus amisissent, quam vt pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rẽ bello male gestam de imperatore nullũ ad eam diem esse: nũc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quo vltra iram violentiamque eius excessuram fuisse, quam

quam vt verberaret, necaretq; ? Quam conueniens esse, propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: cum propter quem deûm delubra pateant, aræ sacrificiis ferment, honore, donis cumulentur: nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prœliis haud frustra aduocatos? Quo id animo exercitum, qui eius ductu auspiciisq; vicisset, laturum? Quem dictum in castris Romanis, quam lętitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominumque fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filii charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes facinus de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incœpto: nec ei qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubiis auspiciis pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperii perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papirium nihil de eius iure diminuturum, optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione sua Romanum imperium: nec populus Romanus in se potissimũ dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum populi iudiciũ neq; quicquam posteros accusaturos: cum polluta se-

mel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus Consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine commeatu vagi milites in pacato in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se vbi velint exauctorent: infrequentia deserant signa: neque conueniant ad edictum: nec discernant, interdiu nocte, æquo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinii modo cæca & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabii obiicite. Stupentes tribunos, & suam iam vicem magis anxios, quam eius, cui auxilium ab se petebatur, liberauit ordinis consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, vt sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoq; inclinatam rē in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, vt veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii dares satis eum pœnarū dedisse. Iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto: Bene habet, inquit, Quirites: Vicit disciplina militaris: vicit imperii maiestas: quæ in discrimine fuerunt, an vllæ post hanc diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati precarium non iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi, felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te quam qua paulo ante exultabas victoria. Viue id facinus

facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, veniā dedisset. Meum vt voles, reuerteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil maius præstiteris, quam si hic tibi dies satis documenti dederit, vt bello ac pace legitima imperia possis. Cū se nihil morari magistrū equitū pronunciasset: digressum eū templo lætus senatus, lætior populus, circunfusi, ac gratulātes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis Manlii videbatur. Forte ita eo anno euenit, vt quotiescunque dictator ab exercitu receßit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplū erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostiū magis quā truculentum dictatoris iram timeret. Itaq; frumentatores cum circumuēti ex insidiis cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoq; ira alienauit a dictatore militum animos iā ante infensos, quod implacabilis Q. Fabio fuit: & quod suis precib negasset, eius populo Rom. veniā dedisset. Postquā dictator præposito in vrbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquā pro magistratu agere, in castra rediit: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. Namq; postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt si ducis consilia fauor subsecutus militū foret, debellari eo die cū Samnitib. potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruit aciem loco, ac subsidiis, ita omni arte bellica

V.C. firmauit. Cessatum a milite: ac de industria, vt obtrectaretur laudib. ducis, impedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem mitescendam comitati. itaq; adhibitis legatis, ipse circumsaucios milites inserens in tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis tribunisq; & præfectis demandabat, rem per se popularem ita dexter egit, vt mediis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cuncta accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militumq; ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde qua duxit prædæ spes victor exercitus: perlustrauitque hostium agros, nulla arma, nullam vim nec apertam nec insidiis expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam priuatum compendium in hostem accuebat. His cladib. subacti Samnites, pacem a dictatore petiere: cum quo pacti, vt singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent: cum ita ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, vnius eius fidei virtutiq; causam suam commendantes. ita deductus ex Samnitib. exercitus. Dictator triumphans vrbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare vellet, iussu patrum prius quam abdicaret, Coss. creauit C. Sulpicium Longum iterum
431. Q. Æ. milium Cretanū. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe retulerunt. nec earum ipsarum sancta fides fuit adeo

adeo postquam Papyrium abisse magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpicio, Q. Æ. milio (Aulium quidam annales habent) Consulibus, ad defectionem Samnitium Apulum accessit bellum. Vtroq; exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Æ. milio sorte euenerūt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atq; iniuriis defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium vix a sese eo tempore propulsantium bellum, propius vt stat vero, facit: non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum vtraq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno repentem repente ciuitatem exciuit, vt Capitolium atque arx, mœniaque & portæ plena armatorum fuerint. & cum concursatum conclamatumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec auctor, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum, vt in Tusculanos anicaduerteretur, quorum ope ac consilio Veliterni bellum fecissent. Primo populus Tusculanus cum coniugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie rerum tribus circuit, genibus se omnium aduoluēs. Plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impetrādam, quam causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem. Pollæ sententia fuit, puberes verberatos necari: coniuges liberosq; sub corona lege belli venire: memoriaq; eius iræ Tusculanis in pœnæ tā atrocis auctoribus manssisse ad patrum ætatem constat: nec quæ-

V.C. 432. quam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fulvio Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus, magister equitū metu grauioris in Samnio belli (cōducta enim precio a finitimis iuuentus diceba tur) intentiore delectu habito, egregium exercitū aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legiones tanta ferocia, vt vallum vsq; ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die rem gesturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationē vidit: ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui cōspectum hostiū frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorū potuit. eques extemplo insecutus, ita institit agmini, vt donec lucesceret, prælio abstineret. nec pedestres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demū ausus incurrere in hostem, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis iam copiis Samnis vrgebat. Tum dictator postquā sine magno incommodo progredi nō poterat, eum ipsum in quo constiterat locū castris dimetari iussit. Id vero circumfuso vndiq; equitatu, vt vallum peteretur, oppugnare inciperet, fieri non poterat. Itaque vbi neq; eundi neq; manendi copiā esse videt: instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes, & animis & virib. pares. Auxerat id maxime animos quod ignari loco iniquo non hosti cessimus, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam prudentes

desueto Samnite clamorē Romani exercitus pati. Ac hercule illo die ab hora diei tertia ad octauā ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neq; clamor, vt primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retrove recepta, neq; recursum ab vlla sit parte. In suo quisq; gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationem vltimā, aut noctem spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducib. deerant: cū subito Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimēto statē, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, inquit, esse prædæ præpediant. Alii deinde super alios diripassim, ferriq; fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito: Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimētis nostris: aggredere (quod inter prædandū omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quib. ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dū præda onerāt, cęde inermes. euentamq; illis prędam redde. Mihi legiones, peditumq; pugna curę erūt: penes te equestre sit decus. Equitū acies qualis quę esse instructissima potest, intecta in dissipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacētes pedib. fugientiū cōsternatorūq; equorū neq; pugnæ, neq; fugę satis potentes cæduntur. Tū deleto prope equitatu hostiū, M. Fabius circunductis paululū alis ab tergo pedestrē aciē adoritur. Clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium anteſignanos, turbataque

signa, & fluctuantem aciem vidit: tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: vexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod vbi auditum, simulq; visum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, vt haud secus quam si tum integre castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumque vim potuit: partim in medio egit, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circumuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, vt omnibus cõciliis fremerent, minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestiorib. merito diis quam hominibus nihil prospere agerent: expiandũ id bellum magna mercede luendumq; esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio prębeat sanguine, audebantque iam quidam nominare auctores armorum. vnum maxime nomẽ per consentum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum indutiarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuique vt Romam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasque restitu-

erentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi. corpus Brutuli examine: ipse morte voluntaria ominię se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum reæterea captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, ceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. ctator ex S.C. triumphauit. Hoc bellũ a Coss. belum quidam auctores sunt: eosque de Samnitibus riumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, eq; inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin ctator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, lline gerendi causa creatus sit: an vt esset qui lus Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo orte implicitus erat, signum mittendis quadrigis aret: functusque eo haud sane memorandi impeli ministerio, se dictatura abdicaret, nec facile est ut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæq. famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis emporibus illis scriptor extat, quo satis certo auore stetur.

DECADIS PRIMÆ LIB. IX.

Epitome.

Titus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. iidemque auctore Sp. Posthumio Cos *qui in senatu suaserat: vt eorum dedi-*

tione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur, cum duobus trib. plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo post susis a Papyrio Cursore Samnitibus & Sabinis iugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, pristina fides data erat: pudor prioris flagitii abolitus, Trib. duæ additæ sunt, Vfentina, & Falerina. Sueſſa, & Pontia colonia deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit, viam strauit, quæ Appia vocata est: tibertinorum filios in senatu legit. ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruſcos, Vmbros, Marſos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quum comitia & campum turbaret: & in iis propter nimias vires dominaretur: a Q. Fabio censore in quatuor tribus reducta est, eaque res Fabio Maximo nomen dedit.

V.C. 433. SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Caluino, Sp. Postumio Coss. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennii filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemque. Is vbi legati qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: Nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ a nobis ex fœdere repetitæ fuerant, iis non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem

rem spretam. Quid enim vltra fieri ad placandos eos, mitigandosque homines potuit, quam quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ bellare nostræ videbantur, remisimus: auctores belli pro vitio non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid vltra tibi Romane, quid fœderi, quid diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem eorum supplicium iudicem feram? Neminem neque populum, neque priuatum fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur, ipsi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, vt iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionem exsatient: plagi nequeant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaque viscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum, Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quam propitiis rem, quam aduersis agant diis: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis quam homines gessisse: hoc quod instat, ducibus ipsis diis gesturos. Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat: inde ad Caudium, vbi iam Coss. Romanos, castraque esse audebat, milites decem pastorum habitu mittit; pecoraque diuersos aliũ alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidiis: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnib. sermo cõstet, legiones Saminitium in

Apulia esse: Luceriam omnibus copiis circumsedere: nec procul abesse, quin vi capiat. Iam & is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes cōgruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis adhibus sociis: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, cōsultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ: altera prætereoram superi maris patens apertaque, sed quāto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas, breuior: sed ita natus locus est. saltus duo alti, angusti, syluosiq; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iunctis. iacet inter eos satis patens clausis in medio campus, herbidus aquosusq;, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt: & aut eadem qua te inhibueris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impeditioremque euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum ingentium obiacentem molem inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoq; clausam sua obice armisque inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio. stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alii alios, cum alterū quisq; magis mentis compotem ac consilii ducerent, diu immobiles silent. deinde vbi prætoria consulū erigi videre, & expedire quosdam vtilia operi: quanquam lucrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta cernebāt: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circumdant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquam quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad cōsules mœstos, ne adhocantes quidem in consilium, quando nec cōsilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt: militesque in prætorium versi opem, quam vix dii immortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis quā consultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices viarum, alius, per aduersa montium, per ignas, qua ferri arma poterāt, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam prope XXX. vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quo, aut qua eamus? num montes moliri sede sua paramus? num hæc imminebunt iuga qua tu ad hostē venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atq; victi sumus. ne ferrū quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet. His inuicē sermonibus, qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaq; vniuersi Herennium Pontiū patrem imperatoris per literas consulendum censent. Iam is grauior annis nō militarib. solum, sed ciuilib. quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, cōsiliique. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: cōsultus ab nuncio filii censuit omnes inde quamprimū inuiolatos dimittendos. quæ vbi spreta sententia est, itumq; eodē remeante nuncio cōsulebatur: censuit

ad vnum omnes interficiẽdos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquam filius ipse in primis iam animum quoq; patris consensisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt ipsum in cõsilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, vocatusq; in consiliũ, ita fere me locutus esse, vt nihil sententiæ suę mutaret, causas tantũ adiiceret. Priore se consilio, quod optimũ duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamq; altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facilę receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse. Cum filius aliiq; principes percontãdo exquirerent, quid si media via consilium caperetur, vt & dimitterentur incolumes, & leges iis iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est,
» quæ neq; amicos parat, neq; inimicos tollit. Serua-
» te modo, quos ignominia irritaueritis: ea est Roma-
» na gens, quę victa quiescere nesciat: viuet semper in
» pectorib. illorum quicquid istuc præsens necessitas
» inusserit: neq; eos ante multiplices pœnas experietur
» a vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta,
» Herennius domum e castris est auectus. Et in castris
» Romanis cũ fruſtra multi conatus ad erumpendũ
» capti essent, & iam omniũ rerum inopia esset, vbi
» necessitate legatos mittunt, qui primum pacẽ exqui-
» peterent: si pacem non impetrarent, vti prouocato
» ad pugnam. Tum Pontius debellatum esse respon-
dit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore, si agro Samnitium decederetur,

rat, coloniæ abducerentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. fecere: si quid eorum displiceat legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cũ legatio renunciaretur, tãtus gemitus omniũ subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nũciarentur omnib. eo loco morte oppetendã esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessariũ hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum erat, coloniæ abducerentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. fecere: si quid eorum displiceat legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cũ legatio renunciaretur, tãtus gemitus omniũ subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nũciarentur omnib. eo loco morte oppetendã esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessariũ hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum
» virtute atq; honorib. erat: Patrem meũ, inquit, Coss.
» sæpe audiui memorantem, se in Capitolio vnũ non
» fuisse auctorem senatui redimendę auro a Gallis ci-
» uitatis: quando nec fossa valloq; ab ignauissimo ad
» opera ac muniendum hoste clausi essent: & erũpere
» non sine periculo magno, tamen sine certa perni-
» cie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio
» armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi
» obsidentes eruperunt) ita nobis equo aut iniquo
» loco dimicãdi tantummodo cum hoste copia esset,
» non mihi paterni animi indoles in consilio dando
» deesset. Equidem mortem pro patria præclarã esse
» fateor, & me vel deuouere pro populo Romano le-
» gionibusq; , vel in medios me mittere hostes para-
» tum sum. Sed hîc patriã video: hic quicquid Romana-
» rũ legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortem ru-
» ere volunt, quid habent quod morte sua seruẽt? Te-
» cta vrbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam
» aqua vrbs incolitur. Imo hercule produntur ma-
» gis ea omnia deleto hoc exercitu, non seruantur.
» Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atq; iner-
» mis multitudo? tam hercule, quam a Gallorum im-
» petu defendit. An a Veiis exercitum, Camillumque

» ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq; sunt:
» quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad nece
» patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque i-
» gnominiosa dedi tio est: sed ea charitas patriæ est, vt
» iam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit,
» seruemus. Subeatur ergo ista quantacunq; est indi-
» gnitas: & pareatur necessitati, quam ne dii quidem
» superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem, quam
» auro maiores vestri redemerunt. Coss. profecti ad
Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agi-
taret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse, nec
sine fœcialibus, cæremoniaq; alia solenni. Itaq; non
vt vulgo credunt, Claudiusq; etiam scribit, fœdere
pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid e-
nim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsi-
dibus, vbi precatione res transigitur, per quem po-
pulum fiat, quo minus legibus dictis stetur, vt eum
ita Iupiter feriat, quemadmodum a fœcialibus po-
cus feriatur? Spoponderunt Coss. legati, quæstores,
tribuni militum: nominaq; omnium qui spopon-
derunt, extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præter-
quam duorum fœcialium non extarent. & propter
necessariam fœderis dilationem, obsides etiam DC.
equites imperati, qui capite luerent, si pacto non re-
retur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus,
exercituq; inermi mittendo. Redintegrauit luctu
in castris consulum aduentus: vt vix ab iis abstine-
rent manus, quorum temeritate in eum locum de-
ducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quam
venissent, abituri: illis non ducem locorum, non ex-
ploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in fœdi
missos. Alii alios intueri: contemplari arma mox
tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque
corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos
iugum

iugum hostile, & ludibria victoris, & vultus super-
bos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agmi-
nis miserabilem viam, per sociorum vrbes reditum
in patriam, ac parentes: quo sæpe ipsi maioresque
eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulne-
re, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere
licuisse gladios, non manum cum hoste conferre:
sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequic-
quam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis
ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo fa-
ctura, quam quæ præceperant animis. Iam primum
cum singulis vestimentis inermes extra vallum ex-
ire iussi, & primi traditi obsides, atque in custodiam
abducti. Tum a Coss. abire lictores iussi, paludamen-
taq; detracta, tantam inter ipsos qui paulo ante eos
exercrantes, dedendos lacerandosq; censuerant, mi-
serationem fecit, vt suæ quisq; conditionis oblitus,
ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab ne-
fando spectaculo auerteret oculos. Primi Coss. pro-
pe seminudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu
proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tū deinceps
singulæ legiones. Circunstabant armati hostes ex-
probrantes, eludentesq;: gladii etiam pleriq; inten-
tati: & vulnerati quidam, necatiq; si vultus eorum
indignitate rerum acrior victorem offendisset. Ita
traducti sub iugum. & (quod pene grauius erat) per
hostium oculos cum ex saltu euasissent, etsi velut
ab inferis extracti, tum primum lucem aspicere visi
sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmē
omni morte tristior fuit. Itaque cum ante noctem
Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorū,
& quod pudor præpediebat, circa viam haud procul
Capua omnium egena corpora humi prostrauc-
runt. Quod vbi est Capuam nunciatum, cuicit mi-

seratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam ennctus senatus populusque obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisque & publicis fungitur officiis, neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeo super mœrorem pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominũ cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi a Capua, vt proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatique in curiam percontantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent: adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam, ablatoque cum armis animos: non reddere salutem, non blandientibus dare responsum, non hiscere quenquam, præ metu potuisse, tanquam ferentibus adhuc cernicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque. Cum hæc dicerentur, audirenturque, & deploratum pene Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset, dicitur Offilius Calauius Ouii filius, clarus genere factisque, tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosque in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse, aut se Romanos ignorare

ignorare ingenia: aut silentiũ illud Samnitib. flebiles breui clamores gemitusq; excitaturũ: Caudinæque pacis aliquanto Samnitib. quam Romanis tristiorem memoriã fore. Quippe suos quenq; eorum animos habiturũ, vbicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non vbiq; Samnitib. fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primum audierũt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis quã periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorũ apparatus, postquam deditionem tam fœde factã accepere: extemploq; sine vlla publica auctoritate consessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forũ clausæ: iustitiumq; in foro sua sponte cœptũ plus quam indictum: lati claui, annuli aurei positi: pene mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducib. solum atq; auctoribus sponsoribusq; pacis irasci, sed innoxios etiã milites odisse, & negare vrbe tectisve accipiendos. Quam concitationem animorũ fregit aduẽtus exercitus etiã iratis miserabilis. Non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultuq; ingressi sero in vrbem, ita se in suis quisque tectis abdiderunt, vt postero atque insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, vt dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustu dixerunt, & P. Ælium Pætum magistrum equitum, quibus vitio creatis suffecti M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omniũ magistratuũ eius anni, res ad interregnum rediit. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius 434

V.C.

Coruinus. Is Coss. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusque senatusconsultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius, penes quem fasces erant: Di" Spuri Posthumi, inquit. Qui vbi surrexit, eodem illo " vultu quo sub iugũ missus erat: Haud sum ignarus, " inquit, consules, ignominiæ, non honoris causa me " primum excitatum, iussumq; dicere non tanquam " senatorem, sed tanquã reum qua infelicis belli, qua " ignominiosæ pacis. Ego tamen, quãdo neq; de nostra, neq; de pœna retulistis: omissa defensione, " quę non difficillima esset apud haud ignaros forru" narum humanarũ, necessitatumq;, sententiã dico, " de quo retulistis, paucis peragã: quæ sententia tetis " erit, mihine, an legionib. vestris pepercerim, cũ me " seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua re" men, quando iniussu populi facta est, non teneat " pop. Romanus, nec quicquã ex ea, prꝫterquã corpo" ra nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fecia" les nudi, vinctique exoluamus religione populum, " si qua obligauimus, ne quid diuini humanive ob" stet, quo minus iustum piumq; de integro incipiatur " bellum. Interea coss. exercitum scribere, armare, e" ducere placet. nec prius ingredi hostium fines, quã " omnia iusta in deditionem nostram perfecta erunt. " Vos dii immortales precor, quæsoque. si vobis nos" fuit cordi Spurium Posthumium, T. Veturium con" sules cum Samnitibus prospere bellum gerere: si " vos satis habeatis vidisse nos sub iugum missos: vi" disse sponsione infami obligatos: videre nudos " vinctosq; hostib. deditos, omnem iram hostium vo-

stris capitibus excipientes: nouos coss. legionesque " Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, " vt omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quę vbi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit homines, vt modo vix crederent illum eundẽ esse Sp. Posthumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarentur quod vir talis etiam precium apud hostes supplicium passurus esset ob irã diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo prosequentes virum, in sententiam eius pedibus irent, tentata pauliſper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio tribunis plebis, qui neque exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitib. qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo quod spondendo pacem, seruassent exercitũ populi Rom. pœnam vllam meritos esse, neque ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse. Tum Posthumius: Interea " dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione " potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum " primũ magistratu abierint: sed si me audiatis prius " quam dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc " iam vt intercalatæ pœnæ vsurã habeant. Nam quod " deditione nostra negant exsolui religione populũ: " id istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo iuris fœcialiũ expers est, qui " ignoret? Neq; ego inficias eo patres conscripti, tam " spõsiones quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites coegissent nos verba legitima dedentium " vtbes nuncupare, deditum populum Romanum "

» vos tribuni diceretis? & hāc vrbem, templa, delubra,
» fines, aquas Samnitium esse? Omitto deditionem,
» quoniā de sponsione agitur. Quid tandē si spoſpon-
» dissemus vrbem hanc relicturū populā Rom. si ir-
» censurum? si magistratus, si senatum, si leges nō ha-
» biturum? si sub regib. futurum? Dii meliora, inquis,
» atqui nō indignitas rerum, sponsionis vinculum le-
» uat. Si quid est in quod obligari populus possit, in o-
» mnia potest. Et ne illud quidem, quod quosdā sollici-
» tan moueat, refert: Cos an dictator, an prætor spo-
» ponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt,
» quibus nō fuit satis Cossi spondere, sed legatos, qui-
» store, tribunos militum, spondere coegerunt. Nec
» a me nūc quisquā quęsiuerit, quid ita spoponderim
» cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pa-
» cem, quæ mei nō erat arbitrii: nec pro vobis, qui ni-
» hil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudinum patres
» conscripti, humanis consiliis gestum est: dii immor-
» tales & vestris & hostium imperatoribus mentem
» ademerūt: nec nos in bello satis cauimus, & illi ma-
» le partam victoriam male perdiderunt, dum vix lon-
» cis quibus vicerant credunt, dum quacunq; condi-
» tione arma viris in arma natis auferre festinant. At
» si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab
» domo ad consultandū accersunt, mittere Romā le-
» gatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere
» agere? Tridui iter expeditis erat: interea in indutiis
» res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis
» certam, aut pacem afferrent. Ea demum spōsio esset
» quam populi iussu spopondissemus. Sed neque vos
» tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alia
» rerum exitum esse: quam vt & illi velut somnio le-
» tiore, quam quod mentes eorū capere possent, ne-
» quicquā eludeterentur: & nostrū exercitum eadēque

impedie-

impedierat fortuna, expediret. vanam victoriā va-
lior irritā faceret pax: sponsio interponeretur, quæ
neminem prēter sponsorē obligaret. Quid enim vo-
bis cū patres conscripti, quid cum populo Rom. actū
est? Quis vos appellare potest? quis se a vobis dicere
deceptum? hostis? an ciuis? Hosti nihil spopōdistis:
cuem neminem spondere pro vobis iussistis. Nihil
ergo vobis nec nobiscum est, quib. nihil mandastis:
nec cum Samnitibus. cū quibus nihil egistis. Samni-
tibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id
quod nostrū est, in id quod præstare possumus, cor-
pora nostra, & animos: in hæc fœuiant, in hæc ferrū,
in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet:
consulite vtrū præsens deditio eorum fieri possit, an
in diem differatur: nos interim T. Veturi, vosq; cæ-
teri vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, &
nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit
patres conscriptos tum causa, tum auctor: nec cæ-
teros solum, sed tribunos etiam plebis, vt se in sena-
tus dicerent fore potestate. magistratu inde se ex-
templo abdicauerunt: traditique fœcialibus cum
ceteris Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quædam affulsisse ciuitati visa est. Posthu-
mius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant:
deuotioni P. Decii Consulis aliis claris facinoribus
æquabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace
illius consilio & opera: ipsum se cruciatibus, & ho-
stium iræ offerre, piaculaque pro populo Roma-
no dare. Arma cuncti spectant, & bellum. en vn-
quam futurum, vt congredi armis cum Samnite
liceat? In ciuitate ira odioque ardente delectus o-
mnium prope voluntariorum fuit, rescriptæ ex
eodem milite nouæ legiones, ductusque ad Caudi-
um exercitus. Prægressi fœciales vbi ad portam

venere, vestem detrahi pacis sponsorib. iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor verecundia
» maiestatis Posthumium laxe vinciret: Quin tu, in-
» quit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio? Tum vbi in
» cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii
» est, A. Cornelius Aruina fecialis ita verba fecit:
» Quandoquidem hice homines iniussu populi Rom.
» Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob
» eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo po-
» pulus Romanus scelere impio sit solutus, hosce ho-
» mines vobis dedo. Hæc dicenti fœciali Posthumius
» genu femur quanta maxime poterat vi perculit, &
» clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum lega-
» tum: fœcialem a se cõtra ius gentium violatum: eo
» iustius bellũ Rom. gesturos. Tum Pontius: Nec ego
» istam deditionẽ accipiam, inquit, nec Samnites ra-
» tam habebunt. Quin tu Sp. Posthumi, si deos esse
» censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samnites
» populo omnes quos in potestate habuit, aut pro iis
» pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum
» victori cum qua potes fide restituis? Populum Ro-
» manum appello: quẽ si sponsionis ad Furculas Cau-
» dinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum
» quo septæ fuerunt. Nemo quenquam decepent, o-
» mnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pa-
» ctionem tradiderunt: redeãt in castra sua: quicquid
» pridie habuerunt, quam in colloquium est ventum,
» habeant. Tum bellum, & fortia consilia placeant,
» tunc sponsio & pax repudietur. Ea vero fortuna, ea
» locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geras-
» mus bellum: nec populus Romanus consulum spo-
» sionem, nec nos fidem populi Romani accusemus.
» Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non ste-
» tis? Obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis.
Auro

Auro ciuitatem a Gallis redemistis: inter accipien- "
dum aurum cæsi sunt. Pacem nobiscum pepigistis, "
vt legiones vobis captas restitueremus, eam pacẽ "
iritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem "
uris imponitis. Nõ probat populus Romanus igno- "
minio sa pace legiones seruatas? Pacem sibi habeat, "
legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœ- "
deribus, hoc fœcialibus cæremoniis dignum erat, "
vt tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas "
vor ciues incolumes: ego pacem quam hosti tibi re- "
mittendo pactus sum, non habeã? Hoc tu A. Cor- "
neli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego ve- "
ro istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi "
arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obli- "
gatam sponsione commissa, iratis omnibus diis, "
quorum eluditur numen, redeant. Gerite bellum, "
quando Sp. Posthumius modo legatum fœcialem "
genu perculit: ita dii credent Samnitum ciuem "
Posthumium, non ciuem Rom. esse: & a Samnite
legatum Rom. violatum: eo vobis iustum in nos fa-
ctum esse bellum. Hæc ludibria religionum non
pudere in lucem proferre: & vix pueris dignas am-
bages, senes ac consulares fallendæ fidei exquirere?
Victor, deme vincla Romanis: moratus sit nemo,
quo minus vbi visum fuerit abeant. Et illi quidem
forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Cau-
dio in castra Romana inuiolati redierunt. Samni-
tibus pro superba pace infestissimum cernentibus
renatum bellum, omnia quæ deinde euenerunt,
non in armis solum, sed prope in oculis esse, & sero
ac nequicquam laudare senis Pontii vtraque con-
silia: inter quæ se media lapsos, victoriæ possessionẽ
pace incerta mutasse, & beneficii & maleficii oc-
casionẽ amissa, pugnaturos cum eis quos potuerint

in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere. Adeoq; nullo dum certamine inclinatis vtribus post Caudinam pacē animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumiū, quam Pontium incruēta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse, & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerūt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. Timor inde mutuus vtrosque vsq; ad lucē quietos tenuit; lux pugnæ initium fuit: quam aliquamdiu æquā, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fracti deinde rem inclinauit, quod vocem audiri præconis passi sunt, incolumem abiturum qui armapposuisset. Ea spes remisit a certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit: tutiorque eis audacia fuit, quam incautis ad credendum cæteris pauoribus circumdatos igni nequicquam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. Cos. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit eas res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, nec a tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. Itaque in aciem copias ducunt aduersus quos Publius Cos. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. Cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore posscentium pugnam, nulla adhortatio imperatoris audita est: suis cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, sed fingendisque inde gladiis esset, pila velut dato ad id signo abiiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaque non fusi modò hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impediri ausi. Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamē coacto rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio Cos. locis maritimis puenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniuriis & odio, quam beneficio vllo populi Romani. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca contempto cultu molliore: atque vt euenit, fere locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam, & Arpos penuria rerum omnium, exclusos a commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeo exigue, vt militi occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret: inter-

dum occursu hostium cogeretur, abiecto ex equo frumẽto, pugnare. & obsessis prius quam alter consul victore exercitu aduenit, & cõmeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publii fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndique contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque vt bellum omitterent: per vtros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collegâ se communicaturum respondit: accitoq; eo, cum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaq; quæ assolent cum acie dimicandum est, consulibus Tarentini legati occursare, responsum expectãtes. Quibus Papyrius ait, Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatum præterea est egregie: auctoribus diis, vt videtis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordiisq; aliis modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curã belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, vt Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quam vt spreuisse pacis auctores Tarentinos videantur. Accipere se omen coss. aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant. Ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis: & simul vndique adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerẽt vallum, atq; in fossas prouerent, nec virtus modò insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non hęc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorem fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerẽt, memorantes: cædunt pariter resistentes, fusosq; inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaq;. Nec vllum superfuisset animal, ni coss. receptui signum dedissent, auidosq; cædis milites e castris hostium imperio ac minis expulissent. itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, vt doceretur miles minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. Laudare ea milites, lætariq;, obuiam itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubia ad id voluntatis tentarentur. Publius cos. ad pera-

grandam profectus Apuliam, aliquot expeditione
vna populos aut vi subegit, aut conditionibus in fo-
cietatem accepit. Papyrio quoque qui obsessior Lu-
ceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit.
Nam insessis omnibus viis per quas commeatus ex
Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui
Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad Cos.
Romanum, vt receptis equitibus qui causa belli ci-
sent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respon-
dit, debuisse eos Pontium Herennii filium, quo au-
ctore Romanos sub iugũ misissent, consulere quid
victis patiendum censeret. Cæterum quoniam ab
hostibus in sæqua statui, quam in se ipsi ferre ma-
luerint, nunciare Luceriam iussit, arma, sarcinas, ir-
menta, multitudinem omnẽ imbellem intra mœ-
nia relinquerẽt: militem secum singulis vestimen-
tis sub iugum missurum, vlciscentem illatam, non
nouã inferẽtem ignominiam. Nihil recusatum, se-
ptem millia militum sub iugum missa, prædaque
gens Luceriæ capta, receptis omnibus signis armis
que, quæ ad Caudium amiserant: & quod omnia su-
perabat gaudia, equitibus recuperatis, quos Pigno-
ra pacis custodiendos Luceriam Samnites dederat.
Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior
victoria populi Rom. est, si quidem etiã (quod quibus-
dam in annalibus inuenitur) Pontius Herennii
filius, Samnitium imperator, vt expiaret consulum
ignominiam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæ-
terum id minus miror obscurum esse de hostium
duce dedito, missoq; sub iugum. id magis mirabile
est ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Pa-
pyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudi-
um, atque inde Luceriam gesserit: vltorque vnius
Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo tri-
umpho

umpho ad eam ætatem secundum Furium Camil- V.C.
lum triumphauerit, an Cos. Papyrii præcipuum id
decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cur-
sorne Papyrius proximis comitiis cum Q. Æmilio 435.
Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ
continuato magistratu consul tertium creatus sit,
an L. Papyrius Mugilanus, & in cognomine erra-
tum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua
belli perfecta. Æmilius cum Ferentanis vno secun-
do prælio debellauit: vrbemque ipsam quo se fusa
contulerat acies, obsidibus imperatis in deditio-
nem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satri-
canis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad
Samnites defecerant, præsidiumque eorum in vr-
bem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœnia
Satrici admotus esset exercitus: legatisque missis
ad pacem cum precibus petendam, triste respon-
sum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samni-
tium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent:
plus ea voce, quam armis illatis, terroris colonis
iniectum. Itaque subinde cum exequerentur quæ-
rendo a consule legati, quonam se pacto paucos &
infirmos crederet præsidio tam valido & armato
vim allaturos: ab iisdem consilium petere iussũ, qui-
bus auctoribus præsidium in vrbem accepissent,
discedunt: ægreque impetrato vt de ea re consuli
senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad suos re-
deunt. Duæ factiones senatum destinabant: vna, cu-
ius principes erant defectionis a populo Romano
auctores: altera, fidelium ciuium. Certatum ab vr-
risq; tamen est, vt ad reconciliandam pacem con-
sulis opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium
Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad ob-
sidionem tolerandam, excessurum proxima no-

cte esset, nunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamque per portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosque clam hoste in vrbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam sylvestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium clamor sublatus: momentoque vnius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate Coss. erant. Qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque valido impositio, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum missos, auctores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum, nec cum vllo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitique. equites etiam aliquando ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne vtique dorsum demulceatis cum ex equis descendetis. Et vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios, cinesque. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem: quem eum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securim iussit. Ad quam vocem exanimi

nimi stante Prænestino: Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumque vltimi supplicii metu, multa dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum fecundior fuit, nemo vnus erat vir: quo magis innixa res Romana staret: quin eum parem destinarant animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam vertisset. Nihil minus quæsitum a principio huius operis videri potest, quam vt plus iusto ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opera, & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus volutauit animum, eas euocat in medium: vt quærere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus, ingenia imperatorũ, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuendi & vniuersa, sicut ab aliis regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictum Romanum imperium. Iam primum, vt ordiar ab ducibus cõparandis, haud equidem abnuo egregium ducẽ fuisse Alexandrum: sed clariorem tamẽ eum facit, quod vnus fuit, quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunã expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittam, magna exempla casuum humanorum: Cyrum quẽ maxime Græci laudibus celebrãt, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium vertẽti præbuit fortunæ? Recensẽam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexãdro fuit bellandum: M. Valerium Coruinũ, C. Martium

Rutilium, C. Sulpicium T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicum Romano præuertisset bellum, seniorque in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tã indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingeniique tum disciplina militaris iam inde ab initiis vrbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum, Iunii, Valerijque: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessissent videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus: aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quam duces? Cessissent Decii deuotis corporibus in hostem ruentes? Cessisset Papirius Cursor illo corporis robore, illo animi? Victus esset consiliis iuuenis vnius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus cepit. Id vero erat periculum, ne solertius, quam quiuis vnus ex iis quos nominaui, castris locũ caperet, commeatus expediret, ab insidiis precaueret, tẽpus pugnæ eligeret, aciẽ instrueret, subsidiis firmaret. Non iam eũ Datio rẽ esse dixisset, quæ mulierum ac spadonũ agmen trahentẽ, inter purpuram atq; aurum eneruatũ fortunæ suæ apparatibus, prædam potius quã hostem, nihil aliud quam bene ausus vana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam repulento agmine comessabundus incessit visus illi habitus

habitus esset, saltus Apuliæ, ac mõtes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis: vbi anunculus eius nuper Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondũ merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouique (vt ita dicam) ingenii, quod sibi victor induerat, spectetur: Dario magis similis quam Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus: & fœda supplicia: & inter vinum & epulas cædes amicorum: & vanitatem mentiendæ stirpis. Quid si vini amor indies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Rom. & aduersus quem Athenis, in ciuitate tracta Macedonũ armis, cernente tum maxime prope fumãtes Thebarum ruinas, cõcionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis erit collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollũt, quod pop. Rom. etsi nullo bello, multis tamẽ prœliis victus sit, Alexãdro

nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se vnius hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellatis annum rebus conferre. Miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spacio quam in ætate XIII. annorū fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquā aduersa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastisq; percurrere licet, consulum dictatorumque, quorum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Rom. pœnituit. Et quo sint mirabiliores quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit. ab Tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circum egisse annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas, impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tyronem aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilia cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares: quorum suo quisque fato sine publico discrimine viueret, moreretur que. Restat vt co-

piæ copiis comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione sociorum Latini nominis vrbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæq;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis, adiunctaque omni ora Græcorū inferi maris a Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. ipse traiecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorū. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus cōtenuisset. Arma, clypeus, sarissæque illis, Romano scutum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo quam hasta vehementius ictu missuq; telum. Statarius vterque miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus partibus constans: facilis partiēti quacunq; opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerādum laborē melior? vno prælio victus Alexander, bello victus esset Romanum, quem Caudiū, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies?

V.C. Næ ille sæpe etiamsi prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset, & cū fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorū in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix æstate Alexandri sufficturam fuisse reor ad vnum bellum. Et forsitan cum & fœderib. vetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis virisq; vrbes amaret, simul Punico Romanoq; obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonum hostem aduersus Antiochum, Philippum & Persen, non modo cum clade vlla, sed ne cum periculo quidem suo. Absit inuidia verbo & ciuilia bella fileant. nunquam ab equite hoste, nunquā ab pedite, nunquam aperta acie, nunquā æquis vtiq;, nunquam iniquis locis laborauimus. Equidem sagittas, saltus impeditos, auia commeatibus loca, grauis armis miles timere potest. milite acies grauiores quam Macedonum atq; Alexandri, auertit: auertetq;, modò sit perpetuus huius quæ 436. viuimus pacis amor, & ciuilis cura cōcordiæ. Marcus Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox Consulti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haud quaquā efficaces habebāt preces. Itaque de fœdere negotiū: inducię biennii cū per aliquot dies fatigassent singulos, precib. impetrare. Et ex Apulia Theanenses Canusiniq; populationib. fessi obsidibus L. Plautio Cos.

Cos. datis, in deditionem venerunt. Eodem anno V.C.
primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prętore datis: cum vtrumq; ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vsentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Æmilium 437.
Barbulam fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Rom. autores, id audacter spondendo, impetrauerūt vt fœdus daretur: neq; vt æquo tamen fœdere, sed vt in ditione populi Rom. essent, Apulia perdomita (nam Tarēto quoq; valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Æmilii Cos. Nerulum vi captum. Et postquam res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vulgauit: Antiatibus quoq; qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. Nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Æmilius Barbula consules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Spurio 438.
Nautio, & M. Popilio, cæterum dictatori L. Æmilio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitū Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitib. dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximēdos obsidione socios haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cū tumultu patefactis repente portis in stationes hostiū incurrerūt. Inde pars vtrāq; spe alieni magis auxilii, quā viribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen vtrinq; tutā acie dictator ha-

V.C. buit: quia & locum haud facilem ad circunueniendum cepit: & diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignib. tacito agmine abeūt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules noui,

439. L. Papyrius Cursor quartùm, & Q. Publius Philo quartùm, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Æmilio exercitum ad Satriculam cum supplemento venit. Neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco posuerunt, lacessentesq; prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostiū versus, id bellum tanti ducere, quod vrbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne que in castra vis fieret, eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque ocium pati: & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitū Q. Æmilius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quod tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos

cientem

cientem pugnam magister equitum Romanis infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu eximem equo præcipitaret: nec vt fit, ad ducis casum perculsa magis quam irritata est multitudo. Omnes qui circa erant, in Aulium temere inuectum per hostium turmas, tela coniecerunt: fratrique præcipuum decus vlti Samnitium imperatoris dederūt. is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prelium iniit, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumq; Aulii corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamē tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanis per deditionem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram e Samnio Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo cū prior Romanus exercitus ad vlciscēdam ciuium necem, recuperandamq; coloniam magnis itineribus peruenisset; & sparti per vias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alii super alios nunciarent; obuiam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. Non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victoresne essent, diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnā Romanis fuisse: atque in ea cecidisse Q. Æmilium magistrum equitum. Suffectus in locum Æmilii C.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuncius consulto dictatore vbi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consiliis. Dictator cum per aliquot dies post pugnam cõtinuisset suos intra vallum, obsessi magis quam obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoque exercitu militem celauit; & tanquam nulla nisi in eruptione spes esset: Locis, inquit, angustis milites deprehẽsi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. Nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi commeatus poterant; & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra hic relinquendo, in quæ infesta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. Armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, repetantq; quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: vbi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est incendant. Damna vestra milites, omnium circa qui defecerunt populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi, vadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit incitamentum. Itaque velut vecordes iliati, signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquam ardentia

ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, qua potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in vnum metu cõglobata, ac semetipsam turba impediens, in medio cæsa. Castra hostium capta direptaque, quorum præda onustũ militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partẽ, cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouique Coss. M. Petilius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cũ propter difficilem vrbis situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur. & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus transfuga clã ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanus penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusq; traditurum vrbem promittit. Visus inde cum quonam modo id præstaturus esset, percontãtes doceret, haud vana afferre, perpulit prope adiuncta mœnib. Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur, fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnæ vigiliq; essent. ipse in sequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua ac prope iuuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorum missilibus telis eo collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in aspretis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Vbi cum constituisset Romanos, semitamque anguſtam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset:

V.C. 441.

» Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quam-
» libet multitudinem arcuerint: vos & decem nume-
» ro, & quod plus est, Romani, Romanorumque for-
» tissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ
» omnia ex incerto maiora territis ostentat. Ego iam
» terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete.
Decurrit inde quâto maxime poterat cum tumul-
tu; Ad arma, &, Prò vestram fidem ciues, clamitans,
Arx ab hostibus capta est, ite, defendite. Hæc inci-
dens principum foribus, hæc obuiis, hæc occurren-
tibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab v-
no pauorem plures per vrbem ferunt. Trepidi ma-
gistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela
& armatos tenere arcem multiplicato numero au-
dirent, auertunt animos a spe recuperandæ arcis.
Fuga cuncta complentur: portæq; a semisomnis, ac
maxima parte inermibus refringuntur; quarum
per vnam præsidium Romanum clamore excita-
tum irrumpit, & concursantes per viam pauidos
cædit. Iam Sora capta erat, cum Coss. prima luce ad-
uenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde
ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his
CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, &
infandæ colonorum cædis & defectionis auctores,
vinctos Romam deducunt: cæteram multitudinem
incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt.
Omnes qui Romam deducti erant, virgis in foro
cæsi, ac securi percussi, summo gaudio plebis: cuius
maxime intererat tutam vbique, quæ passim in co-
lonias mitteretur, multitudinem esse. Consules ab
Sora profecti, in agros atque vrbes Ausonum bel-
lum intulerunt. Mota namque omnia aduentu Sa-
mnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fue-
rant, coniurationesque circa Campaniam passim

factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam
quoque & ad principum quosdam inquirendos
ventum est. Cæterum Ausonum gens proditione
vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona &
Minturnæ, & Vestina vrbes erant, ex quibus prin-
cipes iuuentutis duodecim numero in proditio-
nem vrbium suarum coniurati, ad consules veni-
unt: docent suos iampridem exoptantes Samni-
tium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum au-
dierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuentute
& armis Samnites iuuisse. Fugatis inde Samni-
tibus, incerta pace agere, nec claudentes portas
Romanis, ne accersant bellum: & obstinatos clau-
dere, si exercitus admoueatur: in ea fluctuatione
animorum opprimi incautos posse. His auctori-
bus mota propius castra: missique eodem tempore
circa tria oppida milites, partim armati, qui occulti
propinqua mœnibus insiderent loca: partim toga-
ti, tectis veste gladiis, qui sub lucem apertis portis
vrbes ingrederentur. Ab iis simul custodes trucida-
ri cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insi-
diis concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque op-
pida eadem hora, eodemque consilio capta: sed
quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus
modus cædibus fuit; deletaque Ausonum gens vix
certo defectionis crimine, perinde ac si internecino
bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Ro-
mano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu
proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde
exercitus Romanus erat; cuius primo impetu vrbs
sita in plano capitur; Lucerini ac Samnites ad in-
ternecionē cæsi. eoque ita processit, vt Romæ cū de
colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus,
multi delendam vrbem censerent, prætor odium,

quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoque abhorrere a relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ principum coniurationes patefactæ: de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus, is M. Folliũ magistrũ equitũ dixit. Ingens erat magistratus eius terror: itaque siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium, Nouiumque (ea capita coniurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis consita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campanæ materna decessit, versa Romam interpretando res. non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum qui vsquam coissent coniurassentve aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus rempubl. esse. Latiorque & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos, nemo erat auxilio, quia nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ii modò in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum nouorum ipsos adeo dictatorem magistrumque equitum, reos magis quam quæsitores idoneos eius criminis esse: intellecturosque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis quam imperii memor, progressus in con-

cionem, ita verba fecit: Et omnes anteactæ « vitæ vos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos « delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. Neque e- « nim (quod sæpe alias) quia ita tempora postulabant « reipubl. qui bello clarissimus esset, sed qui maxime « procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator de- « lectus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam « quidam nobiles homines (qua de causa vos existi- « mare, quam me pro magistratu quicquam incom- « pertum dicere melius est) primum ipsas expugna- « re quæstiones omni ope annisi sunt: dein post- « quam ad id parum potentes erant, ne causam dice- « rent, in præsidia aduersariorum, appellationem & « tribunitium auxilium, patricii confugerunt: postre- « mo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quam vt in- « nocentiã suam purgarent, visa) in nos irruerunt. & « priuatis dictatorem poscere reum, verecundiæ non « fuit: vt omnes dii hominesque sciant, ab illis etiam « quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ red- « dant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimi- « eis reum: dictatura me abdico. Vos quæso Coss. « si vobis datum ab senatu negocium fuerit, in me « primum & hunc M. Follium quæstiones exercea- « tis: vt appareat innocentia nostra nos, non maie- « state honoris tutos a criminationibus istis esse. « Abdicat inde se dictatura, & post eũ confestim Follius magisterio equitum: primique apud Coss. (iis enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summis honoribus, post res tot domi belloque gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absolutusque est. Nec diutius (vt fit) quam dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora ca-

pita, donec coitionibus factionibusque aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam versos, rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo Coss. cum valido exercitu venerunt. & primo circa saltus, cum vtrinque ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibique primum castra in conspectu hostibus data; deinde leuibus præliis equitum sæpius quam peditum vtrinque periculũ factum. Nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires videbantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eò vis fieret, quam ad prælium starent: aciem peditũ tutam fore. Coss. Sulpicius in dextro, Petilius in læuo cornu constiterunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. sinistris præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilii Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit. vniuersisque hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque

equitum cõfundit, donec vniuersam ab ea parte aertit aciem. In eo cornu nõ Petilius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nõdum conserentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte ptius exortum. Vnde haud dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit. Romanos loco pulsos, victorẽ hostem signa in perculsos inferentem. Cæterum omnia mutauit repẽte consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militũ est animus: & maius quam pro numero auxilium aduenerat. fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam prælium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capique Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibique hyberna egerunt: donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintũ, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde post nocturnam Samnitiũ fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido impositio, in Campaniã reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, cõtulerant. Dictator vrbis situ circũspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circũiecta muris incẽdit. nec ita multo post,

V.C. 442.

siue a Petilio dictatore, siue a Caio Iunio Consule (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captę decus Nolæ ad Cos. trahunt, adiiciunt Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pōtia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultum factum est. sed triumuiros creauere, ac miserē colonorum quatuor millia insequentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, prius quam ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, auctore senatu dictatorem C. Sulpicium Longum, is magistrum equitum C. Iunium Bubulcum dixit. Is pro vt rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæque alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quietum vis haud dubie nisi vltro arma Hetrusci inferrēt. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appii Claudii & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eaque vnus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde

inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo solus censuram obtinuit. Eodem Appio auctore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotiū fuerat, seruos publicos ministerii delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interiisse, sed censorem etiam Appium memori deūm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque Coss. qui eum annum seuti sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Æmilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionē se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinē facta esset, obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautiū fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraq; pertinentia ad rem militarem: vnū, vt tribuni militum senideni in quatuor legiones a populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem Tribuni plebis L. Atilius, C. Martius. Alterum vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæque causa idem populus iuberet. Lator huius plebiscīti fuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti a proximis censorib. erant in æde Iouis vesci, quod traditū an-

V.C. 444.

tiquitus erat, ægre passi, Tibur vno agmine abie-
runt: adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrificiis præ-
cineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq;
Tibur miserunt, vt darent operam vt hi homines
Romanis restituerentur. Tiburtini benigne pollici-
ti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, vt
reuerterentur Romam. postquam perpelli nequi-
bant, consilio haud abhorrente ab ingeniis homi-
num, eos aggrediuntur. Die festo alii alios per spe-
ciem celebrandarum cantu epularum causa inui-
tant, & vino, cuius auidum ferme genus est, one-
ratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos
cõiiciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere,
quam plaustris in foro relictis, plenos crapulæ eos
lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impe-
tratoque vt manerent, datum, vt triduum quotan-
nis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc solen-
nis est, licentia per vrbẽ vagarẽtur: restitutumq; in
æde vescendi ius iis qui sacris præcinerẽt. Hæc inter
duorum ingentium bellorum curam gerebantur.
Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samni-
tes, Æmilio nouum bellum Hetruria sorte obue-
nit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum,
quia nequiuerat vi capi, obsessum fame in deditio-
nem acceperant Samnites: verberibusque fœdum
in modum laceratos occiderant deditos. Huic in-
fensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppu-
gnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est
mœnia, vi cepit, atque omnes puberes interfecit.
Inde victor exercitus Bouianum ductus. Caput hoc
erat Pentrorũ, Samnitium, longe ditissimum, atq;
opulentissimum armis viisque. Ibi quia haud tan-
tum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppi-
do potiuntur. Minus itaque sæuitum in hostes est,

prædæ

prædæ plus pene quam ex omni Samnio vnquam
egestum, benigneq; omnis militi concessa. Et post-
quam præpotentem armis Romanum nec aci-
es subsistere vllæ, nec castra, nec vrbes poterant: o-
mnium principum in Samnio eo curæ sunt inten-
tæ, vt insidiis quæreretur locus, si qua licentia po-
pulando effusus exercitus excipi ac circumueniri
posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars
forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulẽ
afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingen-
tem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt
vt prædatum eo expeditę ducerentur legiones. ibi
ingens hostium exercitus itinera occultus insede-
rat: & postquam intrasse Romanos vidit saltum,
repente exortus cũ clamore ac tumultu incautos
inuadit. Et primo noua res trepidationem fecit, dũ
arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein
postquam, vt quisq; liberauerat se onere, aptaue-
rat q; armis, ad signa vndiq; coibant, & notis ordi-
nibus in veteri disciplina militiæ iam sine præce-
pto vllius sua sponte struebatur acies: consul ad an-
cipitem maxime pugnam aduectus, desilit ex equo,
& Iouem Martemq;, atque alios testatur deos, se
nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quæ-
rentem, in eum locum deuenisse: neque in se ali-
ud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam
reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullã rem aliã,
quã virtutem militum vindicaturum. Conniteren-
tur modo vno animo omnes inuadere hostem vi-
ctum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vlti-
mam spem furto insidiarum tentantem, & loco
non armis fretum: sed quem esse iam virtuti Ro-
manæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx,
Soranaque, & vbicunque iniquo successum erat

loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. Vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. Cæterũ postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies æquo se iam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores: easdemque latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum: victorque Romanus ad oblatam vltro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter Cos. Æmilius cũ exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum consultando, maturarent neherentne bellum, traduxerunt: postero die, vbi celeriora quam tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosq; vidit, signa extra vallũ proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciẽ. Aliquãdiu intẽti vtrique steterunt, expectãtes vt ab aduersariis clamor pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit, quam telum hinc aut illinc emissum est. inde ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ & signa inferuntur. Nec segnius a Romanis pugna initur. Concurrunt infensis animis, numero hostis virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinq; & fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Tuscos nox texisset, ita vt victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signũ receptui datum est: nocte ab vtroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestũ est, quia & ex hostiũ exercitu prima tota acies deleta vno prælio fuerat, subsidiariis modo relictis, vixquod satis esset, ad castrorum præsidiũ: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, vt plures post prælium saucii decesserint quã ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni consul bellũ ad Sutriũ excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. Cæterũ & Fabius supplemẽtum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo acitus Hetruscis venit. Permulti iam anni erant, cũ inter patricios magistratus tribunosq; plebis nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ea plebi erant, certamen oriunt. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Æmilia lege finitum censuræ spatium temporis erat, cũ C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla vi compelli, vt abdicaret, potuit. P. Sẽpronius erat trib. plebis, qui finitæ censuræ intra legitimũ tempus, actionẽ susceperat, non populatem magis quam iustã, nec in vulgus,

V.C. 445.

quam optimo cuique gratiorem. Is cum identidem legem Æmiliam recitaret, auctoremque eius Mamercum Æmilium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium, & anni coegisset spacium. Dic agedum, inquit, Appi Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, cessor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodque postremum iussisset, id ius ratumq; esset: non tamen aut se, aut eorũ quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu cauillante Appio: En, inquit, Quirites, illius Appii progenies: qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vllo creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, quam obruerent eum male parta, male gesta, male retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cuius vi atque iniuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis: hæc propter quam duo exercitus Auentinum insedistis: hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit: hæc connubia patrum & plebis interpit: hæc plebi ad curules magistratus iter obseplit. hoc est nomẽ multo quã Tarquiniorũ infestius vestræ libertati. Itane tandẽ Ap. Claudi cũ cẽtesimus iã annꝰ sit ab Mamerco Æmilio dictatore, tot cẽsores fuerint nobilissimi fortissimiq; viri, nemo eorũ duodecim

duodecim tabulas legit? Nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciuit? Immo vero omnes sciuerunt: ideo Æmiliæ potius legi paruerũt, quam illi antiquę, qua primum censores creati erant: quia hanc postremum iusserat populus: & quia, vbi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquę abrogat noua. An hoc dicis Appi, non teneri Æmilia lege populũ? an populum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit Æmilia lex violentos illos censores, C. Furium, & M. Geganium: qui quid iste magistratus in repub. mali facere posset, indicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmilium principem ætatis suæ belli domique ærarium fecerunt. Tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spacium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspiciis, eodem iure creatum. An hunc non vt qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit: tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare valeat? quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen, vt qui optimo iure rex Romę creatus fit, creatũ se dicet? Quem semestri dictatura, quem interregno quinque dieb. contentum fore putes? Quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quam isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt, aut qui vitio creati, abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæstiones seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraueris a familia imperiosissima, & superbissima:

„ non die, nō hora citius quam necesse est, magistra-
„ tu abieris: modo ne excedas finitum tempus, satis
„ est aut diem aut mensem censuræ adiicere. Trien-
„ nium, inquit, & sex menses vltra quam licet Æmi-
„ lia lege, censuram geram, & solus geram. Hoc quidē
„ iam regno simile est. An collegam subrogabis; quæ
„ ne in demortui quidem locū subrogari fas est? Nec
„ nitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum
„ ab ipso cui sit, institutum Deo, ab nobilissimis an-
„ stitibus eius sacri adseruorum ministerium religio-
„ sus censor deduxisti, gens antiquior originib. vrbis
„ huius, hospitio deorum immortalium sancta, pro-
„ pter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe ex-
„ tincta est: nisi vniuersam remp. eo nefario obstrin-
„ xeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs
„ eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio
„ censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu,
„ M. Cornelium Maluginensem collegam subroga-
„ uit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit, quam
„ tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tempus
„ L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem in-
„ uenit qui se postea auctorem sequeretur. omnes
„ deinceps censores post mortem collegæ se magi-
„ stratu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ,
„ nec quod collega magistratu abiit, nec lex nec pu-
„ dor coercet: virtutem in superbia, in audacia, in de-
„ temptu deorum hominumque ponis. Ego te Appi
„ Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecun-
„ dia, quem gessisti, nō modo manu violatum, sed
„ verbo quidem inclementiori a me appellatum
„ vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua &
„ superbia coegit me loqui: & nisi Æmiliæ legi pare-
„ eris, te in vincula duci iubebo: nec cum ita com-
„ ratum a maioribus sit, vt comitiis censoriis nisi dic-
comi-

tonfecerint legitima suffragia, non renunciato al „
tero comitia differātur: ego te, qui solus censor cre „
ari non possis, solum censuram gerere patiar. Hæc „
taliaq; cum dixisset, prehendi censorem, & in vin-
cula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionē
collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt, sum-
maq; inuidia omniū ordinum solus censurā gessit.
Dum ea Romę geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis
obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducen-
ti ad ferendā opem sociis, tentandaq; munitiones,
si qua posset, acies hostium instructa occurrit, quorū
ingentem multitudinem cum ostenderet subiecta
late planities, consul, vt loco paucitatem suorū ad-
iuuaret, deflectit paululum in cliuos agmen (aspre-
ta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit.
Hetrusci omnium prærterquam multitudinis suæ
(qua sola freti erant) immemores, prælium ineunt
adeo raptim & auide, vt abiectis missilibus, quo ce-
lerius manus consererent, stringerent gladios, va-
dentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nūc
saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingere-
re. Igitur scuta galeęq; ictę, cum etiam quos nō vul-
nerauerant, turbarent: neque subire erat facile ad
propiorem pugnam, neq; missilia habebant, quib.
eminus rem gererent. stantes, & expositos ad i-
ctus, cum iamsatis nihil tegeret, quosdam etiam pe-
dem referentes, fluctuantesq;, & instabilem aciem
redintegrato clamore strictis gladiis hastati & prin-
cipes inuadunt. eum impetum non tulerunt He-
trusci: versisque signis, fuga effusa castra repetunt.
Sed equites Romani præfecti per obliqua campi,
cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra i-
tinere montes petunt. Inde inermi pene agmi-
ne, ac vexato vulneribus, in syluam Ciminiam

penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quã nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, consulis frater (M. Fabium Cæsonem alii, C. Claudium quidam, matre eadem qua Cos. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis ita de literis eruditus erat: linguamque Hetruscam probe nouerat. Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis eruditi solitos, sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vnà. eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quã summatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac animos principum in populis accepere: ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gestisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat a fide quenquam externum Cyminios saltus intraturũ. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicũtur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumque in senatum consulis res bis egisse de societate, amicitiaque: atq; inde cum hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum, commeatum

meatum exercitui dierum xxx. præsto fore, si ea loca intrasset, iuuentutemq; Camertiũ Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu. & luce orta, postero die obequitauit stationib. hostium, quæ extra saltum dispositæ erant: & cũ satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmẽ esequitur. postero die luce prima iuga Ciminii mõtis tenebat. inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorũ cohortes repente a principibus regionis eius concitatæ, Romanis occurrunt, adeo incompositæ, vt vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duob. Tribunis plebis venerãt denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminiũ trãsiret. lętati serius se, quam vt impedire bellũ possent, venisse, nuncii victoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione cõsulis motum latius erat, quam profligatum bellum. vastationem namq; sub Ciminii montis radicib. iacens ora senserat: conciueratque indignatione nõ Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non vnquã antea exercitus ad Sutrium venit: neq; e syluis tantummodo promota castra: sed etiã auiditate dimicandi quamprimũ in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spacio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere,

clamor repente circa duces ortus, vt eo sibi e castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat fere diei hora, cum cibum capere consul milites iubet: praecipit vt in armis sint, quacunq; diei noctisve hora signū dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostē hosti: nec multitudinē multitudini comparandā ait esse: praeterea telum aliud occultum scituros in tempore: praeterea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimēto consederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dāt: & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabrae caponibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossasq; implendas. intra munimenta instruitur acies: delectae cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod aestiuis noctibus sopitae maxime quietis tempus est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilib. suis. maximā partem ad arma trepidantes caedes oppressit. paucis armandi se datum spacium est. eos ipsos non signo certum, non ducem sequentes fundit Romanus. fugatos equos persequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluae tutius dedere refugium. nam castra in campis sita, eodem die capiuntur. aurum, argentumque iussum referri ad consulem. caetera praeda militis fuit. Caesa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam auctores sunt, metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne intercluſus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Tuscis Vmbrisq; opprimeretur. Sed vbicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaq; a Perusia, & Cortona, & Arretio, quae ferme capita Hetruriae populorum ea tempestate erant, legati pacem foedusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum haec in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitib. vi cepit. multa alia castella, viciq; aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana a P. Cornelio, quem senatus maritimae orae praefecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socii inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset, dulcedine (vt fit) praedae longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt praeda, partem etiam occiderunt: quae superfuit caedi trepida multitudo, ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam syluam quantum Romae terrorem fecerat, tam laetam famam in Samnium ad hostes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obsideri: cladisque imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis, quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaq; armis virisq; ad obterendum C. Martium Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam

per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat Obuius iis Cos. fuit. dimicatum prælio vtrinq; atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, aduersæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq; militum, atq; vnũ legatum, & (quod insigne maxime fuit) cõsulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quis Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa res bellicę ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis viis posse: nec viuere Martium Cos. satis fidebant. Alter Cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum Senatus censuit: qui simul quoque eum, non publica solum auctoritate monerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium Consulem cum S.C. tradidissent, adiecissentque orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. Nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrius dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie victa legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit: ac fine responso ac mentione facta sui, ita legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo: Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen, diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroq; anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abomi-

abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspiciis repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisque a Martio Cos. veteribus militibus, in aciẽ copias eduxit, nec hostes detrectare visi pugnam: instructos deinde, armatosque, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu nec suis diffidentes viribus, nec hostẽ spernentes, statiua in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatũ est. fusi tamen magis, quam cæsi hostes: quia ceptum acriter nõ toleraruntpugnam, & ad Vadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto, exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt: tantoq; iratum certamine gestares est, vt ab neutra parte emissa sint tela gladiis pugna cœpit: & acerrime commissa, ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: vt non eũ Hetruscis totiens victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. Nihil ab vlla parte mouetur fugę: cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. ab vltimis deinde subsidiis cietur miles: adeoq; ad vltimũ laboris ac periculi ventum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditum, per arma, per corpora euaserint. ea velut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum. secuta deinde impetum eorum, vtcunq; affecta fuerat, cetera multitudo tãdem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cepta, & auerti manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam certiorẽ capessere fugam. Ille primum dies fortũna veteri abundantes Hetruscorum fregit opes. Cæsum in aciẽ quod ro-

boris fuit: castra eo impetu capta, direptaque. Patri subinde periculo, gloriæq; euentu bellū in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerūt. Duo exercitus erant scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summum latus qua pectus atq; humeri reguntur, fastigio æquali ad imum cuneatior, mobilitatis causa spongia pectoris tegumentum & sinistrum crus ocrea tectum. Galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. Tunicæ auratis militibus versicolores argentatis lineæ candidæ. His dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; a ducibus erant, horridum militem esse debere, non cælatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum, quippe illa prædam verius quam arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutē esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamuis pauperis victoris præmium esse. His Cursor vocibus instinctos milites in prælium ducit dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen: non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. Prior forte Iunius commouit hostem. Iæuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dictitans, cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod vbi sensit dictator: Ab læuone cornu victoria incipiet, inquit, & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur? non partem maximam victoriæ trahet? concitat milites.

milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorū studia ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo cōsulares, ad equites in cornibus positos euehuntur. adhortatiq; eos, vt partem secum capessérent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. Is nouus additus terror, cū ex parte vtraq; circumuasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum armorumq; insignium campi repleri ac primo pauidos Samnites castra sua accepere, deinde ne ea quidem retenta, captis direptisq; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex S. C. triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciem captiua arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandū diuiderentur. Inde natum initium dicitur fori ornādi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deūm insignib armis hostium vsi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitiū, gladiatores, quod spectaculū inter epulas erat, eo ornatu armarūt, Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius Cos. nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) cepisset, ni legati dedentes vrbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ se Romam ad Senatum missis, Cos. præstantiore quam dictator victoria triumphans vrbem est inuectus. Quinetiam de victorū Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M. Valerium est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu cōsulem alterum.

V.C. 446. alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam, continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. Consules partiri prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam. Allifates iam tum pacem petentes, quod vti ea ciuitas daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hostes victi: neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionē Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in X L. annos petere. Volsiniensia castella aliquot vi cepit: quædam exiis diruit, ne receptaculo hostibus essent: circumferendoq; passim bello, tantum terrorem sui fecit, vt nomen omnis Hetruscum fœdus a consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. inducię annuæ datę. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscas turbauit repentina defectio Vmbrorum gentis integræ a cladibus belli, nisi quod transitum exercitui ager senserat. Ii concitata omni iuuētute sua, & magna parte Hetruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, vt relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros magnifice de se, ac cōtemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptum eorum vbi ad Decium Cos. perlatum est, ad vrbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Vmbro-

Vmbrorum bellum: & ipsę minæ metum fecerant expertis a Gallica clade, quam intutam vrbem incolerent. Itaque legati ad Fabium cōsulem missi sunt, vt si quid laxamēti a bello Samnitium esset, in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit cōsul, magnisq; itineribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, vt alii recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exiguā appēdicem Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se vrbem Romanam oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, vt clamor sua sponte ortus, loquētem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur: non tanquam in viros aut armatos incurrunt. Mirabile dictu: signa primo erigi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem: armatique milites ex acie in aciem transferri, & sicubi est certamen, scutis magis quam gladiis geritur res. vmbonibus incussaque ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam cæditur: atq; vna vox ponere arma iubentium, per totam fertur aciem. Ita qui inter ipsum certamen facta deditio est a primis auctoribus belli, postero insequentibusq; die-

Universidad de Deusto
Biblioteca

V.C. bus & cæteri Vmbrorũ populi dedũtur. Otriculani
sponsione in amicitiam accepti. Fabius aliena fortu
victor belli, in suam prouinciã exercitum reduxit. &
taq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno
populus continuerat consulatum, ita senatus in
447. sequentem annum quo Ap. Claudius, L. Volumn
Coss fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersan
te, imperium. Appium Censorem petisse consu
tum, comitiaq; eius ab L. Furio Trib. pl. interpella
donec se censura abdicauit, in quibusdam annali
inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bel
Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit; q
vrbanis artibus opes augeret, quanto belli decus
nes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœ
tuit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hos
vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem p
gratam comitate adiuuabat: militemque iis ar
fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius
consul ad vrbem Allifas cum Samnitium exe
signis collatis confligit. minime ambigua res
Fusi hostes, atq; in castra compulsi. Nec castra
retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noct
tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne
elabi posset. postero die vix dum luce certa, de
fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, vt
singulis vestimentis emitterentur. hi omnes
iugum missi. sociis Samnitium nihil cautum. ad
millia sub corona veniere. Qui se ciuem Herni
dixerat, seorsum in custodia habitus. eos o
Fabius Romam ad Senatum misit: & cum q
tum esset, delectu, an voluntarii pro Samnitib
uersus Romanos bella sssent: per at nos popul
stodiendi dant ur. Iussique eam integram rem
Consules, P. Cornelius Aruina, Q. M. Tremulus,
nim

aim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre
passi Hernici, concilium populorum omnium ha-
bentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vo-
cant: præter Alatrinatem, Ferentinatemq; & Veru-
lanum, omnes Hernici nominis populo Romano
bellũ indixerunt. In Samnio quoq;, quia decesse-
rat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora,
præsidiaq; quæ in iis Romana erant, expugnata: &
in captiuorum corpora militum fœde sæuitum. ita-
que eo P. Cornelius cũ exercitu missus. Martio no-
ui hostes (iam enim Anagninis, Hernicisq; aliis bel-
lum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia op-
portuna loca hostes inter consulum castra intercc-
perunt, vt peruadere expeditus nuncius nõ posset,
& per aliquot dies incerti rerũ omnium, suspensiq;
de statu alterius, vterq; consul ageret: Romamq; is
metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramen-
to adigerentur, atq; ad subita rerum duo iusti seri-
berentur exercitus. Cæterum Hernicum bellũ ne-
quaquam pro præsenti terrore ac vetustate gentis
gloriæ fuit. Nihil vsquam dictu dignum ausi, trinis
castris intra paucos dies exuti, triginta dierum in-
ducias ita vt ad Senatum Romam legatos mitte-
rent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoque,
& singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Mar-
tium reiecti: cui S. C. permissum de Hernicis e-
rat: isque gentem in deditionem accepit. Et in Sa-
mnio alter Coss. superiori viribus, locis impeditior e-
rat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusque
peruios ceperant: ne qua subuehi commeatus pos-
sent. Neque eos, cum quotidie signa in aciem con-
sul proferret, elicere ad certamen poterat: satisque
apparebat, neque Samnitem certamen præsens,
nec Romanũ dilationẽ belli laturum. Aduersus Mar-
tii, qui Hernicis subactis maturauit collegæ venire

auxilio, moram certaminis hosti eximit. nã, vt qui
ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidis
sent pares, coniungi vtique passi duos cõsulares ex
ercitus, nihil crederent superesse spei: aduenientes
incomposito agmine Martiũ aggrediuntur. Rapta
collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus pa
batur, instructa acies. Clamor primũ in statiua p
latus, deinde conspectus procul puluis tumultu
apud alterum consulem in castris fecit. iisque e
festim arma capere iussis, raptimque eductis in ac
militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio e
tamine occupatam inuadit: clamitans, summu
flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; vi
riæ compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli v
dicarent decus. Qua impetum dederat, perrum
aciemque per mediam in castra hostium tendit
vacua defensoribus capit, atq; incendit. Quę vbi
grantia Martianus miles conspexit, & hostes re
xere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri. fe
mnia obtinet cædes: nec in vllam partem tuti
fugium est. Iam XXX. millibus hostium cæsis,
receptui consules dederant: colligebantq; in v
copias, inuicem inter se gratantes, cum repente
procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplem
tum scriptæ fuerãt, integrauere eadem, in quas
iussu consulum, nec signo accepto victores va
malo tyrocinio imbuendum Samnitem clami
tes. Indulgẽt consules legionum ardori: vt qui
bẽ scirent, nouum militem hostium inter pere
fuga veteranos, ne tentando quidem satis certa
ni fore. nec eos opinio fefellit. Omnes Samni
copiæ veteres nouæq; montes proximos fuga
unt. eo & Romana erigitur acies. nec quicquam
tis tuti loci victis est: & de iugis quæ ceperant, fu
duntur. iamque vna voce omnes pacem petebant. V.C.
Tum trium mensium frumẽto imperato, & annuo
stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatũ
pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus.
Martius de Hernicis triumphãs in vrbem rediit: sta
tuaq; equestris in foro decreta est: quæ ante tem
plum Castoris posita est. Hernicorum tribus popu
lis, Alatrinati, Verulano, Ferẽtinati, quia maluerũt,
quam ciuitatem suæ leges reddite: connubiumque
inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum ha
buerunt, permissum. Anagninis, quique arma
Romanis intulerant, ciuitas sine suffragii latione
data: concilia connubiaq; adempta, & magistratib.
præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eo
dem anno ædes Salutis a C. Iunio Bubulco censore
locata est: quam Cos. bello Samnitium vouerat. ab
eodem collegaq; eius M. Valerio Maximo viæ per
agros publica impensa factæ: & cum Carthaginien
sibus eodem anno fœdus tertio renouatũ: legatisq;
eorum, qui ad id venerant comiter munera amissa.
Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Sci
pionẽm, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab
is, propter quæ creati erant, comitia consularia ha
bita, quia neuter consulum potuerat bello abesse.
Creati Coss. L. Posthumius, T. Minucius. Hos consu- 449.
les Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exem
pto, quo Claudium Volumniumq;, & Cornelium
cum Martio consules factos tradidimus. Memoria
ne fugerit in annalibus digerendis, an consulto bi
nos cõsules falsos ratus transcenderit, incertum est.
Eodem anno in campum Stellatem agri Campani
Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo Coss. in
Samnium missi. cum diuersas regiones, Tifernum
Posthumius, Boutianum Minucius petissent: Posthu-

V.C. mii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alii marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantem, nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos cõsedisse. Cõsul vt statiua tuta copiosaq; (& ita erant) petisse videretur: postquam & munimẽtis castra firmauit, & omnia apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo præsidio, vigilia tertia qua duci proxime poterat, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi auctore Posthumio Minucius cum hostibus signa confert, & cum anceps prælium in multum diei processisset: tum Posthumius integris legionib. defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa vnũ & viginti capta, atq; inde ad castra Posthumii perrectũ. ibi duo victores exercitus pereuntium iam fama hostem adorti fundunt, fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multiq; alii mortales: & castra vtraque capta: & Bouianum, vbi postero die cœptũ oppugnari, breui capitur. magnaq; gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem cum vulnere graui relatum in castra mortuum quidam auctores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minucii missus esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cõsentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrum in Capitolio positum
450. dedicatumque. P. Sulpicio Auerrione, P. Sempronio Sopho Coss. Samnites, seu finem seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam mi-

sere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpe bellum parantes pacem petissent: Samnites, oratione vltro citroq; habita, de pace transigi potuisse: nunc quando verbavana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacem ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquũ Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidę pacis quietos, versa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerãt simul cum iis Samniti auxilia: & post Hernicos subactos vniuersa prope gens, sine dissimulatione consilii publici ad hostes desciuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales venerant res repetitum, tentationem aiebant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse, quum, quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fieri Æquis iussit: consulesque ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millibus a castris hostium consederunt. Æquorum exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alii exeundum in aciem, alii castra tueda censent, mouet plerosq; vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuib. præsidiis vrbium relictarum

excidia itaq; postquam inter multas sentẽtias vna quæ omissa cura communium, ad respectum suarũ quenq; rerum auertisset, audita: vt prima vigilia diuersi e castris ad deportanda omnia, tuendaq; nibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiã ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neq; stationes portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, vt in dilapsis passim, primo errorem faciebant: post per exploratores comperto hostium consiliis, ad singulas vrbes circumferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies ferme ginta omnia oppugnando ceperunt: quorum plerique que diruta atque incensa: nomenque Æquorum propeadinternecionem deletum. De Æquis triphatum: exemploque eorum clades fuit, vt Marcini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romam ratores pacis petendæ, amicitiæq;. iis populis fœderi petentib. datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba parte libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuisus in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus eriq; se pro tribu ædilem videret, neque eius accepto nomen, quod scriptum faceret: tabulam posuisse iurasse se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptũ facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto, triumuiratibusque, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterũ (id quod haud

haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suã nobiles certauit. Ciuile ius repositũ in penetralib. Pontificum euulgauit: fastosq; circa forũ in albo, proposuit: vt quãdo lege agipossit sciretur. ædẽ Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobiliũ dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire: cum more maiorum negaret, nisi consulem aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex auctoritate Senatus latum ad populum est, ne quis tẽplum aramve iniusso Senatus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rẽ per se, nisi documẽtum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flauius cum venisset, consensuque nobilium adolescentium qui ibi assidebant, assurrectum ei nõ esset: curulem afferri sellã eo iussit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterũ Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii cẽsura vires nacta: qui Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat. & postea quã eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat quas petierat opes vrbanas, humilib. per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit, tãtumque Flauii comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnẽ in forensem turbam excretã in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit, adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi

cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites Idibus Quintilibus transuectarentur.

DECADIS PRIMÆ LIB. X.

Epitome.

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsis deditionem accepti sunt. Collegium augurum amplia-tum est, vt essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum a Valerio consule tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Anien-sis & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio Coss. ducibus pugnaretur: Romanus exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maior constantia virtutis in acie descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

V.C. 451. LVCIO Genucio, Ser. Cornelio Coss. ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerant, sed possederant Samnites. eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trebulanique ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Hernicos ab eis solicitatos compertum. capitaque coniurationis eius, quæstione ab consulibus

bus ex senatusconsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quod nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscura multa vulnera accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtræq; fauces congestis lignis accensę. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas, dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Æmilio Coss. redintegratum Æquorum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tãtum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat tam affectis rebus solos per se Æquos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitum, profectus primo congressu Æquos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cum rediisset, ædem Salutis, quam cos. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem cos. Æmilius missus, prælio vno fugatum compulit in naues, Thuriæ reddita veteri cultori, Salentinoque agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. Circumuectus inde Brundusii promontorium, medioq; sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, V.C. 452.

Universidad de Deusto
Biblioteca

dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes ferç & magna ex parte latrociniis maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis, qui loca explorarent: cũ audissent tenue prætentũ littus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: vlteriora colles: inde esse ostium fluminis prælti, quo circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eo inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, vicos expugnant: inflammant tecta, hominum pecudumque prædas agunt, & dulcedine prædandi longius vsque a nauibus procedunt. Hæc vbi Patauium sunt nunciata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. Altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta in naues paruas, custodibus interemptis impetus factus, territique nautæ cogũtur naues in alteram ripam amnis traiicere, & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusque ad stationem Græcis Veneti obstitunt. Ita in medio circumuenti hostes cæsique, pars capti classem indicant, regemque Cleonymũ tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. profectique ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quam hostem timentes circumuadunt: fugientesque in altum, ac nusquam repugnantes vsque ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisque nauibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores reuertuntur. Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauiũ, spoliaque Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt, qui viderunt. Patauii monumentum nauale pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nunciabatur. vbi Licinium genus prępotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaque propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit M. Æmilium Paulum. Id magis credo, quam Q. Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. Cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prælio vno Marsos fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri multatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos versum bellum. & cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circumuenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus.

qui terror non eo tantum a Fabio abhorret, quod ab qua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor Papirianæ fœuitiæ nunquam vt dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romanis maiorem quàm res erat terrorem excitit. nam vt exercitu deleto, ita iustitium indictum, custodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes quæ signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destitutas inuenit: exercitum auidũ pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. Eo & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine virium spem habebant: tamen insidiis quoq;, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta, vici per vastationem agrorum deusti, haud procul castris Romanorum aberant. Hic abditis armatis, pecus in conspectu præsidii Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebrã cum commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum vnus progressus sub ipsis munitiones, inclamat alius cunctanter ab ruinis vici pecus propellẽtes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc quum legato Cærites quidam interpretaretur, & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animum, pastorum sermo agrestis an vrbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quã pastora-

storalia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanũ: nec magis iam dolo capi, quam armis vinci posse. Hæc vbi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidiis, perlata: consurrectum repẽte ex latebris est, & in patentem ad conspectum vndique campum prolata signa. Visa legato maior acies, quam quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; propere ad dictatorem auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac sequi armatos iubet, sed celeriora prope omnia imperio erãt. Rapta extemplo signa armaq;: & vix ab impetu & cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. Vrgent itaq; alii alios: hortanturq; signiferos vt ocius eant. Quo magis festinãter ire videt dictator, eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra principio exciti pugnæ omnibus copiis aderant: & super alios alii nunciant dictatori, omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset: cæterum satis fretus esse iam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi vindicem, quam maxime vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus fessos. Quanquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti vtique modicum erat spacium. Prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum, qua satis laxo spacio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in

hostem inuehitur: incompositisque aduersus equestrem procellam, subitum pauorem offundit. Itaque vt prope ferum auxiliũ iam pene circumuentis, ita vniuersa requies data est. Integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt: inferentibusque iam signa Romanis cedunt, & in vltimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: parma magna aggerem vallumq; consecẽdunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut separare aliqua & euadere possent. Forte quodã loco male densatus agger põdere suprastantium in fossam procubuit: atque ea cum deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quam armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vires: & pacto annuo stipendio, & duũm mensium frumẽto, permissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterẽt Romam. Pax negata: inducíæ biennii datæ. Dictator triumphans in vrbem rediit. Habeo auctores, sine vllo memorabili prælio pacatam ab dictatore Herruriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. Consul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem, atq; adeo etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. Id vnum nõ ambigitur: consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. Apuleio consulibus satis pacatæ foris res fuere. Hetruscũ aduersæ belli res, & inducię quietum tenebant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. Tamen ne vndique tranquillæ res essent, certamen iniectum inter primores ciuitatis patricios plebeiosque

osque, ab tribunis pleb. Q. & Cn. Ogulniis: qui vndique criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam modo plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesque plebeios: quorum honoribus nihil præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum: quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum, id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres, suum quæque augurem habeant, aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt cum ad quatuor quinque adiecti, nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cęterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi Patres, quam cum consulatum vulgari viderent: simulabant ad deos id magis quam ad se pertinere ipsos visuros ne sacra sua polluantur, id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum vinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iã, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censuraſque, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Appium Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadem ferme de

iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quon-
dam, contraque eam dicta erant, cum plebeiis con-
sulatus rogabatur, disseruissent retuliſſe dicitur De-
cius parentis sui speciem, qualem eum multi qui in
concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu,
super telum stantem. quo se habitu pro populo ac
legionibus Romanis deuouisset. tum Publium De-
cium consulem purum piumque diis immortalibus
visum, æque ac si T. Manlius collega eius deuouere-
tur: eundem P. Decium, qui sacra publica populi Ro-
mani faceret, legi rite non potuisse? id esse pericu-
lum, ne suas preces minus audirent dii, quam Appii
Claudii? cassius eum sacra priuata facere, & religio-
sius deos colere, quam se? quem pœnitere votorum
quę pro repub. nuncupauerint, tot consules plebeios,
tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ip-
sa bella? Numerarentur duces eorum annorum,
quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœpta
sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis
quidem suæ plebeios pœnitere. Pro certo habere,
si quod repens bellum oriatur, nō plus spei fore Se-
natui populoq; Romano in patriciis, quam in ple-
„ beiis ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorum
„ hominumq; indignum videri potest, inquit, eis vi-
„ ris, quos vos sellis curulib. toga prætexta, tunica pal-
„ mata, & toga picta, & corona triumphali, laureaq;
„ honoraritis, quorum domos spoliis hostium affixis
„ insignes inter alias feceritis. pontificalia atq; augu-
„ ralia insignia adiicere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu
„ decoratus, curru aurato per vrbem vectus in Capi-
„ tolium ascenderit: si cōspiciatur eum capite ac litui,
„ capite velato victimam cædat, auguriumve exerce
„ capiat? Cuius imaginis titulo consulatus, censuraq;
„ & triumphus ęquo animo legetur: si auguratum aut
pontifi-

pontificatum adieceritis nō sustinebunt legentium
oculi? Equidē (pace dixerim deūm) eos nos iā popu-
li Romani beneficio esse spero, qui sacerdotiis non
minus reddamus dignatione nostra honoris quam
acceperimus, & deorū magis, quam nostra causa ex-
petamus, vt quos priuatim colimus, publice cola-
mus. Quid autē egosic adhuc egi, tanquā integra sit
causa patriciorū de sacerdotiis, & non iam in posses-
sione vnius amplissimi simus sacerdotii? Decemui-
ros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum
populi huius interpretes, antistites eosdem Apolli-
naris sacri cæremoniarumq; aliarum plebeios vide-
mus, nec tum patriciis vlla iniuria facta est, cum du-
umuiris sacris faciūdis adiectus est propter plebeios
numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus,
quinque augurum loca, quatuor pontificum adie-
cit, in quę plebeii nominentur. non vt vos, Appi, ve-
stro loco pellant, sed vt adiuuent vos homines ple-
beii diuinis quoq; rebus procurandis: sicut in cæte-
ris humanis pro parte virili adiuuāt. Noli erubesce-
re Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in cē-
sura, quem in consulatu collegam habere potuisti:
cuius tam dictatoris magister equitum, quam ma-
gistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenā
principem nobilitatis vestrę, seu Appium Clausum,
seu Appium Claudium mauultis, illi antiqui patri-
cii in suum numerum acceperunt, ne fastidieris nos
in sacerdotum numerum accipere. Multa nobis-
cum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ vos
superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe con-
sul est factus: Caius Licinius Stolo primus magister
equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator &
censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista
audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos

" gentem habere, vos solos iustum imperium &
" spicium domi militiæque: æque adhuc prosperum
" plebeium, ac patricium fuit, porroque erit. En Ro-
" mæ vnquam fando audistis patricios primo esse fa-
" ctos, non de cælo demissos: sed qui patrem ciere a-
" uumque possent, id est, nihil vltra quam ingenuos?
" Consulem iam patrem ciere possum, auumq; iam
" poterit filius meus. Nihil est aliud in re Quirites, nisi
" vt omnia negata adipiscamur. Certamen tantum
" patricii petunt, nec curant quem euentū certaminis
" habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum,
" felixq; sit vobis ac reip. vti rogati estis, iubendam
" censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat:
apparebatq; accipi legem: ille tamen dies est inter-
cessione sublatus. postero die deterritis tribunis in-
genti cōsensu accepta est. Pōtifices creantur, sualor
legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Mar-
tius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinque augures
item de plebe, C. Genucius, P. Ælius Pętus, M. Minu-
cius Festus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontifici-
nouem augurum numerus factus. Eodem anno M.
Valer. Cos. de prouocatione legem tulit diligentius
sanctam. Tertio ea tum post reges exactos lata est
semper a familia eadem. Causam renouandę sæpius
haud aliā fuisse reor, quā quod plus paucorum opes
quā libertas plebis poterāt. Porcia tamē lex sola post
tergo ciuium lata videtur: cp graui pœna, si quis vir-
berasset necassetve ciuem Romanū, sanxit. Valeria
lex, cū eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq; ne-
cari vetuisset: si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra
quā improbe factū, adiecit. id (qui tum pudor homi-
nū erat) visum credo vinculā satis validū legis: nunc
vix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem
cōsule haudquaquam memorabile aduersus rebel-
lantes

lantes Æ. quos cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestū est. Alter Cos. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidū circunsedit locus erat arduus, in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaque eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui Coss. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerent centuriæ, ipsum auctorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se vsui reipublicæ fore vrbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinū, & Sp. Caruilium, Quintum Fabium Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamque fabulam mistam ex ædilitiis & consularibus comitiis, conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum a P. Sempronio Sopho, & P. Sulpicio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Arnensis ac Terentina. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, presidium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculū missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi, nocte por-

V. C. 434.

Universidad de Deusto
Biblioteca

tam quæ proxima erat, capere: qua re fracta consul exercitusq; Romanus sine certamine vrbem inuasere. ita Nequinum in ditionē populi Romani venit: colonia eò aduersus Vmbros missa, a flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratū bellum: sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus, paulisper a proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostib. facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarēt: de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaq;, cū parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisque lacesserent coloros. militaturos tamē se, si vtique Hetrusci velint: sed nulla alia mercede, quam vt in partem agri accipiantur, tandemq; aliqua sede certa cōsistant. Multa de eo concilia populorum Hetruriæ habita: nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisque adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecunia ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos. Hetruria prouincia sorte euenit: qui vixdum ingressus hostium fines, cum exercitu inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope expirauit, tertius ab eo casu dies finis vitæ cōsulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commississe bellum memorantes Hetrusci, sustulere animos, Romę tum desidio viri, tum incōmoditate temporis tristis nuncius fuit, vt patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principū habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententię centurięq; dixere, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriā ad legiones proficiscī iussit. Aduentus eius cōpressit Hetruscos, adeo vt nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorū obsidioni similis esset, neq; illos nouus consul vastandis agris, vrendisq; tectis, cū passim non villa solum, sed frequentes quoq; vici incendiis fumarent, elicere ad certamen potuit. Cū hoc segnius bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladib. haud immerito terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma & rebellionē spectare, seq; ab eis solicitatos esse.. Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ patrib. ab Hetruria in Samnites versa est. Caritas etiam annonæ solicitā ciuitatē habuit: ventumq; ad inopiæ vltimū foret (vt scripsere quibus ædilē fuisse eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione præparando ac conuehendo frumento fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpicius, is comitia consularia habuit: creauit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fuluiū Coss. 455.
Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Coss. venerunt questum. quia condicionibus
perlicere se nequiuerint ad societatem armorū, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloq; ad bellū cogere. Lucano populo satis supq;

V.C.

erratum quondam: nunc ita obstinatos animos esse, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quam vt vnquam postea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem accipiant, & vim atq; iniuriam ab se Samnitium arceant. Se quanquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis consultatio Senatus ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis, ictumq; fœdus. Fœtiales missi, qui Samnitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denunciarent, si quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquã audita sunt Romæ, bellum Samnitib. & patres censuerunt, & populus iussit. Consules inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt: diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simile prioris anni militiæ expectanti, hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt, pugnatum maiore parte diei, magna vtrinq; cæde nox incertis qua data victoria esset, interuenit. lux insequens victorem victumque ostendit. Nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerũt. Romanus egressus in aciem, vbi profectione hostium concessam victoriam videt, progressus ad castra, vacuis cum plurima præda (nam & statiua repide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copiis reductis, cũ impedimenta Faleriis cũ modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro ignique vastantur, prædæ vndique actæ. nec solum modo

modo vastum hosti relictum, sed castellis etiam vicisq; illatus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluii consulis clara pugna in Samnio ad Bouianũ, haud quaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bouianum inde aggressus, nec ita multo post Aufidenã vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia in agrũ Æquicolarum deducta. Fuluius Cos. de Samnitibus triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta, Hetruscos Samnitesque ingentes conscribere exercitus: palam omnibus conciliis vexari principes Hetruscorum, quòd non Gallos quacunque conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quòd exercitum aduersus Lucanum hostem comparatum, obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres viri cõsulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non petentem, deinde vt inclinata studia vidit, etiam recusantem, conuertit. Quid se iam senem, ac perfunctum laboribus, laborumq; præmiis, solicitarent? Nec corporis nec animi vigorem remanere eundem: & fortunam ipsam vereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quàm velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorum succreuisse: & ad suam gloriam consurgentes alios lętum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici non liceret. Vix præ strepitu audita lex est, tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad

V.C. populum laturos, vti legibus soluereturEt ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, non regero. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt quæque intro vocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium
» dicebat. Tum demum consensu ciuitatis victus: Dei
» approbent, inquit, quod agitis, acturiq; estis Quiri-
» tes. cæterum quoniam in me, quod vos vultis, fa-
» cturi estis: in collega sit mea apud vos gratiæ locus.
» P. Decium expertum mihi concordi collegio virũ,
» dignum vobis, dignum parente suo, quæso mecum
» consulem faciatis. Iusta suffragatio visa. Omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium consules dixere. Eo anno plerisque dies dictæ ab ædilibus, quia plus quam quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam ferme est purgatus: vinculumque ingens immodicæ cupiditatis iniectum est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartùm, & P. Decius Mus tertiùm, cum inter se agitarent vti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc aut illam prouinciam copiæ satis essent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio & Nepete & Faleriis legati auctores concilia Hetruriæ populorũ de petenda pace haberi, totam belli molẽ in Samnium auerterunt. Profecti Coss. quo expeditiores commeatus essent, & incertior hostis qua venturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines ventũ est, vterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quam populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta valle instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco

ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidioque modico impositio, prænonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes: improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in æquum descendunt, ac fortunæ se maiore animo quam spe cõmittunt. cæterũ siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunque roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem loco moueri videt, M. Fuluium & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt si quando vnquam equestri ope adiutam Rempubl. meminerint, illo die annitantur, vt ordinis eius gloriam inuictam præstent: peditum certamine immobilem hostem restare: omnem reliquã spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterum quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires iuuarent, ratus. Scipionem legatum hastatos primæ legiones subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circumducere iubet: inde ascensu abdito a conspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducib tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improuiso ante signa euecti, præbuerũt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitiũ acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi potuit: & postquã irritũ inceptum erat,

recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primum succesisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentem se iá Samnitem, & tempore improuisa, ex montibus signa, clamorq; sublatus non vero tantùm metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro se quisque miles adesse alterum Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorq; vtilis Romanis oblatus, fugę formidinisq; Samnites impleuit, maximè territos, ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quam pro tanta victoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti fermè & viginti: signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius Cos. iis ad Maleuentum castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Appulorum cæsa, spretoque eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. ibi duo cõsulares exercitus diuersis vagati partibus omnia spacio quinq; mensiũ euastarunt. quadraginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decii castra fuerunt: alterius cõsulis sex & octoginta. nec valli tantũ ac fossarum vestigia relicta: sed multa illis insigniora monimẽta vastitatis circa regionumque depopulatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit. ibi capta armatorum duo millia CCCC. cæsi. ferme pugnãtes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romã profectus maturauit eam rem agere. Cum primo vocatæ Q. Fabium consulem dicerent omnes

omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir ãcer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quam vt patricii recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare cellam omnis nobilitas: orare vt ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemque pristinam tum honori, tum patriis gentibus redderet. Fabius silentio facto, media oratione studia hominum sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quã se consulem fieri videret: nũc se sui rationem comitiis, cum contra leges futurũ sit, pessimo exemplo non habiturũ. Ita Lucius Vo- V.C. 457.
lumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus. priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appiũ Claudium collegam, eloquentia ciuilibusque artibus haud dubiæ præstantem. Comitiis perfectis veteres Consules iussi bellum in Samnio gerere, prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus a collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitiũ exercitũ nusquã se prælio cõmittentem, postremo expulit finibus Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ concilium. quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantam molem belli possent, tentasse etiam

haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem a populo Romano, cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quam liberis bellum esset: vnam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum a se, auroq; redemptum haud vana iactantes memorent. Nihil abesse si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondam, maioribusq; eorum fuerit, quin Romanos omni agro cis Tiberim pulsos, dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellum domi Romanum vrebat. nam P. Decius vbi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitū, ad-
» uocato concilio: Quid per agros, inquit, vagamur,
» vicatim circumferentes bellum? quin vrbes ac mœ-
» nia aggredimur? Nullus iam exercitus Samnio præ-
» sidet. cessere finibus, ac sibimet ipsi exiliū cōsciuere.
» Approbantibus cunctis, ad Murgantiam validā vrbē oppugnandam ducit: tantusq; ardor miktum fuit & charitate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno die vi atq; armis vrbem caperent. ibi duo millia Samnitium, & centum pugnātes circumuenti caprique, & alia prædæ ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet.
» Haecine, inquit, victoria sola, aut hac præda con-
» tenti estis futuri? Vultis vos pro virtute ipsos gerere?

Omnes

Omnes Samnitium vrbes, fortunæque in vrbibus
relictę vestræ sunt, quando legiones eorum tot prę-
liis fusas, postremo finibus expulistis, vendite ista:
& illicite lucro mercatorem, vt sequatur agmen,
ego subinde suggeram quæ vendatis. ad Romuleā
vrbē hinc eamus, vbi vos labor haud magnus, præ-
da maior manet. Diuendita præda, vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti a muris, qua cuique proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. Captum oppidum ac direptum est. ad duo millia & CCC. occisi, & sex millia hominum capta, & miles ingenti præda potitus, quam vendere sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur tamē summa alacritate ductus, cæterū ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimēto naturaq; tutus, sed euicit omnia assuetus prędę miles. ad tria millia hostiū circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarū vrbiū decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximū trahitur. Murgantiam ab Decio, a Fabio Ferentinum Romuleāque oppugnatas tradunt. Sunt qui nouorū consulum hanc gloriam faciant. quidam non amborum, sed alterius, P. Volumnii: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiusēunque ductu auspicioque gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius auctor Gellius Egnatius ex Samnitib. erat: Tusci fere omnes conciuerāt bella: traxerat contagio proximos Vmbrię populos. & Gallica auxilia mercede solicitabatur. omnis ea multitudo ad castra Samnitiū cōuenuebat. Qui tumultus repens postquā

Romam perlatus est, cum iam L. Volumnius Cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: App. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit: duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eò profectum est, quod mature ventum erat, vt quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis comprimeret: quam quod ductu consulis quicquam ibi satis scite aut fortunate gestū sit. Multa prælia locis & temporib. iniquis commissa, spesq; indies grauiorem hostem faciebat. & iam prope erat, vt nec duci milites, nec militib. dux satis fideret. Literas ad collegam accersendum ex Samnio missas, in trinis annalib. inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Romani iam iterum eodem honore fungētes discrepatio fuerit, Appio abnuēte missas, Volumnio affirmante Appii se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant, dimidium fere eius captum. Et Lucanorum seditiones a plebeiis & egentibus ducibus ortas, summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem, missum eò cum veteri exercitu compressérat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copiis in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes accepere, Appiū ex conscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantē. vix enim salute mutua reddita, cum obuiam egressus esset: Satin' saluæ inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habēt? quæ te causa, vt prouincia tua

tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum venisse: quæ si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu vero abeas inquit: neque te quisquam moratur. enim minime consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix sufficias, hic te ad opem ferēdam aliis gloriari venisse. Bene Hercules verteret, dicere Volumnius: mallē frustra operam insumptam, quam quicquam incidisse, cur non satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digredientes iam consules, legati tribuniq; ex Appiano exercitu circumsistunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod acciendum vltro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine rempubl. prodat. si qua clades incidisset: desertori magis quam deserto noxiæ fore. eò rem adductam, vt omnis rei bene aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturū quæ verba Appii, sed quę fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, sed a republ. & ab exercitu retineri. experiretur modò voluntatē militum. Hæc monendo obtestandoq; prope restitantes Coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, in quā inter paucos certatum verbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ visus esset: cauillansque Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atque elingui facundum etiam Cos. haberent: priore consulatu primis vtiq; mensibus hisce eum nequisse, nunc iam populares orationes fetere: Quā mallem, inquit Volumnius, tu a me stre-

nue facere, quam ego abs te scite loqui didicissem? Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, nō orator (neque enim id desiderare rempubl.) sed imperator vter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret. suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellū Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, erraui, non committam vt quid vos velitis, obscurum sit. manere, an abire me velitis, clamore significate. tum vero tantus est clamor exortus, vt hostes e castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt & Volumnius signa canere, ac vexilla efferri e castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentē seu pugnante seu quieto se fore collegæ victoriam. deinde veritum ne suæ quoque legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoque impetu magis milites, quam cuiusquam ductu aut imperio pugnam capessebāt: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quam Appius ad hostem peruenirent. itaque fronte inæquali concursum est. & velut forte quadā mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur, ita precatus esse: Bellona, si nobis victoriam duis, ast ego templum tibi vouco. Hæc precatus, velut instigante dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutē adæquauit ducis. Imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius victoria incipiat annituntur. ergo fundūt fugantq; hostes, maiorē molē haud facile sustinentes, quam cum qua manus cōserere assueti fuerant. vrgendo cedentes, insequēdoque effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gellii, cohortiumq; Sabellarū paulisper recruduit pugna. iis quoq; mox fusis, iam a victoribus castra oppugnabantur. & cū Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per vallū, per fossas irruperunt. castra capta direptaq;: præda ingens parta, & militi concessa est, septē millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centū viginti capti. Dum ambo Coss. omnisque Romana vis in Hetruscū bellū magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperii Romani fines, per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrū transcendunt, ingentesq; prædas faciūt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeūtem (iam enim Fabio Decioq; progati imperii finis aderat) fama de Samnitiū exercitu populationibusq; Campani agri, ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrū venit: & ipse cernit recentia cladis vestigia: & Calœni narrant tantū iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare agmen possint: itaq; iam propalā duces loqui, extemplo eundū in Samniū esse: vt relicta ibi præda in expeditionē redeāt, nec tam oneratū agmē dimicationi cōmittant. Ea quanquā similia veris erant, certius tamen explorāda ratus, dimittit equites, q vagos prædatores in agris palantes excipiant: ex quib. inquirēdo cognoscit ad Vulturnum flumē sedere hostē. inde tertia vigilia mo-

turum iter in Samniũ esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, vt nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientem e castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: ignarosque Osce linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæque custodes exire, ignobile agmen, & sua quemque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus adgrediendi aptissimum visum est: & iam lux appetebat. itaq; signa canere iussit: agmenque hostium adgreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant vallum, cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumque prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Minatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitibus qui cum eo aderant, ipsum circumsistunt, insidentemque equo, captum ad Cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumque iam profligatum, integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor. signa militaria triginta: &, quod lætissimum victoribus fuit, captiuorum re-

cepta

cepta septem millia & CCCC. præda ingens, sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas recipiendasque præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quam in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitiũ ducem, & Vmbros ad defectionem vocari. & Gallos precio ingẽti solicitari. His nunciis Senatus conterritus, iustitium indici, delectũ omnis generis hominũ habere iussit. Nec ingenui modò, aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati. & defendendæ vrbis consilia agitabantur: summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curę exonerarunt Senatum Lucii Volumnii Cos. literæ, quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Iraq; & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt: iustitiũ remittitur, quod fuerat per dies decem octo: supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaque placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad ostium Liris fluuii, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernum contingente agrũ, vbi Synope dicitur Græca vrbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negocium datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebantur: quia in stationem se prope perpe-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. Auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauescens bellum, & crebræ literæ Appii, monentis ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse: quia vnus locus capere tantam multitudinem non possit. Obhæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa L. Volumnius Cos. Romam reuocatus. qui prius quam ad suffragium centurias vocaret, in concionem aduocato populo, multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos, duos Consules illo die deligi meminissent se, nisi confideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor haberetur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur: eumque & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit qualis biennio ante: deinde vt vincebatur consensu, versa postremo ad collegam P. Decium poscendum. id senectutis suæ adminiculum fore: censura duobusque consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad rempubl. tuendam esse. nouo imperii socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communiturum consilia. Subscripsit orationi eius cõsul cum meritis P. Decii laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæq; ex discordia mala in administratione

rerum militarium euenirent, memorando: quam prope ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumq;, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesq;, iuris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus, postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Coss. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Appius Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volũnio ex S.C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit. publice vinum ac thus sacrificiis præbitum. supplicatum iere frequentes viri fœminæque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Aulifiliam, patriciam plebeio nuptam L. Volumnio consuli, matronæ, quod e patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia mulierbri in contentionem animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicã in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam: & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorumve eius ac rerum gestarũ pœnitere vero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, ex parte ædiũ quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq; ibi posuit: & cõuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriã patriciæ

rum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisque operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest, sanctius, & a castioribus colí dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quod illa antiquior, culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio a pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis. postremo in obliuionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerũt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactũ est, ænea in Capitolio limina, & triũ mensarum argentea vasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium, conditorum vrbis sub vberibus lupæ posuerunt: semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeiis L. Ælio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patriciis tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeiis auctoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu: & postquã ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populũ est. in concione, vt inter militares viros, & factis potius quã dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem

arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiã syluam, viãq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se, nõ socium imperii legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremo se tendere nihil vltra, quam vt si se dignum prouincia ducerẽt in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. quo ad potuerint patres annisos, ne plebeiis aditus ad magnos honores esset. postquam ipsa virtus pernicerit ne in vllo genere hominum inhonorata esset: queri quemadmodum irrita sint non suffragia modò populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deq; republ. meritum esse, vt faueat Q. Fabii gloriæ, quæ modò non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incẽdium daret, eum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaq; concessurum, verecundia ætatis eius maiestatisque: cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neq; cedere sua sponte, neq; cessurũ. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maxi-

mum, deosque immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemque in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellum Hetruscum geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt priùs quam introuocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit, nec minore populi consensu quam senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba: » Quatuor millia inquit, peditum, & sexcentos equi- » tes duntaxat scribere in animo est hodierno & cra- » stino die; qui nomina dederint, mecum ducam. Ma- » iori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, » quam vt multis rem geram militibus. Profectus a- pto exercitu, & ea plus fiduciæ ac spei gerēte, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appii prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt, qui vt lictores prægredi viderunt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres: diis populoq; Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circumfusi deinde cum consulem salutarēt, quærit Fabius quo pergerent. respondentibus q; lignatum se ire, ain' tandem, inquit, num castra vallata non habetis? ad hoc cum succlamatum esset, duplici quidē vallo, & fossa, & tamen in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallum. Re-

deunt

deunt in castra, terroremq; ibi vellentes vallum, & iis qui in castris remanserant militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alii aliis dicere consulis se Q. Fabii facere iussu. Postero inde die castra mota, & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat vtile esse vno loco sedere exercitū: itinerib. ac mutatione locorū nobiliorē ac salubriorē esse. Fiebant autē itinera, quanta fieri sinebat hyems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabant, præpositoque castris L. Scipione prætore Romam ipse ad consultandum de bello rediit: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat: siue senatus consulto accitus: nam in vtrumq; auctores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non sufficturum ducem vnum, nec exercitum vnum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinque millia peditum equitumq; cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul inalit in suā prouinciam ire, Volumnium in Hetruriā ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnā partē moueret oratio prætoris, P. Decii cessisse ferūt, vt omnia integra ac libera Q. Fabio seruarētur, donec vel ipse, si per cōmodum reip. posset, Romam veniisset, vel aliquem ex legatis misisset, a quo disce-

ret Senatus quantum in Hetruria belli esset, quantisq; administrandum copiis, & quot per duces esset. Fabius vt Romam rediit: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationē habuit, vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quam suo aut reipub. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorē belli, sociumque imperii darent: quonam modo se obliuisci P. Decii consulis per tot collegia experti posse? neminem omniū secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & a populo & a Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium vel in Hetruriam proficisci paratū esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit vt præciperetur victoria animis: triumphusque non bellum, decretum consulibus videretur. Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito, profectos in Hetruriam Fabium Deciumque sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appii criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem Cos. prætoris, contentionemque aliam inter collegas: tendente Decio, vt suæ quisque prouinciæ sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt. Cæterum antequam Coss. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt, legionem Romanam castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco aduuandam

uandam paucitatem suorum militum ratus, in colle, qui inter vrbē & castra erat, aciem erexit. sed, vt in re subita, parum explorato itinere, ad iugū perrexit, quod hostes ceperant, parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis vndiq; vrgeret, circumuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita vt nuncius non superesset, quidam authores sunt: nec ante ad consules, qui iam haud procul a Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quā in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouantesq; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato, Scipionem proprætorem subsidium e castris tulisse: victoresq; Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosq; eis ac prædam ademptam. Similius vero est a Gallo hoste quam Vmbro eam cladē acceptam. quod cum sæpe alias, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquam quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campaniscque mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisq; Latini maiore exercitu, quam Romani: alii duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi, vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. Cōsules ad hostes transgresso Appennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atque ita conuenit, vt ne vnis castris miscerentur omnes: neve in aciem de-

scenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti, dies indicta pugnæ: Samnitibus Gallisque delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbrique iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, eam nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium consiliis, dimissi cum donis, vt subinde, vt quęq; res noua decreta esset, exploratam perferret. consules Fuluio vt ex Falisco, Posthumio vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant, summaque vi fines hostiũ depopulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. Instare inde consules, vt absentibus iis pugnaretur. per biduũ lacessire prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinq; ceciderc: magisq; irritati sunt ad iustũ certamen animi, quam ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campũ omnibus copiis est. Cum instructæ acies starẽt, cerua fugiens lupum e montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles: illac fuga, inquit, & cades vertit, vbi sacram Dianæ feram iacentem videris: " hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gen- " tis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintã & sextã instruxit. secunda & quarta eũ L. Volumnio, pconsule in Samnio gerebant bellũ. Primo concursu adeo æquis viribus gesta res est, vt si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris

castris quoeũq; se in clina ssent, accipiẽda clades fuerit. Cæterũ quanquã communis adhuc Mars belli erat, nec dum discrimen fortuna fecerat qua datura vires esset, haudquaquã similis pugna in dextro læuoq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam, extrahebaturq; in quam maxime ferum diei certamẽ: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitiũ animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorum prælia plus quam virorum, postrema minus quam fœminarũ esse. In id tẽpus igitur quo vinci solebat hostis, quã integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenũ turmæ immissus, orat proceres iuuentutis, vt secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, si ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatũ. iterũ longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælia cientes, nouum pugnæ conterruit genus. essedis carrisq; super stans armatus hostis ingenti sonitu equorũ rotarũq; aduenit, & insolicitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita victorem equitatũ velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virosque improuida fuga, turbata hinc etiã signa legionum, multiq; impetu equorũ ac vehiculorũ raptorum per agmẽ, obtriti antesignani: & insecuta simul territos hostes vidit, Gallica acies, nullũ spacium respirandi recipiendiq; se dedit. Vocife-

rati Decius, quo fugerent? quamve in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos, deinde vt nulla vi perculsos sustinere poterat: patrē
» P. Decium nomine compellans, Quid vltra moror,
» inquit, familiare fatum? Datum hoc nostro generi
» est, vt luendis periculis publicis piacula simus. Iam ego meçum legiones hostium mactandas Telluri ac diis Manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Romani Quiritiū deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodēque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædemque ac cruorem: cœlestiū infernorumque iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium: locumque eundem suæ pestis, & Gallorum ac Samnitiū fore: hæc execratus in se, hostesque, qua confertissimam cernebat Gallorū aciem, concitat equum: inferensq; se ipsis infestis telis, interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori alias esse solet, sistere fugam, ac nouam de integro velle instaurare pugnam. Galli & maxime globus circumstans consulis corpus, velut alienata mente, vana incassum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratque proprætorem esse, vociferati, vicisse Romanos defunctos consulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotam secū aciem: furiarumque ac formidinis plena omnia ad hostes

hostes esse. Superueniunt deinde his restituentib. pugnam, Cornelius Scipio, & C. Marcius, cum subsidiis ex nouissima acie iussu Q. Fabii consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decii euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaq; cum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna: iussu legatorū collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atque in testudinem hostium cōiecta. quibus plerisque in scuta, plerisq; verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primo (vt ante dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandē vim habere visa, præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circunducere alas, vt signo dato in transuersos quāto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostē. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus subsidiis, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: præterque aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione sociis, ad castra effuso cursu ferebātur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam quingentos fere equites excedere acie iubet, & circumuectos a tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & qua turbatū agmē hostiū viderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq; hostiū

cum voluisset, ad castra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit compulsi deinde intra vallum Samnites, paruoq; certamine capta castra, & Gallia tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia, octo capta. Nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia: ex Fabii mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum relatumque est cum multis militum lachrymis. intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusque meritis celebrat. Et in Hetruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio prætore res ex sententia gesta: & prætor ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregie est. Perusinorumq; & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circunuentum a Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna eius diei quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditū quadraginta millia CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Tuscisque, quos & ipsos pugnæ affuisse. & vt Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconsulē ducē consulibus, exercitumq; eius

eius legionibus consulum adiiciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria victoria est. Volumnio in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitum in Tifernū montem copulsum, non deterritus iniquitate loci, fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria suis legionib. deductis ad vrbem, de Gallis Hetruscisque ac Samnitib. triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis victoria Q. Fabii, quam mors præclara P. Decii est. excitataque memoria parentis, æquata euentu publico priuatoque filii laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haud quaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis auctoribus post deductum ab consule exercitum, rebellatum fuerat. & Samnites prædatū in agrum Vestinum Formianumque, & parte alia in Efetrunium, quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes cōsidunt, & Appius Volumnius q; castra cōiungunt. Pugnatū infestissimis animis hinc ira stimulante aduersus rebellantes totiens, illinc ab vltima iā dimicātib. spe. Cæsa ergo Samnitiū XVI. millia trecenti, capta duo millia septingēti: ex Romano exercitu cecidere duo millia septin-

Universidad de Deusto
Biblioteca

V.C. genti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis prodigiisque solicitus. nam & terra multifariam pluisse, & in exercitu Ap. Claudii plerosque fulminibus ictos nunciatum est: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populũ stupri damnatas pecunia multauit: ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curauit. Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sextum & quadragesimum a M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorũ clades vtriusque gentis, laboresq; actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen dum illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, mixti alienis ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant: nec suis nec externis viribus iam stare poterant: tamen bello non abstinebant. adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam malebant. Quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorũ scribẽdo, legẽdoq;, quæ gerentes non fatigauerunt? Q. Fabiũ, P. Deciũ, L. Posthumius Megillus & M. Attilius Regulus Coss. secuti sunt. Samniũ ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostiũ exercitus, vno Hetruriã, altero populationẽ Campaniæ reperi, tertiũ tuendis parari finibus, fama erat. Posthumium valetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, vt in Samnio hostes (sita enim placuerat patribus)

patribus) nondum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium habuit hostem. vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitium agrum prohiberentur, & egredi inde in pacata, sociorumque populi Rom. fines Samnites prohiberentur, cum castra castris collata essent, quod vix Romanus totiens victor auderet. ausi Samnites sunt (tantum desperatio vltima temeritatis facit) castris Rom. oppugnare. & quanquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei densa adeo, vt lucis vsum eriperet, non prospectu modo extra vallum adempto, sed propinquo etiam congredientium inter se cõspectu. hac velut latebra insidiarum freti Samnites, vixdum satis certa luce & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias peruenium. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaque captum quæstorium, quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatũ inde ad arma. Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamque, quæ proximæ forte erant: tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali via inducit, vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt, & clamore magis quam oculis hostem noscũt, nec quantus numerus sit, æstimari potest. Cedunt primo incerti fortunæ suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul vociferaretur, expulsi ne extra vallum, castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans, clamore sublato connixi primo resistunt, deinde inferunt pedem, vrgentque & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt, expellunt extra portam vallumque, inde per-

Universidad de Deusto
Biblioteca

gere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarũ faciebat: non ausi, libertatis castris contenti, receperunt se intra vallum, trecentis ferme hostiũ occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumq; &, eorum qui circa quæstoriũ oppressi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitib. non infelix audacia auxit: & nõ modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quã res erant, perlata Romam, coegit L. Posthumium Cos. vixdum validum proficisci ex vrbe, prius tamen quam exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quã ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium, ad castra collegæ perrexit, inde postquam Samnites diffisi duob. exercitibus resisti posse, recesserunt: diuersi Cos. ad vastandos agros, vrbesq; oppugnandas discedũt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus, vi primò atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebãt, opere ac vineis demũ iunctis muro cepit. ibi capta iã vrbe ab hora quarta vsque ad octauam fere horam, omnibus partibus vrbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. inde Ferentinum ductæ legiones. vnde oppidani cum omnibus rebus suis, quę ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit Cos. primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idem quod ad Milioniam fuerat, certamin is foret: deinde vt silentium vastum in vrbe, nec arma ne vitos in turri-

bus ac muris vidit, auidum inuadendi deserta mœnia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. Equites portam vnam alteramq; eadem regione in propinquo patentes cõspiciunt, itineribusq; iis vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde senim portis: vrbemq; ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigiis fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis Cos. ad eam partem vrbis quam adierãt equites, circumducit agmen: constitutisque haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare vrbem: & modicum spacium progressus tres manere eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntque eo se progressos, vnde in omnes partes circunspectus esset, longe lateq; silentium ac solitudinem vidisse. extẽplo Cos. cohortes expeditas in vrbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos, inueniunt: relictaq; quæ migratu difficilia essent ea direpta: & cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa vrbes conscisse fugam: suos prima vigilia profectos: credere eandem in aliis vrbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis Cos. potitur. Alteri Cos. M. Attilio nequaquam tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinũ ei hostis obuius fuit ibi ira vires æquauit prælium varium & anceps fuit: tristius tamen euentu

Romanis, & quia insueti erant vinci, & quia digredientes magis quam in ipso certamine, senserunt, quantum in sua parte plus vulnerum accædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnãtes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoque solicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conserendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. vbi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt Sed via vna, & ea ipsa præter hostes erat, quam ingressi præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Cos. arma capere milites iubet & sequi se extra vallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quẽque facto opus est. Omnes affirmant, se quidem omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera & gemitus morientium vigilatum esse. si ante lucem an castra ventum foret, tantum pauoris fuisse, vt relicturi signa fuerint: nunc pudore a fuga contineri, alioquin pro victis esse. Quæ vbi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosque milites ratus, vt ad quosque venerat, cunctantes arma capere increpabat, quid cessarent, tergiuersarenturque? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentoriis suis pugnaturos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam esse: qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantique respondebant, confectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinem hostium apparere, quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum secũ portare

Samnitem

Samnitem affirmant, nec dubium esse quin castra circumuallaturi sint. Tunc enimuero Cos. indignũ facinus esse vociferari, tantam contumeliam ignominiamque ab ignauissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur, inquit, in castris, vt fame potius per ignominiam, quam ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dii bene verterent, facerentque quod se dignum quisque ducerent: Cos. M. Attilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumque inter signa Samnitium potius, quam circumuallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribunique & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter e castris egreditur: longo agmine, nec cõtinenti, mœsti ac prope victi procedunt versus hostem nec spe nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo a primo Samnitium agmine ad nouissimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendũ iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostib. per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas coniiciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spacium, & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum Cos. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum plerique delapsi ex

equis essent, & alii turbati. & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad suos tuēdos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totā auertit aciem Romanam. Iamq; in terga fugientium Samnites pugnabant, cum Cos. equo prætectus ad portam castrorum, ac statione equitū ibi oppositā, edictoque vt quicunq; ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hęc ipsa minitans obstitit profuse tendētibus suis in castra. Quo pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies, nec viuo Cos. tuo nisi victor castra intrabis: proinde elige, cum ciue an hoste pugnare malis. Hęc dicente Cos. equites infestis cuspidibus circunfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non virtus solum Cos. sed fors etiā adiuuit: quod non institerunt Samnites, spaciumque circumagēdi signa, vertendiq; aciem a castris in hostem fuit. Tum alii alios hortari, vt repeterēt pugnā: centuriones ab signiferis rapta signa inferre, & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse venire hostes. Inter hæc Cos. manus ad cælum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, tempium Ioui Statori vouet, si cōstitisset a fuga Romana acies, redintegratoq; prelio cæcidisset, vicissetq; legiones Samnitium. Omnes vndiq; annisi ad restituendam pugnā, duces, milites, peditum equitumq; vis numen etiam deorum respexisse nomen Romanū visum. Adeo facile inclinata res, repulsiq; a castris hostes: mox etiam redacti ad eum locū, in quo cōmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde

deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum vero eos a fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cęsi captique. Captiuorum numerus fuit septem millia C C C. qui omnes nudi sub iugum missi. Cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit. Recensente Cos. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quę via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt. agros depopulati, cum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent, in victorem incidunt Cos. ab Luceria redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu primum peruastauerat Volsinienſem agrum: deinde cū egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia C C. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorque, quam bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimæ vrbes, Hetruriæ capite,

Volsini, Perusia, Aretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoq; pacti cum Cos. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingentũ millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas cõsul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quam spe impetrandi petisset: videretq; alios, quod tardius ab vrbe exisset: alios quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset, partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoque negare triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti, vestræ maiestatis meminero, vt me consulem esse obliuiscar. eodem iure imperii, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atq; Hetruria subactis, victoria & pace parta, triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusque eo consul, cum L. Horatium, M. Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius, qui tunc censor esset, nõ ex auctoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adiiciebat se quoque laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros, voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse ac futuram: posteroq; die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est. Posthumium, auctor est Claudius, in Samnio captis aliquot vrbibus, in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compul-

compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triumphasse. Fabius ambos Coss. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumque in Hetruriam exercitum, sed ab vtro Cos. non adiecit. & ad Luceriam vtrinque multos occisos: inque ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus ante vouerat. sed fanum tantum, id est locus templo effatus, iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Resp. in religionẽ venit. Sequitur hunc annum & Cos. insignis L. Papyrius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens, victoriaque, quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem Cos. pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulẽtia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramẽti vetusto, velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenissent ad imperatorium edictum, quiq; iniussu abissẽt, caput Ioui sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad XL. millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi mediis fere castris locus est conseptus cratibus pluteisque, & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinũ cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorẽ imperator acciti iubebat nobilissimum quenq; genere factisque. singuli introducebantur. erat cum

V.C. 450.

alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset, tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæq; circa cæsæ, & circumstates centuriones strictis gladiis, admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quam vt sacri particeps: adigebaturque iureiurando, quæ visa auditaq; in eo loco essent, non nunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis compositio, nisi isset in prælium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraturos se, obtruncati circa altaria sunt. iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum vt vir virũ legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata, ab integumento cõsepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulo plus viginti millia alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatę legioni dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. Coss. profecti ab vrbe, prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. Attilius superioris anni Cos. in agro Interamnati reliquerat, decretę erãt, cum eis in Samnium profectum, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt. Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit cæsa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam vrbem expugnauit: minus quam collega cepit hominum,

num, plus aliquanto occidit: præda opulenta vtrobique est parta. inde peruagati Samnium Coss. maxime depopulato Antiate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, vbi summa rei Samnitiũ erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neque gnauiter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pugnam, dies absumebatur. quod cum inciperetur remitteretur que, omnium rerum etiam paruarũ euentus proferebatur indies. Altera Romana castra viginti millium spacio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Caruilius, quo maiore discrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quam ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit: sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste, opus esse & illum quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare, ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuncio misso extemplo concionem habuit: multa de vniuerso genere belli, multa de præsenti hostium apparatu vana magis specie, quam efficaci ad euentũ, disserunt. Non enim cristas vulnera facere: & per picta atq; aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Aureamolim atque argenteam Samnitium aciem a parente suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori hosti, quam ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæque suæ, vt aduersus maximos conatus Samnitium

opponerentur duces, spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter totiens petita fœdera, totiens rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli vnquam exercitui fuisse infestiores, quam qui nefando sacro mista hominum pecudumque cæde respersus, ancipiti deûm iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera susceptí execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, vno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarum indiciis, cum apud infensos iam sua sponte milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamẽ: moram diei noctisque oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis a collega, Papyrius filẽtio surgit: & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimique æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorẽ spectabat. Is ardor omniũ etiam ad eos qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum Cos. nunciauit. Cos lætus, auspicium egregium esse, & deis auctoribus rem gesturos pronunciat, signumq; pugnę proponit. Exeunti iam in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ fermẽ erãt) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nũcium mittit: ipse signa ocius proferri iubet: subsidiaque suis quæque locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos assos, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautiũ

mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectum propere circunducere iubet: atque inde inter ipsam dimicationem quanto maxime posset, moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam, ne quid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaque esto: cæterum qui auspicio adest, si quid falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auspiciũ est. Centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa: insequitur acies ornata armataq;: vt hostium quoq; magnificum spectaculũ esset. Prius quam clamor tolleretur concurreturque, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod vbi Cos nunciatum est: Dii in prælio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante Cos. hæc dicentẽ, coruus voce clara occinuit. quo lætus augurio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamorem tolli iussit. Prælium commissum atrox, cæterũ longe disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quam inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pe-

ctorib. a fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri: & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumq; strages, & respersæ fando nefandoque sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpique compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quam hostem timentes. Instare Romanos a cornu vtroque a media acie, & cædere deorũ hominumq; attonitos metu. Repugnatur segniter. vt ab iis quos timor moraretur a fuga. Iam ppe ad signa cędes peruenerat, cum ex trãsuerso pulueris velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: pulueremq; maiorem quam pro numero excitabant insidentes mulis calones; frondosos ramos per terram trahebant: arma signaq; per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque pulueris equitum speciem cogentium agmẽ dabat. fefellitq; non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem, clamitans inter prima signa, ita vt vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidens equo inde tribunis centurionibusque imperat, vt vias equitibus patefaciant. ipse Trebonio Cęditioq; prædixerat, vt vbi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, cõcitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, vt ex ante præparato, fiunt, panduntur inter ordines viæ: promoluntque equites: atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrumpitque ordines, quacunq; impetum dedit. Instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum iam deorum hominumque

victa vi, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt, nec quenquã præter hostes metuunt. Peditum agmen quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitium, lævum ad vrbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad vrbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidib. propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore prius quam colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ vrbis oppugnationem ratus, interrogat milites, Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse, se victores pelli a portis vrbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam. secuti alii testudine facta in vrbem perrumpunt: deturbatisque Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. penetrare interiora vrbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus reciendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat, & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. progressus longius, ab dextra castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe mistum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum forte certamen ad portam erat aduectus deinde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse: quoniam temeritate paucorum, magnæ rei parta occasio esset, aciti quas receperat copias, signaque in vrbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quieuere. nocte

oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta, signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur, non ferme alium ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi neque controuersio auspicio reuocari a prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa diis immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi prius quam temetum biberet, sese facturum. id votum diis cordi fuit, & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit vrbem: subsidiaq; firma, ne qua eruptio fieret portis opposuit. Iam signum dantem cum nuncius a collega trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copiarum reuocare instructam, intentamq; ad oppugnandum coegit. D. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumque, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit: simul & refringebantur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægre successerāt ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, facile

cile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisque in forum omnes compulsi, pauliſper inde tentauerunt extremā pugnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominū & quadringenti in fidem consulis venerunt, cæsa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas vrbes spacio, vbi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti, septem millia passuū cum abessent a Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos vtrinque par accidens sustinuit. deinde e regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erāt, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco prope temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinem non vallo, non stationibus firmatam. Conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat iamque etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fugientes persequi potuit. & ab equite nouissimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi ac signa militaria duodeuiginti reliquere. alio agmine incolumi, vt ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est. Lætitiam vtriusque exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter gesta res, vterq; ex alterius sententia consul captū oppidum diripiendum militi dedit. exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Comi-

nium deflagrauere, & consules cum gratulatione mutua legionum suaq; castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum, & Caruilius suos procuiusque merito laudauit, donauitque, & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureisque coronis donauit. Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones militesque, quia primi portam murumque Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob insignem multis locis operam, torquibus, armillisque argenteis donat. Cõsilium inde habitum, cum iam tempus esset dedu cendi ab Samnio exercitus, aut vtriusque, aut certe alterius, optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cetera & persequi: vt perdomitum Samniũ insequentibus consulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus, vribium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaque literis missis ad Senatum populumque Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandam, legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quattridui supplicatione publicum gaudium priuatis studiis celebratum est, nec populo Romano magna solum, sed peroportuna

portuna etiam ea victoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatũ est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi euenisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniã ambo consules, omnisq; Romana vis auersa in Samnium esset, occupationem pop. Rom. pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum a Marco Attilio prætore in Senatum introductæ, querebantur vri & vastari agros a finitimis Hetruscis, q̃ desciscere a pop. Rom. nollent: obtestabanturq; patres cõscriptos, vt se a vi atq; iniuria communiũ hostium tutarentur. Responsum legatis, curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Hetruscorũ propediem eandem fortunam, quã Samnitiũ fore. Segnius tamen quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Falisci quoq;, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetruscis iunxisse. Huius, ppinquitas populi acuit curam patrib. vt fœciales mittendos ad res repetendas censerent. Quibus non redditis, ex auctoritate patrũ iussu populi, bellum Falisci indictũ est: iussiq; cõsules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cũ exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinũ, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quã hostiũ iactura dimicauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, captumque. In his tribus vrbibus capta aut cesa ad decem millia hominum: ita, vt paruo admodum numero plures caperentur. Sortientibus prouincias cõsulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim

frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur, tãdem pugnãdo in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendoque vi atq; operibus vrbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum capta vrbe: septem millia quadringenti cæsi, capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant, nec durari extra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam, triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiere, ac transuecti sunt: multæ ciuicæ coronæ vallaresque ac murales conspectæ, inspectata spolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis spoliis, quę nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumque factis, ducti. æris grauis transuecta vicies centena millia, & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicebatur. argenti quod captum ex vrbibus erat, P. M. CCCXXX. omne æs argentumque in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda est. auctaque ea inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est: cum, si spreta gloria fuissent: captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Eãdem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud

apud neminem veterem auctorem inuenio (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius consul dedicauit, exornauitque hostium spoliis: quorum tanta multitudo fuit, vt non templum tantum, forumque his ornaretur, sed sociis etiam coloniisque finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos pecunia grãdi pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumque ipsum vi cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti minus duo millia capti, & Falisci pacem petentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubiis faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atque equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die a M. Cancio Tribuno plebis fugerat in legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactarique magis quam peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierant: iisque ipsis.

V.C. quia vitio creati erant, quinque post dies alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est a P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitũ millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti a primis censoribus: lustrum vndeuicesimũ fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæque tum primum translato e Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via a Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia Lucius Papyrius habuit: creauit
461. Consules Quintum Fabium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius mali, pestilentiæ vrentis simul vrbem atque agros, suffecit. portentoque iam similis clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab diis daretur. inuentum in libris: Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, præterquam quod vnum diem Æsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA-

DECADIS SECVNDÆ LIB. I.

Epitome.

CVM *Fabius Gurges consul male aduersus Samnites pugnasset: senatus de remouendo eo ab exercitu egeret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime Senatum mouit: quod i urum se filio legatum pollicitus esset: idque præstitit, atque eius consiliis & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis vt Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco ædes Æsculapii constituta est. Lucius Posthumius consularis, quoniam cum exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita* CCLXXIII. *millia. Plebs propter æs alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde a Quinto Hortensio dictatore deducta est: isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.*

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum a Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Cum a Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos a senatu, vt de iis iniuriis quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs a compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Lauinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem inuenit: populabundusque ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret, frustra vt patriam desereret a rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus a Pyrrho ad senatum missus petiit: vt componendæ pacis causa rex in vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius qui propter inualetudinem oculorum iam diu a consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renouatum est.

est. Cum C. Fabricio consuli, is qui ad eum a Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prospere gestas continet.

LIB. IIII. EPITOME.

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine dejectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non respondera, bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum vicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro a censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXXI. millia, CCXXIIII. Cum Ptolomæo Ægypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia, & Consa. Carthaginiensium classis Mamertinis venit. quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIB. V. EPITOME.

VIctis Tarentinis pax & libertas data. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data. Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri, & Salentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIB. VI. EPITOME.

Origo Carthaginiensium & primordia vrbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, vt id fieret: dissuadentesque contentio fuisset: transgressus tum primum mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sapius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum a censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCXCII. millia. CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res praterea contra Pœnos & Volscos prospere gestas continet.

LIB. VII. EPITOME.

Cn. Cornelius consul a classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cneus Duilius Consul aduersus classem Pœnorum prospere pugnauit, primusque omnium Romanorum ducum nauali victoria duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: vt reuertenti a cœna tibicines canerent: & funale præferretur. Lucius Cornelius Consul in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus consul cum in locum iniquum a Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum virtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, a militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus Consul victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIB.

LIB. VIII. EPITOME.

Atilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot praliis aduersus Carthaginienses pugnasset: fusis effusque a senatu prospere bellum gerenti non mitteretur: id ipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter ceteras petendi successoris erat, quod agellus eius a mercenariis deuastaretur. Quarente deinde fortuna vt magnum vtriusque casus exemplum in Regulo proderetur: accersito a Carthaginiensibus Xantippo Lacedæmoniorum duce, victus in prælio, & captus est. Res deinde a ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII. senatu mouerunt: lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita CCCXVII. millia CCXVII. Regulus missus a Carthaginiensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minime impetraret, de captiuis commutandis, ageret: iureiurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. vtrumque negandi auctor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio a Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.

LIB. IX. EPITOME.

Cæcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prospere gestis, speciosissimum egit triumphum: XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher Cos. qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus a senatu, iussuque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, seruis vltima hominem: qui coactus abdicare se magistratu,

postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundusium. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI. millia CCXII. Claudia soror P. Claudii, qui contemptis auspiciis male pugnauerat: a ludis diuertens, cum turba premeretur, dixit: vtinam frater meus viueret, iterumque classem duceret, ob eam causam multata est. Duo prætores tum primū creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulem, quoniam idem flamen Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est a sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriæ C. Luctatius consul victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex Maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent, sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIB. X. EPITOME.

Spoletum colonia deducta est. Aduersus Ligures tum primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyriis propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot præliis susi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, Insubrium Gallorum duce Viridomaro occiso, opima

opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrii, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum a censoribus conditum est, quo censi sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor trib. redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam muniuit & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt, in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

RERVM ET VERBORVM PRIMÆ T. LIVII decadis Index.

A.

Aborigines pag. 5,6
Accensi 54
Accius Nauius Augur 47
Accius Tullus 117,118,122
Acerrani 44
Acies Romana 151
Ad arma solenne in bellis proclamari 167
Addictorum vincula 422,423
Abdicandi mos 410
Adria Tuscorum colonia 330
Adulationes odiosæ 571
Adulterii mulcta 656
Ædiles curules primi Romanorum 432
Ægeria nympha 25,27
Æneas 5,6
Ænea in excidio Troiano parsum 5. eius iactatio, & in Italiam aduentus ibidem.
Æneas Syluius 7
Æquicoli pop. 42
Æquimelium 256
Æqui Latinos bello petunt 109. eorum fuga & clades 111,113. rebellio 57,125,157
Æqui sub iugum missi 171
Æs graue j Lustris in ararium conuectum ad militum stipendia 386
Æris alieni inuidia 101,394
Ager populo diuisus 150
Agri diuisi inuidia 59,22,123, 397
Agrorũ modus præscriptus 420 eius excessus mulctatus 151
Agraria lex 123,383. tribunitium venenum 137
Agraria legis dulcedo 123,124. mentio 190. promulgatio 123, 354. stimuli 139. tumultus 142,286,291,296,297,389, 390
Agrippa Menenius 250. Lanatus 253,288,291
Agrippa Tiberini F. 7
Aharna opp. 646
Aius Locutius 269,273
Alba Latini F. 7
Alba Longa ab Ascanio condita 7,8. a Lauinio orta 28. diruta 38,39
Albana arx sacra 40
Albani

Albani in Romanorum imperium cedunt 33
Albani lacus prodigium 327
Albani montis sacra 272
Albanorum cum Romanis bellum 28
Albis equis vehendi magnificentia 338
Albula, qui & Tiberis 7
Alexander Epiri rex 493,556. eius mors 523,525
Alexander magnus 494. eius mater Olympias 525. indoles 571. vitia ibid. copiæ 573
Alexandria Ægypti 523
Allia 378
Alliensis dies 357. clades 378
Alise vrbs 523. capta 599
Alpinarum gentium origo 350
Alpium via inaccessa 351
Ambarri Galli ibid.
Ambigatus Celtarum rex ibid.
Ambitus lex 452
Ameriola opp. 49
Amiternum opp. 666
Ancilia 26
Ancus Martius tertius Romanorum rex 41
Anguis prodigiosus 69
Angues in bello prælati 454
Anniensis tribus 625
Annonæ caritas 114,186, 627. vilitas 115
Anni principium olim Calendis Sextilibus 256
Annuli aurei a nobilibus positi 613
Anserum clangore seruatum Capitolium 360
Antemnates pop. 16
Antenor 8
Antepilani 436
Antium colonia deducta 146, 150,153
Antii deditio 147,380
Antiates 300,301,302. Romanis se dedunt 417
Anxur colonia missa 520
Anxur, nunc Tarracina 305 eius direptio 326
Apparitores 206
Appiola opp. 47
Appiorum peruicacia 592
Ap. Claudius Appii F. Cos. 99, 142. vrbis præfectus 279
Ap. Claudius Crassus Cos. 463. dictator 441. in carcerem coniectus 217. Xuir 188. pr. 646. interrex 627
Ap. Claudius vnde cæcus factus 586. mors eius 464
Ap. Claudii ingenium 102,212, ambitio 190. ferocia 146, 591. censura & alia opera 586. superbia 142. libido 202. sæuitia 145
Appio Claudio reo, gens Claudia

Universidad de Deusto Biblioteca

veſtem mutat 254
Appius Herdonius 167. eius mors 170
Apollinis ædes dedicata 270
Apollinis aureum donum ex decima præda conflatum 339, 340
Apollinare ſacrum 623
Apollinaris circus 224
Apologus Menenii Agrippæ 113
Apulum bellum 540
Apuli ſuſi 633
Apulia pardomita 575
Apulius Panſa Coſ. 620
Aquarum inundatio 181
Aquarum penuria 271
Aquilii fratres 80
Aquilonia Samnitium comburitur 665. 673
Ara Herculis maxima 11
Arcani celandi religio 665, 666
Ardea colonia 199
Ardeatium defectio 237, 243
Argentum nondum ſignatum 306
Aricia oppugnata 92
Aricini ſuſi 509. in ciuitatem accepti 511
Ariſtodemus tyrannus 99
Arnienſis tribus 383
Arpi Romanis commeatum ſuppeditant 565
Arpinates ciues facti 614
Arpinum de Samnitib. captum 610
Arretini pacem a Romanis petunt 664
Arretium Hetruriæ 599
Arſia ſylua 84
Auerni Galli 351
Aruns Cluſinus 350. Porſenæ filius 105
Arum Tarquinius 57. eius mors 60, 83
Aruſpices Hetruſci 328
Aſcanius Æneæ F. 7
Aſylum Romulus aperit 13
Aſtura fl. 509
Atellanæ 436
Attica leges Romam allatæ 186
Atys Albæ F. 7
Auaritiæ cæcitas 354
Audacia pauore tutior 562
Auentinum Politorianis populis incolendum datur 43
Auentinum publicatur 186
Auetinus collis vnde dictus 7
Auium obſeruatio in bello 258
Auſidena in Samnio capta 629
Auguralis artis aſſertio 47
Augures 272
Augurum auctoritas 245. numerus 624. habitus 624. ſacerdotium 244, 248
Augurii obſeruatio in bello 258

Auguſti

Auguſti contemporaneus Liuius 260
Aulerci Galli 351
A. Cornelius trib. mil. 422
A. Cornelius Coſſus 271, 301. dictator 390. mag. equitum 466. Conſul 469
A. Cornelius Pont. Max. 267
A. Cornelius quæſtor. 179
A. Manlius decemuir 182. tribun. mil. 326, 389, 421
A. Poſthumius dictator 96. eius virtus 98, 99
A. Poſthumius Regillenſis trib. mil. 329, 404
A. Poſthumius Tubertus mag. equitum 263, 267
A. Sempronius coſ. 99, 115
A. Sempronius Atratinus trib. mil. conſul. pot. 245, 277, 286, 291
A. Seruilius dictator 262
A. Valerius Publicola trib. mil. 365, 421
A. Virginius coſ. 106, 129, 146. tribun. pleb. 163, 213. triumuir 150
Auli Virginii criminatio 171, 215
Auri inopia apud Romanos 340, 369
Aurunca vrbs 512
Aurunci a Romanis funduntur 95, 105
Auruncum bellum 488
Auruncorum oppidum ſuum deſerunt 512
Auruncorū & Sidicinorum bellum ibid.
Auſones capti 513
Auxilia vltima apud Rom. 424

B

Barbæ demulcendæ indignatio 360
Bellouesus ac Sigouesus fratres 351
Bellum quibus neceſſarium, iuſtum 547
Belli iura vt pacis 443
Belli indicendi ritus 43
Bello Actiaco finito, Ianus clauſus 25
Beneuentum opp. olim Maleuentum 585
Bituriges Celtarum caput 351
Boii Alpes tranſgreſſi ibid.
Bos fœmina locuta 156
Bouianum opp. 585. captum 629
Bouillarum via ſilice ſtrata 678
Brennus regulus 355
Brutus cur dictus Iunius Tarquinius 69
Brutus libertatis vindex & cuſtos 73. eius honos 80. ingenium nouum 73. ſueritas 83

Universidad de Deusto Biblioteca

Busta gallica 367

C

Cacus ab Hercule cæsus 11
Cades prima Romæ 33
Calum ardens 155
Ceremoniarum cultus neglectus 353,430,431
Cerites Tarquiniensium consanguinei 457
Cæso Duellius decemuir 191. triumuir coloniæ deducendæ 514
Cæso Fabius Cos. 125,131
Cæso Quintius 162,165
Cæsonis filii laus 171
Cæsonis pater L. Quintius Cincinnatus Cos. ibid.
Cæsonum crimen 179
C. Æmilius consul 615. trib. mil. 341
C. Aquilius Cos. 122
C. Canuleius trib. pl. 237
C. Claudius Appii F. Cos. 166. Appii patruus 185
C. Claudius Cicero tr. pl. 187
C. Claudius Hortator mag. equi. 512
C. Claudius precator pro App. Claudio 218
C. Claudius Regillensis 512
C. Curiatius 245
C. Fabius Ambustus quæstor 299, 307. tribun. mil. 321,339. mag. eq. 578
C. Fabii strenuum factum 364, 372
C. Furius Pacilius Cos. 251
C. Genucius Cos. 437. aug. 624
C. Hala mag. equitum 301. trib. mil. 302
C. Horatii Pulvilli aug. mors 188
C. Iulius decemuir. 188. Cos. 226. dictator 469
C. Iunius Bubulcus 585,588 dictator 615. magist. equit. 599
C. Iulius Tullus Rom. leg. 268. trib. mil. 301,307
C. Lacerius trib. pl. 323
C. Licinius trib. pl. 113. magister equitum 428
C. Licinius Calvus Cos. 441
C. Licinius Stolo 419,435,438
C. Manius Cos. 506. dictator 582
C. Manlius Cos. 509. trib. mil. 414
C. Martius augur 626. Cos. 452
C. Martius Rutilius censor 671. Cos. 468,591. dictator primus ex plebe 454,460,623. pontifex 624
C. Martius tribun. pleb. 577, 587 188
C. Menenius Cos. 19
C. Mucy adolescentis virtus

C. Petilius Balbus Cos. 445, 467
C. Plautius cos. 467
C. Quintius Cincinnatus 416
C. Sempronius Atratinus Mag. equ. 412
C. Sempronius Cos. reus 283, 287
C. Sergius trib. mil. 410
C. Servilius Cos. 134
C. Servilius Hala Cos. mag. equitum 254. trib. mil. 301,319,321
C. Servilius Q. Servilii Prisci F. trib. mil. 288
C. Sextius trib. mil. 414
C. Sicinius trib. pl. 213
C. Sulpicius Camerinus censor 411
C. Sulpicius Cos. 579. dictator 44. trib. mil. 534
C. Sulpicii de Gallis triumphus 452
C. Sulpicius Peticus Cos. 455, 457,460
C. Terentillus Arsa trib. pleb. 161
C. Trebonius trib. pl. 322
C. Tullius Cos. 125
C. Valerius Potitus trib. mil. 293,303,309
C. Veturius Cos. 186,188. trib. mil. 422
C. Veturius Cos. 97
Cales urbs capta 4
Calisæ Samnitium opp. 513
Calanus ager vastatus 525
Camars opp. 639
Cameria urbs 647
Cameres Vrbis 597. eorum fœdus cum Romanis ibidem 48
Camillus dictator 365. eiusdem virtus 365 343,388. præstantia 385. criminatio 341,342. triumphus 381
Camanarum lucus 381
Campani a Samnitibus victi 469. Romanis se dedunt 473
Campanorum cædes 505. lasciuia & luxus 469. strages 507
Campanis ciuitas data 507
Campus Martius qui, & vnde dictus 81
Cannusini dediti populo Rom. 574
Capenates Romanis infesti 319. subacti 339
Capitolii inauguratio 376
Capitolium a seruis occupatur 170
Capitolij limina ænea 637
Capitolij lustratio 172
Capitolij Romæ capiendi difficultas 240. eiusdem magnificentia 382. eius seruator de saxo Tarpeio præcipitatus 402

Universidad de Deusto
Biblioteca

Capitolini cognomen Manlio datum 397
Capitolini ludi 373
Capua 279
Capua, Annibali Cannæ ibid.
Capuæ voluptates 383
Capys Atis F. 7
Carcer Romæ in media vrbe 44,218
Carceres in Circo 518
Carceres priuati 422
Carmenta fatiloqua 12
Carnis pluuia 163
Carnutes Galli 351
Carseoli colonia 617,629
Caruentana arx 298,299
Casa Romuli 375
Cassinum colonia ex S.C. deducta 586
Castitatis commendatio 70
Castoris ædes 124
Caudina furcula 448,560
Caudina pax 446
Celeres custodes corporis Romuli 21
Celtæ 351
Ceninenses pop. 15
Cenon oppidum 148
Censores primi Romæ 247
Censura ratio 264
Celeritatis maximum momentum 178
Census Romæ primus 53,263
Chalcis Euboicæ 520
Charilaus Palæpolitanus 526
Classis prima, secunda, tertia, quarta, quinta, & earum arma 51
Claudia gens patriciatus assertrix 427. peregrina 141
Claudiæ gentis nobilitas 218
Claudius Crassus tribunus mil. 277
Claui figendi causa dictator dictus 437,586
Cleonymus Lacedæmoniorum dux 615. eius fuga 616
Cleopatra 524
Cloaca maxima Romæ 69
Cloacæ Romæ factæ 50
Cloacinæ ædes 205
Cloelia virginis Rom. facinus memorabile 91,92
Cloelij Albani 39
Cluilius & Cluilia fossa 29
Clusium Galli oppugnant 351. idem & Camars 647
Clusinorum potentia 86
Cluuianorum cædes 581
Cn. Cornelius Cossus trib. mil. 293,301,307,321
Cn. & Q. Ogulnij ædiles 644
C. Fabius Vibulanus cos. 285. trib. mil. 303
Cn. Flauius C. F. scriba 612
Cn. Fuluius prætor 649
Cn. Genucius pleb. tribun. mil. 326,331

Cn. Iu-

Cn. Iulius Mento cos. 266
Cn. Manlius Capitolinus 468
Cn. Manlius cos. 446, 452. eius virtus 130. mors ibid.
Cn. Martius Cortolanus 114
Cn. Ogulnius trib. pleb. 621
Cn. Plautius 518
Cn. Quintius Capitolinus primus ædilis Curulis 434
Cn. Sergius trib. mil. 383
Cn. Sergius cos. ibid.
Cn Siccius trib. pl. 143
Collatia vrbs Sabinis adempta 49
Collatinus Lucretiæ maritus 72
Collatinus Tarquinius Egerij filius 70
Columen locus 175
Concordiæ ædes 612
Concordiæ laus 643
Connubiales leges 241
Consualia 14
Consules quando cœperint 241
Consulis eligendi potestas vnde, & penes quem 237
Consulare imperium annuum 80
Contenebra vrbs 382
Corbio opp. 184,186
Coriolani oppugnantur 114. capiuntur 115
Coriolanus Romanis infestus 121
Coriolani mors 87
Corniculum 49
Cornicines in prælij commissione 669
Cornus pro Romano aduersus Gallum propugnans 465
Cos nouacula discissa 48
Cremera fl. 134
Cremerensis clades 600
Creusa Æneæ vxor 7
Cristatæ galeæ ad quid 602. 666
Cures Quirites dicti 19
Curiæ vnde dictæ ibid.
Curia Hostilia 38
Curiata lex 365
Curiatij Albani 39
Curiatij & Horatij fratres tergemini 30
Cursor cur dictus L. Papyrius 568
Curtius lacus 440
Curulis ædilitas quando instituta 432
Curulis sellæ honos 619
Cutina 538
Cyprius vicus 60
Cyrus vnde tam magnus fuerit 569

D

Decemuirorum creatio & abrogatio 188,214, 244. imperium 23,188. immane facinus 200

Universidad de Deusto
Biblioteca

Decimatio militum 146
Decius consul se deuouet 503
idem facit eius filius 652
D. Iunius Brutus Scæua legatus Cos. 678
Dedtionis formulæ 49
Demarathus Corinthus 45
Deuotio Deciorum 505,655. eius faciendæ ritus 497
Diana Ephesia 56. Romana 57. eiusdem templum ibid.
Dianium 60
Dictatoris primũ creandi mentio 96,109. eius terror & potestas 96,533,537
Dictaturæ terror 542
Dictaturæ tempus 572
Dies religiosi 637
Disciplinæ militaris seueritas 500,537
Discordiæ malum 127, 229, 642
Diuerbia 436
Diuinatio ex insomniis 117
Diuitiarum æstimatio apud antiquos 152,286
Diuitiarum malum 4
Duronia vrbs Samnitium expugnata 666
Duumuiri nauales 557 sacrorum faciendorum 431
Ducis amissi terror 654
Ducis amor milites facile allicit 646
Ducis boni munus 596. laus maxima 478
Ducum discordia malum 320

E

Ecetra vrbs 163,415
Ecetrani 167
Egerius dictus Arruns 45. Tarquinij nepos 49
Elitouius 352
Empulum 455
Equitum centuriæ 19,48
Equis infrænis pugnantibus 275
Esquiliæ vrbi additæ 55
Euander Cretensis 9,11
Euganei ab Hennetis pulsi 5
Exercitus Rom. quo militum numero constet 501
Exodia 436
Exulum & seruorum coniuratio 169
Exulum fides 523

F

Fabia gentis gloria 129. sacrum 364,372,377
Fabius Cæsõ & L. Valerius quæstores 124
Fabia gentis nomen plebi inuisum 124. patribus gratum & illustre 126. populare 132
Fabia gens vltro Veiens bellum sibi a senatu deposcit 133. eorum cædes 136
Fabius Rabius vnus ex Fabiis reliquus 152
Fabij tres trib. mil. consul. potest. 351
Fabij Maximi Rutiliani virtus 530,532. is a præcone iussu dictatoris citatur accusaturque 533
Fabius Pictor scriptorum antiquiss. 55
Fabius prænomine Quintus Gallorum ducem legatum occidit 352
Fabij Ambusti prænomen M. filij 352
Fabraterni in fidem Rom. se dedunt 516
Fabrûm centuriæ 54
Fabularum agendarum initium Romæ 436
Factionum intestinarum pernicies 247
Falernus ager 618,636
Falisci ager 628
Falisci bellum 454,675
Falisci cũ Hetruscis iuncti 675. fœdus ab Romanis petunt 483,677. Romanis se dedunt 344
Faliscorum ager vastatus 458
Faliscorum cædes 342
Faliscorum ludimagistri proditio 342,343
Famæ damnum maximum 235
Fames 115,238,264,287
Fames Romanorũ in Capitolio obsessorum, eiusque dissimulanda æstus 367
Fati necessitas 53
Fata vitando incurruntur 523
Faucia curia 602
Faustulus pastor regij pecoris 8. Romulum & Remum infantes Laurentiæ vxori educandos dat ibid.
Fenectani campi 508
Ferentani Romanis dediti 565
Ferentinæ lucus 62
Ferentinates populus 609
Ferentini pacem petunt 612
Ferentinum opp. 446. desertum 658. a Romanis capitur 638
Feretrij Iouis templum 16
Feroniæ fanum 39
Fescennini versus 435
Festi dies negligentia 513
Ficana vrbs 55
Ficulnea vrbs 49
Ficulensis via 210
Ficus ruminalis 8,644
Fidena colonia 36. Rom. capitæ 256
Fidenarum obsidio 276
Fidenas bellum 20,258
Fidei solenne a Numa institutum 27

Universidad de Deusto
Biblioteca

Flamen Martis 26. *Quirini* ibidem.
Flaminia prata, *Flaminius circus* 213
Flumentana porta 402
Fœcialium collegium 30
Fœderis rupti expiatio spreta 582
Fœderis ruptio 496,497,668
Fœderum feriendorũ ritus 30
Fœminarum virtus 91
Fœneratio vetita 489
Fœneratoribus dies dicta & mulcta ibid.
Fori, loca in ludis spectandis 47
in Circo facti 69
Formianis ciuitas data 511
Fortes fortuna adiuuat 530
Fortunæ muliebris templum 122
Fossa Cluilia 29
Fregellæ occupantur 662,585
Fregellæ colonia deducta 520
Fresilia 617
Frusinates 614
Fulmine icti aliquot milites 656
Fundanis ciuitas data 511
Funebria iusta 27

G

Gabinus cinctus 50
Gabij dolo capti 65,66. *a Romanis recepti* 67
Galeæ 602
Galliæ fertilitas 351
Gallicum bellum 431,447, 461
Gallicus tumultus 445,511, 626,649
Gallica arma, & armamenta 444. *spolia* 452
Gallorum descriptio 363
Galli impetu feruntur, & morum impatientia 447. *pugnaces* 462. *religiosi* 364
Galli Brenno duce Romam capiunt 355
Gallorum fuga & clades 445
Gaurus mons 473
Gellius Egnatius 635,638. *eius cædes* 641
Geminius Metius 499
Gentilitia sacra 372
Germani alpes superant 351
Geryon ab Hercule cæsus 11
Græcchus Cluilius 180
Græciæ bella intestina 466
Græci lingua magis quã factis strenui 521
Græcorũ leges sibi describendas Romani curant 188
Græcis literis instituebãtur pueri Romani 596

H

Hala Seruilius mag. eq. 290
Heneti pop. 5
Hercules Alpes superat 351. *Cacum occidit* 11. *in deorum numero* 12

Herculis

Herculis ædes rotund. 640. *ara maxima* 587
Herculis simulacrum in Capitolio 610
Herculaneum captum 675
Hernicum bellum 440
Hernici victi 122,452,607
Herssilia Romuli coniunx 16
Hetruria concilium 340. *fertilitas* 92. *opes* 275
Hetruscum bellum 457, 597, 635,642
Hetrusci pop. 6. *auguriorũ periti* 45. *ludiones* 435. *religionibusediti* 329. *eorum literis instituebantur pueri Romani* 596
Hispanicum bellum 446
Honos virtutem excitat 91
honorum gradus Romæ 45
Horatia lex 214
Horatius sororem interficit 33. *eius parricidii reus absoluitur* 34
Horatiæ virginis cædes 33
Horatii Coclitis virtus 122,123
Horatii & Curiatii tergemini fratres 30. *eorum monomachia* 32,33
Horatii Pulvilli constantia 85
Hortana urbs 186
Hospitalitas Romanorum 93
Hostia in ore Tiberis condita 44
Hostem frangendi ratio 651. *in*

insidias perlectandi ratio 135
Hostius Hostilius 17
Hostius Lucretius 271

I

Ianiculum 43. *a Tuscis captum* 136
Ianus, pacis ac belli index 25
Icilia familia patribus infensa 302
Icilia lex 188
Imperia Manliana 500
Indiges Iupiter dictus Æneas 7
Inducia centum annorum 21
Insubres 352
Intercalares menses 26
Interregnum Romæ primum 23, 41,160,286,295,459,460
Interreges deinceps plurimi 331,449,460,493,514
Inuidia malum 391
Italia supero & infero mari tanquam insula cingitur 350
Iugum vt fiat 185. *eius subeundi ignominia* 566,598
Iulia alpis 351
Iuliæ gentis auctor 7
Iulus qui & Ascanius ibid.
Iulius Tullus trib. mil. 382
Iunius Brutus Scæua cos. 529
Iunii Bruti mors 83
Iuno Veiis delendis euocata 206. *in Auentinum translata* 208
Iunonis ædes 272
Iunoni Monetæ ædes vota, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

adificata 468
Ius cuile Cæcus Flauius scribæ euulgauit 612,613
Iuris diuini condendi Numa auctor 53
Iustitium 154,468
Iupiter Elicius 41. Feretrius 16,260,275. Stator 662
Iupiter Indiges dictus Æneas 7
Iouis cella & quadriga 644
Iouis epulum 372
Iouis Tarpeij templum 67
Iuuentus in Capitolij inauguratione non mota 376

L

Labici Rom. adempti 119
Lacus Curtij historia 440
Lacus Ticinus 302. Regillus 94,97,379
Lacus Albanus 329,330,333
Lamuuium Admetium
Lapidum pluuia 468
Lar seu Lars Tolumnius 156, 304. eius ædes 254
Lar Porsena rex 86
Latina feriæ 333
Latini prisci 49
Latinus rex Laurentum 6
Latinus Siluius rex Latinorum 7
Latinorum regum genealogia ibidem.
Latinorum cum Romanis bella & ab ijs cladες 43,49,96, 99,417,418,504. fœdera 41,113,114
Latinum bellum 97
Latini agri diuisio 506
Latici capti 291
Lauicana colonia deducta ibidem.
Lauinia Æneæ uxor 7.
Lauinium opp. 6,28,120
Laureatæ literæ 345
Laurens ager 6
Laurentia Faustuli uxor 8
Laurus 485
Lectisternium quando primum in urbe factum 326. inde sæpe iteratum 435,525
Lectorius legatus 142
Legatorum violatorum scelus 19,355,337
Legio linteata 665
Leui Ligures pop. 352
Lex sacrata 266
Leges a Gracu petunt Romani 188
Leges consulares 186. decemvirales 137. regiæ 378. tribunitiæ 219
Leges Romanorum XII. tabulæ 378
Libri lintei 229,263
Libui Galli 352
Licinia lex 329
Licinia familia laus 337

Licinius Menenius 411,415
Licinij historici fides elevata 443
Licinium genus 617
Lictorum numerus 13
Lingones 352
Linteata legio 666
Lipar ensium pirata 344
Liris fl. 641
Lituus auguralis 23
Liuius quo tempore fuerit 260
Liuij seculum 3
Locutius deus 273
Longula opp. 113
Lua mater dea 491
Lucanorum defectio 529. seditiones compressæ 637
Luceres equites 18,47
Lucerina victoria 659
Lucerini coloni 555
Lucretia terrore expugnata 71. eius mors 72
Lucretius urbis præfectus 74
Lucretius Tricipitinus 582
Lucumo Arruntis Clusini uxorē corrumpit 350
Lucumo & Arruns Demarati FF. 44
Lucumonis ambitio ibid.
Ludi Capitolini 369
Ludimagistri Falisci fraus ac proditio 343
Ludi magni 267. instaurati 117
Ludi maximi 438
Ludi scenici quando primum facti 435
Ludorum celebritas 277. initium Romæ 435. intermissorum indignatio 309
Lunæ cui animum describit Numa 26
Lupa meretrix 8
Lupercal ludierum ibid.
Lupus Martius 652
Lustrale sacrificium 36
Lustrum conditum 55,180,625, 678

M

Macedonum arma 573. vires ac virtus 466
Mæsia sylua 44
Magister equitum de plebe primus quis 454
Magistratus patricij plebeij 198
Magistratibus ineundis solennes Idus Maiæ 191
Magni ludi 267
Maiæ Idus magistratibus ineundis solennes 191
Malitiosa sylua 40
Mala prodigia minæ terrere 289
Manercus Æmilius dictator 257,263,271
Mamilius Octauius Tusculanus 94
Manium plectendorum ritus 27
Manliana imperia 270, 271. 538. seditio 398

Universidad de Deusto
Biblioteca

Manlii Capitolini popularitas 397,403
Manlius Nævius 461
Manumissorum vicesimæ lex 454
Marcius Marci F. pont. 26
Marci prænomen de gente Manlia sublatum 403
Mare Adriaticum 350
Marrucini 612
Martis ædes 385
Martius campus 81
Martius Coriolanus 115. exulat ibid.
Martius Rutilius
Marsi a Romanis deuicti 605, 612
Massilienses 351
Matronarum honos 339,370
Matuta mater 333. eius ædes 338,417
Mediolanum a quibus conditum 352
Meduacus fl. 616
Medullia opp. 49
Menenii Agrippæ honor 137. eius mors 114
Mercurij ædes 100
Metia tribus 515
Metilius trib. mil. 291
Metius Curtius 18
Metius Suffetius 29. eius supplicium 37
Menenia vrbs 605
Mezentius 7
Militum decimatis 146
Minturnæ colonia 637
Minucia Vestalis 512
Monogamiæ honor apud Rom. 643,644
Monomachiæ aliquot 444,445, 502
Mortuorum laudationes 370
Mulierem quæ preces maxime moueant 13
Mulierũ honos apud Rom. 121
Muliebrij fortunæ templũ 122
Mulieris ambitio 419
Murtiæ deæ ædes 44
Murgantia vrbs 635
Mucia prata 91
Mucij prænomen 29. facinus audax 93

N

Narnia Rom. colonia 625
Neapolis & Thica Syracusarũ regiones 521
Necessitas malũ telum 269,552
Nepete 388. colonia deducta 403
Nequinum opp. 625
Nexi ob æs alienum 102
Nomentana via 210
Nomentani in ciuitatẽ accepti 512
Nomentum opp. 48
Norba & Setia coloniæ Roman. 489.
Norba Roman. 115
Nortia

Nortia dea 437
Nouendiale sacrum 40
Noui hominis inuidia 613
Numa Pompilius 41. eius religio & opera 24,25. commentarij de rebus sacris 41
Numerus Mineruæ inuentum 437
Numicus fl. 6
Numisius dux 506
Numitori Albæ regnum restituitur 8
Nymphius Palæpolitanus 521

O

Ocij mala 269
Ocriculani 606
Octauius Mamilius 62,76
Octauius Metius 670
Offilius Calauius 554
Olympias Alexandri Epir. soror 527
Opima spolia 254
Opiter Virginius cos. 95,139
Oppia virgo Vestalis 125
Oraculum Delphicum 328,330
Osca lingua 639
Ostia condita in ore Tiberis 44
Ouius Taccius 665

P

Palæpolis vrbs 520
Palanteum vrbs 9
Palatinus seu Palantius mons ibidem.
Pallori ac Pauori fana vota 28
Pan Lyceus 9
Patres vnde dicti, & qui patricij 13. quando conscripti dici cœperint 77
Pater patratus 30
Patriæ amor 246,486
Pacis petendæ ritus 121
Pedani in ciuitatem accepti 511
Pedum opp. 120,447,508,509
Peligni 612
Pentri Samnites 582
Perusia Hetruriæ 599. Romanis deditur 602
Perusini inquieti 655. eorum clades ibid.
Pestilentia Romæ 158,188,260, 261,264,326,348,402, 403, 415,435,437,521,565,586
Pestilentiæ sedandæ sacrum 320,437. Æsculapius ab Epidauro accersendus 678
Petelinus lucus 402
Petilius trib. pl. 255. dictator 586
Piaculare sacrum 34
Pila Horatia 35
Pilum Romanum 573
Pinarij ac Potitij 12
Plebis iratæ commotio 115. ad iram mouendæ æstus 117. cõtinendæ ratio 86
Plebs cum patribus dissensio ac secessio 86,112,213,120, 140,142,246,272,295,300, 621

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pleſtina vrbs 617
Pliſtia capta 576
Pluuia carnea 164
Polluſtia vrbs 120
Pomœrium quid 55
Pompeius vnde natus 569
Pomptina tribus 452
Pomptini agri cõtrouerſia 452
Pons ſublicius 44,87
Pontia colonia 586
Pontificis inſtitutio 27
Pontifex ſacrificulus rex factus 78
Pontifices de plebe primi 624
Pontij Cominij facinus 364
Populi diuiſio in curias 19
Porcia lex 624
Porſeua rex, eiusq; beneuolentia 86,91
Porta Decumana 657
Porta Collina 109
Poſthumia Veſtalis rea 288
Poſthumius Albus 155
Poſthumius Cominius Coſ. 113
Poſthumius Ebutius cornicen 250,262
Potitij ac Pinarij 12
Potitiorum interitus 580
Præneſtinum bellum 404
Præneſte 95,413
Præneſtinorum defectio 404. fuga ac ſtrages 413. rebellio 415
Prætor vrbanus primus Roma quis 434
Prætura quãdo primum inſtituta 434
Prata Quintia 142. Flaminia 213
Primipili ductor, primus centurio 501
Principes in militia ibid.
Principalis porta 259
Priuernum oppidum, Priuernates 452,489,507,518,520
Proca rex 7
Proculus Virginius coſ. 132
Proculi Iuly de Romulo teſtimonium 22
Prodigia 40,50,80,125,468
Prouerb. ad Triarios res redijt 502
Prouocationis lex 624
Pudicitiæ patriciæ & plebeiæ ſacellum 643
Pudicitiæ violatæ vltio 84
Punicum primum bellum 574
Pythagoras Samius 24
Pythicum oraculum 329

Q

Quadruplatoris nomen infame 235
Quæſtorium in caſtris 657
Quæſtores ex quibus crearentur 285
Quæſtores plebeij primũ creati 299
Quæſtorum numerus duplicatus 285
Quæſturæ honos, gradus ad maiores magiſtratus 286
Quietis fanum 283
Quintij Albani 39
Quintius Capitolinus 287
Quintius Cincinnatus 184
Quirinalis & viminalis colles Romæ additi 55
Quirini ædes 261
Quirites vnde dicti 18
Quiritium foſſa 49

R

Racilia 182
Ramnenſes equites 74
Regia poteſtas Romæ non tam imminuta conſulatu inducto, quam velut annua facta 77
Regij nominis & faſtus inuidia apud Romanos 77,195
Religionis cura Romanis 327
Religionis neglecta malũ 41
Religioſi dies 378
Remus Romuli frater 10. eius cades 11
Repetendarũ rerũ formula 42
Regis exemplũ omnes ſequi 27
Regem Romani petunt 22 et omnino aduerſantur 93
Regibus quamdiu Roma paruerit 74
Rhamnenſes equites 19
Romæ initia 374. ſitus 375. Roma vt aucta 12,19,36. amnitas 285
Romæ caput orbis 22. Latij 491
Romæ vrbis reuerentia apud hoſtes 28. odiũ apud vicinos 384
Roma aggere, & foſſis ac muro cincta 55
Roma a Gallis capta 348,350
Romana hiſtoriæ difficultas 3
Romanæ res multæ incendio vrbis periere 376
Romani nominis metus apud hoſtes 636
Romanum ciuem verberare aut necare vetitum 625
Romani imperij incrementũ, adoleſcentia & velut interitus 241
Romani imperij conſtituendi difficultas 210
Romanorum armæ 130,573
Romanorum benignitas 88, 525. felicitas in bellis 445 gratitudo 88,94. humanitas 92,101
Romanorum ducum præſtantiſſimorum catalogus 569
Romanorum clades 143,156, 640,659. timor, trepidatio, anxietas ac ſuſpenſio animæ 120,281,282,355,618,641
Romulus quot annos regnarit 27
Romuli caſa 374

Universidad de Deusto
Biblioteca

Romuli ac Remi imagines sub lupa iacentium 644
Romulea Samnitium capta 635
Rorarij 502
Rosellanus ager 663
Rostra in foro. 502
Ruffrium 525
Ruminalis ficus 644
Rutulorum & Aboriginum bellum 6

S

Sabatina tribus 383
Sabellus ager 491
Sabini pop. 14
Sabinum bellum 18
Sabinarum raptus 153. *earum audacia & prudentia* 18
Sabinorum ac Romanorum conciliatio 18
Sabinorum veterum disciplina 23,24. *motus* 18,92,184, 138,181,185. *clades* 40,48, 110,220
Sacer mons 168,210
Sacerdotum creandorum auctor Numa 26. *eorum ornamenta ibid.*
Sacrificulus rex 78
Sagmina facialium 30
Salina Romana 457
Salentinum bellum 606
Salj Martij 26
Salpinates 348
Salustij ædes Rom. 609,615
Salyum gens 351
Samnitium bellum 469,473
Samnium vastatur 541
de Samnitib. triumphatū 488
Samnitum clades & fuga 477,482,540,541,549,563, 579,588,604,608,633,634, 650,654,665,666. *defectio* 575. *fraus* 279. *insolentia* 471,521
Sassula vrbs 456
Satricula 576
Satricum Rom. ademptum 119. *expugnatum* 417. *dirutum* 417,467
Satricanum bellum 562
Saxa rubra 134
Scæuola vnde dictus 91
Scaptius 234
Sceleratus campus 512
Scenici ludi quādo primum Romæ facti 335
Scholæ publicæ 342
Scutati 501
Sella curulis 13
Semosangus deus 518
Senones Gallorum robur 352. *Romam capiunt* 353
Sentinas ager 649
Sepinum 674
Sergij ac Virginij tribunorum militarij criminatio 323,325
Seruius Cornelius Maluginensis 398,404,411,516
Seruius Sulpicius consul 96,160
Seruius Sulpicius Camerinus cos. 162,346,382,404,421
Seruius Tullius Corniculi princeps 50. *Rom. rex seruus natus* 240. *ei dormienti caput ardere visum* 50. *Tarquinij Prisci gener adsciscitur* 50
Seruorum cædendorum mos 117
Seruile bellum 169
Seruilij Albani 39
Seruilij consulis labor in plebis miseria alleuanda 105
Seruilius Halareus 261
Sextus Tullius militum princeps 448
Sextius primus e plebe cos. 432
Sextus Furius 120
Sextus Furius Medullinus trib. mil. 286
Sextus Iulius Tullus trib. mil. 276
Sextus Manlius trib. mil. 209
Sexti Tarquinij dolus in Gabios 58,65. *eius libido* 71. *mors* 74
Sextius Tempanius 282
Sexti Tempanij virtus 280
Sibylla in Italiam aduentus 12
Sibyllinorum librorum vsus 326, 337
Siccij cædes 209
Siccinius plebi secessionis auctor 112,118
Sicilia frumentum Romam portatum 115
Siciliæ tyranni 337
Sicinni pop. 469,492,513
Signia colonia 69
Sinuessa vrbs 637
Solonis leges Rom. descriptæ 187
Sorani deficiunt 577,612
Sora Rom. colonia 64
Sorarium tigillum 34
Sospita Iunonis lucus & ædes 512
Spurilius trib. pleb. 284
Statius Cellius 610
Statius Egnatius 640
Stellatis ager 609
Stellatina tribus 383
Stratagemata 35,49,149,450, 503,669
Suessa Pometia 52,65,104. *Suessa olim, nunc Aurunca* 512. *Suessa Rom. colonia* 586
Superbus cur dictus Tarquinius 61
Superstitionis malum 272
Sue, ue, taurilibus lustratus exercitus 55
Sutrium bis eodem die captum 380,387
Sutrium claustra Hetruriæ 387
Syluani vox 84
Syluius Ascanij F. vnde dictus 7
Syrnpe vrbs Græca 641

Universidad de Deusto
Biblioteca

T

Taberna circa forū ædificata 47
Tabularum decem leges, fons omnis iuris 189,218
Talassius 14
Tanaquil Lucumoni 44,50,59
Tarento potiti Romani 475
Tarpeiæ virginis proditio 17
Tarpeio de saxo præcipitatus M. Manlius Capitolinus 462
Tarquinius Collatinus consulari potestate exutus 81
Tarquinij opp. 106
Tarquinius Priscus 51
Tarquinius Sextus Lucretiam violat 71. Roma Gabios profugiens occiditur 74
Tarquinius cognomine Superbus 61. eius res 62,67,74. mors ibid.
Tarquinienses subacti 382
Tarquinienſiū. inducia XL. annorum data 460,604
Tatius prænomen T. Sabinorum rex 15. cum Rom. simul regnat 19,36. eius cædes 47
Taurini fœdus 354
Telleni capti 43
Tempany 280,283
Templum primum Romæ 16
Terentina tribus 625
Terentillus Arſa 161
Terentilia lex 183
Tergemina uerta 466
Tergemini fratres 31
Terminus deus sede sua non motus 68,376
Terra omnium communis mater 70
Terræmotus insignes & pernicioſi 163,259
Terror panicus Romæ 541
Thalassius 14
Theanenses in deditionem popul. Rom. veniunt 575
Theates ibid.
Thuriæ captæ 615
Thuscorū olim ingens imperium 350
Thuscorum strages 363
Tiberius Tiberi F. 89
Tibicinum honos Romæ 335,558
Ticinus fluuius 351
Tifata colles 369
Tigillum sororium 35
Timasitheï Liparenſium religio 342
Titienses equites 47
Transfugarum usus apud Romanos 650
Trebia Romanis adempta 129
Trebonia lex 322
Trebulani ciues Rom. facti 612
ad Triarios rem rediſſe quid 502
Tribuni militum primum creati decem 209,424. deinſeni deni 588. eorum creandorum causa 433
Tribunatus militū consulari potestate summum imperium 263. finitus 345,420,421
Tribunorū plebis creandorum initium 113
Tribunorū plebis munus 161. numerus 101,186,226
Tribuni plebis sacrosancti 214,244
Tribunitia comitia 185,286. leges 215,216
Tribus unde dicta 55
Tribus antiquæ, Ramnenſes, Titienſes, Luceres 621
Tribus Romanæ XXXI. 228
Tribus additæ ad veteres 383, 614
Tribus urbana 614
Tributa comitia 146
Tributi indictio 306
Tricaſſini pop. 351
Trifanum 506
Triumuiri coloniæ deducendæ creati 250
Troia altera, Troia tertia 4
Troia capta ibid.
Troia, pagus 5
Troia decem annis oppugnata 337
Troilium opp. 677
Tubero hiſtoricus 263
Tullia duæ Seruij Tullij filiæ 57
Turnus rex 6
Turnus Herdonius 62
Tuſcus vicus 88
Tuſcorum opes 350. cædes ac strages 131
Tuſculum 418
Tuſculana arx 177
Tiberinus Capeti F. 7
Tiberinus fluuius ibid.
Tiberis inundatio 436
Tiburtinum bellum 446

V

Vacci pratæ Romæ 516
Vadimonis lacus 601
Valeria lex 624
Valerij conſulis inuidia 84. prudentia 89. victoria ac triumphus 84
Valerius Flaccus 515
Valerius Potitus Coſ. 297
Valerius Antias hiſtoricus 263
Vitellius mons 240
Volcij Mezzij virtus 279
Veiens bellum 21,35,245
Veientium strages 352,583
Veliæ regio 84
Velitræ expugnatæ 414,422
Velliterna colonia Rom. 421,511
Velitras coloni miſſi 111
Veneti vnde 5
Venetorum angulus 350
Ventris ac cæterorum membrorum apologus 112
Veneris ædes 652
Verona ac Brixia a Germanis occupantur 382

Vescia urbs 506
Vestæ ignes 372
Vestalis suspecta, vitæ sub terram defossæ 512
Vestina urbs 581
Vestina colonia 641
Vetellia Romanis adimitur 120
Vexillum quot hominibus constet 501
Vfens fluuius 352
Vfentia tribus 575
Via Nomentana 210
Victoriæ ædes Romæ 653
Vindicius 82
Vindictæ nomen vnde ibid.
Virginiæ cædes 239,248
Virginii quiritatio 207
clementia 218
Virginia Auli filia 643
Vitelliana colonia 346
Vitruuius Vaccus 516,518
Vmbri a Romanis fusi 601
Vsciarii fœnoris lex 452
Vsi receptæ 293
Vsiana Samnitium 675
Vsani pop. 294
Valero Publius 140
Volscum bellum 99,404
Volscius falsus testis 185
Volsci a Romanis deficiunt 119
aduersus Romanos armantur 163,169,879,372,389,408,435.
a Romanis sub iugum missi 249
Volsci Ardeam obsident 148
Coriolanum belli ducem eligunt 119
Volsci & Æqui 163,199
casi & castris exuti 233
Volsci Romanos fundunt fugantque 144
Volsci Satrici 387
Volscorum fuga & cædes 104, 111, 114, 151, 161, 177, 221, 232, 249, 269, 270, 296, 320, 393, 407, 467
Volscorum oppressio ac deditio 320
Volscum nomen prope deletum 161
Volsinienſe bellum 341
Volsinii pacem a Romanis petunt 683
Volumnia Coriolani vxor 121
Volumnii & Appii consulum inter se discordia 637
Voluntarii milites, equites ac pedites 319
Voltumnæ fanum 293,331
Vopiscus Iulius cos. 139
Vsuræ leuatio 457
Vulgi mutabilitas 84
Vultures Romulo ac Remo apparentes 11
Vulturnum quæ & Capua, Etruscorum vrbs 279
Vulturnus fluuius 588

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca